

JANA LEPAŘE

VŠEOBECNÝ DĚJEPIS

K POTŘEBĚ ŽÁKŮ

NA VYŠŠÍCH GYMNASIÍCH ČESKOSLOVANSKÝCH.

DÍL III.

NOVÝ VĚK.

(K tomuto dílu doporučujeme co nejvřeleji p. prof. J. Lepařem vydaný
„**Politický atlas středního a nového věku.**“
12 listůbohatě malovaných seš. za 1 zl. 50 kr., pevně váz. za 2 zl.)

V PRAZE.

Nakladatel kněhkupectví: I. L. Kober.

1871.

MUSEJNÍ SPOLEK V JICÍNĚ.

405

Právo překladu vyhrazuje si spisovatel.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PEDAGOGICKÉ FAKULTY HRADEC KRÁLOVÉ	
Signatura	U 4169/3
Inventár. č.	201826

O b s a h.

Úvod Stránka
1

Doby dějin novověkých.

Část I.

Vzniky politického absolutismu 1500—1650.

A. Přehled věcí začátkem XVI. stol. (1500—1520).

1. Polouostrov pyrenejský	3
a) Portugaly. Emmanuel I. (1495—1521)	—
b) Soustátí kastilsko-aragonské a obě Sicílie	4
c) Království navarské	7
2. Francie za Ludvíka XII. (1498—1515)	—
3. Ostrovy velkobritanské	8
4. Říše německá	9
Nejmocnější rodové panovníci	10
Města hanseatská	13
5. Švýcarsy	—
6. Itálie	—
7. Personální unie česko-uherská	17
8. Personální unie polsko-litevská	18
9. Sultanát osmanský	—
Ismael Sofi šach perský	—
Chanát krimský	—
10. Cárství ruské	19
11. Unie skandinávská	—

B. Věk císaře Karla V. (1520—1558).

Nesnadné postavení císařovo	20
Volení Karla za císaře	21
První válka mezi Karlem V. a Františkem I. (1521—1525)	22
Liga klimentská a druhá válka Karla V. s Františkem I. (1527—1529)	24
Bitva mubačská r. 1526	—
Založení soustátí rakousko-habsburského r. 1526	—

	Stránka
Mír kambrejský r. 1529	26
Počátkové protestantství (1517—1520)	27
Šíření a utužení protestantství (1520—1532)	28
Zařízení pašaliku budinského (1532—1545)	32
První výprava Karla V. proti Chaereddinovi 1535	34
Kalifornie, Perú, Chili (1531—1536)	35
Třetí válka mezi Karlem V. a Františkem I. (1536—1544)	—
Počátek episkopální církve čili anglikánské (1530—1538)	36
Druhá výprava proti Chaereddinovi (r. 1540)	37
Čtvrtá válka Karla V. s Františkem I. (1542—1544)	—
Jan Kalvín (1509—1564)	38
Obecné koncilium tridentské (1545—1563)	—
Řád jezuitů (1549—1556)	39
Válka šmalkaldská (1546—1547)	40
Ferdinanda I. zařízení a záměry v Cechách a Uhrách	41
Smlouva passovská r. 1552	43
Maria Tudorovna (1553—1558)	44
Mír augšpurský r. 1555	45
Karel V. v jeronymitském klášteře Yustě (1556—1558)	—
Mír v Chateau-Cambresis r. 1559	46
Vzdělanost, vědy a umění	—

C. Věk Filipa II. (1558—1598).

Povaha Filipova	51
Moriskové (1560—1571)	52
Válka s Turky (1570—1574)	53
Održení se části Nizozemska od Španěl (1560—1587)	54
Spojení Portugalska se Španěly (1580—1640)	59
Alžběta královna anglická (1558—1603)	60
Neblahý konec panování Filipa II. (1588—1598)	63
Mladší větev rodu habsburského	67
Říše ruská 1533—1584	71

D. Přípravy k obecné válce náboženské (1598—1618).

Obecná povaha věku	72
Mladší větev habsburská za Rudolfa II.	74
Matiáš (1612—1619)	78
Zmatky ruské po vyměření Rurikovců (1598—1618)	79

E. Věk války třicetileté (1618—1648).

1. Věci české (1618—1627).

Rozvoj bouře české	80
Obrat věcí a vítězství Ferdinanda II. r. 1620	82
Následkové bitvy bělohorské (1620—1627)	83

2. Rozšíření bojiště (1620—1648).

Válka falcká (1620—1622)	85
Válka severoněmecká a dánská (1622—1629)	86
Edikt restituční z r. 1629	88
Propuštění Valdšteina ze služby císařské r. 1630	—

3. Válka švédská (1630—1735).

Gustav II.	89
Obrat věcí	91

4. Válka švédsko-francouzská (1635—1648)

Užší spolek Švédů s Francií	92
Tíseň zemí českých (1639—1648)	—
Výminky míru vestfálského r. 1648	93
Cíl a konec 30leté války	94
Vedlejší následkové války 30leté	95

F. Vzdělanost' (1558—1650).

Pole náboženství křesťanského	98
Vědy a umění	99
Hudba	104
Obchod	—

Část II.

(1650—1715).

Zobecnění absolutismu.

(Věk Ludvíka XIV.)

A. Dějiny politické.

Cromwell (1649—1658).	108
Obnovení panství Stuartovcův a pokusové reakce anglické (1660—1667)	109
Nebezpečný vzrůst moci francouzské (1661—1667).	110
Válka španělská čili I. loupežná (1666—1668)	112
Karel II. anglický v područí Ludvíka XIV. (1670—1685)	—
Válka holandská čili II. loupežná (1672—1678).	113
Tíseň polská (1655—1667) a vznik samostatného říše pruské (1656—1667)	115
Vítězí císaře Leopolda I. v Uhrách proti Turkům i proti domácím bouřím (1661—1699)	117
Revoluce anglická r. 1688	121
Reunie Ludvíka XIV. (1680—1684)	123
Válka falcká, orleánská čili III. loupežná (1688—1697)	124
Války o posloupnost španělskou (1701—1714)	126
Rozbití velmoci švédské (1700—1721)	130

B. Vzdělanost'.

Život náboženský	132
Mravy a obyčeje	136

Část III.

(1715—1789).

Vrcholení absolutismu.

A. Dějiny politické.

Osudové země habsburských: a) Za Karla VI. (—1740)	138
b) Za Marie Theresie (—1780)	143
Reformy státní ve prospěch absolutismu	148
Zrušení řádu jezuitského	149

	Stránka
První rozdělení Polska r. 1773	151
Válka a spory o posloupnost bavorskou	153
Vznik samostatnosti Spojených obcí severoamerických (1773—1789)	154
Panství anglické ve východní Indii	157
Reformy císaře Josefa II. 1780—1790	158
Válka turecká (1787—1792)	160
Spory holandské (1786—1788)	161
Počátek veliké revoluce francouzské dne 27. června l. 1789	162

B. Vzdělanost.

Náboženství	167
Mravy a obyčeje	171

Část IV.

(1789—1870).

Snahy po znárodnění forem vládních.

A. Dějiny politické.

I. Království francouzské (od 27. června 1789 do 20. září 1792).

Sněm ústavní (27. června 1789 — 20. září 1791)	172
a) ve Versailles (27. června — 6. října 1789)	—
b) Sněm v Paříži (6. října 1789 — 20. října 1791)	176
Sněm zákonodárný (1. října 1791 — 21. září 1792)	179
a) Překážky v jeho úloze	—
b) Neštěstí válečné a bouře pařížské	180

II. Republika francouzská (1792—1804).

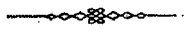
Národní konvent (21. září 1792 — 26. října 1795)	183
Anglicko v čele koalice proti Francii	184
Hrůzovláda luzy	186
Počátek reakce proti revoluci	187
Výkonné direktorstvo (27. října 1795 — 15. prosince 1799)	188
Výprava Bonapartova do Aegypta (1798—1799)	191
Druhá koalice (1799—1802)	192
Konsulát (1799—1804)	194
Mír lunevillský a amienský	195
Napoleón císařem (18. května 1804)	196

III. Druhé a třetí rozdělení Polska (1793—1795)

IV. Císařství francouzské (1804—1815)

Mír přešpurský (1806)	199
Válka prusko-ruská (1806—1807)	200
Kontinentální systém	202
Válka rakouská (1809)	204
Válka ruská (1812)	206
Pokoření Napoleóna I. (1813 a 1814)	207
Kongress vídeňský (1814—1815)	208

	Stránka
V. Nejnovější změny politické	212
A. V Evropě	212
B. V Americe	216
C. V Asii	217
D. V Australii	—
VI. Vzdělanost	218
Náboženství	—
Vědy a umění	—

Opravy.

Na str.	4. řad	11 shora	místo	odvrátil	stůj	odvrátil.
" "	5.	" 7	" "	severovýchodu	"	severozápadu
" "	15.	" 7	" "	levým	"	pravým.
" "	25.	" 3	zdola	" 503	"	234
" "	28.	" 16	shora	" kněžský	"	kněžský
" "	47.	" 22	" "	" od	"	se od
" "	49.	" 25	" "	" z Licka.	"	z Zlicka.
" "	64.	" 4	" "	" ctití	"	ctítí.
" "	69.	" 10	" "	" manželem	"	jsa manželem.
" "	78.	" 5	zdola	" clei	"	cle.
" "	94.	" 4	shora	" západních	"	východních.
" "	99.	" 5	" "	" a	"	či.
" "	102.	" 15	zdola	" Gačetiče	"	Gučetiče.
" "	132.	" 10	shora	" Jiří III.	"	Jiří I.
" "	150.	" 2	zdola	" jich	"	ho.
" "	176.	" 8	" "	" 30	"	20.
" "	189.	" 3	shora	" okorporace	"	korporace.
" "	189.	" 3	zdola	" Pichegruovém	"	Pichegruově.

N o v ý v ě k.

(1500—1869.)

Úvod.

Povaha nového věku. *Jeví se* dějin novověkých rozchází se téměř po celém povrchu zemském. *Předním činným živlem* na divadle tom jsou Evropané a plémě jejich, zařizující si domov svůj po všech částech souší zemských. Zůstal sice naopak v samé Evropě seděti živel asiatský (Turci na polouostrově balkanském), jsa tudy výmínkou od obecného proudu dějin: avšak skutek ten nebyl nikterak zásluhou Asiátů, noprž spíše následkem nesvornosti velmocí evropských. *Podstata dějin* vlastně teprv za nového věku nabývá rázu v pravém smyslu slova *všeobecného*. A neplatí-li to ihned (t. na začátku nového věku) o podstatě dějin politických, tedy jeví se to tím důrazněji (třebas i ne vždy také patrněji) v rozličném styku Evropanů s nejdlehlšími obyvateli starého i nového světa, ve výměně a v šíření jistých pokladův a plodů zemských (zlata, stříbra, železa, mědi, uhlí, koření, kávy, cukru, čáje, kakaa, rejže, kukuřice, brambor, tabáku, bavlny, indycha, barevných a jiných vzácných dřev atd.) a pak i důležitých nálezů lidských (na př. ve válečnictví, v průmyslu a převoznictví). Za kterýmižto všemi příčinami obecný život člověčenstva nesmírně se zjinačil, ačkoli nevedl ve všem a všude k lepšímu. Obor vědění lidského nejenom nade vši předtuchu se rozšířil (zvláště v země- a přírodopisectví, v silozpytectví a jiných zkušeb-

ných vědách), nobrž stal se ovšem rozdílnou měrou i majetkem nejrozmanitějších kruhů společenských.

Doby dějin novověkých. Nejzjevnějším znakem obecného rázu dějin politických jest způsob, jakým se účastnili rozdílní živlové říšští u vykonávání mocí státních. Berouce tedy tuto věc za dělidlo, rozvrhujeme dějepis nového věku na čtyři části.

Na počátku nového věku ztenčovala se politická práva středověkých stavů ve prospěch pevnějšího řízení státního, kterýžto rozvoj věcí měl za následek neobmezenou čili absolutní moc panovníků v jednotlivých říších. I nazýváme tudy tuto část dějepisnou, která zahrnuje v sobě 1¹/₂ století (1500—1650), dobou vzniku politického absolutismu.

Za druhé doby došel způsob absolutního řízení říší a zemí až na některé výmínky (v říši německé jakožto souhrnu jednotlivých zemí, v Anglii a v Polsku) obecné platnosti, zvláště za příkladem Francouzská pod vládou *Ludvíka XIV.*, jehož smrtí l. 1715 končí i doba tato (1650—1715).

V třetí době vřeholil politický absolutismus; příkré pak jeho působení mělo za následek snažení národů po takovém opatření mocí státních, kteréby poskytovalo účastenství již ne stavům středověkým, anobř všem vrstvám národním. Snažení toto zjednalo si průchod násilný v tak řečené francouzské revoluci, jejíž počátek z r. 1789 pokládá se tudy za rozhraní mezi třetí (1715—1789) a čtvrtou dobou.

Rázem doby čtvrté jsou snahy po znárodnění forem vládních, kteréby na bezpečných základech postavilo slušnou měrou blahobyť všelikých částí a vrstev státních.

V příčině trvání jsou obě prostřední doby sobě téměř rovné; doba první jest obou jich dohromady jenom poněkud delší; konce doby čtvrté ustanoviti nelze.

Část I.

(1500—1650.)

Vzniky politického absolutismu.

A. Přehled věcí začátkem XVI. století.

(1500—1520.)

1. Na poloostrově pyrenejském pokračováno od obou říší vytrvale ve výpravách zámořských (viz II. str. 233—237).

a) Z Portugal vysílání za *Emmanuela I.* (1495—1521) stateční vojevůdcové do Indie k odražení překážek, které jejich obchodu tam strojili asiatictí a egyptští moslemové jakožto dosavadní prostředníci kupečtí mezi Evrópou a Indií. Fr. de *Almeida* (1504—1509) a *Alf. d'Albuquerque* (1509—1515) zmocnili se ostrovů *Sokotory* (viz I. 2. vyd. str. 29) a *Ormú*, dobyli *Goe*, kteráž (po r. 1511) stala se sídelným místem vladařů portugalských, přinutili knížete *kalikutského*, jenž nad ostatními knížaty malabarskými pode jménem samarina (císaře) osoboval si nadvládu, k zachování obchodnických úmluv, a zničili loďstvo egyptské, jež knížete v odporu jeho podporovalo. Tak velicí byli hrdinní skutkové Portugalců, provázení postrachem střelné zbraně, kterýž ona působila v těchto krajinách rovněž jako v Americe, že nejenom *Ismael*, zakladatel říše novoperské, anobř i mocnář bengálský a knížata *peguský* a *siamský* v zadní Indii prosili za přátelství

krále portugalského, jemuž se tudy dostalo názvu „Velikého.“ Na *Maledivech*, na *Cejloně* a na *Sumatře* jakož i na polouostrově *Malaka* zakládáno panství portugalské. Také do Ameriky vysílány lodě. *Cortereal* objevil polouostrov *Laborador* (*Labrador* = ornice), jemuž podlé povahy jižních částí dal název (1501); když však další do těchto krajin konané výpravy potkávaly se s neštěstím, upuštěno od nich. Naproti tomu boje proti mahomedánům tak velice unášely mysl *Emmanuelovu*, že vyzýval i papeže (*Alexandra VI.* a *Julia II.*) a jiné mocnáře západoevropské proti Turkům osmanským; avšak politika jeho oslyšena, skrze čež zase i *Emmanuel* odvrátil se, ovšem šetře v tom pravého prospěchu vlastní své říše, od pletich a válek tehdejších mocnářů křesťanských. Dlouholetý mír domácí a skvělé výsledky podnikův asiatských a afrických opatřily Portugalsko za *Emmanuela I.* nadobyčejným blahobytem, jakkoli právě za příčinou snadného zbohatění v obchodnictví začaly klesati i orba i domácí průmysl.

b) Také v soustátí kastílskoaragonském napínali rozdílní dobrodruhovité síly své k rozšíření domácí moci a slávy, avšak i k rozmnožení bohatství jak veřejného tak soukromého.

Balboa vyvolen jsa od osiřelé osady *darienské* (60° z. d. 9° s. š.) za vladaře, než ještě potvrzen byl v úřadě tom od králů svých (*Ferdinanda Katholického* a *Johanny*), odvážil se výpravy přes hory panámské, domnívaje se dosáhnouti jižního moře (óceanu indického). Překročiv pak strmé hřbety této převlaky středoamerické a spatřiv moře do nesmírných dálek se prostírající, uvázal se v ně slavně jmenem koruny kastílské, kterýžto skutek opakoval potom, když moře samého došel (1513). Vrátiv však se do osady své, popraven jest skrze zášť, kterou se dal uchvátiti králem ustanovený vladař osady *darienské* *Pedrarrias* (1514).

Právě tehdáž opustil Portugalec *Fernando Magalhaens*, rozmrzelý s vládou domácí, že zásluhy jeho v bojích indických neodměnila po jeho dobrém zdání, vlast svou, a vstoupil do námořských služeb španělských, kdež domlouval kardinálovi *Ximenovi*, aby se ujal záměrů *Kolumbových* ke konečnému nalezení cesty západní do Indie (přední). I dosáhl toho, že mu l. 1519 svěřeno pět korábů, na kterých dostal se do ústí řeky *La Plata*. Přezimovav v *Patagonii*, kdež

zpouřu proti osobě své mezi soudruhy vzniklou přísně potrestal, objevil průliv mezi souší americkou a ostrovem řečeným *Tierra del Fuego* a dostal se tak do téhož moře, jež nedávno před tím Balboa byl opanoval, a kteréž nyní Magellan Tichým oceánem nazval. Dotčenému průlivu dostalo se teprv později názvu průlivu Magellanova. Tři měsíce a 8 dní plulo loďstvo dále k severovýchodu, až přistálo v ostrově *Ladronském*, jež Magellan sám tak nazval pro zlodějskou povahu jeho obyvatelstva. Odtud dostala se výprava na ostrov *Filipovo* (Manily), kdež však velitel její v boji s domácím obyvatelstvem zahynul. Zbyla toliko jediná loď *Viktória*, která r. 1522 s 28 muži (ze 234) do vlasti se navrátila. Byla to první pouť, která se tuto vykonala kolem země; Magellan pak, ač cesty té docela nedokonal, přece za prvního plavce kolem země se pokládá, poněvadž se hledí k tomu, že dříve již ve službě portugalské až na polouostrově Malace prodlíval, a tedy zeměkouli vskutku až na nepatrnou mezeru asi 20° délky obešel.

Ještě než nastoupil Magellan osudnou, avšak důležitou svou pouť, vydal se Fernando Korteze s 10 koráby o 550 mužích z ostrova Kuby do Mexika, před nedávnem objeveného, aby ho dobyl. Založiv město *Vera Kruz*, o které se v bojích s Mexikány opírali mnil, zapálil loď, aby prý lid svůj, zbavený naděje návratu, podnítil k zoufalé udatnosti v odvažném podniknutí. Říší mexickou as třikrát tak velikou jako císařství rakouské, ač jenom asi s tolika obyvateli, kolik jich čítají země koruny české, vládl tehdež *Montezuma II.* (1502—1520) z kmene Aztéků panujících od nějakého času nad ostatními větvemi indiánskými ve všech krajinách mezi zálivem mexickým a Tichým oceánem. Mexiko, hlavní město této říše, ležíc na rozkošné rovině mezi dvěma jezery, počítalo té doby kolem 60.000 domů, mezi nimiž bylo také několik budov ohromných, jako na příklad palác královský. Nejvíce přispěl k okrase města sám Montezuma II., ukládav za touž příčinou podrobeným krajinám veliké daně, skrze čež však musel stále opírali se venkovským zpouřám. Věc tato posloužila nemálo Kortezevi, když zaměřil proti samému hlavnímu městu. Naopak zase upadl Montezuma II. za touž příčinou v neodhodlanost i usnadnil tudy lstným Španělům uskutečnění jejich tužeb, kteříž konečně Montezumu zajali,

Guatimozina pak, od Mexičanů na jeho místo zvoleného, po tuhém odporu přemohli a odpravili (1520). Pro nesmírné bohatství na stříbro stala se země mexická nejdůležitější zámořskou provincií španělskou. *Vera Kruz* na východě a *Akapulko* na západě byly předními přístavy mezi Evrůpou a Asií.

Ale držitelé korun kastílské a aragonské rozšířili území své také v Africe a v Evrůpě.

V *Neapolsku* dal totiž *Frídriř II.*, strýc a nástupce *Ferdinanda II.* (viz II. str. 231—232) nešetřným nakládáním s poddanými příležitost k míchání se cizích mocí do jeho království. *Ferdinand Katholický* a *Ludvík XII.*, král francouzský, umluvivše se tajně mezi sebou, vtrhli od severu a od jihu do *Neapole* (1501); *Frídriř* maje zprvu za to, že mu *Ferdinand* přináší pomoc proti Francouzům, odevzdal *Gonsalvovi* z *Kordovy*, veliteli vojska jeho několik pevností, vida se však oklamána, utekl se pod ochranu francouzskou. Ale vítězové nebyli ani k sobě upřímní, a tudy neshodnuvše se o rozdělení kořisti, strojili se k obapolné válce. Mezi vyjednáváním však přepadl *Gonsalvo* Francouze a z *Neapole* vytlačil. Od té doby zůstaly obě Sicílie jako zvláštní samostatné království při Španělech.

Do Afriky utekli Maurové, kteří nechtěli snášeti jha španělského, a popuzovali tamní říše k nepřátelství se Španěly. Panství *Merinitů* (II. str. 177) se v Africe rozpadlo během 13. století a zařízeny na jeho místě 3 říše: *Magrab* (Marokko), jako zbytek merinitický (—1550); *Telemsan* č. panství *Zianitů* (Alžírsko —1516) a *Tuněty* pod žezlem *Abuhafců* (—1518). Španělové dobyli *Oranu* (1506) a učinili *Zianity* poplatnými. Vladař alžírský *Selim* svěřil řeckému renegátu *Horuku Barbarossovi* velitelství nad vojskem proti Španělům, byl však od něho zavražděn (1516). Odtud vládl *Horuk* Alžíru. Když však padl v bitvě proti Španělům, zmončil se obou zemí bratr jeho *Chaireddin*, jenž nemoha se proti moci španělské dostatečně opřítí, podrobil se pod vrchní panství osmanských Turkův, a pak loupežemi stíhal obchod středomořský.

Po smrti *Isabelly*, choti *Ferdinandovy* (1504), hrozilo sice (pro účastenství ve vládě nad zeměmi nově dobytými společným nákladem kastílskoaragonským) vzniknutí nepřá-

telství mezi Ferdinandem a zetěm jeho Filipem, jakožto spoluvladařem Johanny kastílské; ale *Filip I.* zemřel již r. 1506; jmenem choti jeho, pomatené na mysli, a jmenem nedospělého prvorozence jejího *Karla V.*, panoval pak působením Ximénovým Ferdinand Katholický sám jediný až do roku 1516, kdy zemřel.

c) Království navarské (II. str. 174, 199) samo o sobě slabé jsouc, nemělo mezi tak mocnými sousedy, jakými byly Španěly a Francie, žádné budoucnosti. Ve válkách pak o věci italské mezi Ferdinandem V. a Ludvíkem XII. vedených, zmocnili se Španělové jižního Navarska (r. 1512), tak že nepatrná část za Pyrenejemi ležící jen čekala na příhodnou dobu, za které by s Francií pod jedno žezlo se dostala.

2. Ve Francii vládl po smrti Karla VIII., kterým vymřela starší větev rodu valoisského (1328—1498), *Ludvík XII.* (1498—1515) z *mladší větve* téhož domu, jinak řečené orleánské (1498—1589). Pocházejí po přeslici (od báby své Valentiny) z rodu Viskontů milánských (II. str. 245), užil ihned moci, které mu poskytovala zaokrouhlená a zcentralisovaná říše jeho (II. str. 202) k míchání se do *věcí vojvodství milánského*. Tam totiž nedospělého panovníka *Jana Galeazza Sforzu* oloupil před nedávnem o trůn strýc jeho *Ludvík Moro*, jemuž proto Ludvík XII. práva k vojvodství naprosto odepřel. Vtrhlo tedy vojsko francouzské na mnoze složené ze žoldnéřů švýcarských do Milánska a donutilo vojvodu uprchnouti do Švýcar, kdež pomocí císaře Maximiliána, svého svaka, sebral válečnou moc, aby krále francouzského z panství svého vytlačil. Ale když došlo bitvy, vzpouzeli se najatí Švýcaři bojovati proti bratrům svým ve vojsku francouzském. Následkem této zrady upadl vojvoda v zajetí a odveden do Francouz (r. 1500). Milán zůstal v moci Ludvíka XII., sám pak Maximilián císař uznal za dobré smířiti se s králem a nechati mu dobytého vojvodství v držení pode jmenem léna říše německé (l. 1504). Ale Ludvík XII. pletl se z Milána do záležitostí i jiných státův italských, jmenovitě pak užil domácích různic v *republice janovské* tak zchytrale, že po r. 1506 téměř ničeho se nezměnilo v Janově, co by nebylo bývalo po chuti krále francouzského. — K nejpřednějším snažením Ludvíkovým náleželo přání znepráčetiti mezi sebou Ferdinanda Katholického a císaře Maximiliána, aby překazil

spojení jejich říší a zemí v rukou vnuka jejich Karla V. Touž politiku pak zdědil po něm manžel dcery jeho Klaudie *František I.* (1515—1547). Mocnář ten hned po nastoupení na trůn spůsobil se stolicí papežskou *konkordát* (1515), dle něhož papež (Leo X.) za povolení, aby výška annátů francouzských řídila se podlé novověké ceny statků církevních, přenechal králi ustanovovati biskupy. Duchovenstvo, universita pařížská, parlament a velká část národu protivila se této novotě, moc královskou jako ve Španělech nad obyčej posilující, avšak František I. násilím donutil parlament k zanesení konkordátu do desk zemských, kterýž tudy zůstal v platnosti. Následek byl, že král vole nejvyšší úředníky církevní ze šlechtických rodin buď zchudlých aneb alespoň četných, interesity šlechty připoutal více k trůnu.

3. Na ostrově velkobritanském v politickém postavení říší jednotlivých málo se změnilo.

V Anglii potlačil *Jindřich VII.* (1485—1509) šťastně zpouř proti rodu svému spůsobené a nejvíce z Irska, ze Skotska a z Francie podporované. Vyhnula-li prvé ve válkách mezi bílou a červenou růží největší část vysoké šlechty, tedy zničil Jindřich nepatrné ostatky její popravami předsevzatými po řečených zpourách. Za politické ochablosti potom vzniklé uvedena „hvězdová komora“ (court of the star chamber), zařízení kdysi k narovnávání nespravedlivých nálezů soudních, v těsnou závislost od krále, jehož přáním hověl i zkrotlý parlament anglický.

Avšak i parlament podrobených částí irských následkem podpor poskytovaných řečeným zpourám zbaven zákonodárné iniciativy, ano i království *Connaught* a *Ulster* stísněna ve své samostatnosti.

Skotsko nakloněno k mírné politice s Anglií následkem zasnoubení Markéty, dcery Jindřicha VII. s Jakubem IV., králem skotským. Již prý tehdaž Jindřich VII. upozorněn jsa na to, že by skutkem tím mohla se dostati dynastie Stuartův na trůn anglický, prohodil, že v tom případě silnější bude míti převahu a Skotsko tedy že se stane přívěskem Anglicka; k čemuž vskutku došlo během jednoho století.

Poloha ostrovů velkobritanského mezi Evrópou a Amerikou, uprostřed proudův oceánu atlantského činila přední

stát britanský zajisté nad jiné říše evropské spůsobilejším zmocniti se námořského obchodu ve směru západním, objeviti a opanovati Ameriku. Avšak mocnářové angličtí zameškali chopiti se věci v čas. Kolumbus, jenž znamenav příznivou polohu Anglie za podporu záměrů svých při dvoře Jindřicha VII. dal žádati, oslyšen jest. Teprv když moc a bohatství Portugalův a Španělův objevováním netušených zemí nad očekávání se zmahaly, lítoval prý i král anglický dřívější své netečnosti, i přijal příznivě nabídnutí, které jemu v též příčině učinil plavec benátský Jan *Kabot*, meškaje tehdež v Bristole. Výprava Kabotova odkryla (1501) ostrov *Newfoundland*, tehdež nazvaný *Primavista*, kterýž však při vší velikosti (plocha jeho rovná se téměř zplna ploše dnešních zemí koruny české) a příznivé zeměpisné šířce (jižněji než Anglie) pro vnitřní svou povahu a pro zvláštní podnebí těchto břehův amerických nevábil Angličany k sobě, dokud nevyšla na jevo důležitost jeho v příčině lovení ryb. A podobně měly se věci, i když syn Janův Šebestián Kabot (r. 1517) za nástupce Jindřichova Jindřicha VIII. (1509—1547) Labrador opuštěný od Portugalů podruhé ohledal.

Více záleželo lakotnému Jindřichovi VII. na tom, aby vešel v přízeň s panujícím rodem španělským, a protož nejen spůsobil, že prvorozený syn jeho Arthur zasnouben s bohatou Kateřinou, dcerou Ferdinanda Katholického, nobrž také to, že po smrti Arthurově (1502) Kateřina s povolením papežovým i Jindřichovi VIII., druhému synu Jindřichovu, za manželku dána byla (1509); kterýžto skutek při lehké povaze tohoto panovníka stal se velmi osudným.

Ze středověkých válek s Francií zůstávaly Kaléty a ostrovy Jersey a Guernsey pořád ještě v držení anglickém. (II. str. 202.).

4. Říše německá ačkoli byla z říší západokřesťanských nejslavnější a nejrozsáhlejší, ve skutečnosti neměla váhy velmoci pro politickou i společenskou rozervanost svou. Mocnářové cizí potřebovali-li v čem pomoci německé, museli získati na svou stranu nejenom císaře, nobrž i nejzámožnější knížata, zvláště světská. Obecné společné správy nebylo; komorní říšský soud však (II. str. 232) nezastavil zúplna

stavovských válek *), ani nedostačil k potlačení bouří sel-
ských, vznikajících tu a tam skrze přepych panstva. Maxi-
milián ani tolik moci vojenské nemohl sebrati, by opatřil si
volný průchod do Říma ke korunování. Proto nazýval se od
té doby s povolením papežovým toliko *vyvoleným* císařem
římským.

Nejmocnější rodové v říši vedlé duchovních knížat vo-
ličů (mohučského, kolínského a trevirského) byli tito :

a) *rod habsburský*, z kterého volívali se císaři, jehož
země však pode jménem zvláštních krajů říšských, *rakou-
ského* a *burgundského*, požívaly výmínečného postavení, a sice
kraj rakouský na základě zděděných privilegií (II. str. 232),
kraj burgundský za příčinou přání Karla V., schválených
hned na prvním jeho sněmě říšském ve Vurmsu **) (r. 1520).
Dědičné svazky téhož rodu s *rodem Ferdinanda Katholického*
staly se však říši německé spíše osudnými než prospěšnými.
Důležitější v následcích svých byly *úmluvy o dědičnost krá-
lovství českého*, způsobené ve Vídni r. 1515 mezi Maxi-
miliánem císařem a Vladislavem králem českým na základě
majestátu českého z dne 11. ledna r. 1510 ***). Následkem
úmluv těchto pojal Vladislavův syn *Ludvík* za manželku
vnučku císařovu *Marii*, a později (1520) zasnouben vnuk císařův
Ferdinand s Annou, dcerou Vladislavovou.

b) Vedlé rodu habsburského činil nejrozsáhlejší přípravy
k rozšíření domácí své moci dům *hohenzollerský* (II. 204, 221),

*) Rytíři jako Oldřich *Hutten*, František *Sickingen* a jiní žili podlé
příslaví „Reuten und Rauben ist keine Schande, das thun die
Besten im Lande.“

**) Jako země rakouské tak nestály ani země burgundské pod ko-
morním soudem říšským; požívaly sice ochrany země německých,
avšak k daním říšským povinny byly jenom v případě válčení
s Turkem. Snažení Maximiliánovo způsobiti z kraje rakouského
kurfirství (1503) zmařili kufžata voliči, nechtíce přijmouti nikoho
více mezi sebe. Za to však dostalo se zemím kraje rakouského
přece nového *obecného* středů v zařizení tří zvláštních sborů,
rady správní, komorní a dvorské a ve svolávání stavů k generál-
ným sněmům (jako na př. do Insbruku l. 1518). Podobá se, že
země burgundské sloužily v těchto věcech rakouským za vzor,
ač nebylo-li v mnohém následováno obyčejů českých.

***) Viz Palackého *Dějiny české*, dílu V. č. 2. str. 173—174 a pak
tamže str. 205—208, 352, 387—388.

maje ze středověku v dědičném držení *Anspach* a *Bairait* v horním Pomohání a pak *marky braniborské*, kdež pro zachování míru zemského nově zařízen „komorní soud“. Již za císaře Fridricha III. (r. 1442) narovnány dlouholeté spory o některé pozemky s knížaty meklenburskými mírem vitstocským v ten smysl, aby po vymření řečených knížat *Meklenbursko* přešlo v majetek hohenzollerský. O něco později zjednal si Frídrih II. braniborský koupí některé části dolnolužické, zvláště *Chotěbuz*, kteréž se na ten způsob odcizily koruně české. Bratr Fridricha II. *Albrecht Achilles* *), spojiv pod žezlem svým všechny země domu hohenzollerského, donutil vojvody *pomořanské* (1472) k dědičné smlouvě a dalsi v tom směru i holdovati od stavů pomořanských, stojících od r. 1478 toliko pod jedním knížetem (Bohuslavem X.). Téhož času zemřel manžel Barbory, dcery Albrechtovy, kníže *krosenský* v dolním Slezsku; Albrecht obsadiv osiřelou zemi, nevydal jí více. (R. 1538 byla od Ferdinanda I. proti právům koruny české Braniborsku výslovně postoupena.) Začátkem XVI. století seděli dva členové rodu hohenzollerského, oba jmenem Albrecht, na důležitých trůnech *arcibiskupství mohučského* a *velmistrovství řádu německého v Prusích*. Sestřenec pak Ludvíka krále českého Jiří markrabě v Anspachu, koupil (r. 1523) moravské knížetství *krňovské* v Horním Slezsku a vymohl si na stavích českých nástupni-

*) *Albrecht Achilles* (1469—1486).

<i>Jan</i> (kurfirst) —1499	markrabata	<i>Barbora</i>
<i>Joachim I.</i> † 1535, Albrecht	Frídrih a Zikmund	(choť Jindřicha XI. krosenského,
<i>Joachim II.</i> † 1571 (arcib. mohuč. a magdeb.)	(choť Žofie Jagajlovna)	† 1476)
<i>Jan Jiří</i> † 1598	Albrecht Jiří	dědička
<i>Joachim Frídrih</i> † 1608	(velmistr řádu něm.) † 1603	krosenská.
<i>Jan Zikmund</i> † 1619	Albrecht Frídrih	
<i>Jan Jiří</i>	(choť: Maria Eleon jülišská)	
<i>Jiří Vilém</i> † 1640	Anna	
<i>Frídrih Vilém,</i> Veliký kurfirst 1640—1688.	(manžel Jan Zikmund braniborský).	
<i>Frídrih III.</i> (1688—1701 kurfirst, 1701—1713 král).		

ctví v knížetstvích slezských *opolském* a *ratiborském*, kdyžby zemřel bezdětný tamní kníže Hanuš. A bylo při všem tom důležitým skutkem, že cokoli získali jednotliví údové rodu, podlé úmluv rodinných (z r. 1473 a 1498) hned zapisovati dávali celému domu, nad jiné za tehdejších věků svornějšímu.

c) Rod *vetínský* měl v držení téměř všechno území mezi řekou Verrou a zeměmi lužickými, tedy *Durynky*, *vitenberské Sasy* a *Míšeň* (II. str. 221). Zakladatelem panství toho byl *Frídrieh Bojovný* († 1428), jehož vnukové *Arnošt* a *Albrecht*, úmluvou lipskou (r. 1485) o země se rozdělivše, stali se praotci dvou větví, kteréž mezi sebou časté sváry mívaly, moc rodu svého takto zeslabující. Větev arnoštovská čili starší panovala větší části *Durynska* a *Vitembersku*, na kterémž spočíval titul kurfirstský; *Míšeň* s ostatním *Durynskem* náležel mladší větvi.

d) Rod *vitelsbašský* (II. 145) panoval v *Bavořích* a v obou *Falcích*, ke kterým získal knížetství *Neuburk* ve *Šva-bích*, hlavně na levém břehu dunajském a pak vojvodství *zweibrücké* na jihozápadě *dolnofalckém*. Dělení země na *falcé*, *hornobavorské* s hlavním městem *Mnichovem* a *dolnobavorské* s *Landshutem* rodu škodilo. Za ráznicemi téměř stálými ochabovala moc *Vitelsbachů* ještě více než *Vetinovců*. Zvláště pak když začátkem XVI. století (r. 1502) *Jiřím* vojvodou vymřela větev *dolnobavorská* a vypukla mezi knížaty *falckými* a *hornobavorskými* o dědictví *landshutské* tuhá válka, dána příležitost císaři *Maximiliánovi* míchat se do věci; což mělo za následek, že sice obě větve *vitelsbašské* dosáhly v dědictví účastenství, že však za rozhodnutí pře vzal sobě i císař dobrou část jeho, t. *Ratenberg*, *Kufstein*, *Kitzbühl* a j. pozemky nad středním *Innem*.

e) Rod *jülišský* spojil s hlavním svým panstvím v sousedství arcibiskupství *kolínského* vojvodství *Kleve* a *Berg*, pak hrabství *Mark* a *Ravensberg* (26° v. d. a 26° s. š.).

f) Nade střední *Veserou* a pravými přítoky jejími až po dolní *Labe* panoval rod slavných někdy *Velfů* (II. str. 134, 135—137), kteří však rozvětvivše se na *Lüneburg*, *Kalenberg* (*Hannover*), *Grubenhagen* (*Gottinky*) a *Brunšvik* (*Wolfenbütly*), rovněž tak nesvorně mezi sebou se měli jak *Vitelsbachové*.

Znamenitou mocí politickou v Němcích byl ovšem i *spolek Hanseaticův*, avšak i ten ochaboval pro řevnivost některých měst (zvláště nizozemských, pak Hamburku, Gdanska a j.) s Lubechem. Ostatně Hanseaticé opomenuli v pravý čas chopiti se obchodu oceanského a připravili se tudy o slušné postavení v novém převratu věcí velkoobchodnických.

5. Švýcarsy (II. str. 199, 215, 227) z nepořádků německých stále těžice vzrostly do začátku XVI. stol. na *13 kantónů dvojího druhu*. Kantóny původní nad horní Ryssou, *Švýc, Uri a Unterwaldy*, pak na východě prostřený *glarský* a poněkud na severovýchodě odlehlý *appenzelský*, jejichž jádrem bylo obyvatelstvo venkovské živící se orbou, měly zřízení demokratické. V ostatních na západě a na severu rozestřených kantónech, majících těžiště své v městech dosáhla vrchu, jako vůbec v Němcích při městech a okolích jejich, ústava aristokratická (patrická). Do tohoto druhu náležely nad Árou *Bern a Solothurn*, nad Rýnem *Basilej a Šafhúsy* s *Zurišskem*, u prostřed mezi těmito městskými a původními kantóny *Lucern a Zug*, a konečně *Freiburg* nad Sánou, jihozápadním přítokem árským. Kromě toho daly se však během XV. století některé části dnešních Švýcar pod ochranu spolkovou, jako na př. město a opatství *sv.-havelské*, hrabství *neuenburské*, *Genf*, údolí *vallisské* a j., některé pak dobyty jsouce při rozličných příležitostech, stály v poddanství jistých kantónův, od jejichž fojtů byly spravovány, jako *Árgavsko* záviselo na kantóně bernském, *foitství vlášská* na kantónech původních atd. — Císař Maximilián I. těžce nesa to, že Švýcaři dávali se do služeb francouzských, čelících tytýž proti záměrům jeho, nejen zapovídal jim toto brání žoldu cizího, noprž naopak žádal na nich, aby jakožto členové říše německé pomocí válečnou i peněžitou jeho podporovali a i jinak výroků říšského komorního soudu poslušni byli. A když Švýcaři, zvláště z kantónů demokratických, odpověděli císaři záporně, vznikla z toho válka, která však po některých porážkách Maximiliánových skončila mírem *basilejským* (r. 1499), v němž císař musel svoliti k nezávislosti Švýcarů.

6. Itálie. Vlachové kolem r. 1500 jsouce nejvzdělanějším národem v Evropě (II. str. 250) nejen pohlédali s trpkostí na politickou rozervanost domova svého, anoprž mnohem více hnětlo je vtírání se cizích mocností (Španěl, Francie

a Němců) do jejich věcí. Když tedy Ferdinand Katholický opanoval Neapolsko a Ludvík francouzský nejen Milána se zmocnil, ale i v Janovsku mocně působil ve smyslu francouzském, kdežto císař Maximilián jmenem nadvládí německého severozápadních zemí italských brzy tomu, brzy onomu v léna udílel: roznítily se myslí nejčelnějších vlastencův italských snažením, jakýmkoli prostředkem vytlačiti cizince ze Vlach a způsobiti foederaci pod náčelnictvím některého z knížat domácích. Tímto duchem veden jsa sepsal Mikuláš *Macchiavelli* historická díla svá, zvláště spis řečený „il principe,“ a týž duch řídil i některé papeže novověké*), kteříž tudy jednak hleděli rozšířiti meze státu svého, jednak třebaš i v nejodpornější alliance vcházeli, aby moc cizinců cizinci samými zničili. Na stanovisku tomto stoje, dal také papež Julius II. r. 1508 ochotné svolení k tomu, aby Maximilián nazýval se *vyvoleným* císařem římským, anižby potřeboval korunovace římské.

a) Nejhorší postavení mělo *Savojsko*, jež císař Zikmund (1416) na vojvodství byl povýšil, a jež hned potom (1418) s *Piementem* a Nizzou v jedinou državu srostlo. V šestnáctém století položeno jsouc mezi Francií a Milánem, o který byly vedeny války, sotva zůstaven starověký rod savojský v držení zemí zděděných.

b) *Milánsko* rozkládajíc se mezi Sesí a Addou přes Pad až k patě ligurského Apennínu, dotýkalo se přímo republiky *janovské***), s kterouž tytýž záviselo na vládě francouzské.

c) Mezi Milánkem, Janovem a Piementem prostíralo se hrabství *Monteferrato*, které začátkem XVI. stol. následkem sňatku Františka II. z Gonzagy, vojvody mantovského s dědičkou monteferratskou, s odlehlým *vojvodstvím mantovským* spojeno jest.

d) Republika *benátská* ***) byla sice nejmocnější stát italský, avšak dílem pro nekonečné boje proti Turkům, dílem pro přískrosti ústavy nemohla rozvíjeti náležitě síly své proti nepřátelům vlašským. Na západě rozšířila se ve zmatecích milánských sice až k Addě, ale na jihu padským (v Parmě, Modeně a Ferráře) zápasila se stolicí papežskou a donucena konečně mocí a

*) *Alexandr VI.* (Borgia, 1492—1503); *Pius II.* (1503); *Julius II.* (1503—1513); *Leo X.* (1513—1521).

**) II. str. 89., 121., 124., 174., 188., 241., 245.

***) II. str. 13., 17., 51., 96., 119., 124—125., 168—170; 168., 224., 243., 244., 245.

liti římské ustoupiti. Ostrov *Kypros*, který poslední jeho královna Kateřina, původem svým Benátčanka, republice přenechala (l. 1489), zůstal v moci její toliko 80 let.

e) *Florence* (II. str. 245), vlast *Macchiavellova*, vynikla více na poli věd a umění, než v zápasu politickém.

f) *Stát papežský* *) dovedl sice dosáhnouti vrchního panství nad středním a dolním levým pobřežím padským, avšak síly jeho nestačily ani k rychlému vytlačení cizincův ani ke zničení republiky benátské; sami pak papežové překvapeni jsouce mezi tím novotami náboženskými, vzniklými v Němcích, nevěděli si v dvojím tomto postavení, t. jakožto mocnářové italští a nejvyšší správcové věcí církevních, náležitě rady, a neměli potřebné odvahy ani na jedné ani na druhé straně. Mezi tím, čím dál tím nebezpečněji hrozila porobou říše osmanská nejen zemím italským, ale téměř všemu jihoevropskému křesťanstvu. Bylo tedy na papežích, aby nejen nerozsévali různé mezi mocnostmi křesťanskými, anobrž aby je všechny spojili pod jeden prápor proti Turkům. Ale úloham tak různorodým se nevyhovělo.

g) Proto zůstalo i *království obou Sicílií* **) v moci španělské. Ačkoli však skutek tento pokládán byl od Vlachů za politické neštěstí národa, měl nicméně v dějinách všeobecných přece velikou důležitost tu, že ono království, jsouc údem námořské volmoci kastílskoaragonské, po vyvrácení říše mamelucké v Egyptě skrze Turky osmanské mnohem snáze zastaviti mohlo nové rozvodňování se moci moslemské, než kdyby bylo zůstaveno bylo sobě samému.

Liga kambrejská z r. 1508 jest jedním z nejzřetelnějších 1508 znamení tehdejší politiky vlášské. Pod rozličnými záměry vešli totiž papež *Julius II.*, císař Maximilián, Ferdinand Katholický a Ludvík XII. v městě *Cambray* (nad horní Skaldou) v tajný spolek, jehož účelem bylo, učiniti konec republice benátské a rozdělití se o země její. Doneseny jsou sice Benátčanům jakési zprávy o nebezpečí, které jim hrozilo, ale oni nemohouce věřiti, žeby spojení tak různorodých živlů bylo možným, neučinili na odpor náležitých příprav. Když pak válka skutečně vypukla a Francouzové a císařští nad očekávání papežovo šťastné pokroky na západě a na východě učinili, smířil se (r. 1509) papež s republikou, kteráž

*) II. str. 17.—18., 23., 44., 54., 56., 68., 80., 81., 82., 87., 89., 95., 124., 128., 129., 135., 136., 148., 197., 205., 206., 207.

**) II. str. 115., 121., 135., 141., 142., 147., 155., 171., 213., 222., 231.

se tudy panství svého nad dolním pravým Popadím (řečeným Romaña) ve prospěch papežské stolice vzdala, a tolikéž i s Ferdinandem K. se srovnala, vydavši mu některé přístavy neapolské (Trani, Brindisi, Otranto), kterých se zmocnili po prvním vpádu francouzském do Neapole (II. str. 231). Ve válce proti Francouzům i proti císaři pak pokračovali Benátčané s nesmírným napínáním sil, a bojováno s obou stran způsobem ukrutným.

Mezitím domluvivše se mezi sebou Ludvík XII. a Maximilián, kterakby potrestali papeže pro jeho jim se zpronevěření, způsobili to, že tři kardinálové opustivše Julia II. do *Písy* svolali sněm *církevní* (r. 1511), kterýž měl zasednouti v soud nad chováním papežovým. Tedy zařídil papež na obranu svou i *Benátčanů* téhož roku v Benátkách nový spolek, do kterého vstoupil také *Ferdinand K.* a pak i *Švýcaři*. Poněvadž měl spolek tento zameziti rozdvojení v církvi hrozící skrze koncílium písanské, nazván jest ligou svatou 1511 (1511). O něco později (1512) svolán papežem samým jiný sněm *církevní do Říma na Laterán*, který ve 12 posezeních, jež odbýval během 6 let, právomocnost papežskou po vůli stolice římské schválil a vyměřil. Bojiště mezi mocnostmi válčícími z Itálie i do jiných zemí přeneseno, jmenovitě také království navarské do víru válečného uvrženo a potom roztrženo (III. str. 7.). Zatím však zemřel Julius II.; za jeho nástupce vyvolen tak rychle *Leo X.*, že nově ovdovělý císař Maximilián se záměry svými, převeští důstojenství papežské na sebe, ani náležitě se vytasiti nemohl. Naproti tomu však smřil se s ním nový papež a provedl i to, že přijat byl do ligy, do které nyní vstoupil i anglický Jindřich VIII. Ale Benátčané nemohli se s Maximiliánem nikterak shodnouti, vystoupivše tedy z ligy, přidali se k Ludvíkovi XII. Na třech stranách sevřena Francie: na Pyrenejích skrze Ferdinanda K., na severu skrze Jindřicha VIII. a císaře a v Milánsku nejvíce skrze Švýcary, a všude porážena. Avšak po smrti Ludvíka XII. dal *František I.* věcem nový obrat, Švýcary z Milána vytlačiv po bitvě u *Mariňána* (mezi Lódami a Milánem) r. 1515. Papež Lev stavě nad vlastenectví italské slávu křesťanstva a způsobiv již před rokem v Uhrách hlásání kříže proti Turkům, s Františkem se vyrovnal výš dotčeným konkordátem a snažil se o způsobení obecného míru. K tomu

pak došlo tím spíše, an Ferdinand K. potomního roku zemřel a Maximilián následkem toho pro neplnoletého vnuka svého Karla V. zřetel svůj míti musel také k věcem španělským. Benátčanům postoupil dobytých krajin, začez však dostal od nich tak řečených *vlašských konfinií* v dnešním jižním Tyrolsku (Roverédo). V politickém postavení Italie nezměnila tedy konečně ani svatá liga ničeho.

7. Personální unie česko-uherská (II. 230) za Jagajlovců *Vladislava* (1490—1516) a *Ludvíka* (1516—1526). *Země koruny české* nejenom uvnitř zotavily se poněkud a zřídily *), anobřz i v postavení svém jedna k druhé a k celku se upravily, zvláštní samostatnou jednotu činíce naproti koruně uherské. Naproti knížatům říše německé obhájil Vladislav práva království českého účastniti se ve volbě římského krále vymožením závazku, že kdyby knížata opomenuli zváti krále českého k volbě, každý z nich zaplatí pokutu 500 hř. zl. **)

V *Uhrách* podryta moc královská ustanoveními Vladislavovými z r. 1492 ve prospěch šlechty měrou tak vrchovatou, že nebylo potom snadno ani sjednocené obrany říšské sebrati proti vpádům tureckým. Naopak bála se šlechta uherská, chovajíc krále své jako v zajetí, každé vojenské podpory vyslané z koruny české k žádosti královské proti Turkům, neboť domnívala se, že králové zamýšlejí užiti jí proti nevázanosti zemské. Ano zpupná šlechta bála se i domácí obecné obrany, jsouc vědoma si nesnesitelné poroby, do které právě uvrhla lid, zvláště venkovský. A kterak podstatná byla ona bázeň, objevilo se r. 1514, když (Tomáš Bakáč) arcibiskup ostráhomský se svolením papežovým jal se

*) Základové nových těch řádů v příčině Čech jsou: Vladislavovo zřízení zemské z r. 1500. Smlouva svatojanská z r. 1508 a smlouva svatováclavská z r. 1516 (Palackého D. n. č. V. č. 1. str. 423., V. č. 2. str. 138 a 330); v příčině Moravy: Landfryd z r. 1516 (Časop. mus. č. na r. 1865. str. 416.); v příčině Slezska: Privilegium Vladislavovo z r. 1498 a narovnání Kolovratovo z r. 1504; v příčině celku: Majestátové z dne 11. ledna r. 1510 (Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 171 a srovnej V. č. 1. str. 411—413).

**) Palackého D. n. č. V. č. 1. str. 256 a 290.

hlásati kříž proti Turkům a mnoho tisíc lidu se srotilo v jižních krajinách pod velitelstvím Sekela *Jirího Dóže*, šlechtu vraždíc a sídla její pálc. *) Magnáté bouři sice potlačili zvláště bezohledným udeřením na lid skrze *Jana Zá-polského*, svaka králova a vojvodu sibiňského (sedmihradského, již od r. 1511), při čemž přes 40.000 sedláků zahynulo dílem na poli, dílem na popravištích: ale vítězi zachtělo se následkem slávy tudy nabyté samého žezla královského, kteréhož se potom napořád domáhal způsobem více méně patrným a lstným.

8. Personální unie polskolitevská (II. str. 223.) pro různost národní a náboženskou nerozvíjela na venek (proti Turkům a Rusům) tolik síly, kolik se dalo očekávati od říše tak rozlehlé, jakou bylo Polsko s Litvou. Litvané mezi tím podléhali dosti rychle pod politická zařízení polská, a konečně postoupeny Polákům jižní země litevské (Volyň a knížetství kyjevské).

9. Sultanát osmanský za *Bajazeta II.* (1481—1512), nástupce Mahomeda II., upevnil nadvládu své nad *Valachy*, knížetstvím *multanským* a chanátem *krymským*, avšak naproti tomu vyvráceno jest panství jeho v Asii za řekou Tigridem. Tamť *Ismael* (1499—1524) vnuk náměstka širvanského (v jižní zemi Kurdů) řečeného *Sofi* r. 1499 způsobil zpouřu proti Turkům a během jediného desetiletí zařídil říši *novoperskou*, která trvá podnes. Bouře v rodině *Bajazetově* prokázaly *Ismaelovi* dobré služby. *Selim I.* (1512—1520), příjímím *Katan*, po několika marných pokusích otce svého s trůnu svrhl a pak otrávil, a by pak beze strachu před zpouřami svých příbuzných dále vládnouti mohl, dva starší své bratry a syny jejich zavraždil, i dal na ten způsob příklad, kteréhož potom následováno obyčejně v rodě panovníků cařihradských. Teprv když se takto v panství upevnil, obrátil moc svou proti *Ismaelovi*. A poněvadž Peršané střelného prachu ještě neznali, kdežto Turci již zbraní evropských užívali, zastavil *Selim Ismaela* v jeho výbojích, ano vypudil ho částečně i z krajin již dobytých (z Mesopotamie, západní Arménie a z větší části země kurdské). Potom udeřil na říši Mamelukův

*) Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 266—271.

(II. str. 122), a vytlačiv je ze zemí syrských, vtrhl do samého Aegypta a přitáhl před *Kairo*, kteréhož také brzy dobyl. Mamelucký sultán *Tumanbeg* utekl do krajin deltských na místě že by byl v horním Aegyptě hledal spásy, i usnadnil tudy sám úplné podmanění říše (1517). I ve vítězstvích těchto dosáhl Selim vrchu hlavně pomocí prachu střelného, ačkoli nemálo i to mu posloužilo, že moc Mameluků byla rozdělena, doma s Osmanovci zápasíc a v Přední Indii s Emmanuelem portugalským. Ostatní čas panství svého věnoval hrdý vítěz *námořnictví*, čině válečné přípravy proti johanitskému ostrovu *Rhodu* a pak stroje se na Benátčany. V tom ho však zachvátila smrt.

Ale záměry Selimovy přešly ihned na syna jeho *Solimana II.* (1520—1566), jehož pojmenovali Francouzové *Slavným*, častěji jsouce s ním ve spojení proti společným nepřítelům. Moc turecká dostoupila v Evropě za panovníka tohoto svého vrcholu a rozšířila se v Africe až po Marokko, když *Chaireddin Barbarossa Solimana* hned po jeho nastoupení k vládě uznal za vrchního svého pána, aby došel ochrany proti Španělům. Nikdy nebudila říše turecká v Evropě tolik strachu, jako za *Solimana II.*, a nikdy nebylo moře středomořské tolika africkými loupežníky projížděno jako tehdy.

10. Cárství ruské ještě za *Ivana III.* (1462—1505, II. str. 239 a 240) proti Litvě rozšířeno dobytím *Ševerska* nad Desnou, a za *Vasilije III.* (1505—1533) opanováním *Smolenska* nad horním Dněprem, z kteréhož nedovedli Litvané vytlačiti cára, ačkoli ho (r. 1514) rozhodně porazili. A poněvadž *Vasilij* poslední zbytky samostatných knížetství ruských přímo pod žezlo své uvedl (*Pskov* nad *Narvou*, *Rjazan* nad *Okou* atd.), nazývají ho posledním sbíratelem ruské země. Ostatně se cárové nemíchali do věcí západoevropských, hledíce si jenom utužení nabyté moci, a opatrná politika tato jim podobně prospěla jako *Portugalům*.

11. Unie skandinávská čím dál tím více se viklala (II. str. 238). *Norsko* několikrát, ačkoli bez prospěchu se zbouřilo. *Švédové* snášeli nadvládu dánské ještě s větší nevolí, a volvali si správce říšské sami, třeba i proti chuti královské, nejvíce z rodu *Sture*. Vnuk *Kristiána I. Kristián II.* (1513—1523) po nastoupení svém na stolec královský v Dánsku a v Norsku od Švédů dokonce odstrčen jest. Přívržencům

jeho, nejvíce pochozím z Dánska, činěno mnohé příkoří, zvláště pak Gustav *Trolle*, arcibiskup upsálský, pro oddanost svou ku králi až i vězením potrestán. Kristián vytáhl sice se znamenitým loďstvem válečným před Štokholm, ale nemoha se města zmocniti, dal se do volného vyjednávání, vyžádav si za tou příčinou jistý počet rukojmí. Proti nadání Švédů však odvezl rukojmě do Kodaně a od vyjednávání upustil. Brzy potom vynesl papež Lev X. nad Švédy klatbu církevní pro uvěznění arcibiskupa, Kristián pak podruhé pohrozil Štokholmu. V boji padl říšský správce *Sten Sture*, Švédové tudy pustili arcibiskupa na svobodu a jeho pomocí a přímlovou snažili se učiniti mír s králem. Ale Kristián II. zprznil korunovační slavnost hned potom předsevzatou ošemetným způsobem, popraviv přes 90 osob (dva biskupy) strany prvé odporové. Počet popravených se později ještě zvýšil, zvláště stíháním venkovanů. Za vladaře říšské ustanoveni jenom Dánové. Ale hrůzovláda tato měla za následek opak toho, čeho dosáhnouti mínil Kristián II. Gustav Vasa zajisté, jeden z rukojmí v Kodani zajatých, jehož otec skonal na popravišti, a jehož matka a sestra držány v zajetí, uprchl z Kodaně do *Lubeka*, a pomocí téhož města způsobil v úvodí řeky Dal (*Dalekarlie*) bouři tak velikou, že nad vojskem dánským proti němu vyslaným třikrát rozhodně zvítězil a Štokholma se zmocniv, zprvu na říšského správce a pak r. 1523 za krále povýšen jest. Hned potom vyhnán však Kristián II. i od Dánů, strýc pak a nástupce jeho *Frédřich I.* (1523—1533) *) smířil se s Gustavem Vasou v městě *Malmö* (1523). Tak vzala unie za své. Řečené domácí různice nedaly králům dánským pomýšleti v čas na zvelebení námořnictví, a objevení Ameriky tudyž nepřineslo Dánům přímo žádného ovoce politického.

B. Věk císaře Karla V.

(1520—1558.)

Nesnadné postavení císařovo. Karlovi V. nebylo ještě zúplna devatenáct let, kdy děd jeho císař Maximilián I. se

* Rodokmen viz ve spisu „Dějiny všeobecné a rakouské v přehledu synchronistickém“ od V. Křížka, str. 58.

světem se rozloučil. Země, kterým měl panovati, byly nejen nesmírně rozsáhlé, anobrž byly, což těžce vážilo, v příčině položení svého i na té i na oné polokouli zemské příliš roztrousené, a v příčině národnosti a správy politické příliš různorodé. Obecných snah a prospěchů mezi nimi nebylo; naopak obyvatelé jedněch částí zjevné pronášeli obavy, aby právům a způsobům jejich nebylo spojení s cizími zeměmi na škodu. V případě válek s jinými mocnostmi posloužily sice Karlovi dobře poklady stříbra a zlata donášené z Ameriky, ale vojenské pomoci země americké poskytnouti nemohly, samy jí stále potřebující. Vedlé toho vyvolávali pokusové od panovníků činění ve prospěch neobmezenější vlády téměř všude bouře stavovské, kterých pak sočiví sousedé ochotně se chápali dílem k vyvrácení, dílem k seslabení hroživé moci Karlovy. A k těmto nesnázím od Karla již zděděným přidružily se hned při samém počátku jeho panování ještě nové, ne méně povážlivé, totiž spory náboženské. Aby se v takovém věci stavu jakýs takýs pořádek zachoval a nepřirozené spojení rozdílných říší nevzalo za své aneb nepodřývalo blahobyt všechněch, anižby povzneslo alespoň jedněch, záleželo především na tom, kterak dovede Karel šetřiti živlů nejmocnějších a kterak se narovná se sousedem nejnebezpečnějším, t. s královstvím francouzským.

Volení Karla za císaře (28. čna) r. 1519. Ačkoli *Maximilian I.* před zavřením rodinné smlouvy své s Jagajlovci (r. 1515) jmenoval byl *Ludvíka* českého generálním vikářem v říši německé, i ačkoli byl také slíbil, že se přičiní, aby knížata voliči téhož *Ludvíka* po něm volili za císaře: měl přece nedávno před svou smrtí netajně v Němcích jednání o zvolení na svém místě vnuka svého Karla. Pro odpor několika knížat říšských však zmařil se tento úmysl; *) a když potom skutečně došlo k volbě, přimlouval se i *Ludvík* za Karla, jsa zajisté té naděje, že dosáhne od něho pomoci proti Turkům. Ale mezitím podplácel král francouzský *František I.* vojvody německé, aby se pokusili o jeho zvolení, kdežto zase jiným knížatům i *František* i *Karel* podobal se býti příliš mocným a tudy zeměpanským jejich právům pánem nebez-

*) Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 282, 297, 862—865.

1519 pečným. Vyhlídlí si tedy za kandidáta na císařství *Fridricha Moudrého*, kurfirsta saského. Ale opatrný panovník tento nebažil po žezlu, kteréby ho bylo zapletlo do velikých zápasův, i ukázal sám na Karla, rodem Němce; kterýž tedy konečně za císaře vyvolen, avšak pod znamenitými závazky, že nedotkne se zeměpanských práv stavů říšských. Tento výsledek volby nesl král francouzský s hořkostí, kteráž vypukla ve zjevné nepřátelství, když Karel vznesl na něho žádost, aby vojvodství burgoňské, odňaté ondy dědovi jeho (II. str. 228), zase vrátil. A to byl počátek

první války mezi Karlem V. a Františkem I. (1521—1525). František I. maje říši zaokrouhlenou a uvnitř obecný mír, udeřil na Karla vpádem do španělského Navarska, kdež Francouzové snadno zvítězili nad domácím obyvatelstvem, jehož hrady dal ondy kardinál Ximénes zrušiti. (Poranění Ignatia Loyoly při hájení města Pampelúny.) Příležitost podobala se králi francouzskému býti velmi vhodnou. Karel zajisté opouštěje r. 1519 Kastílii, aby se konečně uvázal v panství aragonské, svěřil správu kastilskou sboru vladařů, z nichž několik pocházelo z Nízosemí, a působil skutkem tímto nevolí ve vyšší šlechtě kastilské. Mimo to pobouřil města *kastilská* pro zkracování jich svobod a přinucen na ten způsob k domácí válce právě v okamžení, když se chystal na cestu do Němec ke korunování. V čelě povstání městských obcí byl *Juan Padilla*, jenž tedy ač zprvu jenom mimovolně prokázal dobrou službu králi francouzskému. V zemích *rakouských* pak správce zeměti Maximiliánem ustanovení od stavů vyhnáni a samostatní domácí vladařové proti smyslu Karlovu zařízení jsou, tak že mladý mocnář ani na věrnost nejstarších zemí svých spoléhati nemohl. A to vše dalo se za doby, když i *Turci* nově nastoupili na dráhu výbojův, a dobyvše 1520 *Šabce* a *Bělehradu* na dolní Sávě, v *Srěmsku* a v *Banátě* plénili, hrozíce tudy porobou nejen zemím švakra Karlova krále Ludvíka, *) ale i jeho vlastním, jihorakouským. Avšak bujně záměry a naděje Karlovy provázeny byly s odvahou i důvtipem. Do zemí rakouských poslal po korunování svém v *Cáchách* (1520) mladšího bratra Ferdinanda, kterému roz-

*) Falackého D. n. č. V. č. 2. str. 388—392.

dílnými smlouvami, zvlářtš smlouvou ve Vurmsu (28. dubna l. 1521) řečených zemí k vlastní jeho ruce postoupil. Ferdinand se stavy řečto zemí po dobrém se narovnal, an mezi tím Karel vojska obcí kastilřských, které snahami svými nejen řlechtu, ale i lid venkovřký a chudinu mštskou proti sobě popudily, pomocí panřva na *polích villalarských* (1521) docela pokořil. A poněvařž proti nadání i Soliman II. se sucha k moři se obrátil, hledě zmocniti se ostrova *Rhodu*, což se mu také podařilo konečně r. 1522, nabyl Karel V. tolik volné moci, že na Frantiřka I. nejen v Navarsku, nobrž i v Nízozemích a v Milansku uhoditi mohl. Následkem toho vytlačeni jsou Francouzové ze Španěl a z Janova a poraženi i v Milánsku Švýcaři, jež vzal Frantiřek do řoldu. Té doby zemřel papeř Lev X., a za jeho nástupce vyvolili kardinálové *Hadriána VI.* (1522—1523), který právě tehdařž na místě Karlově jsa vladařem kastilřským (ačkoli pocházel z Nízozemí), zpouřu měst kastilřských potlačil. Poněvařž Hadrian i po zvolení svém dlel delří řas ve Španělich (papeř = „řpanělský kaplan“), byla i politika stolice římské tehdařž rozhodně Karlovi přízniva. Ostatně snažil se Hadrián upřímně smířiti oba nejmocnějši křestánské panovníky, aby moci jejich mohl užiti jednak proti Solimanovi II., jednak k potlačení novot nábořenských v Němcích, o jejichž dalekosáhlé důležitosti za něho již nikdo nepochyboval. Avřak král francouzřký povrhl hrdě smířnými návrhy císařovými, tudy zmařeny jsou i záměry papeřovy. Tedy vřtoupil do spolku císaře s papeřem také Jindřich VIII., král anglický, a bojiřtš do samých Francouz přeneseno. Ale Frantiřek vřrhl zatím osobně ze Švýcar s novým vojskem do Milánska a dobyv hlavního města vojvodřtví, oblehl *Pavii*. Zde vřak od Španělů za velení *Peskárů* a *Karla Bourbonřského*, uprchlíka francouzřského, rozhodně poražen a zajat jest. Potom odveden do *Madridu*, kdež uřinil mír (v lednu) r. 1526, vzdav se pod přísahou všech práv i k Milánu i k Burgořnsku a zavazav se slibem za zkonřiskované statky Karla Bourbonřského dáti náhradu a císaři poskytnouti válečné pomoci proti Turkům, řinícím přípravu k novému úroku na země uherské.

Liga klimentřská a druhá váleka Karla V. s Frantiřkem I. (1526—1529). Mír madriřský neveřel vřak nikdy v platnosť. Jednak neměl Frantiřek I. opravdové vále vyplniti výminky

jeho, jednak způsobilo řádění vojska a vůdců španělských i v Itálii samé takovou rozhořčenost proti císaři, že se vrátil nástupce Hadriána VI. Kliment VII. (1523—1534) k macchia-vellovské politice předešlých papežů. Již z jara r. 1526, tedy téměř té doby, kdy Soliman II. na novo vytáhl dobývat zemí dunajských, a Ludvík, král uherský prosil za rychlou a hojnou pomoc od knížat křesťanských,*) způsobil papež s Benátčany, Milánem, Florencií, Švýcary a králem Jindřichem VIII. *ligu*, po něm řečenou *klimentskou*, do které pak přijat jest i František I., jenž propuštěn jsa ze zajetí, zamlouval nedodržení míru tím, že stavové francouzští popírali králi právo odciziti koruně které země (II. str. 247). A k tomu ke všemu rozmnožila se moc rodu habsburského, jsouc v očích spojenců bez toho již dosti nebezpečná, brzy potom dvěma závažnými korunama, t. českou a uherskou.

Bitva muháčská r. 1526. Ačkoli byli křesťané o výpravě Solimana II. dosti časně zpraveni, sbírala se branná jejich moc i v samých Uhrách a zemích českých tak nedbale a nepořádně, že nebylo naděje k zachování Uher. Král Ludvík nemohl Turkům překaziti ani v přechodu přes dolní Drávu a odvážil se bitvy s nimi, když již byli na *polích muháčských* mezi Drávou a Dunajem (dne 29. srpna). Boj byl krátký, trváje jenom půl hodiny, ale nebylo více potřebí. Slabé a nezřízené vojsko křesťanské (kolem 25.000 m. s 80 děly) od výtečně složených vojáků tureckých (70.000 m. s 300 děly) 1526 poraženo a rozehnáno. Sám král zahynul na útěku v močálu jakémsi. Jan Zápolský, vojvoda sibiňský, choval se mezitím obojetně. Avšak Soliman i po vítězství nemohl podmaňovati Uher dále, jakési povážlivé zprávy z Asie polnuly prý ho k návratu do říše. Toliko Srém a východní část Slavonie zůstaly v držení tureckém napořád.

Založení soustátí rakousko-habsburského r. 1526. Smrtí Ludvíka Jagajlovce uprázdnil se královský stolec v Čechách a v Uhrách. V obou korunách příslušelo po odvěkém právu státním a zvláště pak po úmluvách způsobených za Vladislava, otce Ludvíkova (str. 10) nástupnictví *Ferdinandovi I.*, manželu Anny, sestry Ludvíkovy. Avšak i v Čechách i v Uhrách

*) Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 505., 507. atd.

dovolávaly se strany práva krále voliti; tedy Ferdinand znamená, že opatrným šetřením tehdejšího věci stavu cíle svého spíše dojde, než příkrým stáním na svém právu, podvolil se pod jistými výmínkami i v Čechách i v Uhrách předsevzaté volbě. Čechové přijali ho za krále jednohlasně (24. ř.). V Uhrách však *Jan Zápolský* svolal o své ujmě pokoutní sněm do Bělehradu královského, kdež ovšem bez překážky za krále vyhlášen byl. Naproti tomu přijala větší část magnátů na řádném sněmě v Prešpurce (16. pr.) Ferdinanda za svého krále, a učinili totéž i Charvaté doma (dne 1. ledna r. 1527).*) Na ten způsob dokonána personální unie mezi zeměmi rakouskými, českými a uherskými a položen základní kámen k onomu soustátí, které v příští zápasíc ve prospěch i svůj i vši vzdělanosti křesťanské s mahomedanstvím osmanským, tužilo síly i svazky své.***) Zatím Ferdinand zvláště peněžitou pomocí poskytnutou mu bratrem Karlem Jana Zápolského z Uher vytlačil, tak že hledal útočiště v Polsku u krále Zikmunda, svata svého (1528). Z Polska obrátil se ošemetný vzdorokrál k sultánu Solimanovi, prose ho za pomoc a ochranu. Sultán byl Zápolskému, jenž ihned vtrhl do Uher, tím spíše po vůli, čím více pohoršil ho Ferdinand, žádaje na něm, aby krajin nedávno od koruny uherské odtržených, nazpět vydal. Než tedy ještě dostatečná opatření učiněna, byl Soliman zase v Muháči, kdež předstoupil před něho Zápolský, aby mu políbením ruky dal na jevo svou poddanost (1529). Potom po několika dnech oblehli a do-

*) Volební právo způsobu toho, který si osobovali Čechové, popíráno netoliko od zákonitých dědiců koruny české, noprž i obyvatelů zemí vedlejších, t. Moravanů, Slezáků a Lužičanů. Hlavním základem řádného volení králů českých jest zlatá bulla císaře Karla IV. z r. 1348, která však jednak připouští právo volební jenom v tom případě, kdyžby z královského rodu ani mužského ani ženského potomka nebylo, jednak neuděluje toho práva jediným stavům země české, noprž knížatům, biskupům a všem stavům všechněch zemí koruny české. Ostatně viz v též příčině Palackého D. n. č. III. č. 2. str. 409—414; IV. č. 1. str. 11—15, 20, 23, 25, 35, 275, 279; IV. č. 2. str. 13—15, 23—24, 30—32, 233—503, 537—539; V. č. 1. str. 9—11, 15, 20—30; V. č. 2. str. 173.

***) Viz Palackého „Idea státu rakouského.“

byli Turci *Budína* (v srpnu) a hrnuli se, nikdež dále nena-
ležající odporu od utíkajícího vojska Ferdinandova, podél Du-
naje k Vídni.

1529 **Mír kambrejský r. 1529.** Mezitím vedena druhá válka
španělsko-francouzská v Itálii s tak nestálým štěstím, že
omrzela všechny strany. Papež Kliment nejza zprvu od krá-
lovských spojenců svých náležitě podporován, od obojího
vojska španělského, i od toho, které na něho z Neapolska
udeřilo, i od onoho, jež přivedl od severu do Říma *Karel*
Bourbonský, v andělském hradě tak sevěřen jest, že viděl se
donucena vyjednávat s císařem. Poněvadž však vítězové
bezuzdným svým chováním a jmenovitě pleněním domův i
chrámů všechno obyvatelstvo všude proti sobě rozhořčili,
dosáhlo vojsko francouzsko-anglické, přivedeno jsouc *Lautre-*
kem a podporováno na moři *Ondřejem Doriou* z Janova,
vrubu téměř na celém poloostrově. Ale brzy zošklivila se
Janovanům moc francouzská, poněvadž škodila obchodu jejich,
zvláště obchodu solnému; i přešel tedy Doria na stranu cí-
sařovu, ničeho za odměnu si nevyžádav, než aby zachován
byl v Janově rád republikánský. Avšak celkem neprospěla
ani tato změna, neboť vojsko císařské stáháno morem ještě
více než francouzské, a tudý při nebezpečství, které kře-
šťanům od Turků hrozilo jednak přímo skrze Solimana II.
na středním Dunaji, jednak skrze Chaireddina provozujícího
loupežnictví na západním moři středozemském, naklonily se
obě strany k míru, který (v měsíci srpnu) r. 1529 ve flan-
derském městě Kambray k místu přiveden. František I.
vzdal se opět všech práv k zemím v Itálii, podržel však
Burgoň, kteréž se Karel nemínil zřici docela. Papež koruno-
val potom (r. 1530) Karla i železnou korunou lombardskou
1530 i korunou císařskou. Janované zůstali republikou, Florencia
však přičtena rodu medicejskému, z něhož Kliment VII. po-
cházel, jakožto dědičné vojvodství. Johannitům pro ztrátu
jejich ostrova Rhodu daroval císař za přičiněním papežovým
*Malta**) s přílehlými ostrůvky, a papež zase nakloněn ke

*) Ostrov tento (5□ m.) posud pro skalnatý povrch svůj téměř
pustý, proměněn teprv přičinlivostí řádu sv. Jana v zem vzdě-
lanou. Karel V. zřetavil si nad ním sice vrchní právo lenní,

svolání církevního sněmu obecného, na kterémby se slušnou cestou náravnaly spory náboženské, jež tehďáž zajímaly myslí střední Evropy ne-li více, tedy zajisté ne méně, než války turecké a boje španělsko-francouzské o nadvládu v Itálii.

Počátkové protestantství (1517--1520). Papež *Julius II.* umínil si přestaviti chrám svatopetrský v Římě, a sice způsobem takovým, aby byl chloubou všeho křesťanstva. Základní kámen k budově této velikolepé a ohromné položen l. 1506; ve stavbě pak pokračováno přes 150 let. Juliův nástupce Leó X. dal ve prospěch stavby hlásati odpustky, aby z darů tudy získaných nabyl příspěvků k nádhernému provedení stavby. Skutek ten nebyl neobyčejným; prostředků takových užívalo se ve středověku při stavbách chrámových dosti zhusta, i také u nás v Čechách. Ale způsob vyhlašování odpustků, schvalování jich a vybírání darů byl tehďáž právě tak urážlivý, jako v době Jana Husa (II. str. 213). Nejedni hlasové knížat i poddaných, světští i duchovní, vzali odtud příležitost, zehrati na takovéto udílení odpustků. V některých biskupstvích (jako na př. v míšeňském a kostnickém) sami biskupové nadužívání odpustků zabránili. Z nižšího duchovenstva německého vynikli horlením proti odpustkům zvláště Oldřich Zwingli a Martin Luther. Zwingli (nar. r. 1484) ač sám nebyl mravů neúhonných, káral již od r. 1516 některé obyčeje církevní a pak i zlořády hierarchické, přeháňje však ve mnohých věcech. Začav pak kázati proti odpustkům jsa farářem v Curichu, působil, že zapověděno od velké rady městské o něčem jiném kázati než o *pouhém učení písma*. Luther (nar. r. 1483) byl professorem theologie na vysokých školách vittenberských v kurfirství saském. K zehrání proti odpustkům popudil ho r. 1517 mnich domini-1517kánský *Jan Tetzl*, který ve službě *Albrechta* arcibiskupa mohučského a magdeburského provozoval s odpustky skutečné svatokupectví. List Lutherův v té příčině k arcibiskupovi zasláný neměl žádných účinků. Tedy vytasil se odvážlivý

avšak spokojil se tím, že na znamení poddanství dostačilo ročně odvádění jednoho sokola. Ostatně Johannité hájili-li sebe, byli zároveň baštou k ochraně Sicílie. Znenáhla vystaven hrad vedle hradu, tak že se stala Malta nedobytnou.

kárce s 95 thesemi, kterými věci se dotýkal, a které vyvěsil na dvěře zámeckého chrámu ve Vittenberce, oznamuje ochotu svou jich hájiti. Během asi dvou měsíců byly these Lutherovy téměř po celé Evropě známy, docházejíce u jedněch pochvaly, u druhých potupy. Jako v Čechách již od sta let bývalo, tak začaly se nyní i v Němcích strany ve spisech i veřejných schůzích o věc hádati, nejsouce však v tom o nic šťastnější než Čechové. Luther sám háje při jedné takové
 1519 hádce v Lipsku r. 1519 názorů svých proti ingolstadtskému dru *Eckovi*, jsa vůbec povahy příliš prchlé a náruživé, dal se proudem slov tak dalece unesti, že zastával až i spasi-
 telnost pouhé víry a povrhl církevním učením o svobodě, primátě papežském, neomylnosti konclíí atd.; kterýmižto všemi věcmi octnul se ovšem na půdě mimocírkevní, na půdě volného vykládání písem svatých („evangelické svobody“); na půdě té měl za nedlouho i stav kvěžský za zbytečný a popíral svátosti brzy ty brzy ony a p. Vystoupení Lutherovo nezůstalo v Čechách bez povšimnutí a bez pochvaly, jakož pak skutečně spílali mu odpůrcové jeho „Čecha“ a „husitu.“ *) Papež Lev X. pokládaje hádky Lutherovy zprvu za pouhé spory theoretických učenců, znamenal důležitost jejich teprv
 1520 r. 1520, i dal domnělého reformátora církve do klatby (v měsíci září t. r.) a 41 thesí jeho vyhlásil za bludné. Exkommunikačnou bullu však Luther s knihou církevního práva a jinými theologickými spisy veřejně a s velikou potupou spálil, tak že odpadnutí své od církve co nejzjevněji osvědčil (dne 10. pros.).

Šíření a utužení protestantství (1520—1532). Hádání mezi spornými stranami úmyslně způsobená za příčinou dorozumění nevedla k cíli, naopak spisy theologicko-historickými myslí jenom ještě více se nakvasily odporem proti dosavadním řádům a obyčejům náboženským. Sektařství přerůzných druhů vznikalo, měnilo se a zanikalo. Nejdříve a nejrázněji organizovali se *novokřesťenci* (anabaptistae), i občanský způsob života všelijak rušíce. Tedy když nemohla církev zastaviti novotaření, jali se živlové světštit u věci zakročovati,

*) Palackého D. n. č. 2. V. č. 360 — 362, 392 — 395, 446 — 461, 464 — 483.

nenalézajíce překážek v tom od synod, kterých biskupové z nedbalosti opomíjeli svolávati již ode dávna.

Ve Švýcařích předcházelo v novotách příkladem svým město *Curich*, chráníc obřady Zvinglem při službách božích zavedené (1523) a osobujíc si ve věcech náboženství právo- 1523
mocnost biskupskou. Město *Basilej* za faráře *Oekolampadia* mnohonásobným srocováním lidu ke schválení novot donuceno; a podobné více méně násilnické úkazy zachvátily dříve později i jiná města západních a severních kantónů. Za takového věci stavu sestoupili středošvýcarští kantónové, kteří novotám překáželi (t. Švyc, Uri, Unterwalden, Lucern a Cug), v ochranný spolek mezi sebou, jenž však měl za následek, že Curišané zabavovali potravné zboží od severu do katolických kantónů dovážené. Došlo války mezi těmi i oněmi, ve kteréž Curišané poraženi jsou; Zvingli, účastniv se bitvy, padl na bojišti (11. 1. 1531). Ostatně nezměněno mezi str- 1531
namí ničeho.

V Němcích byl náměstkem císařovým po smrti Maximiliánově až do příchodu Karlova, tedy po celou dobu vznikání protestantství, *Fridrich Moudrý*, kurfirst saský, ochránce Lutherův. Říšský komorní soud, jehož členové z části sami k novotám se klonili, věci zprvu rovněž tak málo si všínal, jako biskupové. Říše nejsouc soustředěna, poskytovala domnělým reformátorům dostatečné volnosti, zvláště v městech, tak řečených říšských. Když tedy Karel V. po korunování svém na sněmě ve *Vurmsu* l. 1521 u přítomnosti legáta pa- 1521
pežského (*Alexandra*) věci sám se chopil, narazil na dosti patrný odpor, jehož jádrem byla „gravamina“, sestavena ve 101 článku a žádost po svolání obecného koncilía. Nicméně byl Luther k zámluvě před sněm předvolán a tu i veřejně slyšen. Když však na doléhavé napomínání, aby učení své odvolal, dal za odpověď, že toho učiniti nemůže, dokud o nepravdě samým písmem sv. přesvědčen nebude, propuštěn a pak vynesena nad ním acht. Ale ochránce jeho kurfirst *Fridrich* dal ho od dvou zakuklených jezdců na zpáteční jeho cestě zabaviti a tajně na hrad *Vartburk* (na sv. výběžku *durynského* lesu) dovesti, kdež strávil jedenáct měsíců, zabýváje se překladem nového zákona a dopisuje si s přátely svými ve *Vittenberce*, jmenovitě s učeným *Melanchtonem*, nejvřelejším svým přívržencem a obhájcem. Říšský

acht nedošel obecné obliby, naopak přibývalo Lutherovi přívrženců čím dál tím více, zvláště mezi zeměpány říšskými, ano i cizími, kterým z učení jeho kynula naděje rozšíření moci a statků ze zabavených pozemků duchovenských. Vedle kurfirsta saského přešli tudy v opozici státní i církevní *Filip*, lantkrabě *hessenský*, *Joachim II.*, kurfirst *braniborský*, Jindřich vojvoda *meklenburský*, Arnošt, vojvoda *luneburský*, a j., a pak z cizích *Gustav Vasa*, král *švédský* a *Kristian II.*, král *dánský*. Luther pak když novotářství jeho mělo za následek, že i mnozí jiní vykládající si písmo sv. podle svého důvtipu rozdílnými směry se rozcházeli, rozhorlen jsa počínáním tímto, opustil Vartburk a usadiv se opět ve Vittenberce, začal *vyměřovati způsob a konec novot*; při čemž jevil tak rozsáhlou *nesnášlivost*, pánovitost a hrubost, že se stal i v této příčině památným, ano pověstným. Konečně odhodiv roucho mnišské a oženiv se, vydal *větší a menší katechismus*, aby docílil jednoty u víře, a objížděl Sasy, aby i v zevnějších obřadech náboženských zastavil odchýlky od předpisů složených ve své *visitační sbírce*.

Nemalé podpory poskytli dílu obou „reformátorů“ oba pepežové, *Hadrián VI.* i *Kliment VII.*, ačkoli rozdílným způsobem: Hadrián zjevně a upřímně dosvědčiv potřebu oprav církevního života, Kliment pak válečným svým proti Karlovi postupováním.

Do téhož druhu podpor v šíření se protestantství sluší počítati také obě války francouzské, jakož i nebezpečensví způsobené Solimanem II.; ano náleží sem i důležitá proměna, která se stala tehdy se zeměmi *řádu křižovníků pruských*, jejichž velmistr *Albrecht*, aby se vyhnul války jemu hrozící s králem polským Zikmundem, učinil s ním narovnaní pod tou výmínkou, že přestoupiv k učení Lutherovu, vzal část Pruska, kterou posud spravoval, od téhož krále za léno jménem dědičného vojvodství (1525). Jenom malá část křižovníků zůstala starému řádu věrna a zvolivši si nového velmistra, učinila *Mergentheim* (v severním cípu dnešního království virtemberského) středem německých a ostatních zemí řádových.

V *Čechách* neúčinkovaly tak snahy sobecké, jako spíše stoletá církevní opozice. V pověstné kapli betlemské sloužil *kněz Martinek* první „mši švábskou“; avšak bližší obcování

mezi Lutherem a přívrženci jeho v Čechách spůsobil teprv Havel *Cahera*, farář v Týně, který později ošemetně přeběhl zase na stranu pouhých kališníků. Na *Moravě* naklonila se města německá k novému učení hned od počátku; obecná pak snášelivost v náboženství přilákala sem novotáře nejrozmanitějších druhů.

Tak rozsáhlé zmahání se novot a jmenovitě mocné opakování se *bouří potlačeného lidu selského* *) (1524—1525), a *novokřestěnců* v Durynsku vedených *Tomášem Münzerem* (r. 1525) pohnulo konečně některá knížata jihoněmecká k zařízení ochranné *jednoty v Řezně* (1524), proti které se však za nedlouho postavil *spolek přívrženců Lutherových v Torgavě* nad Labem v Sasích (1526). Rozestoupili se tedy i Němci rovněž tak jako Švýcaři za příčinou novot náboženských ve dva tábory sobě odporové. Posud ještě byla však strana katolíků četnější, i zmužila se konečně na sněmě ve *Špírech* (1529), svolaném od Ferdinanda I. při hrozícím nebezpečení 1529 tureckém, usnesši se na tom, aby nařízení yurmské v zemích, kde se ho posud šetřilo, i dále zůstalo v platnosti; v příčině zemí však, kdeby potlačování novot spůsobiti mohlo nějaké bouře, aby věc odložila se do příštího obecného koncilía. Proti snesení tomuto, které dosti patrně novoty ztratilo, vynesli přívrženci reformace protest, i nazývání jsou proto *protestanty*. Věc náboženská se tedy zase nevyřídila a za takového mezi stranami rozhorlení neposkytlo se ani žádané pomoci proti Turkům, kteří Vídeň po 3 neděle svírali, o dobytí její se pokoušejíce. Ačkoli se Videňané hrdinsky

*) Tuhá poroba lidu selského mívala za následek časté zpourey (str. 10), nyní odůvodňovali utiskování počínání své podlé *Luthera* písmem sv., jakkoli se mistr jich odříkal a je odsuzoval. Zvláště v jihozápadních Němecích sjednotili se na 12. člancích, jichž se na pánech násilně domáhali, pokládajíce lesy, vody, svěť polní a p. za obecný majetek. Z donucení stáli při nich i nákteří rytíři, jako na př. *Götz z Berlichinků*. Pro nedostatek stálého vojska a při bídě organizaci říšské pustošili pobouření, jichž počet přes 50.000 vzrostl, přes 8 měsíců, majíce za znak císařský (černočervenožlutý) praporek a tvrdíce, že nechtějí páni, ale ovšem císaři býti poslušnými poddanými. Konec zpourey byl bídný; knížata a páni zmohše se, konali pomstu v nejšířší míře. Stav lidu byl horší prvního.

bránili, zmařena jsou podnikání Solimanova hlavně přece jenom blížící se zimou a nedostatkem potravních zásob, tak že vojsko turecké v polovici měsíce října s hanbou odtáhlo.

1530 Příštího roku (1530) navštívil Karel V. Němce zase osobně, i svolal do *Augšpurka* sněm, na kterém spůsobil jednak volení bratra svého *Ferdinanda I. za krále římského*, jednak nanovo se pokusil o mírné narovnání sporů náboženských. Protestanté předložili zde svou konfessi o 28 artikulích (*augšpurská konfessi*), kterou Melanchton sestavil tak mírně, že v mnohých kusích od příkrého učení Lutherova upuštěno. Nicméně došla ona schválení i samého Luthera. Naproti tomu však sbor theologů, na něž císař věc podal, některé artikule tak rozhodně zatratil, že smíření opět se nedocílilo. Sami protestanté pak za příkladem Lutherovým tak nesnášlivě se k sobě měli, že mezi Lutherány a Zvingliány ještě větší propast se otevřela než mezi Lutherány a katolíky. Tedy vyslovil císař svou pevnou vůli s knížaty katolickými brániti všelikým novotám.

Vůle byla ovšem pevná, ale stav věcí evropských ne-
1531 dopustil jejího uskutečnění. Roku 1531 dobyl Chaireddin Barbarossa posud samostatné a neškodné říše tunétské, i stal se tudy Sicílii nebezpečným. Boj mezi Ferdinandem I. a Janem Zápolským trval s nepatrnou přestávkou téměř pořád, a konečně činil Soliman nové přípravy k válce „allemandské“ (německé), míně táhnouti proti samému císaři. Kromě toho knížata protestantští dobře znamenajíce, že se jich posud šetřilo jenom pro obtíže, které na Karla V. zvenku naléhaly, a že by se proti nim hned násilně postupovalo, kdyby tyto obtíže přestaly, spůsobili ve *Šmalkaldech* (na západním úpatí středního durynského lesu) *jednotu* k společné obraně (1531), a odepřeli poskytnouti pomoci proti Turkům. Nezbylo tedy císaři nic jiného, než upustiti od záměrů proti protestantům;
1532 na *sněmě* pak v *Norimberce* l. 1532 odvoláno pohrožení augšpurské a umluven *mír do příštího obecného koncilie aneb sněmu říšského*, kterým status quo potvrzení došel. Na ten spůsob sebral císař proti Solimanovi s pomocí českou, španělskou a vlašskou 80.000 mužů, jež s Ferdinandem osobně provodil k Vídni.

Zařízení pašaliku budínského (1532—1545). Také Soliman účastnil se výpravy sám; vojsko jeho zadrženo však

částečně před *Kysekem* (Güns) skrze hrdinský odpor vůdce *Jurišiče*, sultán pak, ačkoli celkem velel 300.000 mužům, uslyšev o přípravách Karlem docílených, spokojil se rozdílnými pleny v Uhrách a obrátil se přes *Hradec štýrský*, *Mariabor* a *Varaždin* do říše své. Kolem 30.000 otroků vzal s sebou; naproti tomu část jízdy (15.000 mužů), již vyslal Soliman proti Linci, odtržena jsouc od ostatního vojska, od Němců docela zničena. Nicméně uznal přece Ferdinand za dobré dáti se se sultánem skrze posly do vyjednávání, neboť pomoc Karlova byla tak nespořádaná, že se stala hned po odtažení Turků nebezpečným břemenem, v říši pak bylo tolik nepokojů*), že odnikud nekynula naděje dostatečné podpory. R. 1533 učiněno tedy *příměří*: Ferdinand měl se s Janem Zápolským po dobrém narovnat. Ale přes to přese vše nevzaly pohraničné šarvátky a pleny přece žádného konce, až teprv

*) V městě *Lubecku* vyvrátili lutheráni vládu patrickou, postavivše v čelo správy demokracické Jiřího *Wullenwebera*, jehož přičiněním hanseaté skrze rušení obchodního monopolu v Dánsku a Švédsku pobuřovali venkovský lid říši těchto (1533—1536), osobujíce si moc rozhodovati o nástupnictví na trůnech. Proti nástupci Frídricha I. (str. 20) Kristiánovi III. (1533—1599) vtírali Dánům, zmocnivše se samého hlavního města Kodaně, Kristofa, hraběte oldenburského; avšak Kristián spojiv se s Gustavem švédským, ano i s Albrechtem pruským mezi hanseaty způsobil rozštěpení a konečně nepřátelskou stranu v námořské bitvě porazil. V *Lubecku* demokracie potlačena a *Wullenweber* popraven. Monopol hanseatů však nezmohl se potom již nikdy a námořnictví jejich kleslo. Jest pak válka tato také proto důležitá, že na obou stranách, hanseatské i dánsko-švédské, nejvíce vedena byla žoldněmi německými. — Mezitím vypukly nové bouře *novokřesťenců* v *Münsteru* (1533—1535), majících v čele zprvu *Jana Mathisona*, pekaře, a potom *Jana Bockelsona*, krejčího. Novokřesťenci uchvátivše moc světskou a vytlačivše biskupa, zabředli v komunismu a řádili tak hanebným způsobem plných 16 měsíců, že ze všech okolních krajín katolíci i protestanti biskupa podporovali v potlačení zpoury. A když se vyhlodavělé město vzdalo, umučeni jsou Bockelson, „král nového Sionu,“ a dva pomocníci jeho žhavými kleštěmi, a mrtvoly jejich v železných klecích veřejně na postrach vyvěsены. Obtíže, s kterými bylo zápasiti proti bouřím selským a anabaptistickým, dávají dosti jasně na jevo, kterak bylo nesnadné hmotnou mocí říšskou vyhubiti protestantství.

- 1538 když r. 1538 oba králové uherští tajně mezi sebou ve *Velikém Varadině* tak se domluvili, aby zůstaly Charváty a Slavonsko i všechny krajiny v Uhrách, které právě držel, Ferdinandovi; ostatek pak aby příslušel Janu Zápolskému do jeho smrti; kdyby však zanechal Zápolský po sobě jakých potomků, aby se jim dostalo jisté čestné náhrady. Mír ten však nebyl ani veřejně vyhlášen, poněvadž se zvláště Zápolský obával pomsty Solimana II., o němž dobře věděl, že pokládal země uherské za své. Koruna uherská po míru tomto byla v podobném postavení, jako před 60 lety koruna česká.
- 1540 Za nedlouho potom (1540) zemřel Jan Zápolský, zůstaviv po sobě syna právě teprv narozeného, *Jana Zikmunda*, za jehož poručníky ustanovil *Jiřího Martinuzza* (Utěšeniče), arcibiskupa velkavaradinského, a pak příbuzného svého Petra Petroviče. Tito dorozumivše se s matkou dítěte osiřelého, Isabellou, dcerou krále polského Zikmunda I., vyhlásili proti předešlé úmluvě s Ferdinandem Jana Zikmunda za „vyvoleného krále uherského“ a když se Ferdinand brannou mocí jal hájiti svého práva a oblehl Budín, kde Isabella sídlila, přitáhli Turci na pomoc, avšak tak že nyní Soliman již přímo
- 1541 ke své ruce *Budína* se zmocnil (1541) a i jiných měst v též smyslu dobýval. Ostřihom vzal r. 1543 a katedrální chrám proměnil v mešitu; příštího léta podrobil moci *paše budínské* o třech ohonech i *Bělehrad královský* a pak další ve válce pokračování přenechal pašům a begům v dobytých částech Uher ustanoveným. Teprv r. 1545 vykoupil Ferdinand I. za 10.000 dukátů příměří a pak r. 1547 padesátiletý mír, zavázav se k ročnímu poplatku 30.000 dukátů. Sibiňsko a přilehlé části uherské podržela Isabella, střední dolní Uhry se Slavonskem zůstaly v moci Solimanově, a toliko Charváty se západním a severozápadním pruhem krajin uherských nechány Ferdinandovi I.
- 1547 První výprava Karla V. proti Chaireddinovi 1535. Zatím co soužil Soliman II. křesťanstvo mocí svou na suchu, stal se vasal jeho Chaireddin alžírský postrachem na mořích křesťanských. To donutilo konečně Karla V. k sebrání loďstva španělského, s kterým pak ze sardinského města *Kagliára* vytáhl přímo proti Tunétám, nedávno od Chaireddina dobytým. Pevnost *Goleta* padla pod moc španělskou po prvním

útoku, vojsko Chaireddinovo ve veliké bitvě poraženo a Tunéty donuceny vzdáti se císaři, kterýž 10.000 zajatých otroků křesťanských dal na svobodu. Znamenaje však, žeby přímé držení zemí tunétských s velikými obtížemi bylo spojeno, vrátil je *Muleji Hasanovi*, kterého Chaireddin o ně byl oloupil. Jenom Goleta a některá místa přímořská osazena vojskem španělským.

Kalifornie, Perú, Chili. Vůbec měl Karel tehdáž ve výpravách a zemích zámořských a mimoevrópských veliké štěstí. *Kortes* objevil r. 1536 Kalifornii, která brzy potom 1536 pro bohatost svou na zlato stala se pověstnou. A o několik let dříve (1531) odvážil se *Fr. Pizarro* výpravy do říše *perúvské*, kdež větší části při nesvornosti mezi panovníky bratry *Atahualpou* a *Huaskarem* se zmocnil, popraviv oklamaneho *Atahualpu*, *Kuzka*, hlavního města dobyl (1533), a (r. 1535) na pobřeží tichého oceanu nové hlavní město *Limu* založil. Spojenec *Pizarrovův Almagro* protáhl *Chili* až ke 30° j. š. (1536), tak že zajímalo té doby panství španělské v Americe podél tichého oceanu 60° zeměpisné šířky. Potoky a hory *perúvské* zásobily pak krále zlatem a zvláště stříbrem, závodíce v tom se zemí *mexickou*. Správa závislých zemí nově zorganizována: vedli ji 2 *místokrálové*, jimž podřízení byli *gubernátoři* a *kapitáni*, a vedlé nichž konali spravedlnost dva *sborové soudní* (= *audiencias* v Mexiku a v Limě). Nad správou *místokrálů* bděla „*rada indická*“ v Madridě; nad věcmi obchodními soudní dvůr v Seville.

Třetí válka mezi Karlem V. a Františkem I. (1536—1544). Již prý za druhé války francouzské dopisoval si *František I.* se *Solimanem II.*; za času, kdy i *Karel* i *Ferdinand* se domnívali, že se již blíží chvíle obecného míru, za kterého by mohli konečně i věci náboženské uvesti ve starý pořádek, vstoupili oba oni nepřátelé *Karlovi* ve zjevný spolek. Sotva učinil *František I.* vpád do *Milánska* (1536), začal tudy *Chaireddin* víc než kdy před tím znepokojevati a pustošiti *pomoří jihoitalská*, ani zatím *begové* a *pašové bosensští* a *srbští* do *Slavonie* vtrhli a vojsko *Ferdinandem* ze všech jeho zemí sebrané pod *Osěkem* při vtoku *Drávy* do *Dunaje* dílem rozehnali, dílem zbili. *Karel* pokusil se mezi tím zastrašiti *Františka I.* vpádem do *Francouz jižních*, avšak nepořídil ničeho, poněvadž *Francouzové* vlastní své

1538 krajiny spustošili, aby podnikům Karlovým zamezili cestu. Tedy vložil se papež *Pavel III.* (1534—1549) mezi strany a zprostředkoval mír v *Nizze* r. 1538. Následkem toho *Karel* a *František* podrželi, kde kdo čeho před tím se byl zmocnil aneb si zachoval. Máť v té příčině týž mír velikou podobnost k současným úmluvám velkovaradinským mezi *Ferdinandem I.* a *Janem Zápolským.*

Počátek církve anglikánské (1530—1538). Měť papež *Pavel III.* zajisté dosti pohnútek, aby zamezil boje mezi knížaty křesťanskými, které neměly do sebe žádného obecného užítku, kdežto zatím na vykořenění protestantství čím dál tím méně dalo se s nadějí pomýšleti. Právě za doby třetí války španělsko-francouzské provedeno zase nové rozštěpení církve králem anglickým *Jindřichem VIII.* Příležitost k tomu vzata sice z velmi nekalého základu, avšak při obecném odporu proti auktoritě stolice římské docházely konečně všeliké novoty a proměny jisté oblíby. Když *Luther* začal bouřiti proti řádu církevnímu, složil (či dal složiti) *Jindřich VIII.* zvláštní spis k obhájení sedmera svátostí a vymohl si tudy na papeži titulu „*defensor fidei.*“ Ale *defensor* se náhle zvrhl, když ani *Kliment VII.* ani *Pavel III.* nechtěli manželského sňatku jeho uznati za protikanonický. Osmnáct let žil *Jindřich* v manželství s *Kateřinou aragonskou*, tetou *Karla V.*, avšak teprv v době *klimentské ligy* (1527) shledal, zamilovav si dvorskou slečnu *Annu Boleynovnu* *), že manželství toto s ženou zemřelého bratra svého přiči se jeho svědomí. Když tedy po všelikém namáhání nedosáhl zrušení svého sňatku mocí papežskou, dal se od poslušného parlamentu vyhlásiti za
1535 hlavu anglické církve r. 1535 a nutil obyvatelstvo přísahati na svůj církevní supremát. Odpůrce trestal až i smrtí, nešetře v tom ani osob zasloužilých; věhlasný *Tomáš More*,

*) *Anna Boleyn* stavši se chotí *Jindřichovou*, znelíbila se manželu svému již během jediného roku i popravena jest. Třetí manželka *Jindřichova* *Johanna Seymourovna* zemřela po narození syna svého *Edvarda VI.*; čtvrtou, *Annu Klevskou*, poslal do *Flander*, odkud pocházela, nazpět; pátá *Kateřina Howard* skonala zase na popravišti, a šestá, *Kateřina Parr*, ušla popravy buď lstí, buď toliko za tou příčinou, že *Jindřich* brzy potom zemřel, když u něho pro kacířství obžalována byla.

prvé lord-kancléř, a biskup *Jan Fisher*, kdysi učitel Jindřichův, náleželi k prvním obětem terrorismu nové hlavy církevní. Roku příštího svolil parlament ke zrušení klášterů, z jejichž statků se Jindřich obohacoval. Než vypršel r. 1538 1538 byla saekularisace klášterů dokonána, a ještě téhož roku vypustil obhájce sedmera svátostí z počtu mimo křest, pokání a svátost oltářní všechny ostatní.

Druhá výprava proti Chaireddinovi r. 1540. Té doby, 1540 když padl Budín do rukou Solimanových, podnikl Karel V. druhou výpravu proti Chaireddinovi alžírskému. Ale zvolil čas k předsevzetí takovému velmi nepříznivý, t. podzimní, za kterého přímoří africká skrze veliké lijavce námořníkům bývala nepřístupna. K tomu zastíženo jest loďstvo bouří a téměř všechno zničeno. Karel pokládal sebe šťastným naleznuv s porouchanými zbytky ochranu v domácím přístavě kartagénském.

Čtvrtá válka Karla V. s Františkem I. (1542—1544). 1542 Neštěstí Karlova z výpravy alžírské a tísně, do které padl Ferdinand I. následkem osazování Uher skrze Solimana II., užil František I. k obnovení války s Karlem.***) Zámínku vzal si z toho, že dva poslové, jež do Benátek a do Cařihradu vyslal, v Lombardii byli zavražděni od poddaných Karlových. Vešel pak ve spolek s vojvodou *klevským*, s kterým se císař zneprátelil pro krajinu *Geldern*, a vtrhl do Nizozemí, an zatím Chaireddin Barbarossa pomocí loďstva francouzského pobřeží italská, zvláště západní znepokojoval. Ale vojsko španělské dosáhlo nad vojvodou *klevským* rychlejšího vítězství, než by se toho kdo byl nadál, a Karel zmocniv se pevností *klevskojulišských*, vrazil do Francouz, kdež došel až *Soissonů*. Také Jindřich VIII., spolčiv se s císařem, mínil ve Francii se šířiti a vzal město *Boulogne*. Poněvadž však Karlovi nedostávalo se na půdě francouzské potravných

**) Té doby způsobeny povážlivé zmatky také v *Perú*. Pizarro totiž nepohodnuv se s *Almagrem* o rozhraní zemí jejich správě svěřených, dal odpůrce odpraviti (1538), byl však za to od *Almagra* mladšího, syna předešlého, zavražděn (1540). Vrah osoboval si zeměsprávu, Karel V. pak donucen skrze nového vladaře s ním válčiti (—1542). Ano i po potrestání buňiče zůstalo *Perú* ve zpouře až do r. 1547, kdež jí učinil konec *Pedro de la Gaska*.

potřeb, naklonil i on se k míru, jenž pak zavřen jest v městě *Krespy* severovýchodně od Soissonů. František vzdav se konečně opět všech domnělých práv k Milánsku, podržel vojvodství burgoňské, kteréhož Karel V. Francouzům dále nepopíral, dostav náhrady přepuštěním vrchního práva lenního v hrabství *Artois*. Ostatně jako Nizozemí čili tak řečený kraj burgundský po smlouvě vürmské vlastně k říši španělské náležel, a nikoli k Německu, tak přetvořeno i Milánsko v provincii španělskou.

Německo z výbojů Karlových nemělo žádného užitku a připraveno konečně i o země ležící na severu od ústí rýnského, které Karel sloučil s burgundskými, nabyv jich buď koupí (západní Frisy r. 1515, Over-Yssel r. 1528), aneb dobrovolnými úmluvami (Groninky 1536), aneb dědictvím (Geldry a Zütphen). — S Jindřichem VIII. smířil se František I. o něco později (1546), postoupiv mu Boulogne. Oba tito panovníci zemřeli téhož roku (1547), kdy zařízen se Solimanem mír, tak řečený padesátiletý. — Itálie, kteráž pro řevnivost mezi Španěly a Francouzy o nadvládu v ní přes půl sta let hrála velikou rollu v dějinách politických, padla napořád téměř v zapomenutí.

Jan Kalvín (1509—1564). Za zmahajícího šíření nového učení protestantského začal také J. Kalvín, učený Francouz z Pikardie, přemýšlet i o věcech náboženství a vydal r. 1535, žije v Basileji ve vyhnanství, své „*institutiones doctrinae christianae*“ a r. 1540 rozpravu o večeri Páně, kterýmiž oběma spisy znamenitě se uchýlil i od Luthera i od Zvingla, 1541 přesností učení nad oba vyniknuv. R. 1541 usadil se v Ženevě a nabyl tam, zajisté nemálo následkem svého příkladného života, takové moci, že rozhodoval nejenom v náboženských, anobř i v občanských věcech. Zařízení Kalvínových následováno znenáhla ve všech „reformovaných“ částech Švýcar, v západních Němcích, ve Skotsku, ve Francii a j.

Obecné koncílíum tridentské (1545—1563). Při stálém množení se novot náboženských a různění se obřadů bohoslužebných jevila se čím dál tím větší potřeba obecného koncílíu, které konečně papežem *Pavlem III.* svoláno do *Tridentu* na půdu sice vlašskou, avšak náležející k říši německé. Zahájeno jest za obecného pokoje v Evropě v měsíci prosinci l. 1545. Jsouc svoláno a řízeno mocí papežskou, které ani protestanté ani anglikáni neuznávali, zůstalo od počátku

až do konce pouhým sborem katolíků. Snesení jeho působená v 25 posezeních zasáhla do všech tehdejších sporů náboženských, týkajících se i učení i kázně církevní. V příčině učení rozebrala důkladně a vyměřila přesně ponětí theologická; v příčině kázně církevní a zvláště hierarchické učiněna rozdílná ustanovení a opatření, která dílem skutečnou a již v samém 16. století zjevnou reformu života církevního za následek měla, dílem pak i zdravý pokrok v témž směru zaručovala. Záleželo pak hlavně na tom, jakým způsobem příkazů sborových ve skutečnosti bude se šetřiti. Mimo to podlé názorů tehdejších platných v jednotlivých říších a zemích měla snesení tridentská ještě potřebí zvláštního stvrzení od mocí světských, aby se stala nepopíranými zákony. Sám papež *Pius IV.* (1559—1565) schválil je toliko pod výminkou, že právo výkladu jemu přísluší. Ve státech italských, které měly zvláštní a samostatné postavení, v Portugalských a v Polsku, přijata jsou za platná bez výminky. V příčině zemí španělských vyhrazena neobmezenost práv zeměpanských; ve Francii dosáhla snesení tridentská platnost jenom, pokud se týkala věcí věroučných. Některá nařízení tridentská, jako na př. o pravidelném odbyvání provinciálních synod, byla proti mysli i panovníků (libujících si v podobách vlády absolutní), i jinověrcův (obávajících se tudy tuhého odporu).

Řád jezuitů (1549—1556). Čtením písma a životů sv. 1549 přiveden byl *Ignát Loyola* po nehodě, která ho v Pampeluně zachvátila (III. str. 22), k předsevzetí život svůj věnovati službě Boží; v úmyslu tom pak již r. 1524 přímo za účel si vystavil odvracetí západní křesťany od novotářství. Znamenaje však, kterak se mu k účelu tak dalekosáhlému nedostává náležitých vědomostí, dal se na obyčejná studia, maje již 33 lét. Studuje potom filosofii v Paříži, učinil spolek s několika muži, mezi nimiž byli kněz *Petr Lefèvre*, *František Xavér* a *Jakub Laynez*, kteřížto všichni zavázali se (1534) slibem, že k svému a k bližních spasení půjdou kázat do světa evangelium. R. 1538 dal si spolek název „societas Jesu“ a léta potomního ustanovil se na tom, že s povolením papežovým přemění se v řádnou řeholi, přidada k obyčejným třema řeholním slibům čtvrtý ten, že údové jeho chtějí papeži ve všem býti poslušni a všudy se odebrati, kamkoli je vyšle. L. 1540 dosáhl řád konečného potvrzení skrze papeže

Pavla III., původce spolku potom zvolen za generála řádu (1541—1556), kterýž zprvu sice jenom v zemích románských činnost svou rozvíjel, avšak brzy jakožto pravý opak protestantismu, jenž moci papežské docela neuznával, i do jižních Němec vnikl, a opatřen jsa rozdílnými svobodami od stolice římské zvláště ve školách mocně působil proti protestantům. Universita ingolstadtská v Bavořích (na Dunaji) první proslula jesuity (1549), jmenovitě *Petrem Kanisiem* († 1597), jehož přičiněním také v Praze „na Ostrově“ (v Klementínu

1556 zařízena zvláštní kolej (1556) skrze Ferdinanda I. Protestanté jesuitů jakožto nejzjevnějších nepřátel svých nenáviděli, avšak řád měl jednak pro výsady své, jednak pro míru, kterou obmezoval obor badání vědeckého, i mezi rozhodnými katolíky hned od prvopočátku rozličné odpůrce; ano papež Sixtus V. (1586—1590) pozastavoval se již i nad samým názvem „tovaryšstva Ježíšova.“

1546 Válka šmalkaldská (1546 — 1547). Když protestanté konciliiem tridentským pohrdli, pokusil se císař ještě jednou o narovnání cestou disputace mezi stranama (v Řezně 1546). Ale pokus zůstal bez účinku. Tedy vynesena na přední knížata šmalkaldská říšský acht, nikoli prý z příčin náboženství, noprž pro pobuřování zemí. Válka začala v horním Podunají, kdež zvláště města si nevěšimala záповědi a opatření císařských. Náčelníci spolku šmalkaldského kurfirst Jan Frídrieh saský a *Filip* lantkrabí hesský nedohodli se však s vojskem měst a zanedbali udeřiti na Karla, jenž pluky své sbíral v Řezně, tak že císař pomoc svou ze zemí burgundských v pravý čas měl na místě. A poněvadž právě tehdá Móric, vojvoda sasodurynský v zemích míšenských po tajných s Karlem V. způsobených úmluvách do kurfirství saského vtrhl, vytáhl Jan Frídrieh ze Šváb do Sas, skrze čež císař za krátký čas nad odpůrci podunajskými zvítězil. Kurfirst Jan Frídrieh zrádného Mórica ze zemí svých sice opět vytlačil, avšak musel se teprv nyní připraviti k rozhodnému boji. Neboť Móricovi přitáhl sám Karel na pomoc a k němu měl se přidati i Ferdinand s válečnými sbory svolanými ze zemí svých. Naproti tomu nabízel se kurfirst Čechům, městům lužickým a protestantům slezským ke společné obraně a popuzoval je k bouřím proti Ferdinandovi jakožto králi českému. Ale než se títo odvážili rozhodného činu, překvapen a poražen jest kurfirst

u *Mühlberka* (dne 24. dubna) l. 1547, Vittenberk vzat (Lu-¹⁵⁴⁷therova hrobu proti fanatické radě španělského vojvody *Alby* slušně šetřeno), kurfirst a lantkrabí pak dáni do vazby pod dozorstvím Španělů císaře provázejících. Móric dosáhl, po čem vlastně toužil: důstojnost a země kurfirstská starší větvi vetinské odňata a rodu Móricově přidělena.

Interim. Vítězný císař obrátil se potom do *Augšpurka*, kdež na obecném sněmě oktroyoval protestantům tak řečený „*interim*“, navržené dvorským kazatelem kurfirsta braniborského Janem *Agrikolou*; kterýmž opatřením dovolilo se přijímati svátost oltářní pod obojí, kněží zůstaveni při svých manželkách a stavům mlčky ponechání pozemkové duchovenští, kterých se byli zmocnili. Avšak císař interim tento teprv roku potomního za pravidlo obecné vyhlásil, nařizuje zároveň i biskupům katolickým jistý způsob reformace věcí církevních. Ale interim protestantům nevyhověl, neposkytuje všeho toho, po čem oni toužili, a katolíkům se nelíbil proto, že kacířům činil koncesse. Zvláště pak stolice římská vykládala to císaři za zlé, že si osoboval pořádati věci církevní. Kdežto však strana katolická v praxi opatření císařovu nepřekážela, donucována strana protestantská k přijetí jeho hmotnou mocí. Nejtuzší odpor vycházel z měst říšských; jmenovitě pak město *Magdeburk* opíralo se proti Móricovi za touž příčinou 13 měsíců.

Ferdinanda I. zařízení a záměry v koruně české a v Uhrách. Obecného míru po zavření smlouvy velkovaradínské a vítězství mühlberském mínil také Ferdinand I. užití rychle k utužení moci královské a pořádku i věcí světských i církevních v zemích sobě přímo podřízených.

V Čechách vzal si již r. 1545 ze založení nových desk zemských příležitost volbu na krále, kterou si stavové proti vůli i ostatních údů koruny i panovníků samých osobovali, zameziti reversem, vloženým do desk a svědčícím toliko na přijetí jeho za krále českého. Po bitvě mühlberské pak přišed do Prahy potrestal zvláště odpor stavu městského stenčením statkův a svobod jeho, a odsoudil na smrt dva rytíře a dva měšťany. Sněm právě té doby odbývaný slove za příčinou této události krvavým. Z pozemků skonfiskovaných rozmnoženy jsou důchody komorní. Žádosti stavů německých v říši, aby země české vřaděny byly do

matriky říšské, Ferdinand odepřel řídit se v tom jednak státním právem českým jednak směrem rodu svého vymaniti území dědičná ze závazků říšských. Tuto důležitost mělo v sobě také zařízení appellačního soudu v Praze pro celý stav městský ve všech zemích koruny české,*) kteréžto zařízení dosti zjevně vedlo k narovnání rozdílů v rozličných právech a pořádcích měst královských a k rozšíření platnosti práva Starého města pražského („českého práva“). K lepšímu zaručení dědičné poslušnosti na trůně dal prvorozeného syna svého Maximiliána již r. 1549 přijeti za svého nástupce. — V příčině náboženství stavěl se Ferdinand rozhodně sice, avšak šetrně**) na odpor novotám, háje nejen katolíků římských, noprž i strany pod obojí. Nejprůkřeji vystoupil proti bratřím, jejichž učení v jistých částech nesnášelo se s pořádkem zemským, a kteří za touž příčinou nejpobuřlivěji se byli zachovali v čas války šmalkaldské. V ostatních zemích českých pokoušel se Ferdinand sice také o vykořennění akatolíkův, avšak počínání jeho nebylo zde tak rozhodné, ***) poněvadž jednak nemohl se odvolávati na provinění zemská, byv od stavů ve válce šmalkaldské dostatečně podporován, jednak skrze Sibiňsko se zapletl do nových nesnází naproti Turkům.

V *Uhrách* byl mír s Turky zachováván způsobem u Asiatů těchto obyčejným: pohraničné loupeže nebraly konce. Nicméně způsobil skutečnou válku Ferdinand sám, domáhaje se Sibiňska a krajin se zemí touto spojených. Martinuzzi totiž nedohodl se o správu důchodů nedospělého panovníka

*) O prvním zřízení soudu appellačního v Praze: *Obrázky života*, roku 1861, č. 5.

**) Ferdinand I. náleží zajisté mezi přední státníky, kteří pozorující slušně stav věcí jednotlivých dob, uměli najíti rozumné míry v užívání a upotřebením moci své.

***) Na sněmě moravském o sv. Jiří r. 1550 opřel se záměrem Ferdinandovým sám hejtman zemský jmenem všech stavů, předčítaje králi přísahu, kterou se byl zavázal prvé, než mu bylo holdováno. Šelife tohoto odporu „železných pánův,“ upustil od dalšího v té věci naléhání. Podobně se zachoval i naproti stavům knížetství opavského, když tito na žádost jeho za rychlé výpisy z desk zemských dali za odpověď, „že desk neotvírají až při soudu a výpisy žádnému nedávají, než po zdání soudu.“

s matkou jeho Isabellou, i jal se konečně vyjednávatí s Ferdinandem o navrácení panství Jana Zikmunda Zápolského ke koruně uherské za jistou náhradu. Ferdinand pak aby dodal vyjednávání náležitého důrazu a docílil rychlého konce, vypravil proti Isabelle ihned vojsko, kteréž vedl Španěl *Kastaldo*. Martinuzzi choval se při všem tom tak obojetně, že i Solimana obelstil, a volání Isabellino za pomoc v čas zmařil (1550). Opustila tedy zklamaná kněžna země ovšem nepravým způsobem nabyté, a vzala jmenem syna svého za náhradu 100.000 dukátův a (se svolením země české) *knížetství opolské a ratibořské* v horních Slezích (1551). Mezi tím však vytáhlo vojsko turecké z pohraničných zemí proti Kastaldovi, ale nebojovalo šťastně; Martinuzzi jav se zase vyjednávatí se Solimanem proti Ferdinandovi, od lidí Kastaldových úkladně zabit, a ve válce pokračováno. Čím dále tím více klonilo se štěstí na stranu tureckou. Zatím Isabella uprchla ze Slezska a zavalána jsouc ujeti se opět vlády v Sibiňsku přes Polsko domů se vrátila. Teprv po desíti létech došla věc tak daleko, že obnoven předešlý mír mezi Ferdinandem a Solimanem a r. potomního i s Isabellou. Užitek byl na straně turecké, poněvadž území mezi dosavadním pašalíkem budinským a zemí sibiňskou přešlo pod panství Solimanovo. Maximilián též doby volen v Němcích na krále římského (1562) a uznán i od Uhrů za nástupce Ferdinandova (1562).

Smlouva pasovská r. 1552. V Němcích způsobil zatím 1552 Móric, nový kurfirst saský ve prospěch věcí protestantských neočekávaný obrat. Znamenaje, kterakby se stal v čele protestantů první osobou po císaři v říši, smířil se s Magdeburkem (v březnu 1552) a vešel ve spolek s *Jindřichem II.*, králem francouzským (1547—1559), kterému za to obětoval města lotrinská *Metty*, *Toul* a *Verdun*, jichž on se ihned zmocnil, začav tudy dlouholetou válku proti Karlu V. a jeho nástupci. Móric sám vtrhl do Tirol, kde císař právě dlel a odkudž sotva uprchl do Korutan. Při takovém věci stavu sprostředkoval Ferdinand I. pasovskou smlouvu (v srpnu) l. 1552, následkem níž zajatí knížata Jan Frídrih a Filip propuštěni na svobodu a občanským válkám německým učiněn konec, anižby však bylo se přestalo válčiti s Francouzi. Tedy císař Karel, jehož tělesné síly patrně začaly se tratiti,

znamenaje nekonečnost nepřízně francouzské, všemožně o to pracoval, aby nástupci svému zjednal mocného spojence v říši anglické, kdež po šestiletém (1547—1553) nezřízeném vladaření jmenem nedospělého Edvarda VI., syna Jindřicha VIII., nastal obrat nový, věci katolické příznivý.

1553
až
1558

Maria Tudorovna (1553—1558). Podlé závěti krále Jindřicha VIII. měly *Maria* a *Alžběta*, dcery jeho, nastoupiti po sobě na trůn, kdyby Edvard VI. nezanechal potomků. Ale ošemetný hrabě *Warwik*, jeden z vojevůdcův anglických, povýšený nedospělým králem na vojvodu z *Northumberlandu*, zmocniv se vlády jmenem královým, spůsobil vyloučení obou královen z nástupnictví a přiřčení trůnu *Johanně Grayové*, vnučce po Marii, nejmladší sestře Jindřicha VIII., s kterou *Warwik* syna svého *Guilforda Dudleye* ihned zasnoubil. Ale po smrti Edvardově nedošlo zařizení *Warwikovo* dostatečného schválení v obecenstvu, *Johanna* pak, která, zabývajíc se nejraději učenými knihami, po koruně nikdy netoužila, zřekla se nabídnutého práva ochotně, když protivná strana Marii Tudorovnu za panovnici vyhlásila. Ale nová panovnice začala vladaření své neblahým spůsobem, dalať popraviti nejenom *Warwika*, noprž i *Johannu Grayovou* a chotě jejího. A poněvadž hlavní rušitelé jejího práva ke koruně byli přívrženci církve anglikánské, na novo spořádané arcibiskupem *Kranmerem* *) r. 1549, jala se nyní *Maria Tudorovna* krutě pronásledovati protivnsky katolického učení. Také arcibiskup *Kranmer* propadl proto hrdlo. Císař *Karel V.* zatím přivedl k místu sňatek syna svého *Filipa (II.)* s Marií, ačkoli Angličanům skutek ten byl proti smyslu jejich; neboť obávali se jednak, že země sklesne na provincii španělskou, jednak zase, že pronásledování přívrženců nové církve skrze podporu španělskou ještě více se zostří. Nicméně podařilo se Marii přece pomocí kardinála *Pola*, muže pro výtečnou vzdělanost a neobyčejnou vzornost mravů svých vůbec velmi váženého, že se národ s papežem slavně smířil, supremátu královského taktéž se zřeknuv. Toho králová sice nedosáhla, aby manžel její byl spoluvladařem jmenován; ale věc ta nevadila nikterak, že vojska špa-

*) *Macaulayovy Dějiny země angl. v překladě V. Zeleného I. 36—38.*

nělská ve válce francouzské napořád docházela podpory anglické.

Mír augšpurský r. 1555. V Němcích mezi tím hádaly se strany o věci náboženské ještě pořád, ačkoli meč již nerozhodoval. Teprv l. 1555 na *sněmě augšpurském* zjednáno narovnění v ten smysl, aby *stavové říšští* volně hlásiti se mohli k *vyzdnání augšpurskému*; poddaní jejich jakéhokoli stavu měli se v též příčině řídití podlé pánů svých (cujus regio, ejus religio). O případ ten však, aby državy biskupův aneb opatů, kdyby pán jejich víře katolické se stal nevěrným, zůstaly v držení církve katolické (reservatum ecclesiasticum), nemohli se sjednotiti. Takž vznikaly mezi stranami znenáhla nové spory, za kterých se jedni obraceli o pomoc k Francouzům a druzí k Španělům, sami na ten způsob usnadňující cizincům míchatí se do domácích jejich věcí. Celkem zachovalo se učení katolické hlavně v území vojvodství bavorského, v německých zemích habsburských a na statecích říšských stavů duchovních.*) Papež *Pavel IV.* (1555—1559) narovnění augšpurského neuznal za platné.

Karel V. v jeronymitském klášteře Yustě (1556—1558). Ještě téhož roku, ve kterém přivedena jest smlouva augšpurská ke konci, jehož se zpočátku málo kdo byl nadál, vzdal se Karel V. slavně všeho panování v Nízozemích a léta potomního také ve Španělích. Pro vedení války s Jindřichem II. ohlášeno jeho zřeknutí se hodnosti císařské v Němcích teprv dvě léta po smíření augšpurském. Vyjednávání Karlovo, aby nástupcem jeho v císařství byl syn jeho Filipp, zmařeno zvláště odporem Ferdinanda I., jenž již po svém volení na „krále římského“ z r. 1530 pokládal se za budoucího císaře, kterým nyní se stal bez odporu. Skutek, kterým Karel 40leté panování své skončil, objevuje se v dějinách velmi po řídku a jest prý jednak následkem těžkomyslnosti zděděné po matce Johanně, jednak svědectvím jeho sklamaných nadějí a záměrů. Jisté jest, že zádumčivá povaha jeho nemálo také na tom se zakládala, že již od 40. roku věku svého stonal na pakostnici. Ostatek života ztrávil pak ve zvláštní budově při klášteře jeronymitském v Yustě na jižním úpatí

*) Srovnej snesení sněmu kntnohorského II. str. 230.

severoestremadúrské sierry de Gredos, nespouštěje sice nikdy oči s věcí světských, zaměstnává se však nejvíce obřady náboženskými; zvláštním potěšením byly mu zde mistrovské obrazy Tiziánovy (nejvíce podobizny) a stroje hodinářské.

1558 Nedlouho před smrtí (r. 1558) dal prý u přítomnosti své slaviti pohřeb svůj. Místo klášterské, jež bylo památkou zjevu zajisté neobyčejného, spustošeno jest od Francouzů l. 1809. A však jakkoli nevydařil se žádný z dalekosáhlých záměrů císařových, jest přece jeho zásluhou, že uvnitř polouostrova pyrenejského panoval po pokoření bouře městské obecný mír a dosti utěšený blahobyt; království obou Sicilii a vojvodství milánské těšila se řádem, jakého před tím v nich téměř nikdy nebývalo; ano i v pronásledování nevěry a náboženského novotářství zachovával Karel jistou míru, kterou potomkové vrstevníků jeho předkům svým záviděli.

1559 Mír v Château - Cambresi r. 1559. Brzy po Karlu V. zemřela Maria Tudorovna, jejíž mchání se do války francouzsko-španělské připravilo ji o všechnu lásku v národě. Posledního zbytku *) z výbojův anglických na půdě francouzské, totiž města *Kalét*, zmocnil se vojevůdce Jindřicha II. *František Guise*, vojska anglická pak nedovedla již ničeho proti tomu. Poněvadž však v bitvách se Španěly zase Francouzové pravidelně podléhali (St. Quentin nad horní Sommou, Gravelinky severovýchodně od Kalét), a poněvadž i papež *Pavel IV.*, nárůživý protivník Španělův a tudy spojenec francouzský, skrze vojvodu *Albu* ke složení meče donucen jest (1557), zavřen mír v Château-Cambresi; Francouzové podrželi Metty, Toul a Verdun i Kaléty, ovdovělý Filip II. pak vzal si dceru Jindřicha II. Alžbětu za manželku, s níž sídlil potom (od r. 1560) již stále v *Madridě*; kteréž město tedy od té doby povýšeno na přední na polouostrově pyrenejském. Jindřich II. vzal nedávno před tím bídný konec při turnaji, ustrojeném po svatbě dcery své s králem španělským (1559).

Vzdělanost. *Vědy a umění* ubíraly se dílem cestou již za posledních dob *středověkých* naznačenou, dílem nesou na sobě *nový ráz* věku svého, dílem *pronikají se oba tyto druhové*.

*) Bouloňsko (str. 38) prodal Jindřichovi II. Warwick za Edivarda VI.

V prvou třídu zvláště vřaditi sluší plody humanistův a právníkův a pak díla nejslavnějších mistrů ve stavitelství, v řezbě a v malbě. Nový ráz značí pěstování překladů písma svatého, hudby a zpěvu církevního, sporné spisy náboženské a vůbec biblické studium, pokusy v básnictví dramatickém (veselohry), zvláště však důmyslný spis Koprníkův *De revolutionibus orbium coelestium*. V třetí třídě jsou nejzajímavějším úkazem básně a spisy satyrické a epické. Universitě stále přibývalo, ano i v Americe opatřena jsou jimi Mexiko a Lima, avšak působení jejich v národy, vyjme-li spory náboženské, nebylo pozorovati. Naproti tomu znamenalo zařizování archívu (ve Vídni, v Simankách nad středním Duerem a j.) dobrý pokrok pro dějepisce.

Dalek jsa všelikého hluku obecných dějin svého věku a žije tiše ve Frauenberku v polském Prusku, kdež byl kanovníkem, dobyl Toruňan *Mikuláš Koperník* († 1543) ostrším rozumem svého trvanlivějších vítězství než kterýkoli vojevůdce souvěký. Jímž objevena pravda věčná, že netočí se nescíslný počet větších menších, bližších vzdálenějších těles nebeských kolem nepohnuté zeměkoule spěchem i nejbujnější fantasií omamujícím ve 24 hodinách, anobrž naopak země sama během tolika hodin otáčí od západu k východu pravidelně kolem své osy; že neobíhá slunce ročně kolem země, anobrž že tomu naopak a sice též směrem od západu k východu; že osa zemská ke dráze oběhu svého (k rovině ekliptiky) pořád stále se kloní ($66\frac{1}{2}^{\circ}$), že měsíc obíhá kolem země a s ní okolo slunce, a že na základech těchto spočívají všechny úkazy ve změnách dne a noci, ročních počasí, podnebí, poměrů k ostatním tělesům nebeským atd.

V příčině písma sv. vyhlášen od koncílija tridentského překlad latinský známý pode jménem *vulgáty* co do smyslu za autentický, vskutku však nedosáhli jiní překladové latinští i za této doby způsobení dokonalosti vulgáty. Z překladů na národní jazyky novověké nejdůležitější jsou mezi hojnými německými *Lutherův*, slovinský *Truberův*, francouzsky *Olivetonův*.*) Mezi vykladači písma sv. vynikl vedle

*) V Čechách, v Polsku a v Anglii a j. otiskovaly se hojně překlady starší.

tak řečených reformátorův a pomocníků jejich a vedlé koncilia tridentského Jan *Reuchlin* († 1552), jeden z nejčelnějších humanistův a *Erasmus Rotterodamský* († 1536) v Němcích, *Prokop* z Jindřichova Hradce († 1507) a *Lukáš* († 1528), starší z jednoty bratrské, oba první její theologové, *Theodor Beza* (1519—1605), rektor akademie ženevské a *Kalvinův* druhý *Melanchton*, jenž později i s jednotou bratří českých stál ve spojení a j. Hudba církevní dosáhla nového vzletu *Vlachem* *Janem Palestrinou* († 1594), jehož skladby mešní zamezily odstranění hudby z chrámů katolických, protestantským Francouzem *Klaudiem Goudimelem* († 1572), jehož nápěvů k žalmům protestanté posud užívají, Nizozemčanem *Orlandem di Lasso* († 1593), staršími jednoty bratrské *Janem Augustou* († 1572) a *Janem Blahoslavem* († 1571) a *Lutherem*, který však užil též nápěvů husitských.

Počet humanistů byl veliký; nejznámější byli: *Bohuslav z Lobkovic* *) na Hasištejně († 1510), jehož latinské básně všude docházely chvály nadobyčejné, *Oldřich Hutten* (str. 10), jemuž se připisují pověstné epistolae obscurorum virorum, *Reuchlin*, *Erasmus*, jehož chválu bláznovství na český jazyk převedl *Řehoř Hrubý z Jelení* († 1514), syn *Řehořův* *Zikmund Hrubý z Jelení* († 1554), jehož latinské překlady klasiků řeckých došly nevšední obliby a jenž slynul i jako lexikograf, porovnáváje dosti zhusta jazyky evropské v příčině jejich příbuznosti, *Matouš Kollínský* († 1566), prof. klassických jazyků na universitě pražské, *Melanchton* († 1560), *Tomáš Móre* (str. 36), proslulý skladatel *Utopie*, *Diego Mendoza* († 1537), básník španělský, jenž za politickým poselstvím živ jsa v Itálii, klassiky se obíral, avšak i satyrickými básněmi a jmenovitě kómičkým románem ze souvěkého života se proslavil, vlastní satyrikové *Pietro Aretino* († 1557) a *Ariosto* († 1533), jehož romantická báseň *Orlando furioso* jest první toho druhu v Evropě, a j.

Zvláštní důležitosti nabyli básníci francouzští *Marot* († 1544) svými žalmy a *Rabelais* († 1553), svými satyrami,

*) Srovnej II. str. 250, 252. Opětne předvádění některých výtěžníků zakládá se na věci samé.

a pak Portugalec *Camoens*, jehož „*Lusiadé*“ počínajíce s opěváváním hrdinských skutků portugalských v nově dobytých zemích, i starší dějiny domácí velebí. V Němcích proslul satyrami svými, řízenými nejen proti duchovenstvu katolickému, avšak i proti protestantům *Murner* († asi 1536) a pak *Hans Sachs* († 1576), básník nad míru mnohoploдный, z jehož spisů zvláště se vyznamenávají vtípem a svěžestí spisy vypravěcí a dramatické (veselohry a masopustní žerty). U Poláků připravil Mik. *Rej* z Nagłowic půdu pěvci příští doby, Kochanovskému.

Dějepisectví, vyjme-li se *Macchiavelli* (II. str. 251 a III. str. 14), *Guicciardinův* († 1540) spis o dějích vlašských, *Bezova* historie církví reformovaných, *Jana Blahoslava* výš jmenovaného líčení dějin bratrských, a tuším i „kronika pražská“ *Bartoše Pisaře* († 1536) a *Sixta z Ottersdorfu*. Líčení příběhů českých z r. 1545 a 1546, nemělo znamenitých pěstitelů. Kronikáři obyčejní jako Němec *Šebestian Franke* a Čech *Martin Kuthen* měli více dobré vůle než nadání; vratislavský kanovník *Cochlaeus* († 1552) a *V. Hájek z Libočan* († 1553), oba píšící o věcech českých, nechopili se díla s tou poctivostí, které bylo nevyhnutelně potřebí.

Sbírka práv a zřízení zemských jako na př. v příčině království českého a markrabství moravského a výkladů práv zemských a městských, jakými byly knihy *Korn. ze Všehrd*, kniha *Ctibora z Drnovic*, *Brikciho z Licka*. Práva městská a p. čím dál tím více přibývalo. Římské právo učenými právníky neustále šířeno a poněvadž lahodilo absolutistickým choutkám knížat, docházelo na trůnech ochotné pochvaly, pěstitelé jeho pak všeliké podpory.

Umění výtvarná stála na vysokém stupni dokonalosti. Umělci brali předměty nejvíce ze života křesťanského, zvláště z nejstaršího věku křesťanství, avšak i z mytologie a ze života obecného, jako na příklad malíři hotovíce podobizny vznešených osob. Počet jejich jest znamenitý, díla jejich jsou nesmrtelné ceny. Náleží sem předně nejslavnější mistrů vlastní: ze školy lombardské *Leonardo da Vinci* († 1519), jehož *Večeře Páně* a *Kristus mezi zákonníky* vzácnou jemností vynikají, a *Corregio* († 1534); ze školy římské *Rafael Sanzio* († 1520), na jehož madonnách a podobiznách jeví se lepota, něžnost a blažená mysl v nepřekonaném provedení,

z benátské školy *Tizian* (1576, str. 46); z florentské *Michael Angelo* († 1563), malíř, řezbář, sochař a stavitel, jehož malby na stropě sixtinské kaply v Římě a poslední soud na oltární stěně tamtéž vyznamenávají se zvláštní svěžestí a odvahou, o čemž ostatně svědčí i kupole chrámu svatopetrského, kteráž tolikéž jeho dílem jest, a rozdílné náhrobky rodiny medijské; slavným stal se ve Florencii též i sochař *Bandinelli* († 1559) a v Římě Charvát Jiří *Klovio* († 1578), malíř miniatur tak mistrovských, že se jim žádné jiné nevyrovnejí. V Němcích dobyli si evropského jména malíři *Holbein* mladší († 1554), svými podobiznami, madonnami, obrazy z umučení Páně a p., pak *Albrecht Dürer* († 1528), svou růžencovou slavností (nyní na Strahově), vyniknův však i co rytec a dřevorezbař, a konečně *Kranach* († 1553), dvorský malíř v kurfirství saském, jehož Kristus žehnající maličkým a pak podobizny Karla V. a Luthera před jinými obrazy jeho se jmenují. V Čechách proslavil se nad jiné stavitel *Beneš z Loun*, o jehož nadobyčejném vkusu svědčí Vladislavova síň na hradě pražském, chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, děkanský chrám v Lounech a v Mostě.

Mravy a obyčej *) dílem zachovaly středověkou náklonnost k nádheře a hrdosti vedlé obecné surovosti, dílem učinily mnoho kroků k horšímu. Příčinou toho byly hlavně náruživosti rozhárané spory a válkami náboženskými. Hrubost ve způsobě psaní Lutherova, jeho obyčej ve slovech házeti ďáblem, jeho nesnášlivost ve výkladech náboženských, jeho ukrutná rada daná knížatům proti pobouřilým sedlákům, jeho nenávisť k Lužičanům a p. jsou toliko málo znamenité úkazy toho druhu; mnohem truchlivějšího rázu jsou hanebné msty, které páchali vítězové nad pokořenými, i zemřelých zmrzačená těla na postrach vyvėsující; Jindřichovi II., králi francouzskému, Oldřichovi virtemberskému a jiným knížatům nedostačil trest pouhého upálení, neboť měli zvláštní zaslíbení v přerušení a opětném obnovení trýzně, onen zvláštních šibenic s řetězi užívaje, ten těla pálenkou polívaje a p. Richard kurfirst trevírský vlastní rukou probodl několik po-

*) Srovnej Palackého Děj. nár. č. dílu V. č. 1. str. 357—369 o vytečnicích šlechty české.

vstalců, za milost prosících. O nelidskosti Kristiána II., Jindřicha VIII., Marie Tudorovny, šlechty uherské po udušení bouře Jiřího Dože, inkvisice benátské a španělské atd. netřeba více slovy se šířiti; ale zasluhuje zvláštního povšimnutí, že Luther a Melancton až vraždu tyrannů schvalovali, kteréžto zásady hájili později i někteří členové řádu jesuitského. Asiatské skládání hlav poražených v hromady nápodobeno také v Uhrách. Šlechtný *Las Casas* († 1566) ujmál se amerických Indiánů, na něž lakotní Španělové uvalovali nesnesitelné práce, beze všeho prospěchu, a přičinil proti vůli své k utužení obchodnictví s černochoy africkými. Ve válkách užívalo se žoldnéřův a sice takovým způsobem, že vysílání jsou Švýcaři proti Švýcarům, Němci proti Němcům, ano že knížata katolická, i sám papež Pavel IV., v bojích proti katolikům roty protestantské stavěli. Panovníci španělští přivykše absolutismu, svěřovali správu zemí podřízených, a to nejenom amerických, noprž i evropských cizincům; ano vešlo v obyčej ustanovovati osoby ženské z rodů královských za královské místodržící. Od strojení velkolepých turnajů po nehodě Jindřicha II. se upustilo. Spojení města s městy a národa s národy bylo pořád ještě obtížné, neb ačkoli se zakládaly tu a tam pošty za přičiněním moci státní (jako na příklad v Němcích, kde rodina Thurn-Taxis jízdeckou poštu mezi Vídní a Brusely a pak přes Tyroly do Italie vychovávala) byly cesty vozové přece ještě příliš řídké a obyčejné jízdy konaly se koňmo. Ostatně začínali v životě obecném u vyšších stavů způsobové španělští dostávati vrchu nad obyčeji domácími.

C. Věk Filipa II. *)

(1538—1598.)

Povaha Filipova. K oslavení sňatku svého s francouzskou Alžbětou dal Filip II. ustrojiti veliké auto-da-fé, kdež mužové i ženy, osoby zletilé i nezletilé, vznešené i sprostičké, ve směšném odění byly předmětem nelidského divadla. Citu-

*) Viléma H. Prescottta *Dějiny panování Filippa II.*, krále šp., přeložil M. Tejšovský.

prázdný panovník ten však neautodafoval toliko za jistých příležitostí, anobrž celé jeho panování více než čtyřicetileté proniká týž úkaz náboženskopolitické poblouzenosti. Sídle v Madridě, jehož opouštěl téměř jenom za tou příčinou, aby v samotě eskoriálské méně překážek v pracích nacházel, měl za to, že by vzala říše zkázu, kdyby se odchýlila od názorů jeho. Protož protivila se mu politická a národní mnoho-
tvárnost zemí, kterou tedy nahrazoval dělaným řádem, zosno-
vaným podlé rady nejbližších svých důvěrníků španělských. Živlům cizím a odlehlejším nedůvěřoval, sleduje okem pode-
zřívavým vše, v čemkoli jevila se nějaká samostatnost. Jeho
hrdost a nesdíllost, jeho požadování slepé poslušnosti a jeho
snaha burokratickým způsobem všechno sám poříditi, byly
toliko důslednými výjevy řečené povahy. Sláva, které poží-
val, byla více dědictvím po předchůdcích než vlastní jeho
zásluhou, a lpěla kromě toho nejvíce na obrovskosti říše a
nesmírné velikosti pokladův amerických.

1560
až
1571

Moriskové (1560—1571). Již kardinál Ximénes pře-
konal obavu králů španělských (Ferdinanda a Isabelly),
jakoby užívání násilí k obrácení Maurů na víru křesťanskou
mohlo vzbuditi povážlivé bouře, propověděv, že v případě
tomto nanejvýš žádoucím poskytne se koruně příležitost pro
odboj obyvatelstva zrušiti nepohodlné smlouvy z doby vy-
vrácení říše granadské. Vedli pak vskutku rozdílní za touž
příčinou předsevzatí pokusové odboje, jsouce potlačeni, k tomu,
že Maurové či podlé přezdívky novější Moriskové pod vý-
mínkou odpuštění dávali se křtíti, tak že za Karla V. na
polouostrově španělském již nebylo domácích moslemův. Ale
křesťanství Morisků bylo jenom povrchné; tedy odhodlal se
Karel V. donutiti křivověrce k upřímnému křesťanství, žá-
daje ve zvláštním ediktu (r. 1526), aby se vši minulosti,
starobylých zvyků, národního kroje, ano i jazyka odřekli. *)
Avšak Moriskové překazili provedení ediktu v nesnážích

*) Edikty tohoto druhu ve Španělech nebyly tak originálními, jako se za to má; krajiny národů západoslovanských poznaly jich několikero dříve; a ještě před 30 roky (1495) pohrozil vratislavský biskup Jan Roth slovanským sedlákům v Otmachovsku, nepřiučeli se německému jazyku během 5 let, „dass er sie under em nicht dolden, sonder von danne jagen wolle.“

Karlových, vyplativše mu 80.000 dukátů. Tak zůstaly věci až do míru v Château-Cambresi. Tu teprv obrácen na novo zřetel k Moriskům, kterýmž tedy brzy zapovídáno užívati afrických otroků (moslemů), brzy nařizováno, aby mimo zvlášť dovolenou zbraň žádné jiné nenosili. A konečně r. 1567 edikt Karlovův obnoven a zostřen v ten smysl, že během tří let všichni Moriskové Španěly býti musí. To způsobilo zpouř napřed horalů nevadských, potom však rychle všech soukmenovců na jihu granadském od Almerie až k Malaze; obyvatelstvo španělsko-křesťanské bez milosti vražděno. Povstalci znajíce slabost svou, obrátili se s prosbou za pomoc do Cařihradu. Za vojevůdce proti Moriskům ustanovil Filip II. nemanželského bratra svého *Juana d'Austria*. Během tří let povstalci dílem vyhubeni, dílem ze země vyhnáni a dílem pokořeni. Tito donuceni jsou opustiti krajiny své zvláštním vzděláním vynikající a rozsazeni potom mezi křesťany v středních a severozápadních částech polouostrovských.

1570
až
1574

Válka s Turky (1570—1574). Turci a vasallové jejich v Africe stále sužující všechna křesťanská pobřeží středomořská, nesli svírání jim od maltézských *Johannitů* činěná velmi těžce. Když pak řádové loďstvo v moři levantském jednu loď tureckou s nákladem v ceně 80.000 zl. zajalo, rozhněval se Soliman tak velice, že si předsevzal Johannity z Malty vyhnati, jako jim kdysi učinil na Rhodu. Ale velmistř *Lavalette* rekovně hájil ostrova (1565) a škodu od Turků způsobenou nahradila podpora křesťanstva. Nové město *Lavalette* znamenalo novou dobu Malty. Zatím zemřel Soliman II. a po vůli sultána Selima II. (1566—1574) udeřeno nyní na Benátčany na ostrově Cypru. Ale papež *Pius V.* (1566—1572) zřídil jednotu zemí svých s Benátčany a Filipem II., kteráž měla býti jaksi obnovením křížových válek proti islamu vůbec. Loďstvo všech tří mocností (přes 300 lodí) spojilo se v přístavu messínském, vůdcem čelním byl *Juan d'Austria*. Ale zatím Turci nejenom vzali Cyprus (1570), který zůstal v držení jejich již napořád, noprž vtrhli též do moře adriatského, hrozíce útokem na samé Benátky. Když však došla jich zpráva o pochodu mocí křesťanských, ucouvli do zálivu korintského. Sem za nimi zaměřil don Juan, jakkoli byli větrové pochodu jeho nepříznivi. Zde pak na zevnější prostoře zátoky před Lepantem setkala se obě

loďstva; větrové se obrátili, nastal boj odhodlaný a vražedný po celé šířce místa, rozloživ se v hromadu malých pútek. Bitva trvala jenom čtyry hodiny; přední vůdcové turečtí padli na bojišti a toliko 40 lodí (z více než 250) alžírských zachráněno útekem. Dvanácti tisícům otroků křesťanských
 1571 vrácena svoboda (7. října 1571). Domnění o nepřemoženosti Turka bylo to tam, a uplynulo plných sedmdesát let, než se vojska turecká odvážíla dobývati ostrovů benátských, ležících uprostřed moří tureckých. Poněvadž však papež Pius V., původ a duše jednoty proti Turkům, brzy potom zemřel, Benátčané ve východních krajinách a Filip II. naproti tomu v Africe na panství jejich útok činiti mínili, nedostávalo se spojencům náležitě svornosti. Benátčané majíce více prospěch obchodní než cokoli jiného na mysli, zavřeli již r. 1573 s Cařihradem mír, který ještě zvláště zaplatili velikou sum-
 1573 mou peněz. Don Juan vzal sice ještě *Tunéty* v Africe bez překážky, avšak nejša potom od bratra krále dosti podporován, poněvadž mínil zaříditi si samostatné panství v Tuné-
 1574 tách, pozbyl města rovněž tak snadně (1574), jako ho nabył. Nemělo tedy vítězství lepantské těch následků, které míti mohlo.

1560
 až
 1587 **Održení se části Nizozemska od Španěl (1560—1587).*)**
 Ačkoli Karel V. vzdáváje se vlády nad Nizozeměmi, položil synu svému otcovsky na rozum, aby jsa v příští panovníkem šetřil zákonů tamních, překračoval již on sám dosti často meze zděděné zákonitosti. Svědčí o tom nad jiné nejzjevněji jeho libovlnné osazování *nejvyššího soudu v Mechlích*. Avšak Karlovi prominuli Nizozemané leckteré vykročení jeho právomocností, poněvadž nejen těšili se jeho okázalou náklonností k společné vlasti jeho i své, noprž i proto, že za nepatrná zkrácení doma docházeli mnohonásobné čestné náhrady ve Španělích, kdež v rozdílných sborech rady říšské i ve vojsku stavení byli na místa tytýž až nejpřednější. Ale za Filipa II. po r. 1560 věci se znamenitě obrátily; nejenom nebylo ve Španělích a ve vojsku španělském žádného významného místa pro Nizozemany, noprž i úřadové jejich domácí udělovaly se Španělům. Po boku nemanželské sestry

*) Srovnej II. str. 227.

Filipovy, *Markéty vévodové z Parmy*, stál v místodržitelství cizozemec *Granvella*, opatřen jsa mocí neobyčejnou. Nově zařízená *státní rada* nepoživala ve skutečnosti žádné váhy, *generální stavové* pak od té doby, co jim Filip před odchodem svým v Gentě 1559 sestru svou za náměstkyni poroučel, nebyli více svoláni. Naproti tomu zůstávalo *vojsko španělské* z poslední války francouzské i po míru v Chateau-Cambresi v Nizozemí bez jakéhokoli svolení stavů; bylo domnění dosti obecné, a nebylo bez podstaty, že ho mní král užití k *potlačení protestantství* stále se zmahajícího, k *zostření inkvisice* již za Karla V. zařízené, avšak obezřele pěstované, a k *provedení snesení koncilía tridentského*. Také *nový řád hierarchický*, podlé kterého měl dosavadní počet biskupství (4) býti zčtvernásobněn, mnoho nevole způsobil, a to nejen ve vyšším *duchovenstvu*, jehož příjmy následkem toho měly býti ztenčeny, noprž i mezi *stavů světskými*, kteří v rozmnožení osob biskupských pozorovali rozmnožení sedadel na sněmích, aby se způsobila protiváha proti nezávislým osobám světským. Vedlé *lovanské* *) měla zařízena býti ještě jedna *universita*, skrze což by zase se byla stala újma učení lovan-skému. A všechna tato a podobná opatření a zařízení měla míti platnost beze svolení zemí a stavů. Když tedy *Granvella* jakožto arcibiskup mechelský a velkoinkvisítor jal se přísně pronásledovati kacířství, učinila šlechta, kolem 400 osob, jistý zápis čili *komprommiss*, jehož hlavním účelem byla *vespolná obrana* proti inkvisici. Účastníci zápisu přednesli dne 5. dubna r. 1566 *Markétě* téhož obsahu žádost v tak 1566 valném počtě, že se *vévodová* na okamžení až zalekla. Při té příležitosti mírnil prý jeden z rady státní (*Barlaimont*) obavu *Markétinu* slovy, že to jenom *houf žebráků* (*gueux* = schudlé šlechty). *Posměšná přezdívká* donesena jsouc šlechtě při slavné *hostině*, došla však obráceným vtípem tak obecného schválení, že se začali zápisníci ihned nazývati *gueusy*. Když pak se roznesla *pověst*, že žádost *gueusův* nepřívznivě vyřízena, začal lid, roznícen jsa *protestantskými kazateli*, *bouřiti se* a v *katholických chrámech* hanebným způsobem *pustošiti*. Ta věc však *popudila hněv Filipův* tak velice, že

*) Lovany = Löwen na východě od Brusel.

umínil si, po smyslu většiny svých rádců (mezi nimiž byl i Alba) užiti proti Nizozemanům podobně násilných prostředků jako proti Moriskům. *) Granvella poslán do Italie, kdež potom byl místokrálem neapolským. Násilné pokoření Nizozemí svěřeno vévodovi *Albovi* (1567—1573), kterýž pak sebrav v Janově asi 20.000 mužů vojska vytáhl odtud, dbaje dobré kázně vojenské přes země savojské, burgundské a lotrinské, na místo svého povolání. Než se však k Nizozemí přiblížil, opustilo asi 100.000 protestantů vlast svou, hledajíce v Němcích a v Anglii útočiště. Mezi vystěhovalci byl nejznamenitější *Vilém Oranžský* z Nassavska s bratrem svým *Ludvíkem*. Mlčenlivost, obezřelost a mírnost Vilémova byla věhlasná; hlasu jeho šetřili nespokojenci i ve věcech, kterých se přímo neúčastnil.

Když přitáhl Alba při obecném mrtvu, neshledal již v zemi zjevného odporu; jednal však nicméně tak, jakoby nad povstalci byl zvítězil a náměstkyně *Markety* ani nebylo. Vojsko své po městech rozložil, v kázni mu uvolnil a zde onde pevností stavěl jako v zemi dobyté. Hraběte *Egmonta*, někdejšího vítěze gravelinského a st.-quentinského, pak admirála *Hoorna* a jiné osoby ošemetným způsobem zajal a uvěznil, působení řádných soudů zastavil a nový soud, „radu nepokojů,“ od lidu „*soudelem krvavým*“ jmenovanou zařídil, složiv ji z větší části z právníkův učených, některých až ze Španěl přivezených; polekaný a k vystěhování náchylný lid sliby milosti chlácholil, nicméně však žaloby odevšud sbíral a osoby obviněné zjímati dával; při všem tom pak šetřeno forem právních tak málo, že konečně poctivější členové soudu všelikého spolupůsobení se vzdali. Za takového věci stavu neměli pūhonové osob vystěhovaných žádoucího následku.

*) Již naproti posílům nizozemským, kteří písemným žádostem šlechty dodati měli váhy osobními přímluvami, zachoval se *Filip II.* způsobem jenom asiatského despoty hodným. *Markýza z Bergenu* držel v Madridě, až nemocí utrmácen jsa stonal; hrabě *Montigny*, mladší bratr admirála *Hoorna*, r. 1569 v noci tajně popraven, tajně, z pouhé dobrotivosti královy, aby poctivost jeho ušetřena a domnění místo dáno bylo, že přirozenou smrtí sešel. Proti památce obou mužů zavedeno *Albou* soudní jednání, i nalezení jsou provinilci.

Tedy přistoupeno k pobírání jejich statků. Tu se Markéta vladařství vzdala (v prosinci 1567) a Alba učiněn náměstkem 1567 královým i dle jmena. Nastala doba nálezův a poprav: skřípec, meč, šibenice a hranice rozvíjely tak rozsáhlou činnost, jako nikdy dříve a nikdy potom v těchto zemích. Během čtyř měsíců popraveno přes 1000 osob; také Egmont a Hoorne skonali pod rukou katovou (5. čna 1568). Jakým okem díval se Alba následkům tohoto řádku, vychází na jevo ze slov, která doložil v listě ke králi Filipovi při zprávě své o účincích poprav Egmontovy, řka: „čím větší rozjitření, tím větší užitek z něho pojde.“

Nicméně nepřerušil nikdo obecného pokoje. Jediný Vilém Oranžský s ostatními bratry svými (4) sebrav v Němcích vojsko, vtrhl do Níozemí, avšak po veliké porážce bratra Ludvíka u Gronink upuštěno od dalších podniků (1568). Různé malé bouře „lesních gueusů“ udušeny jsou bez obtíže. Teprv když Alba, chtěje potřeby vojenské pouhými prostředky níozemskými krýti, libovolně začal daň ustanovovati a nešetrně vybírati, projevovala se opět nevole veřejná. R. 1572 zmocnili se „vodní gueusové“ námořského 1572 města Brielu (nad ústím řeky Mósy) a hned potom zbouril se celý polouostrov hollandský, jehož Alba přes nesmírné namáhání a konání pomsty již více dobytí nemohl. Zatím utrpěli Španělové i na moři mnohé škody, vodní gueusové stali se nenáhlým zjímáním lodí španělských (kolem 150) znamenitou mocí námořskou, a král nabyt tudy přesvědčení, že Alba ke správě Níozemska se nehodí. Protož povolal ho k žádosti jeho nazpět (1573). Nástupcem Albovým učiněn Luis Zuñiga z Requensens. Kterýž vstoupil sice na dráhu mírnější, zrušiv jmenovitě krvavý soud; avšak povstalci neměli v sliby španělské již žádné důvěry, a když Requensens Španěly, aby je nemusil z Níozemí odstraniti, za příslušné domácí obyvatele prohlásil, vydávaje naopak Němce za cizozemce, *)

*) Protestantství křifilo se v Níozemí vůbec ne tak mezi jižním obyvatelstvem románským, noprž více mezi severním germánským. Někteří zámožní šlechtici, jako Vilém Oranžský, měli statky v Níozemí i v Němcích, dovolávali se také starých svazků Níozemanů s Německem, a tudy i míru angěpurského, avšak bez účinku.

svobody náboženské pak nikterak nedopouštěl: pokračováno v odboji jako před tím. Strany zuřily proti sobě až nelidsky a zoufale. Pamětihodným stal se zvláště odpor města *Leyden* (1574—1575), jehož Requesens vší mocí dobytí usiloval, avšak nedobyl, ačkoli obyvatelstvo hlady téměř již umíralo. Konečného osvobození dosáhlo teprv, když se odhodlali krajané jejich prolomiti tu a tam náspy přimořské a zaplaviti městské okolí, tak že vodní gueusové jim k pomoci přispěti mohli. Vilém Oranžský poskytoval odboji stále posily z Němec; tři z bratří jeho zaplatili účastenství v něm životy svými. Hledíce k těmto obětem a majíce náčelníka potřebí, vyvolili si tedy Holanďané pro osvobození města Leydena i vší země 1575 hollandské Viléma za *náměstníka královského* (1575). Vilém a země hollandská staly se tudy pravým ohniskem hájení svobody politické i náboženské v Nizozemí.

Brzy potom zemřel Requesens (1576); a než ustanoven nástupce jeho, jalo se vojsko španělské, jemuž již dříve po nějakou dobu nepořádně se žold vyplácel, loupiti po městech, aby se zachovalo. Když pak přepadši Antwerpy (nad dolní Skaldou), asi 5000 obyvatelů povraždilo, rozšířil se odpor proti Španělům zase po všech krajinách nizozemských. Mělo se sice za to, že napraví věci slavný podmanitel Moriskův a vítěz lepantský, don *Juan*, kterého Filip II. nyní sem poslal; avšak koncesse Juanovy byly dílem jenom povahy politické, dílem ceny liché; účinek jejich tedy netrval dlouho. Zatím odhodlala se královna anglická *Alžběta* pobouřeným pomáhati, poněvadž don Juan ucházeje se o ruku královny skotské *Marie* Stuartovny, dosti zřejmě dal na jevo, kterak míní domáhati se domnělých jejich práv ke koruně anglické. Také císaře Maximiliana II. syn *Matiaš*, obávaje se, aby pobouřené země od rodu habsburského docela neodpadly, k vyzvání Viléma Oranžského odporu nové mravné síly dodal, sám jeho se osobně účastniv (ovšem proti vůli i Filipa II. i bratra svého císaře Rudolfa II.). Naděje protestantův tedy 1578 rostly. Mezitím zemřel don Juan (1578). Tu svolil konečně Filip II. k navrácení původních svobod jednotlivých zemí a na základě tomto dosáhl toho Markétin syn *Alexandr Farnésé* z *Parmy*, místodržitel jeho (1578—1592) že se aspoň katolické jižní krajiny zavázaly koruně španělské poslušenstvím, kdežto *sedm protestantských zemí severních*, totiž

Holland, Zeland, Utrecht, Geldry, Nadysseli (Overyssele), *Groninky* a *Západní Frísy* sestoupily v jednotu *utrechtskou* r. 1579 (dne 22. ledna), kteráž již po dvou letech (1581) vyhlásila Filipa II. za zbavena jeho panství. A poněvadž Matiaš svého účastenství v dalším boji již dříve se vzdal (1580) a jednota („republika holandská“ = „generální státové“) jiného mocnějšího ochránce naleztí nemohla, zůstal jejím „generálním místopředsedou“ Vilém Oranžský. U věci té se již podstatně nezměnilo ničeho ani tehdy, když Vilém (skrže Balthasara Gerarda, jehož rod Filip povýšil do stavu šlechtického) úkladně zavražděn jest (1584); neboť na místo Vilémovo vstoupil již po třech letech syn jeho *Móric* (1587—1625), a mezi Anglickem a jednotou způsobeno spojení užší než bylo předešlé.

Spojení Portugalska se Španěly (1580—1640). Říše portugalská za věku Karla V. pod vládou Jana III. (1521—1557) neučinila sice tak velikých pokroků v šíření svého panství v zemích zámořských jako říše španělská, ale rozšířila je přece v některých krajích na ostrovech *Java, Borneo, Celebes* a na *Molucích*; důležitější však bylo, že je lépe utužila nejen na pobřeží brasílském za příčinou vzdělávání půdy, kdež vznikla nová města jako *Fernambuko, St.-Salvador* a *Rio Janeiro*, noprž i na březích afrických (*Kongo a Angola*), kdež ovšem byl hlavní příčinou usazování se Portugalů jejich obchod s otroky. Neméně velikou váhu mělo i to, že otevřely se obchodu jejich dráhy až i do říše *čínské* a *japonské*. Ale podřývala-li kolonisace portugalská prvé domácí orbu, vyšlo nyní na jevo, že kazila vůbec mravní sflu národní a vlasteneckou, jejíž místo zajalo přílišné pachtění se po zbohatnutí ze zámořských úradův a z monopolisování obchodu. Té doby docílil *František z Xavieru* blíž Pampelúny, člen řádu jesuitského během desítiletí (1541—1552) šíře křesťanství ve východní Asii (Indii přední i zadní, ano i v Japonsku) tak překvapujících výsledků, že potom bratři řádu jeho neunaveně působili v krále *Šebestiána* (1557—1578), vnuka Jana III., aby opásal se mečem ve prospěch křesťanství a užil k tomu rozepří mezi knížaty v Marokku. Šebestián uposlechl této rady, ačkoli ho sám Filip II. varoval, aby nepodnikal věci, ke které prostředky jeho nedostačovaly; ano Šebestián pohrdl i nabídnutím mírných

úmluv učiněným jemu od Muleje knížete marokkanského. Ale když začal válku, poražen jest před *Alkassarem* a tuším i zabit. Po něm dosedl na trůn strýc jeho kardinál *Jindřich*, kterým však již r. 1580 vymřel panující rod po meči. Již za tohoto panovníka domáhali se nástupnictví rozdílní kandidáti, ano i papež dovolával se práva zděděného ze středověku, aby v této příčině měl rozhodnouti. Avšak nejbližší a nejmocnější kandidát byl vnuk Emmanuelů po přeslici, *) *Filip II.*, jehož jmenem *Alba* ihned říše se zmocnil (1581) přese všechnu národní nenávisť, které Portugalové proti Španělům nikdy netajili. Filip slíbil sice i Portugalům, jako kdysi Níozemanům, že svobod a práv jejich šetřiti bude, avšak potom v ničem slibům nedostál, Španěly ustanovuje na úřady, prodávaje statky korunní a vydíraje zemskou daň a p. Tím pak, že pevnosti zemské zrušil, uškodil konečně samým svým potomkům. Nabytím Portugalska a kolonií jeho stala se *říše španělská kolossem světovým*, jehož moc nezákládala se toliko v nesmírnosti zemí opanovaných, noprž i neméně v panství nad oceany, z nichž mocnosti jiné byly téměř vyloučeny. Takovýto stav věcí při povaze Filipa II. hrozil samostatnosti a volnosti národů nebezpečenstvím mnohem větším nežli za Karla V. bylo spojení říše španělské s německou. Osazením ostrovů *Filipových* (1564) a založením města *Manily* (1572) na *Luzoně*, kdež sídlil zvláštní místokrál, teprv usnadněno a k místu přivedeno obcování světa starého s novým světem americkým po obou jeho stranách (přes města *Vera Kruz* a *Akapulk*, str. 6., mezi 14°—18° s. š.).

Alžběta královna anglická (1558—1603). Když po smrti Marie Tudorovny za panovnicí anglickou uznána jest sestra její Alžběta, a Anglie následkem míru v Chateau-Cambresi zbavena jest posledního majetku svého na souši evrópské, kdožby tehdaž byl tušil, že přijde doba, kde budou věci tak změněny, že říše španělská nevyrovná se ani zdaleka obru anglickému! A přece doba ta přišla. Alžběta položila k ní dílem sama vhodné základy, dílem pak přálo jí štěstí tolik, že i proti nadání jejímu za její vlády nová hvězda Anglii

*) Viz Václava Křížka „Dějiny všeobecné s přehledem“ atd., str. 86.

vzešla. Hlavním prostředkem k tomu byla shoda, kterou uměla Alžběta spůsobiti mezi vládou svou a obecným snažením národa. Oba tito různí živlové v jeden se sloučili, hájíce jednak práva Alžbětina k trůnu, jednak církve anglické. Společného nepřítelů měli oba v osobě zprvu *Marie Stuartovny*, královny skotské, zasnoubené s Františkem II. francouzským (1558—1560) a později v osobě Filipa II. a straně jeho.

Maria St. osobila si titul královny anglické hned po smrti Marie Tudorovny a žijíc ve Francii užila nepokojů náboženských ve Skotsku k výpravě vojska, kterým mínila nejenom protestantství skotské udusiti, noprž i koruny anglické dobytí pomocí katolíků v Anglii ještě dosti četných. Naproti tomu obnovila Alžběta se svolením parlamentu církevní supremát králův anglických, a řád církve nově ustanovila (v 39 článcích r. 1561); mezitím však poskytovala 1561 pomocí hlavnímu šfíteli kalvinismu ve Skotech Janu *Knoxovi*; což mělo za následek, že Maria, vrátivši se po smrti francouzského chotě svého do otčiny *presbyteriální* zařízení církve skotské schváliti musila (1561). Nepřátelství potom poněkud tajené vypuklo ve zjevné teprv, když od r. 1566 mezi dvory 1566 španělským, francouzským a Mariiným stalo se dorozumění o násilné potlačování protestantství. Avšak kdežto španělská moc dostačila k pokoření Moriskův a (pokud se podobalo) i v Nizozemích zmařila odpor jí strojený, byly věci náboženské ve Francii na váhách, a ve Skotsku obracely se rozhodně proti královně. K tomu přispěla nemálo lehkomyšlná povaha Marie, která po úkladné smrti druhého chotě svého *Darnleye* (1567) vzala si za muže *Bothwella*, jenž vůbec pokládán byl za původce úkladu nad Darnleyem spáchaného. Maria donucena zpourou ze sídelného města Edinburku uprchnouti; nicméně však přece zajata a uvězněna jsouc, vzdala se práva svého ke koruně. Správa říše dostala se jmenem syna Mariina Jakuba VI. do rukou nemanželského bratra královnina *Murraye*. Ale po nějakém čase Marie z vězení utekla (1568), vzdání se koruny odvolala, a sebravši rychle moc válečnou, s Murrayem blíž *Langsidu* (nad ústím řeky Clyde) bitvu svedla, která však, pro ni skončivši se nešťastně, k útěku do Anglie ji přinutila. Spor mezi Marií a Alžbětou posud nebyl vyrovnán, poněvadž Maria od domnělého práva

ke koruně anglické neupustila. Když tedy nyní Alžbětu žádala za ochranu a osobně obou sejítí se, oslyšána a po radě ministra *Cecila* (1558—1598) až do vyřízení věci v zajetí držena. Vyjednávání mezitím konaná nevedla k cíli, poněvadž jednak podmínky Marii předkládané (aby se zřekla práva k Anglii, vzdala všeho spojení s mocnostmi katolickými, očistila ze zločinu nad Darnleyem spáchaného a zavázala nevstoupiti v nový sňatek manželský proti vůli Alžbětině) podobaly se přesahovati slušnou míru, a jednak katolíci angličtí s vědomím Mariiným proti Alžbětě bouře osnovali, podporování jsouce zvláště od Španělska. Uplynulo téměř dvakrát deset let. Marie ve vazbě bedlivě střeženo a s přívrženci a stranníky jejími, kdekoli moc svou rozvíjeli, s velikým napínáním sil státních i soukromých válčeno. Nejenom v Níozemích bojovali Angličané po boku protestantů, nobrž galeje anglické stíhaly a loupily koráby španělské na všech mořích. Proto veden veliký náklad zvláště na opatření anglického loďstva. *Hawkins*, *Drake* a *Cavendish* prosluli nejenom dalekými plavbami, vykonanými až i kolem země, nobrž i válečnictvím a loupežemi (zvláště v letech 1585—1588). Když pak mezitím Maria St. podlé vůle parlamentu a po schválení Alžbětině poněkud neodhodlaném popravena jest

1587 r. 1587, umínil si Filip II. opatřiv se během pěti let *nepřemožitelnou armádou*, Anglie dobyti a pak republiku holandskou do starého poddanství vrátiti (1588). Avšak nepřemožitelná armáda bouřemi na moři na větším díle zničena, její zbytky pak od anglického admirála *Howarda* a Fr. Draka s pomocí holandskou poraženy a téměř zrušeny jsou.

Od té doby zmáhalo se námořnictví netoliko anglické, nobrž i holandské na škodu španělského a portugalského, a se změnou tóuto srovnával se i vzlet obchodu řízeného novými anglickými i holandskými „*společnostmi východo- a západoindickými*.“ A poněvadž hledáno při tom nových cest do Indie (od Holanďanů „severovýchodně“ k Spitzberkům, Nové zemi atd. do úžiny Behringovy, od Angličanů „severozápadně“ kolem severní Ameriky), tedy šířily se zároveň i známosti zeměpisné. Od Angličanův učiněny kromě toho i pokusy osaditi některé části severní Ameriky (skrže Waltera Raleigha ve Virginii), avšak že za příkladem Španělůž zataženo tehdež více po zlatodolech než po půdě orné, neměli

pokusové tito značného užitku. Naproti tomu zvelebil se zvláště následkem přistěhování se protestantů na kontinentě evropském pronásledovaných i domácí průmysl anglický, jakož vůbec vnitřní mír za dlouholetého panování Alžbětina velice prospěl blahobytu materiálnímu. Jenom *Irsko*, kteréž za rozdílných dob odvážilo se nových odbojů, pokořeno jsouc opět, klesalo stále a množilo statky koruny anglické na ujmu domácího katolického obyvatelstva.

Neblahý konec panování Filipa II. (1588—1598). Pohromou nepřemožitelné armády, ztrátami utrpenými na mořích, stálým vychováváním četného vojska a podporováním svých stranníků ve státech cizích, a konečně i nákladem na rozdílné veliké a nádherné stavby ve všech (i zámořských) zemích jako na příklad na klášter a palác *Eskorial* (mezi horami Guadarama, sz. od Madridu) ochromena jest válečná moc Filipova tak, žeby král rád se byl Nizozemí zbavil pod nějakou čestnou výmínkou. Pobádala ho k tomu také změna, která se mezitím udála ve Francii, když nový panovník *Jindřich IV.* a všecken národ po mnoholetých a vražedných válkách náboženských se smířivše věci zahraničných ve vlastním prospěchu svém opět všimati si počali. Ano i v *Itálii* začínaly věci bráti na sebe tvářnost povážlivou. Arcibiskup milánský *Fridrich Boromejský* potahoval před soud církevní ve smyslu středověkém téměř všechny pře občanské a provinilce proti zákonům, tak že místodržitel Filipův ve vojvodství stával se zbytečným. A vskutku směřovalo se k tomu, aby Španělové ze Vlach byli vytlačeni. Umínil si tedy Filip smířiti Nizozemsko zařízením zvláštní od Madridu nezávislé vlády, a proto zasnoubil dceru svou *Isabellu* arciknížeti rakouskému *Albrechtovi* († 1621), jenž jsa určen k stavu duchovnímu a tudy požívaje důchodův arcibiskupství tolédského (200.000 dukátů) byl tehdá již kardinálem a řídil po nějaký čas správu v Portugalích. Avšak ani tento prostředek nevedl k očekávanému cíli: neboť jednak republika holandská vytrvala v odboji, jednak měli i samostatní panovníci jižních částí potřebí stálé podpory španělské. Ve Španělech samých, když Filip dosedl na trůn, počítalo se 20,000.000 obyvatelů, na konci 40letého jeho panování zbylo jich jenom 10,000.000. Říše Filipova byla ohromná, ale na mysli klidného pozorovatele působila jakousi děsnost, kterou podnes zvěstují

1588

až
1598

ostatky eskorialské. Sám Filip než skončil život svůj smrtí bolestnou a ošklivou, vyznal před nástupcem svým *Filipem III.*, že as 600,000.000 dukátů a 20,000.000 lidí obětoval k dosažení citů, kterými se minul. Prvorozený syn jeho *Karlos*, slabý tělem i duchem, zemřel ve vězení 30 let před otcem.

Francie a její války náboženské (1558--1598). Po smrti Jindřicha II. vládli po sobě synové jeho *František II.*, *Karel IX.* a *Jindřich III.*, všichni tři nesamostatně a nešťastně, plných 30 let (1559—1589). Hlavním zřídlem bídy na říši svalené byly plotichy dvorské, které se zakrývaly rouchem náboženství, a předními osobami strojícími tyto plotichy byly *Kateřina Medičovna*, ovdovělá králová, matka řečených bratří, a *Guisové*, vedlejší větev knížecího rodu lotrinského, kteráž zvláštní název svůj vzala z držení statku guisského nad vrchní Oisou.

Poněvadž bylo Františkovi II. teprv 16 let, když došedl na trůn, měla Kateřina za to, že sama ona bude vládnouti jeho jménem. Avšak mladý král měl za manželku *Marii Stuartovnu*, kteráž po matce Marii pocházela z rodu Guisů. Následkem příbuzenství toho, jakož i neméně skrze zásluhy své za posledních válek se Španěly, dosáhli Guisové tolik moci při dvoře, že se král jimi řídil, matky své méně si všímaje. Ale František zemřel již v druhém roce svého panování (1560), Kateřina tedy, aby od vlády nebyla zase odstrčena, jsouc poručnicí teprv jedenáctiletého nového krále Karla IX., naklonila se k *Bourbonům*, kteří s rodem královským byli spřízněni, a v držení království navarského, pokud nebylo opanováno Ferdinandem Katholickým (str. 7, 16).*) Poněvadž však Bourboni klonili se k protestantům kalvinistickým čili *hugenotům*,**) jichž počet přese všechno stíhání za dob minulých přece vysoko vzrostl, tedy stavěli Guisové opposici svou proti převaze bourbonské na okázalou ochranu katolicismu. Vévoda *František Guise* vraceje se r. 1562 z Lotrinska do Francouz spůsobil v městečku *Vassy* (nad horní Marnou) mezi protestanty ke službám Božím ve stodole shromážděnými takové povraždění, že došlo mezi katolíky

*) Viz V. Křížka „Dějiny všeobecné“ str. 81.

**) O původu jména viz Naučný Slovník.

a protestanty až krvavých válek, které skončily r. 1570 mírem *St.-Germainským* (nad Seinou z. od Paříže). Hugenoťe dosáhli jistých svobod a mimo to i práva, ve čtyřech pevnostech k ochraně své chovati vojsko; jednou z těch pevností byla *La Rochelle* nad zálivem biskajským. 1570

Ale zaručený mír netrval dlouho. Nejenom Guisové, noprž i Kateřina nemínila nikdy pokládati protestantství za oprávněné. A ve smýšlení tom byla podněcována od Filipa II. a rádcův jeho, jmenovitě vévody Alby. Bylť zajisté boj proti protestantským povstalcům nizozemským polovičatý, docházeli-li podpory ode všech sousedních stran, z Němec, z Francouz a z Anglie. A jako ani Alba, ani Filip II. nepohrdli prostředkem k udušení protestantství třebaš sebe ošemetnějším, vedli-li k cíli: tak nezhrozila se ho ani Kateřina. Smířivši se tedy s *Jindřichem Guisem*, synem výš řečeného Františka, zavražděného za první války náboženské, zosnovala bohaprázdný plán ke lstnému sebrání a obecnému povraždění hugenotů. Příležitosti k tomu poskytla v měsíci srpnu r. 1572 1572 svatba *Jindřicha IV.*, krále navarského, s Markétou, sestrou Karla IX., tehdaž již dospělého. Za noci *bartolomějské* (z dne 24. na den 25. srpna) dáno tajně umluvené znamení, nastal poplach a zmatek a začalo vraždění, které v Paříži trvalo potom sedm dní. Po krajinách zuřilo pak ještě dva měsíce. Počet nešťastných obětí obnášel prý přes 25.000; mezi nejprvnější náležel admirál *Coligny*, kterému král právě před tím prokazoval nadobytčejnou přízeň. Teprv později, když nad nelidskostí touto projevoována jest mnohonásobná oškliвість, ospravedlňovala vláda hanebný skutek očerňováním protestantův, jakoby byli strojili tajnou bouři proti rodu královskému. Na ten způsob ošálen byl i moudrý papež Řehoř XIII., *) jenž zprávu o potlačení bouře oslavil slavným *Te Deum*.

Hned potom udeřil Karel IX. na pevnosti hugenotské, ale nedobyl jich. Bratr jeho *Jindřich*, vévoda anjouský, obléhal právě *La Rochelle*, když ho došla zpráva, že byl v Polsku po vymření Jagajlovců (1572) vyvolen za krále. Událost ta způsobila, že mír s hugenoty se obnovil a svobody jejich na větším díle zůstaly v platnosti. Avšak brzy potom zemřel

*) Srovn. I. str. 5.

- 1574 Karel IX. (1574), Jindřich pak, jemuž se v Polsku zatím znelíbilo, utekl přes Vídeň, Benátky a Savojsko do Francouz, aby příliš obmezené panství polské vyměnil za neobmezené francouzské. Již v Polsku objevil povahu svou hýřivou a marnotratnou; jí zůstal věren i ve Francii, k opravdovému řízení věcí státních jsa neschopen. A poněvadž Kateřina a Guisové šetření míru s hugenoty ve smyslu španělském pokládali za neštěstí, obnovovaly se opět veřejné boje po několik let, ač opět neměly následků takových, jakých si přáli Guisové. Tito spůsobili tedy *svatou ligu* (1576), do kteréž přijímali nejzuřivější odpůrce svobod protestantských. Podpory docházeli v tom od Filipa II., jemuž hlavně na tom záleželo, aby sváry francouzské nevzaly konce, by říše se do věcí nizozemských míchatí nemohla. Liga ucházela se také o schválení papeže Řehoře XIII., avšak ten neměl k stranám francouzským již žádné důvěry. To vše znamenajíc mírná strana katolíků, v jejíž čele byl *František Alençonský*, nejmladší syn Jindřicha II., zařídila *jednotu* tak řečených *politiků*, která ovšem hlavně směřovala proti Guisům a jejich straně jakožto rušitelům klidu státního. Mezi stranami stál Jindřich III. beze slušné váhy, i vstoupil konečně sám do ligy, jejíž účelem když (r. 1584) František Alençonský zemřel, bylo zjevné bažení zjednati Jindřichovi Guisovi nástupnictví na trůn a odstrčiti od něho Bourbony v případě smrti Jindřicha III. Ale brzy pozoroval král, že on vlastně ani hlavou ligy není, a že věci i proti němu se strojí. Tedy sbíral do Paříže vojsko, nejvíce Švýcary. Právě tím však po
 1588 pudil město tak, že (dne 12. května) l. 1588 zařízením barrikád začalo hrozivou zpouřu a ho donutilo k útěku. Svolal tedy do města *Blois* (na rozhraní mezi středním a dolním Loirem) říšský sněm, ke kterému se dostavili také Guisové Jindřich vévoda a bratr jeho Karel Ludvík, kardinál lotrinský. Jindřich král dal však oba bratry úkladně zavraždití, míně tímto spůsobem dosáhnouti obecného pokoje, a s Jindřichem navarským, jehož dříve již za nástupce svého byl uznal, potlačití zpouřu pařížskou. Ale obléhaje Paříž zavražděn jest od mnicha Jakuba *Klementa* (dne 1. srpna)
 1589 r. 1589. *Jím vymřela mladší větev valoisská*. Sedm měsíců před tím skončila život svůj také Kateřina Med., jsouc opuštěna od stran ode všech.

Jindřich IV. byl sice od jisté části šlechty francouzské jakož i od strany hugenotů za krále přijat, avšak ligisté v odboji pokračovali. Poraženi jsou sice dvakrát od statečného krále, ale teprv domáhání se trůnu francouzského skrze Filipa II. ve prospěch dcery jeho Isabelly a pak přestoupení Jindřicha IV. (1593) na víru katolickou způsobilo příznivý obrat věcí. Paříž otevřela katolickému králi brány (1594),¹⁵⁹⁴ kterýž pak roku potomního i od papeže (Klimenta VIII.) za legitimního panovníka ve Francii uznán jest. Avšak uplynulo ještě dráhně času, než všechen odpor po krajinách překonal a Španěly k míru *vervinskému* (49° 50' s. š., 21° 34' v. d.) r. 1598 přinutil. Jindřich stal se sice katolíkem,¹⁵⁹⁸ chtěje se takto smířiti s velikou většinou národa, kterému měl panovati, avšak proto nemínil rušiti těžce dobytého míru potlačováním hugenotů, kteří již již počínali o budoucnost svou se strachovati a jejichž počet také byl znamenitý, jakkoli byli v menšině. Vydal tedy r. 1598 tak řečený edikt *nantesský*, kterým dosavadní práva protestantů dílem potvrdil, dílem i rozšířil. Zůstali tedy i v držení svých pevností: avšak nejbezpečnější zaručení svobod svých měli v povaze krále, jenž upřímně se snažil vyhověti i jim i katolíkům. Přední ministr Jindřichův a nejvážnější jeho důvěrník byl hugenota *Sully*. Filip II. přežil důležitou tuto změnu ještě plných pět měsícův, anižby si však byl vzal z ní náležitého poučení.

Mladší větev rodu habsburského. *Ferdinand I.* rozdělil¹⁵⁶⁴ země, kterým panoval, mezi syny své tak, že nejstarší *Maximilián* přijatý již za krále v Čechách i v Uhrách kromě těchto dvou korun dostal ještě obojího vojvodství rakouského a *Karel*, nejmladší syn se stal dědicem zemí východoalpských, t. Štýrska, Korutan, Krajiny a Přímoří, kdežto Tyroly s ostatními statky habsburskými v Němcích vykážány jsou *Ferdinandovi* druhorozenému sice, avšak zasnoubenému s pouhou měšťankou augšpurskou Filipinou Velsarovou. Věcí náboženských však Ferdinand I., jakkoli nenastoupil na dráhu španělskou, konečně nenarovnal, spokojiv se toliko tím, že dovedl k místu smířiti papežskou stolicí a koncilium tridentské se stranou utraquistickou, tak že i jesuité podávali svátost oltářní pod obojí způsobou (1564). Arcibiskupskou stolicí pražskou nedávno před tím (1561) osadil Moravanem *Anto-*

nínem Brusem, velmistrem řádu křižovnického, nedbaje v tom zápisu císaře Zikmunda opět a opět potvrzeného, podle něhož arcibiskup měl volen býti na sněmě zemském.

Maximilián II., jakožto císař římský, na kterého ještě za živobytí otce svého r. 1562 od knížat voličů německých vyvolen jest, byl povahy mírumilovné, i hověl tudy stranám, jak kde která dosáhla vrchu. Více dopouštěl, než samočinně působil. Tudy v přemnohých případech za panování jeho nerozhodovaly psané zákony aneb výslovně stvrzené svobody, noprž vlastně jenom obyčej a moc skutečná. Osoby stavovské neb úřadové městští požívajíce práva osazovati fary, volili za faráře správce protestantské, hlásili-li se sami k vyznání protestantskému. Činilo se však i naopak, ač málo kdy. Na ten způsob *zmaňalo se ve všech jemu podřízených zemích protestantství*. V Němcích kromě toho stavové říšští užívali svého práva nutiti poddané k svému vyznání náboženskému bezohledně. *) Avšak i mnohá biskupství v krajínách severních přešla, ač proti tomu bylo reservatum ecclesiasticum, nevěrou svých správců v držení protestantské. Toliko v Kolíně zakročili katolíci proti témuž směru hmotnou mocí knížat bavorských (1583), a tak zůstalo toto arcibiskupství a kurfirstství katolickým.

V *Uhrách* po smrti Isabelly sibiňské (str. 43) vznikly ještě za živobytí Ferdinandova nové spory s Janem Zikmundem Zápolským, jemuž ani Ferdinand I. ani Maximilián II. nemínili připustiti práva užívati titulu „vyvoleného krále uherského.“ Boj tudy počatý zdědil Maximilián II. po otcí. Zápolský obrátil se zase k portě turecké s prosbou za pomoc. Ještě jednou vytáhl Soliman II. do Uher, avšak zemřel 1666 hned potom r. 1566, dobýváje pevnosti *Sigeta*, které hájil hrdina charvatský *Mikuláš Zrinský* až i životem svým. Solimanův nástupce *Selím II.* jednak nebyl tak výbojným jako otec jeho, jednak obrátil zřetel svůj více k moři středo-

*) V té věci proslulo zvláště kurfirství falcké, kdež někdejší katolíci během 60 let za změnou osob knížecích vyznání za vyznáním měniti museli. Pamětihodná jest odpověď, kterou dal císař Maximilián II. lutheránům, žádajícím ho za to, aby netrpěl kalvinismu zmaňajícého se na místě lutheranismu ve Falci, ýka, že nevědí, zač prosí.

skému (str. 53). S Maximiliánem učinil pak mír r. 1568, který ničeho podstatného v dosavadním roztržení zemí uherských nezměnil. Sibiňské země však vyhrazeno právo voliti si knížete v případě tom, kdyby zemřel Zápolský bez potomka. To přihodilo se vskutku r. 1571; volby potom v Sibiňsku předsevzaté směřovaly k rodu *Bátorův*, který na ten způsob jako dříve oba vojvodové Zápolští vládl tam kolísaje se v závislosti brzy turecké brzy císařské. Prvním knížetem sibiňským z téhož rodu byl někdejší ministr Zikmundův *Štěpan Bátorý*. Kníže tento povolán jest manželem *Anny*, sestry posledního Jagajlovce*), od části národa polského po útěku francouzského Jindřicha také na *trůn polský* (1575), a poněvadž i Maximilián II. od jiné části Polákův za krále zvolen byl, chýlilo se mezi oběma knížaty k válce, an zatím Maximilián II. zemřel r. 1576. Sibiňsko převedl zatím Štěpan 1576 na bratra svého *Křištofa* (r. 1580).

Dosazení Štěpana Bátora na *trůn polský* nesli habsburští naši panovníci přetěže, a to ne tak z dynastických jako více z obecných politických příčin. Roztržení zemí uherských pokládajíce stále za neštěstí, měli to za jednu z nejpotřebnějších úloh povolání svého, aby Turky z Uher vytiskli a země sibiňské ke koruně uherské zase vrátili. Každá posila však poskytnutá straně sibiňsko-turecké zvětšila překážku vykonání oné úlohy. Proto snažil se již Maximilián II. o to, aby Poláci buď některého ze synů jeho aneb jeho samého za krále zvolili. Snažení to zdědil pak po něm i *Rudolf II.*, nástupce Maximilianův ve všech jeho říších a zemích (1576—1612).** Když tedy Štěpan Bátorý zemřel bez potomků r. 1586, do- 1586 máhal se Rudolf hlasů polských ve prospěch bratra svého *Maximiliána*, avšak minul se cíle rovněž tak jako otec jeho. Poláci zajisté hledíce opět k příbuzenstvu rodu jagajlovského po přeslici, povýšili na trůn *Zikmunda III.*, prince švédského (1587), v jehož rodě pak zůstalo žezlo polské plných 80 let (1587—1668). Porážka rodu habsburskému takto způsobená

*) Viz V. Křížka Děj. všeob. str. 91.

***) Viz Čas. mus. č. na r. 1851: Snahy rodu rakouského o nabytí koruny polské v 16. století od V. V. Tomka, (II. str. 102—122, III. str. 43—61. Pak téhož Čas. na r. 1853 a na r. 1866 str. 197—202.)

nahrazena však poněkud tím, že Zikmund III., dvakrát po sobě zasnoubiv se s arcikněžnami rakouskými, podnikl habsburským v Uhrách proti Turkům nepřekážel.

A k tomu vzaly na sebe obrat nad očekávání příznivý i věci sibiňsko-uherské. Tam totiž Krištofův syn *Zikmund Bátor*, veden jsa zpovědníkem svým jesuitou *Alfonsem Korrigliem* upustil od politiky protihabsburské a začal vyjednávat se dvorem císařským v Praze o to, kterakby se vytrhnul ze závislosti turecké. *) Právě tehdy však působily odvěké pohraničné třenice uherskoturecké nové tuhé války mezi císařem a portou, za kterých Zikmund Bátor dovedl na stranu svou a pod svrchní panství své přivábiti i *Michala*, vojvodu valašského, a *Árona*, knížete moldavského (1594). A poněvadž Rudolf té doby nejen od zemí českých, noprž i z říše německé rok po roce docházel znamenitých podpor stavovských, byl průběh válčení nadějný. Také *Abbas I.*, šach perský (1586—1628), sídlící v Ispahaně, dorážel té doby vítězně na říši osmanskou, hranice zemí svých k západu pošinouje. V Uhrách tedy Turci museli vydati *Ostřihom*, *Vyšehrad*, *Váccov* a jiná důležitá města buď přímo císaři aneb knížeti 1597 Zikmundovi. Ten pak konečně r. 1597 zemí svou jako před 40 lety kněžna Isabella s císařem vyměnil za slezská knížetství *Opolsko* a *Ratiborsko*. Zmařil sice i on jako ondy Isabella smlouvu útekem z Opolska a opětným zmocněním se Sibiňska, avšak když zemí svých hned potom postoupil bratranci svému kardinálu *Ondřejovi* (1599), Michal, vojvoda valašský, Ondřeje porazil a na útěku zabil, císařský velitel pak *Jiří Basta* obojetného Michala přelstil a zavraždil, a se *Zikmundem Bátorem*, kterýž po třetí za knížete povýšen byl od šlechty sibiňské novou úmluvu k místu přivedl, dle které 1602 Zikmund všeho panství se vzdav, do Čech odjel (1602) na statky, *Jiřtmu z Lobkovic* odňaté nedávno pro politické provinění. **) Tu zemřel po osmi letech; Sibiňsko spravoval zatím *Basta*.

*) Tyto věci jakož vůbec bátorovskou dobu v Sibiňsku obšírně vyložil V. V. Tomek v Čas. mus. č. na r. 1854, str. 245—266, 320—346, 580—613.

**) Viz Čas. mus. č. na r. 1853, str. 215—245.

Říše ruská se mezitím za dlouhého panování *Ivana IV. Hrozného* (1533—1584) uvnitř ve směru absolutním utužila, avšak i na venek, vlastně jenom na východ, opět znamenitě rozšířila. Země *kazaňské*, závislé na panství ruském již od cíara *Ivana III.* (II. str. 240), mívaly dosud zvláštní chány; poněvadž poddanství jejich však nebylo dosti pokojné, vytáhl tedy *Ivan IV.* do *Kazaňska* a dobov ho, vtělil je přímo ve svou říši (1552). Podobně naloženo brzy potom (1554—1556) s *Astrachaňskem*. Ano panství ruské překročilo již tehdy i pohoří *uralské*, tedy dosavadní rozhraní mezi *Evró-pou* a *Asií*. *Bratři Stroganovi*, *Jakub* a *Řehoř*, při *Uralu* usedlí, kdež dolovali na železo, měď, olovo a cín, začali se svolením círovým proti loupeživým *Asiatům* stavěti pevnosti a konečně vstoupivše ve spolek s vůdcem (atamanem) *don-ských Kozáků*, *Jermakem*, dobyli po několikaletém namáhání *Sibiře*, sídelného hradu zvláštního chána *turánského* (tehdy *Kučjuma*) nad tokem *Irtyšem*. Za *Ivanova* nástupce *Feo-dora I.* (1584—1598), kterým skončil slavný rod *Rurikovcův*, sloučeny jsou všechny tyto země mezi *Uralem* a horním *Obem* přímo s říší ruskou.

Naproti tomu neměli pokusové obou panovníků činění k rozšíření hranic na západ proti říši *polské* žádného účinku, ačkoli i sami *Litvané* na sněmích podle smesení *lublinského* z r. 1569 ve *Varšavě* s *Poláky* společně odbyvaných dosti horlivě za to se přimlouvali, aby obě říše, *polská* i *ruská*, jednoho jsouce jazyka, společného měli zeměpána, a tudy aby *Poláci* na místě prvé *Štěpana Bátora* a potom *Zikmunda III.* raději volili *Ivana* a *Feodora*. Hlavní příčinou nezdaru podobných záměrů *ruských* byla rozdílnost mezi církví *západní* a *východní*. Když pak velmistr *bratří* od meče *Gotthard Kettler*, jenž za příkladem *Albrechta*, *velmistra* řádu *německého*, přestoupil k vyznání *lutheránskému*, ve sporu, do kterého s *Ivanem IV.* se zapletl, příliš sevřen byl; měla říše *polská* odtud ten užitek, že jí *Kettler* *severní část Lívonska* přímo postoupil, s ostatkem dav se pod ochranu *polskou* pode jménem *světského vojvody kuronského* (1561). Název *Hrozného* zasloužil si *Ivan IV.* po r. 1560 za příčinou mnohonásobných vražd, které dal vykonati nad „podezřelými zrádci“ ve *Velikém Novgorodě*, v *Moskvě* a na jiných místech, nešetře v tom ani zásluh nejslavnějších válečníků *vlasteneckých*.

V jediném Novgorodě povražděno prý během 6 neděl (r. 1570) 60.000 lidí. Zařízení *střelců* pochází z doby Ivana IV.

D. Přípravy k obecné válce náboženské.

(1598—1618.)

Obecná povaha věku. Přese všechny výstrahy vyšlé na jevo z převrácené politiky Filipa II. zobecněla táž záhubná politika během dvou desetiletí, která nevyplňují docela panování Filipa III. (1598—1621), syna a nástupce Filipa II. Rozdíl mezi věkem tohoto a věkem onoho krále byl vlastně ten, že nyní již nevycházela iniciativa neblahého směru od panovníků samých, noprž spíše od nejpřednějších rádců jejich aneb jiných vysokých hodnostářů světských i duchovních. Byl to tedy věk vlád ministerských*); výmínky od pravidla toho byly řídké. Za prostředky k dosažení cílů nejvíce politických, avšak pilně tajených a jinými, zvláště náboženstvím, zakrývaných, sloužilo cokolivěk: lešť, šalba, dráždění stran odporných ke zpouře, zákeřnictví, ale i okázalé rušení potvrzených zákonův a zaručených úmluv. Rozhořčenost mezi stranami zmáhala se rychle; k vypuknutí války bylo toliko takové příležitosti potřebí, do kteréby se zapletly strany z nejrozdílnějších částí evropských. Zatím však rozvíjely se věci v témž smyslu v přemnohých proudech různých.

Ve Španělech k nedokončené válce s Nizozemskem přidružilo se obnovené pronásledování Morisků. Hned po smrti Filipa II. jal se fanatický arcibiskup valencký (don Juan de Ribero) všemohoucímu ministrovi Filipa III., *Lermovi*, činiti návrhy k vyhnání Morisků, kdebykoli žili mezi jinými křesťany; obecného vyhnání si nepřál, poněvadž z krajin čistě moriščích, nejlépe vzdělaných, požíval hlavních svých důchodův. Ale hlas jeho rušen byl zpovědníkem královým (Kašparem Kordovou) a jinými moudrými osobami stavu duchovního (kardinálem Xavierrou). Teprv když se přidal k němu bratr ministra Lermy, arcibiskup toledský a veliký inquisitor španělský, rozhodl se konečně osud Moriskův,

*) Lerma, Sully, Khlesel, Axel Oxenstierna, Boris Godunov, Zdeněk Lobkovic atd.

ačkoliv i sám papež *Pavel VI.* (1605—1621) radil nedokonalé křesťany poučováním přiváděti k dokonalosti a nestihati jich. *) Jako rada tato nedošla však povšímnutí ani prosba valenckých statkářů za šetření Morisků. *S republikou holandskou uzavřeno r. 1609 příměří na 12 let*, moc válečná pak 1609 ihned obrácena proti nešťastným „kacířům.“ Během tří let oloupeny Španěly o více než půl milionu obyvatelů, z kterých mnozí nového domova v Africe ani nedošli, zahynuvše na výpravě, a mnozí upadli v cťoctví.

V Anglii dosedl po Alžbětě na trůn *Jakub I.* (1603—1605), syn Marie Stuartovny a dosavadní král skotský jakožto nejbližší dědic. Přesídliv do Londýna, přestoupil z kalvinského vyznání k církvi anglikánské, poněvadž jemu supremát této církve nejenom lichotil, noprž i mocného postavení poskytoval (srovnej str. 8). Naproti tomu katolíky, kteří na něho skládali naději v lepší budoucnost, pronásledoval. Následkem toho způsobili tito mezi sebou spiknutí (1604), jehož účelem bylo do povětří prachem vyhoditi krále i parlament anglický. Ale osnova tato vyzrazena (1605) a osud 1605 katolíkův stal se trpčím předešlého. Jakkoli však parlament anglický trpěl přechvaty moci královské v příčině katolíkův, dovedl nicméně statečně se opíratí králi, kdykoli v jiných věcech vystupoval jako panovník absolutní. Neblahé poměry ostrovské byly však příčinou zakládání osad městských (*Jamestown* nad hubou chasepeackou ve Virginii) a selských vesnic, jichž počet zvláště později mocně vzrůstal.

Ve Švédsku žili synové *Gustava I., Erich XIV., Jan III.* a *Karel IX.* tak nepřátelsky mezi sebou, že říše více od nich než od sousedů svých utrpěla. Když pak po smrti Jana III. (1592) království spadlo na syna jeho *Zikmunda III.* krále polského a panovník tento jsa vyznání katolického mínil i ve Švédsku víře své zjednatí průchod pomocí jesuitů, poubouřil *Karel IX.*, tehdejší správce říšský, Švédy tak, že *Zikmunda* vyhnali a *Karla* na krále povýšili (1604—1611). Od té doby zůstaly obě říše, švédská a polská, od sebe odloučeny, jakkoli pokoušeli se králové polští z pokolení *Vasova* nejednou o obnovení personální unie z konce 16 století.

*) Srovnej knihy této II. str. 176, pozn.

Působením jesuitů docíleno konečně také spojení části pravoslavných biskupů s církví římskou na synodě v *Břešti* (nad středním Buhem viselským r. 1595); církev východní roztržena na ten způsob na *unionskou* a *staropravoslavnou*.

Mladší větev habsburská za Rudolfa II. (1576—1612). Členové mladší větve habsburské bývali vychováváni ve Španělsku, nejvíce pak od jesuitův, i osvojili si té doby úplně politiku Filipa II.; nejobezřelejší přívrženec její byl *Ferdinand*, po otci svém Karlovi panovník v zemích štyrských (1590—1637). Pokládaje vyznání protestantská za neštěstí, vzdálil ze služby své všechny protestanty, jakmile sám vlády se uchopil (1598), kazatele protestantské vypudil ze zemí a konečně rozkázal, aby protestanté vůbec buď do církve katolické se vrátili, buď se vystěhovali. Rozhodné toto počínání Ferdinandovo dodalo odvahy katolickým stavům i v jiných zemích habsburských, že k podobné „protireformaci“ ruku přiložili. Vzorem a podporou jim v tom byli biskupové a později kardinálové Melchior *Khlesel* ve Vídni, Frant. *Dietrichstein* v Olomouci (1599—1636), arcibiskup pražský Zbyněk *Berka z Dubé* (Hrob) a opat broumovský Wolfgang *Selander*. Příležitost k přísnému postupování proti protestantům brali obyčejně odtud, že se dovolávali starých práv a úmluv od panovníků řádně potvrzených a nyní jenom z obyčeje neb z moci přerušených (str. 68). A konečně po r. 1600 chopil se též zásady také císař *Rudolf II.*, jehož kancléřem byl tehdá *Zdeněk z Lobkovic* (1599—1618). Ve všech zemích učiněn na protestanty útok výš řečeným způsobem, v Uhrách, na Moravě, ve Slezsku, v Čechách i v Němcích. Nejvíce proslula v též příčině města *Opava*, *Košice* a *Donauwörth*. Protestanté naproti tomu neznali jiného prostředku nežli *obecného spolčování se k obraně*, při čemž obraceli zřetel k jedinému tehdáž mocnáři v Evropě, který stran náboženských upřímně šetřil, t. k *Jindřichovi IV.* francouzskému, v jehož říši požívali protestanté zvláštní branné moci pro bezpečnost svých práv. Již r. 1603 zařídil kurfirst falcký Frídrih IV. takový branný spolek protestantský v *Heidelbergu*. Avšak důležitost spolku toho vyšla na jevo teprv později následkem rozdílných spletek rázu pouze politického.

Stížnosti stran náboženských a spory jejich nevyřizoval totiž císař před obyčejnými soudy říšskými aneb zemskými,

anobř při dvoře svém v Praze podlé *nálezů dvorské své rady* a skrze *kancléře* těch kterých zemí. Na ten způsob zkracovány jsou svobody stavovské a připravoval se řád absolutní. Tak se stalo že *strana protestantská a strana opposice politické v jedno srostly*. V Uhrách mimo to vzniklo mezi protestanty přesvědčení, že i *války turecké* měly býti hlavním prostředkem k vychování vojska, jehožby pak se užilo v obojím onom směru, t. j. k potlačení i protestantství i svobod stavovských. Tudy bylo předním snažením odporu proti dvoru pražskému, aby válčení s Turkem učiněn byl konec. V čelo odporu toho postavil se r. 1604 *Štěpan Bočkaj*, někdejší 1604 rádce Zikmunda Bátora, pán zvláště v Uhrách i v Sibiňsku u-edlý; spojiv pak se s Turky, dovedl toho během dvou let, že vojska císařská ze všech částí uherských až k samým hranicím dolnorakouským, ano až i do Moravy vytačena jsou. Když tedy následkem toho i stavové moravští se bouřiti začali, shodnuvše se s Uhry, zavřen r. 1606 napřed s Uhry a 1606 Bočkajem *vídeňský*, a hned potom s Turky *žitvatorocký* *) mír, kterým v příčině roztržení zemí obnoven pořádek z doby Zikmunda Bátora. Poplatku se Turkům dále již nedávalo.

Náčelným původcem míru tohoto v konci svém zajisté nenadálého byl arcikníže *Matiaš*, bratr císařův, a to z těchto příčin. Císař Rudolf II. upadl asi r. 1600 v duševní chorobu, a poněvadž neměl legitimných potomků, pomýšleno z mnoha stran na to, kdoby po něm měl nastoupiti. Ano naléháno i na něho samého, aby, pokudby to jemu slušelo, jmenoval svého nástupce neb aspoň koadjutóra. Když však on na ničem se neustanovoval, klonila se mocná strana španělská k tomu, aby *Albrechta*, tehdejšího vladaře nizozemského v též příčině podporovala, majíc za to, žeby on, jsa také císařem římským, konečné pokoření Nizozemska k místu snadno přivedl. Strana francouzská měla zase jiného kandidáta, a tudy se obával *Matiaš* jakožto nejbližší dědic Rudolfův, žeby jemu z věcí a spletek tehdejších snadno vzejíti mohla nějaká škoda. Ještě před mírem vídeňským způsobil tedy úmluvu s Ferdinandem štýrským a některými jinými členy rodu

*) Název pochází ode vsi *Toroku* nad říčkou *Žitvou*, přítokem dnajským mezi Váhem a Nitrou.

rakouskohabsburského, aby pokládán byl pro chorobu císařovu za hlavu rodu, a učinil pak potřebná opatření. Prvním takovýmto opatřením byl mír vídeňský a žitvatorocký.

Ale císař odepřel schválení obou mírů, nemaje však dostatečných prostředků k potlačení odporu, překonán jest od Matiáše, kterýž vtrhnuv na Moravu a se stavy tamními se shodnuv, přitáhl do Čech až před Prahu a vynutil takto na císaři mír *libeňský* r. 1608, následkem něhož *království uherské, obojí Rakousy a markrabství moravské* Matiášovi postoupeny a mimo to i nástupnictví v ostatních zemích českých zaručeno. Avšak Rudolf musel nad to i stavům těchto zemí za jejich věrnost povolení učiniti v mnohých jejich žádostech a jmenovitě vydati jim r. 1609 *majestáty* *) na svobodné vyznávání náboženství protestantských, stavění chrámův a škol atd. V Čechách kromě toho také obě strany, katolická a protestantská, učinily mezi sebou *narovnání*, aby jedna druhé v náboženství nepřekážela, ano aby ani poddaných jiného vyznání k svému nenutila.

Strany ovšem se narovnaly, ale vlastenců tak vznešených, jako byl moravský pán *Karel ze Žerotína*, **) bylo velmi málo, zvláště pak ti, kdož měli nad stranami dbáti o zachování veřejného řádu, jmenovitě sám císař Rudolf ani v tom okamžení nemínil od záměrů svých upustiti, když se majestáty podepisovaly. Jako Rudolf jenom z nouze svobody protestantské potvrdil, tak zase i Matiáš jenom z nouze se vrhl do náručí strany proticísařské; míru libeňského pak odhodlán byl šetřiti toliko Matiáš, poněvadž měl z něho užitek.

Naproti tomu Rudolf povolav k sobě *Leopolda*, bratra štyrského Ferdinanda, držitele biskupství pasovského a štrasburského, strojíl přípravy, kterak by korunu českou a císařskou od Matiáše odvrátil, ano i ze zemí jemu již postoupených ho vytlačil. Leopoldovi mělo pak se dostatí po smrti císařově nástupnictví ve všech zemích Rudolfových. K sebrání vojska poskytoval příležitosti *spor o dědictví jülišské*,

*) Majestát český pochází ze dne 9. čce, slezský ze dne 20. srpna, a lužický z též doby.

**) Viz „Spisy Karla St. ze Žerotína,“ vydané V. Brandlem v Brně. Sv. I. str. VII.—XIII. a pak „Úvod“ k „Sněmu držanému l. 1612,“ složenému od něhož K. z Ž. a tolikéž vydanému od Brand'a.

kterého se mnil Leopold návodem císařovým k své ruce ujeti, ačkoli k němu žádného práva neměl. Ale ani to ani ono se Rudolfovi nepodařilo.

Zemí jülišských (str. 12) domáhalo se více knížat německých, avšak dva zmocnili se jich skutečně (r. 1609), totiž ¹⁶⁰⁹ *Jan Zikmund* braniborský, svak, a *Volfgang Vilém*, falckrabí neuburský, sestřenec posledního vojvody. Poněvadž však poslední kníže byl katolik, a tudy i země jeho katolická (str. 45), kdežto kurfirst braniborský vyznával kalvínství a falckrabí lutheránství, míchaly se do sporu o dědictví ta ony strany nehledíce toliko k právu dědičnému, anobrž i k náboženství. Odtud pošlo, že konečně i Španělům a Francouzům záleželo na tom, zůstaveny-li budou země v rukou držitelů (der possedierenden Fürsten), či dostanou-li se pod moc císařské rodiny, a zůstanou-li pak katolickými. Vyjednávání téměř na všech dvorech západokřesťanských nevedla k místu, i činily se přípravy válečné.

V Němcích již od té doby, co se zmocnil *Maximilián*, vojvoda bavorský, města *Donauwörthu*, poněvadž se překázelo veřejným slavným obřadům katolickým, rozšířil se spolek heidelberský r. 1608 na *jednotu č. unii protestantskou* vůbec, jejímž ředitelem zůstal falcký Fridrich IV. Naproti tomu zařídil *Maximilián* bavorský, po osiření zemí jülišských a vydání majestátů pražských *svatou ligu* r. 1609, k hájení staré samospasitelné víry. Jednota docházela podpory na *Jindřichovi IV.* francouzském, a sprátelila se s Anglií a republikou holandskou; Maximilián a Leopold stáli k císaři a k Španělům, jakkoli se rozcházeli v cílech. Jindřich IV. hotovil již „projekt“ k rozdrobení moci habsburské vůbec, jakožto moci obecnému míru nebezpečné, avšak než byl s přípravami k válce u konce, zavražděn jest od *Ravaillaka*, fanatického blouznivce soukromého r. 1610. Dalekosáhlé osnovy těch i oněch se následkem toho zmařily, neboť když Maximilián bavorský Leopoldovi cdepřel podpory, aby moc habsburská v Němcích nevzrostla, nedošlo mezi jednotou a ligou žádného boje, Francouzové za nedospělého syna Jindřichova *Ludvíka XIII.* svátli se o řízení správy říšské, držitelé dědictví jülišského se o společnou vládu smluvili a Leopold dovedl se sebraným *vojskem pasovským* jenom tolik, že zpusťošil část horních Rakous a jihozápadních Čech r. 1611, skrze to ¹⁶¹¹

však také docela podvrátil panství Rudolfovo. Matiáš přichvátiv do Čech s mocí válečnou svolal *generalný sněm*, který přijav ho za krále českého, Rudolfa donutil propustiti stavy české, slezské a lužické z poddanosti. Rudolf brzy
 1612 potom zemřel r. 1612, a Matiáš od kurfirstů za císaře povýšen.

Matiáš (1612—1619). Spory mezi Matiášem a Rudolfem byly vlastně jenom rázu osobního, ve věci tedy nezměnilo se podstatně ničeho, když tento onomu uprázdnil místo. Jenom následkem změny na trůně francouzským vypuknutí obecné války na jiný čas odloženo. Zatím sbíhaly se mraky k hroživým bouřím. Oba *spolky německé* nabyly pevnější tvářnosti na sněmích, které se pod jejich náčelníky odbyvaly, jakoby výkonné moci císařské ani nebylo. Mezi oběma pak rozdmýchovalo *dědictví jülišské* dosavadní rozhořčenost, když společní držitelé sporných zemí ve správě se nedohodli. Bylo to zásluhou nejvíce Maximiliána bavorského, že nedůvěřuje v záměry císařovy, mocí nezakročil a tedy války nezačal. Za to však přichvátal španělský vojevůdce *Spinola* z Nizozemska na pomoc falckému knížeti, kdežto braniborského zase *Móric Oranžský* se ujal. Cizí moci rozsadily vojenské posádky své po městech německých, a že nedošlo mezi nimi skutečné bitvy, toho příčinou bylo jenom příměří doma právě uzavřené (str. 73).

Matiáš do německých věcí se příliš nemíchal, ale za to všimal si tím pilněji *věci uherských*. Mínil pomocí obnovení válek tureckých napravití, co pokazilo se mírem vídeňským a žitvatorockým. Ale Turci nebyli tehdaž postrachem křesťanstva sousedního; v říši jejich panovala anarchie. Proto zdráhali se stavové i dědičných zemí rakouskohabsburských i říše německé císaře v záměrech jeho podporovati, a jmenovitě onino naléhali na to, aby dáno jim bylo právo zaříditi mezi sebou obecný spolek k obraně, scházeti se na sněmích i bez svolání od krále, sbíratí vojsko po společném usnesení a p. Přivolením k těmto věcem byby se Matiáš od *cler svého* založiti vládu absolutní a vykořeniti protestantství jenom
 1615 ještě více vzdálil, tedy raději obnovil mír s Turky (r. 1615) a uznal i v Sibiňsku panství *Gabriele Bethlena*, jehož si stavové tamní za knížete byli zvolili (r. 1613).

Nedlouho potom upadl císař u větší nemoc, a nemaje životních dědiců, se svolením ostatních bratří svých Albrechta a Maximiliána, kteří tolikéž byli bez potomků, dosáhl toho na zemích, že přijaly *Ferdinanda* štýrského za jeho budoucího nástupce již r. 1617, kterýž pak pod vystavením obyčejných reversů také korunován jest. Ale od té doby stala se strana katolíků zvláště v Čechách v provádění „proti-reformace“ čím dál tím více odvážlivou, nešetříc ani majestátův ani narovnaní jí nepohodlných. Zvláště páni *Vilém Slavata* a *Jaroslav Bořita z Martinic*, pak arcibiskup pražský *Jan Lohélius* a výš řečený opat broumovský *Selander* popudili stavy protestantské tak proti sobě, že oslyšáni jsouce se stížnostmi svými ve Vídni, kde císař tehdá sídlil, a sešedše se potom v Praze v kolleji Karlově, po úmluvě na hrad pražský se odebrali, zde pak dva *místodržitele královské*, řečené pány *Martinice* a *Slavatu* z kanceláře do příkopu hradského s písařem *Fabriciem* oknem vyhodili dne 23. května l. 1618, a potom o své újmě novou vládu 30 *direktorů* zařídili. Na ten revoluční sice avšak nekrvavý způsob byla vypověděna ona válka, která ještě téhož roku počavši, potom po 30 let se táhla.

Zmatky ruské po vyměnění Rurikoveců (1598—1618). Po smrti posledního Rurikoviče *Feodora I.* povýšili Rusové působením patriarchy svého *Joba* na císaře *Borisa Godunova*, který dříve již v radě carské požíval nejvyšší moci, tak že zatouživ i po carství, zavraždití dal bratra *Feodorova* jménem *Dimitrija*. Ale již v třetím roce potom začalo se panství *Godunovo* viklati. V Polsku objevil se *Lžidimitrij I.*, jenž nejen u šlechty, anobř i před králem *Zikmundem III.* došel uznání a pomoci, a vtrhnuv do jižních Rus získal tolik přívrženců, že přímo na Moskvu táhnouti mohl. Zatím zemřel *Boris Godunov* r. 1601 a nástupcem byl syn jeho *Feodor*. Ale když *Lžidimitrij* se přiblížil, *Feodor* zavražděn, a příchodí na stolec carský povýšen. Brzy však znechtulil se Rusům nový císař pro přílišné projevování způsobů polských. Již roku potomního zabit jest návodem knížete *Vasilija Šujského*, původce vraždy pak učiněn cárem (1606—1610). Leč moc jeho obmezovala se jenom bližšími krajinami moskevskými; v jiných částech říše bouřili se sedláci za předešlých císařů (po *Ivanovi Hrozném*) utiskovaní, a objevovali se noví

Lžidimitrijové, tak že říše málem by se byla rozpadla. V nesnázích těchto hledal Šujský posily při králi švédském Karlu IX. Ale zakročení Švédů ve věcech ruských probudilo řevnivost polského krále Zikmunda III., a západní krajiny ruské staly se tudy rejdištěm soupeřnictví Vasovců. Válečné štěstí přálo na čas králi polskému tak, že Šujský donucen carství se vzdáti. Po jeho odstoupení však rozpadli se Rusové sami na dva tábory: jedni chtěli míti cárem *Vladislava*, syna Zikmunda III. a druzí hlásili se k jednomu ze *Lžidimitrijů*, *Lžidimitrijovi II.* Poněvadž však tento brzy zemřel a polský král, maje v úmyslu Rus přímo s Polskem sloučiti pod svým žezlem, *Vladislava* do Moskvy nemínil poslati, vyvolili si Rusové, bouřice se nyní i proti Polákům i proti Švédům, *Michala Feodoroviče Romanova* za cára (1613—1645), v jehož rodě zůstalo pak carství dědičným po 150 let (1762). Říše po tak dlouhý čas domácimi i cizími válkami utrmácená zotavila se znenáhla pokořením vnitřních buřičů a smířením se se sousedy, kterýmž za to ovšem některé krajiny ruské musely býti postoupeny. Mladý avšak hrdinský král švédský *Gustav II. Adolf* (1611—1632), syn Karla IX. rozšířil l. 1616 takto říši svou mírem *stolbovským* (blíž v. cípu jezera ladožského) o *Karelii* a *Ingrii*, skrze což Rusové od moře baltického odstrčeni jsou. Zikmund III. spokojil se postoupením mu *Smolenska* a *Sěverska* (l. 1618, str. 19).

E. Věk války třicetileté

(1618—1648).

1. Věci české *)

(1618—1627).

Rozvoj bouře české **) (1618 a 1619). Vlády 30 direktorů neuznávala strana katolíků v Čechách za oprávněnou, tedy zdvihl proti ní válku jmenem protestantů hrabě *Matiáš z Thurna*. Zatím však odstraněn od císaře hlavní jeho

*) Dějiny povstání českého, jež ve zvláštním spisu vylíčil Ant. Gindely.

**) Stručně vylíčení v Dějích král. Česk. od V. V. Tomka, 8. vyd., str. 378—397.

rádce Khlesel, jenž z osobních příčin překázal mocnému zakročení proti Čechům, a hned potom řízení vojenství Matiašova, založeného nejvíce na najímání dobrovolníků z kterýchkoli zemí, svěřeno Ferdinandovi štýrskému. Ačkoli pak stavové i moravští i hornorakouští ve svých zemích vojska císařského sbírali zbraňovali, vypravil Ferdinand již r. 1618 1618 asi 10.000 mužů do Čech vedením Jindřicha *Dampierra*, a když tito dvakrát (u Čáslavi a Lomnice nad střední Lužnicí) poraženi jsou, vyslán z Horních Rakous pomocí španělskou ještě větší počet pod náčelnictvím Karla *Buquoje* do jižních Čech. Mezitím však vtrhl před Plzeň *Arnošt z Mansfelda*, vůdce 4000 mužů z vojska německé jednoty protestantské, a následkem posily této zavřeli *Slezáci* a *Lužičané* se stavy českými spolek čili *konfoederaci*. Buquoi, utrpěv od Thurna (opět u Lomnice) porážku, zavřel se přes zimu 1619 v Budějovicích. V březnu léta potomního zemřel Matiaš.

Nástupcem jeho zákonitým byl Ferdinand. I ačkoli změnu věcí Čechům ohlásil dávaje věděti, že zachová svobody zemské, na které přísahal při korunování svém r. 1617, nedošla slova ta důvěry, poněvadž skutky jeho v zemích štýrských byly dobře známy. Naopak když na *Moravě* strana Žerotínova klonila se k Ferdinandovi, Thurn vtrhnuv tam způsobil tolik, že většina stavů moravských ke konfoederaci řečené přistoupila a zřídila i zatímni vládu 24 direktorů, jako byla v Čechách. Tedy obrátil se Thurn dále do *Dolních Rakous* a jal se ač marně obléhati *Videň*, ani zatím i stavové *hornorakouští* počet konfoederantů rozmnožili. To dodalo protestantským měšťanům vídeňským odvahy, že se na Ferdinanda shlukli do hradu jeho, žádající za svobodu náboženství svého. Ale z nesnáze té vysvobodila arciknížete část jízdy *Dampierrovské*, náhle v hradě se objevivši. Nicméně však dospěly věci již tak daleko, že popíráno mu nástupnictví v koruně české a hlásili se rozdílní kandidáti, když činili Čechové přípravy k volbě nového krále. Ale právě v tom, že bylo kandidátů více, spočívalo štěstí Ferdinandovo. Neboť čekatelé trůnu pomáhali Čechům jenom potud, pokud běželo o pouhý odpor proti Ferdinandovi. Jak mile však jeden z nich stal se oblíbencem Čechů, obrátili se hned všichni ostatní proti němu a přešli až i na stranu Ferdinandovu za nějaký užitek. Když tedy na *sněmě gene-*

1619 *rálím v Praze* (dne 26. srpna r. 1619) povýšen na krále falcký *Frédřich V.*, *) stály věci pro Ferdinanda již tak příznivé, že hned potom v Němcích jednohlasně za císaře zvolen jest. Připojil se k Čechům sice ještě také *Betlen Gábor*, maje v úmyslu rozšířiti v Uhrách panství své až k hranicím moravským, slezským a rakouským, ano i *Uhři* k foederaci české se přihlásili: ale v tom dostoupila bouře proti Ferdinandovi svého vrchole. Nebyloť nikde ve středu nepřátel jeho takového státníka, jakým byl kdysi Jindřich IV. či vlastně rádce jeho Sully.

1620 **Obrat věcí a vítězství Ferdinanda II. r. 1620.** Již začátkem nového roku zavřel *Betlen Gábor* příměří, spokojiv se postoupením mu východních horních Uher. *Papež* (Pavel V.) a *Filip III.* španělský přispěli na pomoc novými podporami, a Ferdinand dav *Maximiliánovi bavorskému* v zástavu Horní Rakousy, kterých on se ihned zmocnil skrze válečníka svého *Tilla*, získal tímto skutkem řádné a mocné vojsko svaté ligy. Také *kurfirst saský Jan Jiří* vystoupil proti *Frédřichovi V.*, když mu Ferdinand slíbil dáti náhradu v Lužici, kterou kurfirst brzy potom opanoval, čině přípravy ke vpádu do Slezska. Konečně i král polský *Zikmund III.* poslal proti Čechům 8000 Kozáků, domnívaje se dobytí si zásluhy o věc katolickou. A na témž stanovisku stála tehdáž i *Francie* (ministr *Ludvíka XIII. Luynes*), jsouc od jednoty protestantů německých požádána za pomoc, sprostředkovavši však na místě pomoci *smlouvu ulmskou* (v červenci l. 1620) mezi uníí a ligou, tak že mezi oběma měl zachován býti mír, z kterého však Čechové byli vyloučeni. Skutkem tímto bylo vlastně vítězství Ferdinandovo nejvíce pojištěno. Vojsko strany jeho bylo o polovici silnější než *Frédřichovo*, kterýž ani ode tchána svého, *Jakuba I. anglického*, nedocházel dostatečné pomoci; k tomu neměl *Frédřich* vlastností, jakých bylo potřebí v jeho postavení; chováním svým a horlením pro učení *Kalvíno* odvrátil od sebe velkou část obyvatelstva českého, zohaviv i chrám sv. Víta v Praze; rádčové jeho byli cizozemci; mezi

*) *Frédřich V.* byl zeť krále anglického *Jakuba I.*, sestřenec *Mórice Oranžského* a svak *Jiřího Viléma*, kurfirsta braniborského. Na rodinných těchto svazcích zakládali povstalci mnohé naděje.

nimi a domácími nebylo shody; šlechta protestantská ne- 1620
 uměla věc svou učiniti věcí národní a nedovedla ani vojska
 svého opatřiti obyčejnými potřebami. Zrušil sice Betlen ře-
 čené příměří s Ferdinandem, ale vojsko Maximiliánovo vtrhlo
 s císařovým do Čech, a Jan Jiří překročil hranice slezské,
 anižby Slezané vojska svého byli měli již pohromadě. V ně-
 kterých knížetstvích, jako jmenovitě v osiřelých dvou krňov-
 ském a opavském; stavové rozhodného kroku posud ani se
 neodvážili; jinde jako v zemích biskupa vratislavského (Karla,
 bratra Ferdinandova) a v Těšínsku stáli na straně katolické.
 A když Maximilián bavorský dobyl Písku a nad městem vy-
 konal hroznou pomstu, obrátiv je v popel, otvírala jiná
 blízká města brány, vzdávající se na milost vítěze. Plzně
 sice hájil Mansfeld statečně, ale spojenci nemařili síl zde,
 anobř obrátili se k Praze. Zde však na Bílé Hoře dne
 8. listopadu utrpěli vůdcové protestantští mezi 12. a 1. ho-
 dinou o polednách po krutém zápasu úplnou porážku, která
 při ostatním věcí stavu rozhodla osud nejen stavů zemských,
 anobř všeho národa českého.

Následkové bitvy bělohorské (1620—1627). Předním ná-
 sledkem bitvy bělohorské byl hanebný *útěk „zimního krále“*
 z Čech do Vratislavi; velitelé vojska jeho, mezi nimiž i Thurn,
 následovali jeho příkladu, ostatní vojsko rozpuštěno, *stavové*
čeští pak i s Prahou *poddali se vítězi na milost.*

Stavové moravští, podporováni jsouce Betlenem, vzdorová-
 vali sice nějaký čas, přemoženi však jsou ještě téhož roku
 od Buquoje, kdežto *Slezáci* rychlým obratem věcí tak pře-
 kvapeni jsou, že ochotně dali se do vyjednávání s kurfirstem
 saským a podepsali tak řečený *akkord saský* čili *drážďanský*
 (dne 28. ún. l. 1621), který chránil jich před zkrácením svo- 1621
 bod i politických i náboženských. Frídrih V. již před tím
 zemi opustil, a odešel do *Nizozemska*, jehož dvanáctileté pří-
 měří se Španěly právě chýlilo se ku konci.

Buquoi donutil vtrhnuv z Moravy do Uher konečně
 i *Betlena* k naróvnání se s císařem, kterého se také skutečně
 docílilo *mírem mikulovským* (31. pros. l. 1621), když se
 Betlen vzdal titulu krále uherského, který si osoboval, a když
 mu Ferdinand zato potvrdil držení východních (7) komitátů
 uherských.

Panství Ferdinandovo v koruně české i uherské se obnovilo :

konfoederace zemí vzala za své, a podobně zmizely i vlády direktorů v Čechách a na Moravě. Poněvadž však všech bouří užívali tehdejší panovníci k založení správy absolutní, nevrátil Ferdinand zemím prvou jejich ústavu, jakkoliv toho věrná strana katolíků byla zasluhovala, anobř zařídil *vlády přechodní*, v jejichž čele byl v Čechách *Karel z Lichtenšteina*, odtud i kníže krňovský a opavský*), a na Moravě biskup a kardinál *Fr. z Dietrichšteina*. Do znamenitějších měst rozeslány jsou *vojenské posádky*, aby zatímní vládu v zařízeních jejich podporovaly. Potom nejvýznamnější účastníci bouře před *mimořádné soudy* pohnáni, a pokud nezachránili se útekem, buď na hrdle aneb na statcích potrestáni. Pak začala tak řečená *protireformace*. Zprvu zakázáno toliko hlásiti se ke *kalvinistům, bratřím a novokřesťencům* (1622), brzy však vypovídání *všichni kazatelé a učitelé akatholictí*, a konečně necháno i ostatním akatholíkům na vůli buď *vystěhovati se* aneb *přestoupiti na víru katolickou*. **) Mezitím však kdož nějak činně odporovali novým nařízením, od vojska všelijak týráni. Než vypršel rok 1624 byla protireformace nejen v Čechách a na Moravě, anobř i v *Dolních Rakousích* celkem aspoň povrchně provedena. V *Horních Rakousích* reformoval svým způsobem bavorský Maximilián skrze místodržitele Herbersdorfa. V *Uhrách* nebylo lze protireformace uskutečniti skrze nebezpečenství se strany Turkův a Betlena. Universita pražská odevzdána jesuitům, jakkoli protestoval proti tomu až i arcibiskup pražský hrabě Harrach. Teprv r. 1627 vydal Ferdinand z vlastní své moci oběma zemím, Čechám i Moravě, *obnovené zřízení*, kterým zákonodárství vyhradil sobě, odňal sněmům všelikou iniciativu, obmezil

*) O původu těchto knížetství viz Časop. mus. č. ná r. 1860 str. 407—419; o zemském zřízení též Čas. na r. 1865 str. 44—64, 189—202, 287—309. — Opavsko dostalo se za Jiřího z Poděbrad přímo pod korunu českou; Krňovsko za Rudolfa II. (l. 1603), ačkoli oň veden spor s rodem braniborským až do r. 1612, a pak i později za Marie Theresie (srovnej zde str. 12).

**) Vystěhovaleté usazovali se v sousedních zemích severoněmeckých, zvláště v Sasích a v Braniborech, avšak i v Holandsku a Švýcarech. Počet rodin, které opustily jenom Čechy, obnášel přý 86.000.

činnost jejich propolicemi královskými, zakázal vázati povolování berní výminkami, povýšil stav duchovní za první stav zemský atd. a jmenovitě dědičnost trůnu za pevnou zásadu vyhlásil. Na statecích skonfiskovaných usadil se té doby veliký počet cizinců, Vlachů, Španělův a Němců, kterýžto skutek přinesl to s sebou, že *jazyk německý* potom měl ve věcech zemských rovný průchod vedlé českého. Rokem 1628 vzal mimořádný stav v zemích konec, císař pak dal ještě téhož l. syna svého Ferdinanda (III.) v Praze korunovati.

2. Rozšíření bojiště

(1620—1648).

Válka falcká (1620—1622). Mezitím co voje ligistické a císařské proti Frídřichovi V. bojovaly v Čechách, vtrhl Španěl *Spinola* z jižního Nizozemska a z krajin julišských (str. 78) do dolní Falce, pustoše všude, kudy táhl. Ve Falci řádil nekřesťanský. Po bitvě bělohorské nevzala totiž válka právě pro tuto pomoc španělskou konce, kterého snadno bylo dosíci přijetím Frídřicha na milost. Kromě toho doufal Ferdinand II., že pokračuje u válce na místě Horních Rakous poskytne Maximiliánovi bavorskému jiné náhrady. Tedy vyslovil nad zběhlým kurfiřtem říšský acht (29. ledna 1621). *Mansfeld* naproti tomu sbíral za peníze anglické nové vojsko v Horní Falci; ale za jeho nepřítomnosti dobylo vojsko Tillovo *Plzně*, a obrátivši se potom do Horní Falce, přinutilo Mansfelda k odtahení do Falce rýnské, kdež hájil věci Frídřichovy také soused jeho *Jiří Frídřich badenský*. Dvě léta válčeno zde s obou stran krvavě. Frídřich V. konečně sám se vrátil domů z Nizozemí pomocí Holanďanův, aby svým poddaným dodával srdce. Zatím přidružil se k vůdčím jeho také *Kristián* brunšvický, správce saekularisovaného biskupství halberštatského, člověk nad mřru zpustlých spůsobů, jenž jsa od Holanďanů ze severojulišských krajin (str. 78) podporován, po pravém Porýní chrámy loupil, až se protloukl do Falce, kdež ho však Tilly porazil rozhodně, než se spojil s Mansfeldem. Ale poněvadž vláda španělská činila Frídřichovi naděje, že budou mu země jeho vráceny, rozpustil najatce válečné, a vypověděl Mansfeldovi a Kristiánovi službu. Kterž tedy oba s vojsky svými odtáhli, Kristián do Holandska,

1620
až
1622

Mansfeld k východním Frísům, oba však čekajíce na příležitost podstoupiti na novo nějakou službu vojenskou. Tilly opanoval celou Falc, Ferdinand pak nevěšmaje si vyjednávaní španělských s Frídrichem, přičknul Horní Falc a důstojnost Kurfirstskou na sněmě řezenském (1623), přese všechny protesty příznivců Frídričových Maximiliánovi bavorskému; ano vydal mu brzy potom i Dolní Falc, vzav si nazpět Horní Rakousy. Oklamany Frídrih V. vrátil se do republiky holandské.

Válka severoněmecká a dánská (1622—1629). Pomocí vojska španělského a ligistického rušen jest dosavadní pořádek náboženský ve Falci, jakož i neméně v zemích jülišských. Ano Tilly vtrhl z Falce dolní také do zemí nasavských a hesských. Obě tyto věci pobouřily protestantské stavy severoněmecké, ano i krále dánského *Kristiana IV.* (1588—1648), jehož synové byli správci některých polutheráněných biskupství v Němcích a jehož země holštýnská i jinak zapletena byla do politických zmatků německých. *) Zároveň s těmito událostmi vykročili *Kristián Brunšvický* i *Mansfeld*, oba jsouce najatí od Holanďanův a krále Jakuba I., z úkrytu svého, a nutili krajiny severoněmecké k válečnému postupování proti císaři. Poněvadž však Tilly byl mocnější a kníže sibiňský *Betlen* po nezdařeném vpádu do Moravy opět války se vzdal, ohlížela se bojechtivá strana Němců po zahraničné pomoci přímé. Vyjednávalo se již tehdáž s Gustavem II. Adolfem, kterýž však zapleten jsa ze zmatků ruských (str. 80) do války s králem polským Zikmundem III., zatím do věcí německých míchat se nemohl. Tedy byl nejpřirozenějším a nejbližším spojencem německých protestantů král dánský *Kristián IV.*, kterého si oni konečně ustanovili za nejvyššího vojsk kraje dolnosaského (1625). Ale mezitím zasnoubil se syn *Jakuba I. Karel (I.)* se sestrou francouzského krále Ludvíka XIII. (Jindřiškou) a nový ministr francouzský kardinál *Richelieu* užil svazku tohoto mezi Fráncií a Anglickem k míchání se do věcí německých, aby spojená moc obou

*) Kristian IV. na př. vystaviv při ústí labském přístav *Glückstadt*, odrazkracoval práva města *Hamburku*, kteréhož však císař Ferdinand II. lálil, svecobodami měst říšských je nadav.

větví habsburských, stále vítězí, nebyla konečně říši francouzské nebezpečnou. Vrátil se tedy k někdejší politice Jindřicha IV.; ale byl mezi osnovou jeho a Jindřichovou ten znamenitý rozdíl, že ideální základ v osnově Jindřicha IV., t. snaha pojistiti mír mezi katolíky, kalvinisty a lutherány, v pouze politických kombinacích Richelieuových místa neměl. *Věc Frídřicha V.* stala se takto *věcí severoněmeckých protestantů, Holanďanů, Francouzů, Angličanů a Dánů.*

Naproti tomu nesl *císař* velmi těžce závislost svou na pomoci *španělské a ligistické*, i umínil si postaviti do boje samostatné vojsko, jež by rovněž tak jenom jemu sloužilo, jako posádky rozložené po městech v zemích jeho dědičných. A v tomto směru získal pána českého *Albrechta z Valdšteina*, muže ve válečnictví již tehdež proslulého a zámožného, který pro oddanost svou k Ferdinandovi II. právě té doby hodnosti *vévody frídlandského* dosáhl podobně, jako Karel z Lichtenšteina došel téhož důstojenství v Opavsku a Krňovsku.

Valdštejn sebrav na Moravě a v Čechách zprvu 20.000 mužů, jež mínil vychovávatí válečným lupem a rozmnožiti pak až na 50.000, vytáhl přes Fransko do severních Němec, kdež odrazil u *Dessavy* (nád ústím dolní Vltavy) útok Mansfeldův na pevné ležení své (1626). Když však Mansfeld vtrhl do *Slezska*, aby odtud spojil se s Betlenem na novo společným s nepřátely císařovými, obrátil se Valdštejn za ním skrze Čechy a Moravu (1626), ale poskytl zároveň Tillovi neočekávané posily proti králi dánskému tak, že ho Tilly v rozhodné bitvě u *Luttera* (52° s. š., 28° v. d.) porazil. Mansfeld zatím, zůstaviv mezi Slezany ochotně k němu se přidávajícími některé posádky („dánské“), odešel do Uher, kdež však nepořídil ničeho, poněvadž Betlen, nejsa od Turků podporován a citě se slabým proti spojeným silám, české, uherské a charvatské (Valdštejnovi, Esterhazovi a Zrinskému), mír mikulovský v *Levoči* obnovil (dne 28. pros. 1626). Oklamáný dobrodruh zemřel brzy potom v Dalmacii. Valdštejn vešel teprv nyní (1627) do Slezska a stavy a města nanovo podrobil Ferdinandovi II., avšak tak, že výminek povolených akkordem saským dále se nešetřilo, ačkoli pro měnivosť účinků válečných zase ani takového ponížení knížetství slez-

ských se nedocílilo, které se mezitím vykonalo v Čechách a na Moravě. *)

Ze Slezska obrátil se Valdštejn opět do severních Němec, z nichž Kristiána IV., spojiv se s Tillem, bez obtíže vytlačil. Ano vůdcové dobyli hned potom i Holštýna, Šlesvika a Jütlandu. Kristián donucen na ten způsob zavřítí *mír lubecký* r. 1629, následkem něhož dobyté země jemu sice vráceny jsou, avšak pod tou výminkou, že se do věcí německých míchati již nebude a že synové jeho odřeknou se práv, kterých se domáhali v příčině některých biskupství německých. *Valdštejn*, obdařen jsa od císaře před nedávnem slezským *knížetstvím žahaňským*, povýšen mezitím na říšského vévodu *meklenburského* po vypuzení knížat domácích z Meklenburska. Vojsko jemu téměř neobmezeně oddané počítalo tehdá 100.000 mužů.

Edikt restitučný z r. 1629. Po překonání krále dánského nebylo v Němcích nikoho, kdožby byl proti straně vítězné, císařsko-katholické, mohl podniknouti zjevný boj. Uposlechl tedy císař rady duchovních kurfirstův a jesuity *Lamormaina*, zpovědníka svého, aby užil moci nabyté k navrácení věcí náboženských na stav úmluvy pasovské z r. 1552 (str. 43), a vydal tudy v témž směru o své ujmě tak řečený *restitučný edikt*, následkem něhož mělo 14 biskupství a několikero opatství a klášterů, teprv po úmluvě pasovské převedených v moc protestantů, podstoupiti „protireformaci.“ Zároveň měla nejdůležitější z nich, t. *arcibiskupství magdeburské* a pak i *brémské* svěřena býti *Leopoldu Vilémovi*, biskupovi štrasburskému, pasovskému a halberšadtskému.

1630 Propuštění Valdšteina ze služby císařské r. 1630. Valdštejnovo a ligistické vojsko ihned ve smyslu ediktu působilo, chovalo se však při tom tak nezvedeně, že vzbudilo proti sobě obecnou nenávisť, která opírala se konečně nejvíce proti Valdštejnovi, poněvadž on rozkládaje vojsko po rozdílných

*) Císař v knížetstvích, ve kterých staří rodové vymřeli aneb která přímo s korunou již delší čas spojena byla, usazoval knížata s obmezenou mocí, vyhrazuje sobě jistá práva (*ius confiscandi bona ex crimine laesae majestatis commissae, ius supremiae legislationis*). „Nejvyšší úřad“ celému Slezsku společný (Oberamt) proměněn ze stavovského v královský, poněvadž král osoby jmenoval.

částech říše nešetřil slušně ani zemí přátelských a pak i osobním chováním svým urážel hrdost knížat říšských, zvláště však Maximiliána bavorského. Mezitím vypukla v Itálii válka o dědictví mantovské a monteferratské (1629) po vymření (1627) Gonzágovců (str. 14), kdež Francouzové nadržovali knížeti Karlu Neverskému, princovi francouzskému, císař a Španělové pak Ferdinandovi II. knížeti guastalskému a Karlu Emmanuelovi, knížeti savojskému. Valdštejn uchýlil se tudy ze severních do jižních Němec, aby zakročil mocí svou i v Itálii. Tu podněcoval kardinál Richelieu Maximiliána bavorského k odporu proti císaři, vykládaje mu, ktarakby pomocí Valdštejnovou moc císařská v Němcích zmohla se na újmu zeměpanství stavů říšských, vlastně však obáváje se, žeby císař rozšířiv a utuživ působení své v Němcích a v Itálii, stal se Francii nebezpečným. Naléháno tedy od kurfirstův na propuštění Valdštejna ze služby císařské a na rozpuštění jeho vojska. Ferdinand pak shromáždív knížata voliče osobně v Řezně r. 1630, aby syna jeho Ferdinanda (III.) volili za „krále římského,“ k žádostem jejich až nerad přivolil. Zůstavil si toliko 40.000 válečníků, které pod vojevůdci rozdílými choval buď v Němcích, buď v dědičných svých zemích: Torquato Konti hájil zemí severoněmeckých, Götz a Tiefenbach drželi na uzdě Slezsko, Maradas Čechy, Montekukuli Elsassy a Švábsko, Gallas, Aldringer a Kolalto bojovali ve Vlaších atd. Počet vojska ligistického obnášel 30.000 mužů. Avšak Ferdinand II. přese vši ústupnost svou nedocílil volby zamýšlené, ano ani s Francií smíření nedosáhl, ačkoli vydal dobytou Mantovu řečenému Karlovi I., a Monteferrato vojvodovi savojskému. Naopak spůsobil Richelieu ve spojení s Karlem I., králem anglickým, již v lednu roku potomního smlouvu s Gustavem II. Adolfem, králem švédským, k obnovení války v Němcích.

3. Válka švédská.

(1630—1635.)

Gustav II. Adolf jevil již dávno chuť zakročiti mocně proti císaři, překážela mu v tom však válka polská, kterou skončil příměřím (altmarkským, 54° s. š., 37° v. d.) teprv r. 1629 a to za prostřednictvím Francie a Anglie. Nyní

1630 vybízely ho k válce císařské některé zvláštní příčiny i mimo působení francouzské. Valdštejn poslal před nedávnem králi polskému posily, město Štralsund, jehož dobývali císařští, prosilo Gustava II. za pomoc, a knížata meklenburští z vlasti vyhnaní byli s ním sešvakřeni. Poslal tedy část vojska svého z polského Pruska do Pomořan, a s jinou částí nově sebranou ve své vlasti přeplavil se osobně na *ostrov uznojemský* (Usedom). Ostrova *Rujaný* dobyli v jeho prospěch *Štralsundané*, jimž on nedávno poskytnul skutečné posily. Kníže pomorský *Boguslav XIV.* donucen otevřítí mu brány *stětínské* a propůjčiti mu zemí svých za přípraviště k válčení. Ale knížata *braniborský* a *saský* nedůvěřovali záměrům Gustavovým; vyjednávání s nimi se protáhlo tak, že zatím *Tilly*, jsa po propuštění Valdšteina nejvyšším velitelem všech vojsk, i ligistických i císařských, města *Magdeburka*, které se Švédy bylo ve spojení, dobyl a téměř celé v popel je obrátil, anižby byl mohl král švédský jemu v tom překaziti. Teprv když se *Tilly* obrátil do kurfirství saského, přestoupil tamní kníže rozhodně na stranu švédskou a svedena potom s *Tillem*

1631 u *Breitenfelda* severně od Lipska (r. 1631) bitva, ve které Švédové zvítězili. Následkem toho opanoval Gustav Adolf země pomohanské a středorýnské, kdežto Sasové vedeni jsouce *Arnimem*, někdy válečníkem Valdšteinovým, do Čech vtrhli a zde pořádek nedávno zavedený zase vyvrátili. *) V tomto nebezpečnosti získal císař opět *Valdšteina* do služby své, ale pod podmínkami téměř neobmezené moci válečné. Prvé však než ještě Valdštejn dal věci příznivý obrát v zemích českých, vtrhl Gustav Adolf do jižních Němec proti Bavorům a dobyl v bitvě nad řekou *Lechem* (u města *Raina*) nového vítězství. *Tilly* účastniv se nejužšího boje, padl zachvácen

1632 jsa koulí z děla. (v dubnu 1632). Poněvadž však hned potom zahánáni jsou Sasové z Čech, obrátil se král švédský zase na sever, aby Sasům pomohl. Valdštejn zastihl ho v *Norimberce*, ale neodvážil se útoku na něho, ačkoli po několik týdnů ležel před ním táborem. A když Gustav Adolf konečně zase do Bavor odtáhl, obrátil se Valdštejn do Sas a přinutil takto i Švédy ke zpátečnému pochodu. Obě vojska srazila se u

*) Viz Tomkovy Děje král. č. 3. vyd. str. 399—402.

Lützena nedaleko Lipska (v list. 1632); v krvavém zápasu 1632 padl také král švédský, avšak právě následkem toho Švédové napnuvše všechny síly své zvítězili a přinutili Valdšteina k tažení zpátečnému do Čech.

Obrat věcí. Pádem krále švédského změnilo se věci znamenitě. Gustaf Adolf zamýšlel prý za příčinou panství, kterého se mu ve středních Němcích tak rychle dostalo, sloučiti důstojenství císařské s korunou švédskou; sloučení to bylo nyní již nemožným, protože Gustav pozůstavil po sobě jedinou dceru *Kristínu*, jejímž jmenem spravoval říši švédskou i potom ještě důmyslný Axel Oxenstierna. Tudy bojovali Švédové pod vůdci *Hornem*, *Bannerem*, *Torstenonem* a německým knížetem, *Bernardem Výmarským*, dále více jenom za náhradu válečnou, než z domácí potřeby. Valdštejn zatím osvobodiv Slezsko a Lužici posádek saských, rozvíjel moc svou v severovýchodním Německu, maje v úmyslu podrobiti opět Pomořany a Meklenburk. Když tedy kázal mu císař přispěti na pomoc Maximiliánovi bavorskému, v jehož zemi Švédové až i Řezno obléhali, učinil to Valdštejn nerad a váhavě. Zatím donášeny jsou do Vídně všelijaké pověsti a zprávy, kterak prý Valdštejn ve vlastní svůj prospěch samostatně vyjednával s Francouzy i se Švédy a se Sasy a strojil proti císaři zrádu. Jakkoli však Valdštejn jsa o tom poučen, osvědčoval ochotu svou ospravedlniti záměry své, zavražděn přece ve *Chbě* (dne 24. ledna) r. 1634 s nejoddanějšími 1634 důvěrníky svými (Vchynským, Trčkou, Plovem a tajemníkem Neumannem). Ve zmatcích potom nastalých opanovali Švédové a Sasové opět některé části koruny české, ale když nad Dunajem u *Nördlinků* vojsko císařsko-španělské nad švédským dobylo rozhodného vítězství (září) r. 1634, zavřel kurfirst saský (Jan Jiří I.) s Ferdinandem II. *mír v Praze* 1635 l. 1635 (v kv.), který měl vůbec sloužiti za základ smíření, a restitučný edikt ač ne výslovně, tedy zajisté skutkem zrušil. Mírem tím odtržena *Lužice* od Čech a dána kurfirstovi saskému v dědictví jakožto léno koruny české. Za krátký čas přistoupili k míru tomu téměř všichni protestantští stavové říšští, knížata i města, zvláště v severních a východních Němcích; avšak konečného míru přece se nedosáhlo, poněvadž tehdy i Francouzové již na půdě německé, v Lothringu a v kurfirství trevírském, se usazovali, majíce v úmyslu,

1635 panství své v těchto krajinách rozšířiti. Proto *tratila válka třicetiletá* zvláště od tohoto času čím dál tím více *původní ráz náboženský*.

4. Válka švédsko-francouzská.

(1635—1648.)

Užší spolek Švédů s Francií. Následkem míru pražského byli Švédové v Němcích tak opuštěni, že museli Polanům, aby po vypršení příměří Gustavem Adolfem způsobného nebyli i od této strany uvedeni v tíseň, postoupiti všech míst, která měli z posledního boje v držení v západních Prusích. Nebyla sice na ten způsob válka polskošvédská vyřízena, avšak na dlouhý čas přerušena (zavřením příměří na 26 let). A poněvadž po bitvě nördlinské vojsko císařskošpanělské Francouze z Trevírska vytlačilo a i do Lothrinska na ně se vrhlo, vypověděl kardinál Richelieu Španělům a císaři zjevnou válku a vešel tudy se Švédy ve spolek pevnější než prvě. *Bernhard Výmarský* zápase na Rýně, jmenovitě v Elsasku, s císařskými, aby si dobyl samostatné državy, přešel mimovolně a proti svému tušení do služby francouzské († 1639); proti Španělům v Lothrinsku a v Belgii řídili věci válečné sami vojevůdcové francouzští *La Valette*, *Turenne* a j. Švédové podrobovali si zatím nanovo země severoněmecké a sbírali pomoc ve vlasti zámořské. *Bojiště* bylo tudy zprvopočátku roztržené na *jihozápadní* a na *severovýchodní*. Spůsob válčení se horšil zvláště za příkladem francouzským. Začátkem r. 1637 zemřel Ferdinand II., a měl ve všem postavení svém za nástupce syna *Ferdinanda III.* (1637—1657).

Tíseň zemí českých (1639—1648). Když se Švédové zotavili, obrátili zbraň svou především *proti zemím koruny české*, kdežto Francouzům přenechali boj proti vojskům ligistickým a tedy hlavně *proti Maximiliánovi bavorskému*.

1639 Banner vtrhl do Čech již r. 1639; Prahy sice nedobyl, ale zemi téměř celou hauehně zpustošil. Podařilo se sice arciknížeti *Leopoldu Vilémovi*, výš řečenému držiteli více biskupství, tehdáž i také olomúckého, jakožto nejvyššímu veliteli vojsk císařských během roku potomního Švédy do 1642 Míšně vytlačiti, ale již r. 1642 pod velitelem *Torstensonem*

dobyli veliké části Slezska, kdež pak se tak mocně usadili, že po celou dobu války ven vyhnání býti nemohli. *) Také na Moravě dobyli Olomouce a chovali tam stálou posádku. Čechy poplenili nanovo v severovýchodních jejich částech; ano z Moravy vtrhli až do Rakous. Poněvadž však té doby *Kristián IV.*, král dánský, spolčil se s císařem ze sousedské žárlivosti proti Švédům, zastavili útok na země císařské a vrátili se částečně na sever proti Dánům. Po kratinkém zápasu přinucen *Kristián IV.* k zavěšení míru ve vsi *Brömsebro* blíž *Kalmaru* r. 1645, kterýmžto mírem přepuštěny Švédům 1645 *ostrovy Gothland* a *Oesel*. Hned potom udeřil *Torstenson* na Čechy opět, t. j. po čtvrté, a porazil císařské, jimž velel *Götz* u *Jankova* blíž *Tábora* (6. bř. 1645), a spojil se léta potomního v poli s vojskem francouzským proti Bavorům, tak že *Maximilián* donucen spolku s císařem se odřici (led. 1647). Po páté vrážili pak Švédové, vedeni jsouce *Vranglem*, 1647 do Čech přes *Cheb*; ale že *Maximilián*, prázděn jsa nebezpečností, smlouvu se Švédy zrušil, obrátil se *Vrangel* zase do Bavor a spojiv se nanovo s Francouzi, přemohl kurfirsta a vtrhl zeměmi jeho až do *Horních Rakous*, kdežto druhý velitel švédský *Königsmark* po šesté vtrhl do Čech (1648), a 1648 jal se dobývati Prahy. Opanoval sice *Hradčany* a *Malé město*, ale obyvatelstvo *Starého* a *Nového* města bránilo se udatně, až donesena sem zpráva (3. list.) o způsobení míru *vestfalského*; o který konána vyjednávání v městech *Münsteru* a *Osnabrücku* již po šest let.

Výmínky míru *vestfalského* z r. 1648 byly:

a) *V příčině změn v územích jednotlivých států*: Švédové dostali za válečnou náhradu kromě 5.000.000 tol. západní čili *přední Pomořany s ústím oderským a s ostrovy přiléhajícími*, pak město *Vismar*, *arcibiskupství brémské* a *opatství verdské*, avšak vše pod výmínkou lén říše německé. Francouzům potvrzeno jest držení měst *Met*, *Toulu* a *Verdunu* a přidány k tomu *habsburské statky v Elsku*, vše to vyloučeno jsouc ze svazků říšských. Kurfirst *braniborský Frídrih Vilém*, který po smrti *Boguslava XIV.* na základě dávných

*) Opavsko léta 1646, obrázek z 30leté války, v Památkách dílu V. sešit 2.

úmluv měl zděditi celé *Pomořansko*, podělen *zadní* či východní částí této země a pak v náhradu za ostatek *biskupstvem halberstadtským, mindským, kaminským a magdeburským*. A poněvadž po vymření větve hohenzollerské v *Prusích západních* (r. 1618) toto polské léno k Braniborsku se dostalo, byli potom kurfirstové braniborští v Němcích nejmocnějším stavem říšským. Meklenburku dán (za Vismar postoupený Švédům) *Zvěřin s Raceburkem*. Lantkrabí hessokasselský odměněn za věrnost k Švédům *opatstvím hersfeldským* a 600.000 tol. Dolní Falc vrácena synu Fridricha V. Karlu Theodorovi, Horní však zůstala při *Bavorsku*, jehož panovník za touž příčinou byl členem kolégia kurfirstského tak, že bylo od té doby 8 knížat voličů. Konečně vysloveno jest i vyloučení *Švýcar a Nizozemska* z říše německé.

b) *V příčině ústavy říše německé* vyřízeny některé sporné věci mezi jednotlivými stavy, zvláště však zůstaveno knížatům právo zařizovati spolky i mezi sebou i s mocnostmi cizími, pokudby nečelily proti říši a císaři.

c) *V příčině sporů náboženských* ustanoveno, že osobám stavovským kalvinistům či reformovaným náleží táž svoboda vyznání jako lutheránům, že ve Falcí r. 1619. a v jiných zemích říšských r. 1624. má býti normou a že protestanté i katolíci, přestoupí-li na jiné vyznání, vzdávají se svých prvých církevních hodností. Stavům říšským zůstaveno právo reformačné, avšak pod výmínkou, že poddaným dopřejí vystěhovati se během tří let. O zemích slezských, které k říši nenáležely, mělo se v též věci učiniti zvláštní opatření později.

Švédové a Francouzové drželi nad vyplněním výmínek ochrannou ruku. Švédsko držíc v moci své téměř celé moře baltské s největší částí zemí na jihu a na východě ležících postaveno na výši velmoci (1631--1721).

Cíl a konec 30leté války. Konec 30leté války neuspokojil ani té ani oné z původních stran sobě odporých. *Mocné postavení rodu habsburského* v politice evropské bylo vyvráceno na suchu i na moři. *Francie a Švédsko, Anglie a republika holandská* dosáhly na poli tomto takové výše, že již i se starší čili *španělskou* i s mladší čili *rakouskou* větví Habsburgův závoditi mohly. — *Snahy větve rakouské po absolutním panství* vyplnily se jenom částečně v zemích

německo-rakouských a v koruně české, nejvíce jenom pokud běželo o *zákonodárství* a *chování stálého vojska*; ano bylo úkazem významným, že Ferdinand III. sám moc sněmů českých zase rozšířil tak řečeným deklaratóriem (1640), povoliv stavům jednati o potřebách zemských i mimo proposice královské; neméně důležité jest, že v knížetstvích slezských nedocílno ani „obnoveného zřízení“ v tomto směru. V Uhrách zůstaly věci, jak byly; a v Němcích otřesena moc ústřední měrou tak velikou, že k rozpadnutí říše nebylo mnoho potřebí, zvláště povázili se, že vedlé císaře tři mocnářové i mimo objem říšský byli v držení zemí, t. dánský, švédský a pruský. — V příčině *náboženství* pak zvítězila konečně *zásada*, které hájili protestanté a jmenovitě francouzský Jindřich IV., ačkoli ve skutečnosti všelijak byla zmrzačena reformačním právem říšských stavů německých. Jediné Slezsko zůstaveno v postavení nerozhodnutém. — Avšak *oběti*, za které se dosáhlo konce tak polovičatého, byly nesmírné. Země byly spustošeny, obyvatelstvo schudlé a znemravnělé v mnohých vrstvách, a zvláště národ český sevřen byl takovou bídou hmotnou i duchovní, že se sotva zachoval. *) V Uhrách zmařeny byly všechny pokroky, které proti rozdrobení říše a proti Turkům vykonal věk předešlý; ano nedá se ani vyměřiti, jak mnoho se zanedbalo a tudy též v oběť války 30leté bylo přineseno právě tím, že neobrátily se prostředky, jež tato válka pohltila, proti Osmanovcům patrně zakrňujícím.

Vedlejší následkové války 30leté. **) a) *Ve Španělich* plodily stálé daně válečné mnohonásobnou nespokojenost. R. 1640 1640 zbourila se *Katalónie*, zpoura pak tato, nejenom mravně, ale i hmotně podporována jsouc od kardinála Richelieua, pokořena teprv po dvanáctiletém trvání (r. 1652). Zároveň (1640) povstali také *Portugalové*, vidouce skrze Holanďany hynouti zámořský obchod a koloniální panství své, zvláště, když se republika holandská zmocnila velké části Brasilie. Prohlá-

*) Avšak i v Němcích jevílo se cosi podobného; výmluvným znamením toho jest šíření se jazyka francouzského ve vyšších vrstvách obyvatelstva.

**) Příběhové pod nápisem tímto vyloženi plynou buď přímo z událostí války 30leté, buď ze zásad toliko, o kterých ona konečně rozhodla. Bez ní sotva byly by se v času tak blízko shodly.

- 1640 sívše zemi svou za samostatnou říši, vyvolili si za krále *Jana z Bragancy* *) r. 1640 a Španělové donuceni po 28 let mírem lisabonským panství svého nad Portugaly se zřici. Také v *Neapolsku* způsobil bouři prostý rybář a prodavač zelenin *Masaniello* (Tommaso Aniello) r. 1647, a že bouře ta neměla trvalých následků, pocházelo toliko odtud, že po úkladném zavraždění *Masaniella* nedostávalo se lidu náležitých vůdců. Pohromy tyto a průběh válečný ve střední Evropě naklonily *Filipa IV.* (1621—1665) k zavření míru s republikou holandskou ve Vestfalích, kterýmž samostatnost
- 1648 republiky zaručena jest (1648). S Francouzskem učiněno narovnáni teprv deset let po ukončení 30leté války *mírem pyrenejským* (1659), kterým získala Francie pyrenejské hrabství *Rousillon* a flanderské *Artois* s několika městy pohraničnými v Nizozemích. Důležitost říše španělské mizela s rychlostí překvapující.

- b) *Ve Francii*, jejíž hranice na severu, na východě i na jihu se patrně rozšířily, vládl jmenem *Ludvíka XIII.* (1610—1643) kardinál *Richelieu* (1624—1642) spoléhaje na vojsko chované za příčinou válek italských a německých tak neobmezeně, že sněmů vůbec nesvolal, v čemž pak ho následovali i nástupcové jeho. Kromě toho vzal *hugenotům* pevnosti jim zůstavené ediktem *nantesským*, ačkoli se proti tomu bránili, majíce v čele knížete *Rohana*, avšak ponechal jim konečně „*milostným ediktem*“ *němesským* **) (téměř současným s *Ferdinandovým* ediktem restitučním) dosavadních
- 1629 svobod náboženských (1629). *Mazarin* (1643—1661) ve směru *Richelieuovém* pokračoval jmenem nedospělého *Ludvíka XIV.* (1643—1715). Jako ve Španělsku mělo nekonečné vybírání daní i ve Francii působením parlamentu a vysoké šlechty za
- 1648 následek bouři, tak řečenou válku *frondy*, r. 1648, kterou však záhy pokořil princ *Condé*, proslulý vůdce za posledních bojů francouzských ve válce 30leté. Na ten způsob zničení jsou poslední pokusové stavů francouzských činění proti vládě absolutní.

*) Viz V. Křížka *Dějiny všeob. a rak.* str. 86.

**) *Nîmes* leží na 22° v. d. a téměř na 44° s. š.

c) V Anglii vyvinuly se věci směrem naprosto opačným. Již *Jakub I.* nepořídil hloubáním o božském původu moci královské ničeho, a nemohl tudy pro odpor parlamentu poskytnouti dostatečné pomoci ani zeti svému *Frédřichovi V.* kurfirstovi falckému. Syn a nástupce jeho *Karel I.* (1625—1649) následoval příkladu otceva a nepovolné parlamenty rozpouštěl. Když však řečníky sněmovní libovolně stíhal a trpný odpor lidu v příčině daní od vlády o její vlastní újmě vypsanych bezpříkladně trestal, vymohl na něm třetí parlament (r. 1628) schválení tak řečené *prosby za právo* 1628 (petition of rights), avšak Karel i tento parlament rozpustil; aby pak v libovolném vladaření se mu nepřekáželo, panoval (jako nad Irskem se dělo od r. 1587) bez parlamentu jedenáct let, vybíraje daň přece pode jménem nákladu na loďstvo. Nicméně nerušil nikdo veřejný pořádek a pokoj. Teprv když se král jal pronásledovati ve Skotech církve presbyteriální, maje v úmyslu po celé říši své rozšířiti jedinou církev episkopální, zapsali se *Skotové v branný spolek* (covenant), aby hájili církevních i politických svobod zděděných, a následkem toho viděl se Karel nucen svolati čtvrtý parlament anglický, tak řečený *dlouhý* r. 1640, t. j. za téhož 1640 času, kdy politický ruch i ve Španělech násilný průchod si zjednával. Dlouhá doba bez parlamentu nakvasila však myslí obyvatelstva takovým k vládě odporem, že většina členů nového sněmu náležela k příkré opposici, která tedy králi proti Skotům pomoci nejenom neposkytla, anobřž proti vládě s nimi se spojila, tak že král přední ministry (Strafforda a Lauds) uvězniti musil. Když pak působením prý králové *Jindřišky* (str. 86) v Irsku několik (asi 6) tisíc protestantů katolíky potlačujících povražděno jest, množily se v Londýně nepokoje tak povážlivé, že král město opustil (1642). Parlament, v němž strana *fanatických presbyteriánů* dosáhla vrchu, osoboval pak si rozličná podle ústavy králi příslušná práva, vydal zákon o *národním vojsku* a začal konečně s Karlem I. zjevnou válku (1642—1645). Sevřen jsa od Skotův i od 1642 parlamentu anglického, jehož vojsku velel naposledy *Oliver Cromwell*, byl král s družinou svou dvakráte poražen, posledně (r. 1645) blíž města *Naseby* na pramenisku avonském. Utekl ke Skotům, byl však od parlamentu jejich parlamentu anglickému (za 400.000 lib. stř.) vydán, když se zpěchoval

- 1647 covenant podpisem svým stvrditi (1647). Mezitím přešla však moc státní z parlamentu na vítězné vojsko, v němž konečně rovněž jako na sněmě požívali vrchu *independenti*, sekta puritánská, která řízení věcí náboženských na jednotejných základech stavěla s řízením věcí světských a občanských vůbec. *) Králova nechuf k lidem těmto vyšedši na jevo měla za následek, že ustanovili se o jeho bezživotí. Cromwell z parlamentu odpůrce vypudil a s ostatním trupem (rumpparliament) sestavil mimořádný soud, který *Karla I. na smrt* odsoudil. Popraven jest potom již čtvrtého dne, 30. ledna
- 1649 r. 1649. Následkem toho vysloveno zrušení monarchie, rozpuštěna komora horní a zařizena *státní rada* o 42 členech jmenovaných od Cromwella. Ale snesení londýnská nebyla ani po krajinách anglických s jásotem očekávaným přijata; v *Irsku* ještě pořád pobouřeném, a ve *Skotsku*, které zatím chování své ke králi bylo změnilo, potkala pak se se zjevným odporem. Tedy vyhlášen v obou zemích *Karel II.*, syn krále popraveného, za zeměpána a počata válka proti Anglii. Avšak Cromwell Irska rychle dobyl, a povstalce ze země vypověděl, kteříž pak docházeli útočiště v Americe. Skotové utrpěli
- 1650 blíž *Dunbaru* (nedaleko Edinburka) rozhodnou porážku (1650) a museli se s novým pořádkem státním spokojiti. Karel sám vtrhnuv do Anglie v *bitvě worcesterské* nad Severnem zahnán
- 1651 na útěk (1651), a Anglie zůstala tudy republikou.

F. Vzdělanost.

(1558—1650.)

Pole náboženství křesťanského se znamenitě rozšířilo v *Americe* a ve *východní Asii*, nejvíce působením *jesuitů*, kteří v jižní Americe mezi stokem řek Parany a *Paraguaye* až i zvláštní stát zařídili s dopuštěním španělského krále Filipa III. (r. 1610), učice indiánské obyvatelstvo nejen náboženství, anobrž vůbec vzdělanému životu. O šíření křesťanství na západních a východních pobřežích jižní *Afriky* dobyli si *Františkáni* nemalých záslub. L. 1622 zařídil papež *Řehoř XV.* v Římě zvláštní sbor správní k podnikání missí; jest to tak řečená „*congregatio de propaganda fide*,“ s kterou o něco později (1627) papež *Urban VIII.* spojil také *semi-*

*) Macaulayovy Děj. angl. I. str. 55, 56, 79, 107—113.

nář missionářský. V *Evrópě* mezitím přibylo několik sekt, z nichž některé trvají podnes. Zvláštní důležitosti nabyli v *Polsku* a v zemích *sibiňských unitáři* čili po jednom ze zakladatelů svých tak řečení *sociniáni*, kteří popírají učení o sv. trojici; pak v republice hollandské *armíníáni* a *remonstranti*, jejichž učitel Armínus příkré učení Kalvínovo o praedestinaci zavrhl a kteříž po smrti učitele tohoto pod názvem „remonstrance“ spis vydali k obhájení své víry (1610); ve *Francii* šířil se *jansenismus*, jehož původce Jansenius ve spisu řečeném Augustínus (1640) přílišnou váhu položil na působení milosti boží ve skutcích lidských, tak že ho jesuité až z kalvinismu vinili.*) V *Čechách* vznikla ze snažení sjednotiti bratří s přívrženci Lutherovými tak řečená *konfessí česká* (r. 1575), která se však cíle svého pro nepovolnost bratří minula. — *Hierarchie ruská* dostala r. 1588 skrze patriarchu *cařihradského Jeremiáše II.* nového upravení pod zvláštním *patriarchou* (v *Moskvě*), 4 *métropolitů*, 6 *arcibiskupů* a 8 *biskupů*. Snahy jesuitů způsobiti sjednocení mezi východní a západní církví měly účinek jenom kusý (str. 74). — Jakkoli však sočili mezi sebou vyznavači jednotlivých církví o pravost a shodu svého učení s učením spásitelovým, dávali přece ustavičným sebe mezi sebou pronásledováním na jevo slabou křesťanskou lásku.

Také řeholí opět přibylo. Zvláštní zmínku zasluhuje řehole *piaristův*, založená Španělem *Josefem Kalasanzou* († 1648) k vyučování mládeže mužské, řehole *ursulínek*, založená *Vlašskou Angelou* ke vzdělávání děvčat a řehole *milosrdných* (1617). Řeholi *karmelítek* zreformovala Španělka sv. *Theresia* (1562) a reforma její přešla i na mužské odvětví téhož řádu.

Vědy a umění neučinily během posledního století takových pokroků, jakých se bylo nadíti podlé základů věku předešlého. Vinu toho zajisté nesou neustálé vražedné války po všech krajinách *Evrópy*. Nicméně vzrostl počet universit, zvláště v zemích protestantských, a v *Ženevě* a v *Paříži* založeny akademie, tam působením Kalvínovým, zde Richelieuovým.

Nejrozhodněji pokročilo *hvězdářství* **). Na základech

*) O sektách anglických. Mac. Děj. angl. I. str. 112.

***) Následkem pokroku toho předsevzal papež Řehoř XIII. oprava kalendáře, jakož vyloženo na svém místě v úvodě k I. svazku tohoto spisu.

Koprníkových objevil Jan *Kepler* († 1630), rodem z Vürtemberska důležité zákony, že planěty pohybují se v elipsech, v jichž jednom ohnisku nalezá se slunce, že při oběhu svém v stejných dobách opisují svým provodičem (radius vector) plochy stejně velikého obsahu, a že čtverce jejich oběhů časových mají se k sobě tak, jako kostky jejich prostředních vzdáleností od slunce. Nemálo přispěla k objevení důležitých těchto zákonů bedlivě snesená pozorování, která vykonal v praxi důmyslný hvězdář *Tycho de Brahe* († 1601) rodem z Dánska, a jichž Kepler užil, dleje v Praze při dvoře císaře Rudolfa II. Ve Vlaších hájil soustavy Koprníkovy *Galileo Galilei* z Písy († 1642), zvelebil astronomii pomocí dalekohledu tehdáž právě vymyšleného*), a obohatil vědy přírodní vyloživ zákony volného pádu a kyvadla. Žák jeho *Torricelli* († 1647) proslavil se nálezem tlakoměru,**) jehož první užívání téměř se shoduje v času s objevením teploměru.***) Menší váhu má vědecká činnost *Bacona Verulamského* († 1626), kterýž více ukázáním na zkušebnou metodu se stal památným než objevením nových věcí. Pro způsob dobývání základů vědeckých pokládá se Bacon tolikéž za jednoho z nej přednějších *filosofů* věku svého. Mezi Němci vynikl *Jakub Böhme*, švec hořelický, prostotou mystického pojmání bytosti božské a původu věcí světských. *Montaigne* († 1592) ukázal na přirozenou obmezenost a nejistotu poznání a vědění lidského. Avšak skutečně nový obrat dal filosofii krajan jeho *Des Cartes* († 1650) pověstnou zásadou svou „cogito, ergo sum,“ na které domníval se zosnovati pevnou budovu filosofickou, a z které po něm vycházeli nejčelnější mudrcové novověcí. Důmyslným skoumatelem *věcí právních*, zvláště mezinárodních, objevil se býti Holanďan *Hugo Grotius* († 1645), známý tolikéž i pro některé spisy filologické, bohovědecké a dějepisné (o příbězích vlasti své v postavení jejím k Španělům). Proslul i jako latinský básník. Náboženské spisy jeho překládány jsou na jazyky evrópské i asiatské s podobnou pílí, jako *didaktické* dílo „*Janua linguarum*“ nejvýtečnějšího

*) Kronika práce, II. 168—170.

***) Tamže II. 51—53.

***) Tamže II. 333.

paedagoga tehdejšího, Moravana Jana Amosa *Komenského* († 1671), jenž kromě toho vynikl mnohými spisy obsahu filosofického, náboženského a básnického. *) V národě českém vůbec pěstovány před bitvou bělohorskou všechny větve věděni lidského velmi horlivě, a počet učencův i spisovatelů českých za té doby (v písemnictví prosaickém tak řečené zlaté) jest znamenitý. Překlad *bible kralické* shotoven (1579—1593) jest jazykem tak dokonalým, že posud jest spisovatelům vzorem. Státnické spisy *Karla z Žerotína* jsou jediné svého druhu v Evropě. Jména přírodopytců *Tadeáše Hájka z Hájku* a *Adama Zalužanského ze Zalužan*, pak vydavatele práv městských *Pavla Kristiána Koldína*, překladatele Xenofontovy *Kyropaideie Abrahama z Güntherodu*, „arciknihlatělitele“ *Daniěle Adama z Veleslavína* a j. mají i za hranicemi dobrou pověst. Velmi důležitá díla historická o příbězích souvěkých složili *Pavel Skála ze Zhoře* († po r. 1640) a *Vilém Slavata z Chlumu*, pověstný místodržící a konečně nejvyšší kancléř český († 1652). Děje- a rodopisné spisy *Poláka Bartoloměje Paprockého* byly sice dosti oblíbeny, avšak nenáležitě kritické. Z cizích historiků nejslavnější byli *Paolo Sarpi* († 1623), jenž v protipapežském směru vylíčil příběhy koncília tridentského, *Sforza Palavicini*, kardinál († 1667), jenž o témž předmětu psal se stanoviska opácného, *Vlach d'Avila* († 1631), který důkladně vylíčil občanské války francouzské z konce 16. století, *Francouz de Thou* († 1617), jehož *memoiry d'Avilu* vyplňují a docelují, kardinál a bibliothekář na Vatikáně *Barónius*, jehož letopisové církevní později od jiných dále byli vedeni. Francouzský jesuita *Peta-vius* († 1652) zabýval se sice historickou chronologií, vynikl však také ve *filologii*. Na obou polích potýkal se s ním krajan *Casaubonus* († 1614), ač díla svého nedokončil. Nejvyšší slávy mezi filology požíval *Josef Justus Skaliger* († 1609), professor na universitě v Lejdě, kde se tehdež vůbec filologie skvěle pěstovala. Nástupcem *Skaligerovým* byl pak *Francouz Saumaise* (*Salmasius*, † 1658), který však více prudkostí slohu a mnohoplodností spisovatelskou nabyt jmena, než

*) Rozpravy o životě a o spisech *Komenského* najdeš v Čas. mus. č. na r. 1829, 1851, 1859, 1860 a 1861 pak v *Obzoru literárním*.

hlubokostí a důkladností myšlének. *Hugo Grotius*, *Gerhard Vossius*, *Heinsius*, otec Daniel a syn Mikuláš, pracovali v témž směru. Všichni tito filologové klassiky řecké a latinské, jež vykládali, také v původním textě vydávali.

Umění kvetlo pořád ještě nejvšestranněji a nejbujněji v Itálii. V básnictví proslavil se *Torquato Tasso* († 1595), z jehož děl zvláštní obliby došlo lyrické epos „*Gerusalemme liberata*“, přeložené také do češtiny (od Ziaka). Avšak i Španělové, Portugalové a Angličané měli té doby básníky nesmrtelných jmen; jsou to: *Cervantes* († 1616), románopisec, jehož satirický *Don Quixote de la Mancha* na český jazyk převedli Pichl a Stefan, *Lope de Vega* († 1635), nejplodnější spisovatel celé doby, *Vilém Shakespeare* († 1616), v jehož dramatických dílech zračí se „velikolepá koncepce i osnova celku a drastičnost líčených charakterův, ač v podrobnostech zanedbáno konečné pilování.“ Český překlad geniálních děl Shakespeareových vydává Maticе česká. *John Milton* († 1574), jehož „*Ztracený ráj*“ máme v překladě J. Jungmanna, naopak vyniká klassickou jednoduchostí myšlenky, avšak nevyrovnanou lepostí slohu a nadobyčejnou rozmanitostí v líčení věcí i podrobných. Ale i politické spisy Miltonovy, kterými ospravedlňoval usmrcení krále Karla I. (zvláště proti Saumaisovi), jsou důležitými plody v literatuře anglické. — Itálie působila blahodárně v rozvoj písemnictví dalmatského, zvláště v republice dubrovnické, požívající míru před Turky. Na ten způsob stal se Dubrovník vlastní básník Štěpána *Gačetiče* († 1576), jehož kómičké epos *Derviš* vyniká krásnou mluvou, a *Dominika Zlatariče* († 1608), kterýž vedlé samostatných písní dobyt si jmena překlady z Tassa a ze Sofokla. Mezi Poláky působili k povznesení domácí literatury nemálo čeští vyhnanci. A jako v Čechách tak nazývá se i v Polsku věk kolem r. 1690 v písemnictví věkem zlatým. *Jan Kochanowski* († 1584) velebí se jako první básník polský; jezuita *Petr Skarga* († 1612) proslul nejenom co nadobyčejný řečník kazatelský, noprž i historickými a náboženskými spisy (za příčinou spojení církve východní se západní); počet mužů, kteří cizojazyčné spisy na polský jazyk překládali, byl dosti znamenitý; mezi nimi nabyli zvláštní dobré pověsti příbuzní vyš řečeného básníka Jana Kochanovského, t. *Mikuláš*, *Petr* a *Ondřej Kochanowski*, jakožto překladatelé *Plutarcha*, *Tassa*

a Ariosta, a Aeneidy. — V Němcích razili novou dráhu písemnictví zvláště ve Slezsku (první slezská škola) Martin Opitz († 1639), jenž památným se stal i spisem „von der deutschen Poeterei,“ pak básníci lyričtí Pavel *Flemming* († 1640), Šimon *Dach* († 1659), Frídrieh *Logau* († 1655), a Ondřej *Gryphius* († 1664); potom jesuita Frídrieh *Spee*, známý odpůrce soudů čarodějnických, původce sbírky duchovních písní, řečené „Trutznachtigall.“

Stavitelství rozvíjelo se zpočátku pořád ještě za příkladem slavných mistrův italských z věku předešlého *slohem renaissancením*, kterýž rychle opanoval téměř celou Evropu nejen ve stavbách chrámových, noprž i při palácích, zámcích, radnicích a p. *) Avšak začátkem XVII. století začal napřed v Itálii, potom skrze mistry vlašské ve Francii a následkem politického působení francouzského i v jiných částech Evropy roztahovati se *sloh baročný* (podivínský, copařský), kterýž „liboval si v ohromných massách, bohatých podrobnostech, hojnějším rozčlánkování nebo skupení jednotlivých částic a v malebných efektech,“ a „přímé čáry nahrazoval křivkami a zátočkami, někdy až ohyzdnými.“ V obojím slohu prosluli zvláště *Lorenzo Bernini* (1598—1680) a *Fr. Borromini* († 1667). *Tuileries*, *palác lucemburský* a průčelí zámku *Louvre* v Paříži, zámek *versailleský* a t. p. byly předními vzory slohu copařského.

V *řezbářství* nejznamenitější byl *Benvenuto Cellini* († 1571); chrám svatopetrský v Římě byl nejpřednějším střediskem tehdejších řezeb i maleb. Ale jako ve stavitelství tak jevílo se od konce XVI. století i v řezbářství bažení po účincích jak jednotlivými postavami, tak i uspořádáním a oděvem jejich. V Němcích a v Čechách pěstovala se zvláště řezba ve dřevě, avšak i také v kameni. V litinách u nás nad jiné se proslavil zvonář *Tomáš Jaroš Brněnský*. Jinak zanášeli se řezbou i kromě domova mistři vlaští, a věc ta nejbolestnější se u nás jevíla i ve stavitelství po bělohorské bitvě. *Václav Hollár* († 1677), jeden z nejslavnějších ryjčů

*) Viz Příručný atlas Náz. k omuto dějepisu tab. 14. č. 7. a 8.
z této doby.

svého věku, krajan náš, vyhnán jsa z vlasti stal se zakladatelem školy anglické v ryjectví. *)

Umění *malířské* nejzdařileji pěstovali v Benátkách *Andria Medulic* († 1582) řečený *Schiavone*, poněvadž byl původu slovanského, *Tintoretto* († 1594) a *Paolo Veronese* († 1586); v Bonónii eklektikové *Ludovico Caracci* († 1609), *Domenichino* († 1641), *Guido Reni* († 1642) a *Fr. Albani* († 1660); v oboru *genru* razili dráhu ve Florencii naturalisté *Caravaggio* († 1609) a *Salvator Rosa* († 1673). V malbě *krajin* překonali Vlchy Francouzové *Nicolas Poussin* († 1665) a svak jeho *Gaspard* († 1675), nejvíce však *Claude Galée le Lorrain* († 1682). Ve Španělich maloval nejvíce podobizny výtečným štětcem *Velasques* († 1660) a nejčelnějším malířem španělským vůbec byl *Murillo* († 1682). Flanderský malíř *Bartoloměj Spranger* († 1625) proslavil se v Praze při dvoře císaře Rudolfa II., kterýž vůbec rád měl okolo sebe umělce a učence. Nejvyšší slávy však v krajinách severních dobyly si školy *brabantská* a *holandská*; v čele první byl Petr Pavel *Rubens* († 1640), a nejvýtečnější jeho žák *van Dyck* († 1641); škola holandská vrcholí v Pavlu *Rembrandtovi* († 1669); *Jan Breughel*, přívrženec školy této, zemřel v Praze († 1625), kdež prvé dlel při dvoře Rudolfově, rovněž jako malíři němečtí *Jan z Cách* († 1615) a *Josef Heinz starší* († 1609).

Měly však Čechy také výborné malíře domácí, kteří zvláště v *drobnomalbě* **) mistrnost svou objevili. *Fabian Pulér* z Ústí nad Labem, *Matouš Ornyš* z Lindperka, *Jan Kantor*, *Matouš Radouš* z Chrudími († 1631) požívají v té příčině nejlepších jmen. Ale přední místo mezi malíři českými náleží *Karlu Škrétovi* ze Závoric († 1674), o jehož mistrnosti svědčí četná díla v chrámech zvláště pražských. ***)

Hudba, zvláště církevní, rozvíjela se v duchu *Palestrinu*. Teprv objevením se her operních ve Florencii (kolem r. 1600) začala přijímati na sebe ráz světský.

Obchod světový při netečnosti Angličanův a Francouzů

*) Životopis jeho viz v Časop. mus. na r. 1864 str. 552—579.

**) Památky arch. Sv. III. 241 atd.

***) Životopis výtečníka toho vylíčil Ant. Rybička.

dostal se hlavně do moci *Hollandanů*, jejichž země pokrývala se ručními dílnami na zboží vlněné, lněné a konopní, na papír a podobné věci tak rychle, že předstihli v tom *Hollandané* všechny ostatní *Evrópany*. *Batavia*, založená r. 1618 na severozápadním pobřeží ostrova *Jávy*, stala se královnou orientu *Portugalům* odňatého, a osady založené kolem mysu *Dobré naděje*, zvláště *Kapstadt* (r. 1650), spojovaly podrobené země asiatské s ústřední vládou společnosti východoindické v *Holandsku*. Obchod západoindický dostal se podobným způsobem do rukou zvláštní společnosti, tak že celkem panoval v obchodě monopol. Lovění ryb (sledí a velryb) na severním oceáně atlantském zmohlo se netušeným způsobem; z rybářských vesnic na hrázi proti říčce *Amstelu* vyvinul se bohatý *Amstelodam* či *Amsterdam*, *Londýn* tehdejšího věku. Nicméně však začínali i *Francouzové* (kardinál *Richelieu*) a *Angličané* chápati důležitost osad zámořských pro obchod oceanský a podporovali tudy zakládání osad nad *Senegalem* v *Africe*, na malých *Antillech* (*Quadeloupe*, *Martinique*) a v *Guyaně* (*Cayenne*). Během 30leté války zalidněny *Massachuset*, *Rhodeisland*, *Connecticut* a *Maryland* následkem evropské nesnášlivosti náboženské. Naproti tomu rozpadla se následkem řečené války *Hansa* až na tři města (*Lubek*, *Brémy* a *Hamburk*) a sklíčen obchod kontinentální vůbec nejenom rušením veřejné bezpečnosti skrze loupežníky, jmenovitě ve státě římském, noprž i za příčinou bídného řádění knížat při ražení peněz. Mincovny pouštěny v nájem židům, kteří pak s dorozuměním knížat přeráželi mince hodnoty plné na špatnější, tak že lid začal lepší peníze schovávat i obchod skrze to váznul ne méně než skrze dluhy knížat množící se za příčinou luxu dvorského, dělení zemí, zařizování zeměpanského úřednictva a stálého vojska. Stavové zemí a říší povolovali sice daň, aby společenskou bídu zmírnili, ale povolovali ji velmi opatrně a v míře obmezené, poněvadž znamenali, kterak jí knížata neužívali ne tak k napravení obecné tísně jako spíše na to, aby si zjednali dostatečné prostředky k zabezpečení vlády absolutní. Na ten způsob trpěl obchod střeoevropský skrze nedůvěru politickou jako skrze stálé války.

Mravy a obyčeje. Celé toto století před dosažením míru vestfálského naplněno jest surovými válkami aneb velikánskými

k nim přípravami. Za takového věci stavu způsobové společnosti nezjemnili, ale naopak pohoršili se. Svědčí o tom netoliko veřejné popravy královských a jiných vznešených osob, jako Marie Stuartovny a Karla I., anobř i zákeřnické jich se světa odstraňování, které viděti bylo na Jindřichovi III. a IV. a na Vilémovi Oranžském, pak na Guisich, Valdštejnovi, Masaniellovi a t. d. Avšak ještě smutnějším úkazem skleslosti mravní jest vraždění konané ve velikánské míře za noci bartolomějské ve Francii, za vladaření krvavého soudu Albova v Nírozemí, za Ivana Hrozného v Rusích a p. Neméně náležejí do téhož druhu křehkosti lidské četné popravy politické po dobytých vítězstvích páchané náruživým mimořádným a stranickým způsobem na postrach obecný a pak násilné vyhánění jinověrců z jich domova a statku; v obojím tomto směru zakusily Španěly, země koruny české, mnohé krajiny německé a zvláště také Irsko nejvíce. Nestřídmost v požívání nápojů vešla v obyčej netoliko v táborech vojenských a jmenovitě přemnohých generálů, ale i ve schůzích diplomatův a při dvorech knížecích; ano i osoby zeměpanské škrvnilo sprostým opilstvím vznešený svůj stav, jako na př. Jan Zikmund braniborský a syn jeho Jiří Vilém, Kristián II. kurfirst saský a nástupce jeho Jan Jiří a j. Ministři a rádcové zemští i dvorští za obecného luxu dopouštěli se prodajnosti a uplácení úředníků ve věcech politických znenáhla zobecnělo. V listinách diplomatických nepohrdáno ani hrubostí Lutherem zavedenou do sporův učenných. „Chvály dvornosti a živosti sotva bylo lze dojíti jinak než nějakým nešetřením obecné slušnosti.“

Osazování několikera biskupství touž osobou z rodu knížecího obvyklé nejen u katolíkův, ale i u protestantů dalo na jevo, kterak správa duchovní za nového věku ještě více hledána byla za pramen důchodů nežli za středověkých sporův o investituru. Nicméně jevil stav duchovní, vyšší i nižší, nejenom v zemích, kde katolíci zápasili s jinými církvemi, nobř i tam, kde žili sami o sobě, přičiněním sněmu tridentského mravy skutečně bezúhonné ano i ušlechtilé. V Papeži Piu V. (1566—1572) a v arcibiskupovi a kardinálu milánském Karlu Boromeovi († 1684) vrcholil tento krásný obrat věcí. V zemích katolických získali jesuité mocné působení; při dvorech zeměpanských a sta-

vích zámožných stala se společnost jesuitská modou. Následkem snažení řádových a pak i úkazu tohoto pronásledování jsou tudy jesuité nenávisť nejen od protestantův, ale i v zemích katolických, a to netoliko od laiků, anobrž i od osob duchovních, jako na př. v Čechách od arcibiskupa Harracha. V obyčejném životě začali zevnější způsobové španělští ustupovati francouzským, ano i jazyku francouzskému dávali vyšší stavové společenství, jmenovitě v Němcích, již za této doby přednost před domácím jazykem národním tak, že domněle vzdělanější část obyvательства i po překonání latiny začínala se opět neblaze různiti od pravého jádra národa. Ale přese všechny pokroky ve vzdělanosti obecné zahnízdila se zvláště ve střední Evropě, a tu jmenovitě v krajinách německých škaredá pověra v kouzelnictví a v čarodějství, která pak na smrt stíhala osoby podezřelé přímým obcováním s mocnostmi pekelnými; a bohužel byl počet obětí pověry této patrný. Stíhání jsou sice také nejdůmyslnější zpytatelé v oborech věd přírodních od přemrštěnců biblických, avšak těm dostávalo se přece také i náležité ochrany, a sice ještě mnohem hojněji v zemích katolických než v protestantských. Sektářství náboženské, zvláště v Anglii se šířící, brojilo nejenom proti učenosti vůbec, anobrž i proti jazykům učených národův; ještě zuřivěji počínalo si proti všem druhům umění, ačkoli naproti tomu v dělaných a umělých způsobech mluvy i zvyků pilně si libovalo.

Část II.

(1650—1715.)

Zobecnění absolutismu.

(Věk Ludvíka XIV.)

A. Dějiny politické.

Cromwell (1649—1658) donutiv jednotlivé části říše k poslušství své „státní rady“ a „trupu domu obecných,“ obou to sborů závislých na vůli svých bojovníkův, učinil Anglii slavnou i v politice zahraničné. *) Holanďané pocítili nejdříve moc jeho. Když totiž přívrženci Karla II., zdržující se v Hágu, potupili vyslanectví anglické, anižby se bylo dalo Anglii za to nějakého zadostučinění, přijata jest od „trupu obecných“ tak řečená *navigační akta* (1651), kteráž dovolila cizincům dovážeti do veliké Brittanie jenom vlastní jejich výrobky; následkem toho překaženo jest všelikému obchodu převoznému, provozovanému nejvíce od *Holanďanů*. Ve válce odtud vzniklé povznesl Cromwell námořnictví anglické tak velice, že *Tromp* a *Ruyter*, nejslavnější tehdejší námořníci holanďští, brzy zastínění jsou vítězstvími, jichž dobyli Angličané *Blake* a *Monk*, a republika holandská musila se na konci války (1654) podrobiti výmínkám položeným jí od republiky anglické.

Hned potom zakusila i obrovská říše španělská vzrůst nové této moci republikánské. Zapovídajíc Angličanům obchod

*) Mac. Děj. angl. I. str. 89—96.

se svými zeměmi zámořskými, podstoupila s Cromwellem boj, který ji připravil (1656) o úrodný ostrov *Jamaiku* v západní 1656 Indii a o nizozemskou pevnost *Dunkirch*. Mezitím upevnil Cromwell postavení své doma zjednááním si úřadu *vysokého protektora* republiky (1653) s právem jmenovati nástupce svého, a za hranicemi republiky začal si pohrávati na ochránce potlačovaných protestantův. Avšak přese vši slávu, které si takto dobyt, nebyl s to, aby byl vládu svou smířil se šlechtickými a episkopálními přívrženci rodu stuartského, aniž pak dovedl toho, aby opravy způsobené v ústavě státní učinil v národě oblíbenými. Opposice přibýlo za syna a nástupce jeho *Richarda*, kterýž tudy ač ze zařízených novot některé zrušil, od „trupu obecných,“ jež po rozpuštění parlamentu republikánského nanovo svolal, po osmiměsíčním vladaření ke vzdání se důstojenství svého donucen jest. Přesla opět moc na vojsko, jemuž tehdáž velel Monk, správce skotský. Teprv po několikaměsíčním bezvládní svolán nový sněm obou starodávných domů, ve kterých royalisté dosáhli vrchu: Karel II. z Nizozemí povolán na trůn, a když slíbil uděliti milost za přečiny politické a šetřiti svobody náboženské (1660), zajásala většina národu nad pádem i purita- 1660 nismu, čím dál tím více zakrňujícího ve směšných formách, i vladaření vojenského, hrozícího novými násilnými převraty společenskými.

Obnovení panství Stuartovců a pokusové reakce anglické (1660—1667)*). Po návratu Karla II. byl parlament takovou náklonností k novému panovníkovi zachvácen, že povolil mu doživotní daň, která s důchody koruny stačila tehdy k zapravení útrat vládních v čas pokoje. Bohužel vzalo však obecné nadšení záhy na sebe takový směr, že usnadnilo králi překročení daných slibův a nastoupení na dráhu k touhám po absolutní monarchii. Zvláště *církev episkopální* novými zákony opětným nadvládním jsouc opatřena, podporovala tento směr okázalým učením o neodporování (*nonresistance*); učený Tomáš *Hobbes* dokazoval pak, že vůle panovníkova jest měřítkem práva i bezpráví, a že by měl každý poddaný býti hotov přiznávat se ku papežství, mahomedánství aneb i

*) Mac. Děj. angl. I. str. 103—294.

pohanství dle rozkazu královského. Za takovýchto zásad šířila se lichá loyálnost, která podryvala všelikou opravdovost a upřímnost názorů společenských a ošálila také *Skotsko* a *Irsko* o původní jich samostatné postavení tak, že v obou zemích zavedena církev biskupská zákonem. Slabý odpor tu i tam mocí udušen a Irčanům jenom potud se ulehčilo, že Cromwelliáni donuceni byli vydati třetí část prvé obdržených statků, kterou pak oni Irčané jakž takž podělení jsou. Kromě toho lichotilo národu, že nový panovník i na venek mocně působil. Již roku 1660 obnovena jest *navigační akta* a rozšířena v ten smysl, že vyhradila obchod s říšskými osadami v Americe jediným Angličanům. Válka s Holanďany za touž příčinou nanovo vzniklá rozšířila *území anglické v Americe* o krajiny *Delawar*, *Nový York*, *Nový Jersey* a *Nový Hampshire*, *) z kterých Holanďany vytlačila. Ale nadšená přichylnost ke Karlovi II. netrvala dlouho. Karel II. byl povahy hýřivé a marnotratné. Pod zámínkou spořivosti prodal *Dilnkirchy* Cromwellem dobyté Ludvíkovi XIV., jehož moc již tehdaž povážlivě vzrůstala, a naproti tomu poskytoval peněžité podpory u vysoké míře na opravení španělské pevnosti *Tanger*, poněvadž byla částí věna choti jeho Kateřiny. Zároveň pak změnila se válka holandská v neprospěch anglický tak hanebně, že loďstvo říšské trpělo hladu, kdežto vítězné lodi holandské pod vůdcem *Ruyterem* po Těmži šířily postrach děly svými až i v samém Londýně. Londýn sám tou dobou postížen napřed velikou morovou ranou a hned potom požárem, jenž zničil 13.000 domův a 89 chrámů. S Holanďany pak způsoben mír, kterým Angličané sotva za-
 1667 chránili to, co právě měli v držení (1667). Z těchto věcí bral sobě příležitost „dům obecných“ k obmezování práva královského v zákonodárství, v politice zahraničné a v řízení války, dáváje jen pod těmito výmínkami svolení k vybírání daní. Ano Karel II. uznal vskutku za dobré, dáti politice zahraničné jakýsi směr národní, obrátiv se proti Francii.

Nebezpečný vzrůst moci francouzské (1661—1667). Již za živobytí *Mazarína* (str. 96) cítil se *Ludvík XIV.* tak mocným, že mnil rodu habsburskému vyrvati žezlo císařské

*) Srovnej str. 9, 62, 73 a 105.

po smrti Ferdinanda III. r. 1657; *Leopold I.*, syn a nástupce 1657 Ferdinandův (1658—1705), povýšen na císařství vlastně nejvíce pomocí knížat voličů protestantských, kdežto knížata a biskupové porýnští s Francií zařídili tak řečený *rýnský spolek*. Říše francouzská byla nejenom nejlépe zaokrouhlená mezi všemi ostatními v Evropě, ale i v příčině mocí státních nejvíce sestředěna. Když pak se uchopil Ludvík XIV. sám žezla říšského r. 1661, byla vláda jeho dospotická (l'état 1661 c'est moi). „Prostředky, jenžto byly panovníkovi po ruce, byly na ten čas opravdu hrozné. Jeho důchody, vybírané ovšem dle rozměření přísného a nestejného, převyšovaly velice příjmy všech jiných mocnářů. Vojsko jeho, výborně kázané a vedené největšími generály té doby, záleželo již ve více než 120.000 mužů. Taková síla pravidelného vojska nebyla i v Evropě vidána od úpadku císařství římského. Mezi mocnostmi námořskými nebyli Francouzi první. Ale ačkoli měli na moři soupeře, neměli posud mocnějšího nad sebe. Taková byla jejich síla, že ni žádný nepřítel nemohl jim odolati sám jediný“ *). Avšak i v zemích zámořských začala se Francie zmáhati; osady francouzské, dříve zařízené (str. 105) od osob soukromých, zakoupil *Colbert*, Ludvíkův ředitel říšských financí, jmenem státu; *Kanada* a *Akadie*, které se domáhali také Angličané, zůstaly v držení francouzském, sloužíce ovšem nejvíce jenom obchodu s kožešinami a rybami. K tomu všemu zvyšovaly vlastnosti královy úctu způsobenou mocí a důležitostí jeho říše. „Ludvík XIV. sám si byl prvním ministrem a konal povinnosti trudného tohoto postavení s obratností a pílí takovou, kteréž se sotva nadíti bylo do člověka, který již co dítě zdědil korunu a byl obklíčen lichotníky dříve, než uměl mluvit. Ukázal v míře neobyčejné dvojí dar panovníku neocenitelný, dar, že si volil dobře služebníky své, a dar, že si uměl přivlastnit největší část slávy z jejich skutků. V jednání svém s mocnostmi cizími býval někdy velkomyslným ale nikdy spravedlivým.“ Rozšíření říši svou až po Rýn a zjednatí jí nadvlády v Evropě bylo předním předmětem jeho snažení. Za tou příčinou dopouštěl se nejenom nejkřiklavějšího násilí na sousedech,

anobř podplácel i ministry a jiné mocné osoby států odlehlejších, aby nepřekáželi mu zjednáváním aliancí aneb klidu domácího.

- Válka španělská čili první válka loupežná (1666—1668).
 1666 Po smrti tehána svého, *) španělského Filipa IV. (r. 1665) vrhl se tedy Ludvík XIV. na bohaté Nizozemí španělské, aby je do říše své vtělil, zakrýváje záměry své vynyšleným právem, jakoby v zemích těchto dcery z prvního manželství hledíce k dědictví předek měly před syny z manželství druhého. Říše španělská byla vpádem vojska francouzského do Nizozemska tak překvapena, že nebyla s to, aby byla s prospěchem odporovala. Tu se odhodlal *Karel II., král anglický*, aby smířil národní opposici s vládou svou, zavřítí s *republikou holandskou spolek*, do kterého působením vyslance jeho Viléma *Templa* vstoupilo i *Švédsko*. **) Koalice tato známá pode jménem *Třispolku* čili Triple Alliance pokládána zároveň za jednotu předních států protestantských proti katolicismu, a byla zvláště v Angličanech nad míru oblíbenou. Spůsobila pak skutečně, že zavřel Ludvík XIV. se Španělskem *mír v Cáchách* r. 1668, kterým zachoval si jenom několik pohraničných měst nizozemských a ostatek Španělům vrátil.
- 1668

Úmluva, kterou Ludvík XIV. brzy potom zařídil s Leopoldem císařem v příčině rozdělení zemí španělských pro případ, kdyby král Karel II. španělský zemřel bez dětí, podobala se tehdá býti důležitou, pozbyla však ceny své dílem pozdějšími válkami, dílem novou úmluvou téhož druhu, spůsobenou se schválením Anglie a Švédska, avšak bez Španěl, teprv po třiceti letech (1698).

Karel II. anglický v podruží Ludvíka XIV. (1670—1685). Mezitím stalo se však dozorství, které vykonával parlament anglický nade vládou Karla II. tomuto tak obtížným, že umínil si zprostiti se ho a pokusiti se o zařazení vlády absolutní. Poněvadž však neměl ani vojska vlastního ani peněz k zjednání si cizího, a kromě toho i povstání se obával, kteréby mohli spůsobiti v Londýně Cromwelliáni, jichž se tam počítalo kolem 20.000 vojáků: vešel pomocí sestry své

*) Křížkovy Dějiny všeob. str. 82 a 98.

**) Srovnej zde str. 94.

Henrietty, švakrové Ludvíka XIV. *), v tajný spolek s Francií 1670 „kterým se zavázal, že přestoupí k náboženství kato-¹⁶⁷⁰ lického, že spojí zbraně své s Ludvíkovými na zničení moci holandské a že veškerou mocí anglickou po zemi i po moři bude podporovati práva rodu bourbonského k říši španělské. Ludvík pak zavázal se s druhé strany, že bude Karlovi platiti velkou summu peněz a kdyby vypuklo povstání v Angličanech, že pošle na svůj náklad vojsko ku podpoře spojence svého.“ Vévoda yorský (Jakub II.), bratr Karla II., přihlásil se následkem úmluvy této ihned veřejně k učení katolického, ačkoli Ludvík XIV. mínil jí šetřiti vskutku jenom potud, pokud sloužila jeho záměrům. K provádění tajných svých tužeb užíval pak Karel II. „*kabaly*“, t. j. ministerstva z pěti osob, jejichž jmen začátečná písmena činila slovo *kabal* **). Kabala zamýšlela sněm zničiti a když to se nedařilo, jala se proslulé sněmovníky podpláceti. Když pak ani to nevedlo k cíli chopila se podvodu politického, dělajíc, jakoby horlila pro zásady Tříspolku a měla tudy potřebí rozmnožiti loďstvo. Ale když sněm dav se ošáliti, slušný náklad k cíli tomu povolil, odročen jest, a peníze obráceny k tajným záměrům dvorským. Král jal se vydávati zákony o své ujmě, avšak i jinak překročoval meze ústavní. Nejdůležitějším takovýmto zákonem byla tak řečená *indulgence*, která zákony trestní proti katolíkům odstranila.

Válka holandská čili druhá loupežná (1672—1678). Když se podařilo Ludvíkovi XIV. roztrhnouti Tříspolek a učiniti Anglicko služebníkem svým, přepadl Holandsko dvojím¹⁶⁷² vojskem, chtěje potrestati je za způsobení tříspolkového odporu v čas války španělské. Doba k válce byla příhodná. Holanďané byli po nějaký čas *bez „místodržitele“* a dělice se na *oligarchy* a *démokraty* měli v čele vlády pouze „*velikého pensionáře*“, podobného předním ministrům ve státech jiných. Strana brojila proti straně. Za takového věci stavu opanovalo vojsko francouzské v Nizozemí na suchu, jdouc podél Rýnu, pevnost za pevností, a obsadilo velikou část republiky. Naproti tomu závodili Holanďané po moři čestně. Když však rostlo nebezpečenství na straně kontinentální, nadchnul

*) Křížkovy Děj. všeob. str. 85 a 82.

***) Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley a Lauderdale.

mladý Vilém III. Oránžský obecné stavy takovým odporem proti nepřátelům, že byli odhodláni, jako kdysi za Themistokla Athénané, raději obětovati vlast a vyměnití ji za jinou třeba v Indii, než by se podrobili bezectnému konci války. Zamítli tedy výminky od spojenců jim podávané, a otevřevše splavidla v hrázích přímořských, učinili zemi jediným velikým jezerem, tak že nepřítel přinucen byl zachrániti se od záhuby rychlým ústupem. Vilém Oránžský povýšen hned 1672 potom (r. 1672) na *dědičného místodržitele* v několika státech nizozemských. Kromě toho pak *obě větve rodu habsburského*, jsouce polekány rozsáhlými záměry Ludvíkovými, chopily se zbraně ve prospěch stísněné republiky, a k nim přidružil se i „*veliký kurfirst*“ *braniborský, Fridrich Vilém*, strýc Viléma Oránžského a držitel některých krajin v sousedství holandském (str. 77).

První následek tohoto obratu věcí objevil se v *Angličanech*. Karel II. nemaje peněz k delšímu podporování Ludvíka XIV., musel opět svolati sněm, kterýž pak ho přinutil zrušiti indulgenci a naopak potvrditi „*zákon o přísaze*“ (Test-Act), jenž nařizoval, aby všichni, kdožby zastávali nějaký úřad občanský neb vojenský, složili přísahu o svrchovanosti královské v církvi, a aby podepsali vyjádření proti transsubstantiaci. Ihned musel i bratr králův (Jakub II.) vzdáti se úřadu vysokého admirála, poněvadž byl katolíkem. A v krátkém čase potom propuštěna také kabala. Konečně způsoben nátlakem sněmu proti chuti královské i mír mezi Anglií a Holandskem (r. 1674); ano Karel II. nad to ještě donucen jest svoliti ve sňatek *Marie*, nejstarší dcery a dle domnění dědičky bratra králova, s Vilémem Oránžským (r. 1675).

Druhý následek řečeného obratu bylo *přenesení bojiště do zemí habsburských*, a jmenovitě do *svobodného hrabství burgundského*, po kterém Ludvík již dávno zatoužil. Na jiné straně vpadli *Švédové* jakožto spojenci Francouzů do zemí 1675 braniborských, utrpěli však blíž *Fehrbellína* (1675) nad vtokem havolským do Labe tak rozhodnou porážku, že hned potom i ze svých Pomořan vyhnáni jsou. A poněvadž mezi tím politika Leopoldova způsobila nesnáze v Uhrách, Ludvíkem podporované, naklonily se některé strany k míru, který pak po dvouletém vyjednávání přiveden k místu v Nim-

vegách r. 1678. Holanďané vyrovnali se s Francouzskem bez 1678
všeliké ztráty zemí, Španělové museli Ludvíkovi vydati *svo-*
bodné hrabství burgundské, které tudy k říši německé již
dále se nepočítalo, vedlé některých měst v Nizozemsku, a
císař postoupil mu porýnského Freiburka. Kurfirst brani-
borský donucen vydati Švédům dobytých Pomořan zvláštním
iněrem *st.-germainským* (1679), zanevřel však následkem toho 1679
proti císaři, kterýž mu odepřel podpory v jednání proti ne-
přátelským spojencům. Užitek, jenž plynul z míru tohoto
Ludvíkovi XIV., nezáležel však tak velice v zemích tudy
získaných, jako spíše na tom, aby roztrhl spolek protifran-
couzský a způsobil nepřátelství mezi mocnostmi prvé spoje-
nými. Z obecné nedůvěry moci k moci mnil totiž Ludvík XIV.
kořistiti v čase příštím.

Tiseň polská (1655—1667); vznik samostatné říše pruské
(1656—1660). R. 1654 vzdala se švédská královna Kristína
trůnu ve prospěch Karla X. Gustava, bratrance svého, *) kní-
žete z Zweibrücku v západní Falci rýnské, který po delší
čas konal ve vojsku švédském službu velitele. Ale Jan
Kazimír, král polský (1648—1668) z rodu Vasovců, popíral
knížeti práva naň vzneseného, **) a to bylo bojechtivému
Karlovi X. příčinou, že začal s Polskem ihned válku. Chvilu
byla mu v tom příznivá. Poláci byli právě tehdež zaměstnáni
na jihu a na východě litevském, t. s Kozáky a s Rusy. *Ko-*
*záci***)* vzbouřili se proti pánovitým Polákům, jednak hájíce
společenských obyčejů domácích, jednak kladouce odpor
proti církevnímu jich sjednocování s katolíky západními
(str. 74.). V čele bouře byl *Bohdan Chmelnický*, kterýž cíťe
sebe konečně slabým, dal se (r. 1654) pod ochranu císaře
moskevského (Alexeje). Následkem toho vtrhli Rusové do
krajín litevských nad horním Dněprem a západní Dvínou.
Mezi tím tedy vpadl Karel X. s přivolením velikého kurfirsta
braniborského *Fridricha Viléma* (1640—1688) braniborskými
Pomořany v krajiny severopolské, opanoval téměř všechny země
vlastního Polska, tak že Jan Kazimír až na cizí půdu (do
Slezska) utekl; král švédský donutil pak i kurfirsta, že od

*) Křížkovy Děj. vř. str. 89.

**) Srovnej zde str. 69, 73, 80, 89, a 92.

***) O původu a důležitosti jejich viz Slovník N.

Polska zjevně se odtrhl a v příčině zemí východopruských vzal vasalství od Švédů. Ale zemí polských bylo snáze dobytí než na uzdě držeti; v krátké době zápasili Švédové na všech stranách s bouřemi. Tedy zřekl se Karel X. všeho nadvlády nad braniborským Pruskem, boje se, aby kurfirst od něho se neodvrátil; pomocí braniborskou zvítězil potom ještě jednou nad sestředěným vojskem polským v třídenní bitvě blíž *Varšavy* (28—30. čce r. 1656). Avšak nyní začaly se ujímati Polska západoevropské mocnosti, kterým nové osvědčení se velmoci švédské se protivilo. Jmenovitě král dánský (Frídrih III.) učinil rozhodné pokusy výbojné, i zmocnil se švédského Brémska nad Vesperou. Karel X. pojistil tudy kurfirstovi souverénitu východního Pruska *úmluvou labiavskou* (1656), a potom ze svých německých zemí do Holštýna, Šlesvíka a pak až do Jutska vtrhl, válčení v Polsku zůstaviv zvláštním velitelům. Zatím naklonil se, když i císař hmotnou mocí proti Švédům zakročil jakožto obhájece míru vestfálského, také veliký kurfirst k Polákům a dosáhl na nich *smlouvou volavskou* (1657), že svrchovanost pruská i od nich jest schválena. Brzy potom přepravil se král švédský přes oba zamrzlé Bely (1658) na Seeland a vynutil na Dánech *mír roeskildský* (1658), kterým tito postoupili Švédům všech zemí na východě Sundu, jež až posud stále náležely k říši dánské. Ale výminky míru roeskildského plnily se zdlouhavě, Karel X. pak brzy i sám toho litoval, že zameškal zmocniti se všech zemí dánských. Obnovil tedy válku a oblehl Kodaň. Ale obyvatelé dánští a jmenovitě stav městský odvážili se nejtvrdošijnějšího odboje a došli podpory také od republiky holandské, která se obávala, aby jí nezavřeli Švédové průchodu do moře baltického. Zatím odřekl se Švédům docela i obojetný kurfirst braniborský, tak že nebylo předvídati konce válečného. Nenadále však zemřel Karel X., Francouzové pak zprostředkovali mezi stranami *mír r. 1660*. Frídrih III. dánský obnovil v Kodani celkem úmluvy roeskildské, Jan Kazimír pak vzdal se v klášteře olivském blíž Gdánska všech domnělých práv k trůnu švédskému, začež vydány jsou mu všechny od Švédův opanované krajiny polské až na *Estony* a *Livony*, které zůstaly v držení Švédův (Karla XI.). Postavení Pruska nezměnilo ničeho. Válku s Ruskem ukončil Jan Kazimír teprv po sedmi letech

mírem *andrušovským* (1667): Polsko ztenčeno o *Smolensko* 1667 a jižní krajiny na *pravém podněpří*, pak o panství nad *Kyjevem* a zeměmi odpadlých *Kozáků dněperských*.

Nejdůležitější změna byla ta, které si dobylo Prusko. Od té doby vstoupil rod braniborský rozhodně na dráhy politiky výbojně. Země jeho rozkládaly se (str. 77 a 94) příliš roztroušeně; knížatům záleželo na jejich spojení, i chápali se tudý všelikých politických spletek, aby cíle svého dosáhli. Záměry tyto však neshodovaly se s říšskými a s postavením Habsburkův jakožto císařův *). Bylo to zvláštním štěstím knížat braniborských, že se rod habsburský potom téměř bez ustání zapléтал do rozličných válek na jižních stranách Evropy, ve kterých zhusta i pomocí pruské potřeboval. — Spor jülišský (str. 77.) vyrovnán mezi knížaty držiteli r. 1666 po zrušení spolku rýnského; *Kleve, Mark* a *Ravensberg* dány Braniborsku; knížata neburští podrželi Berg a Jülich.

Vítězení císaře Leopolda I. v Uhrách proti Turkům i proti domácím bouřím (1661—1699). Po smrti vrtkavého Gabriele Betlena (1630) volili si *Sibiňané* **) knížata svá z rodu *Rákociů* (1631—1660). *Jiří Rákoci II.* dal se svéstí švédským Karlem X. Gustavem na jeho stranu a zapletl se tudý do války švédsko-polské. To však vzala mu porta turecká za zlé; sultán (Muhamed IV., 1648—1687) vyzval stavy sibiňské, aby odřekše se Rákoce, nového knížete si zvolili. V bojích potom vzniklých mezi stranami zemřel Jiří II., strana jeho obrátila se k císaři s žádostí za pomoc, a tak obnoveny zase války císaře s Turky (1661). Mezitím 1661 osazován stolec knížecí opět a opět osobami politiky nerozhodné, kolísající mezi Vídní a portou, která čím dál tím vyšší poplatek na knížetství vynucovala. Vojska císařská sbírala se zdlouhavě, ani Turci zatím některých měst na Slovensku dobyli (jmenovitě Nov. Zámků) a potom až i na Moravě plenili a pálili (1663). Teprv r. 1664 došly věci roz- 1663 hodné bitvy nad Rábou nedaleko hranic štýrských blíž kláštera *Sv. Gottharda*, kdež císařský vůdce *Montekukuli* (str. 89) odvážlivostí svou dobyl prvního slavného vítězství nad

*) Viz ustanovení míru st.-germainského z r. 1679.

**) Opakuj str. 24, 25, 32—34, 42—43, 68—69, 70, 75, 78, 82, 83, 87.

1664 nepřítelem křesťanstva. Následkem toho byl mír *železnohradský* (vásvarský), který však nebyl po chuti ani Uhrův ani Sibiňanů. Sedm komitátův uherských prvé příslušících ke knížetství sibiňskému rozděleno nyní mezi sultána a císaře tak, že sultánovi dány čtyři a toliko tři zůstaly císaři. Vedlé toho podrželi Turci některá města, kterých právě na císaři dobyli, a knížetem sibiňským zůstal *Michal Apafy*, jehož hájil sultán hned od početí válečného. A poněvadž mír zavřen byl proti obyčeji beze schválení skrze sněm uherský a naproti tomu „cizí“ vojska císařská i po míru se chovala v pevnostech uherských, zmocnila se Uhrův opět (viz str. 17 a 75) obava, aby neužilo se válečné moci spíše proti náboženským a politickým svobodám zemským než proti Turkům.

Obava stavův uherských zakládá se na *skutečných příčinách*. Neboť tehdáž strojily jako na obecné znamení všechny vlády západoevrópské útok na svobody stavovské. V *Dánsku* užil král *Fřídřich III.* v témž směru posledního neštěstí válečného, jehož vinu svedl na nedostatečné vlastenectví vyšších stavů. V *zemích prusko-braniborských* obmezil *veliký kurfirst* sněmy stavovské mezi válkou švédsko-polskou, spoléhaje na vojsko, které měl pohromadě. Příkladu jeho následovali i jiní *knížata němečtí*, ano i *slezští* *). Pokusové *anglického* krále *Karla II.* v též příčině učinění (str. 112) nebyli tedy nic zvláštního. Sám *Leopold I.* pak naznačil týž směr politiky své již dosti jasně tím, že v některých zemích, jako na příklad ve Slezsku, ani obyčejného holdování stavovského nevezal předse.

1670 Nejřednější *magnáté v koruně uherské* zasvěceni jsouce dobře do těchto snah mocnářův, zařídili mezi sebou *tajný spolek* a hledali za touž příčinou pomoci i u cizích mocností, jako ve Francii, jejíž král právě opácným směrem působil při dvoře anglickém, a v Turecku. Ale přípravy spiklých magnátů, když *vzbouření* v skutek uvedeno (1670), minuly se cíle; pomoc venkovská selhala, a náčelníci bouře (Petr Zrinský, bán charvátský, Fr. Nadasdy, nejvyšší sudí uherský, Fr. Frankopan, svat Zrinského, a Němec Tattenbach, císařský místodržící ve Štýrsku) zaplatili podniknutí své životy (1671).

*) Viz rozpravu „o zřízení zemském v knížetství opavském“ v Časop. mus. kr. č. na r. 1865 str. 294—309.

Za obecné ochablosti potom v Uhrách vzniklé zakládal císař ihned odhodlaně neobmezenou vládu. Dosavadní zřízení zemské pozbylo platnosti, sněmy nesvolávány, úřad palatina neobsazen, daně ukládány beze svolení stavovských, vojenští soudové, jsouce sestaveni nejvíce rozhodnými cizinci, stíhaly účastníky bouře a zkracovali svobody akatholíků.

Mezitím však zapletl se císař do druhé francouzské války loupežné, a donucen tudy moc svou rozdrobiti, kdežto Ludvík XIV. nyní Uhry tím ochotněji podporoval, když se *na novo zbowřili*, majíce za náčelníka hraběte *Emericha Tököla* (1677). A když válka francouzská došla konce, ujala se povstalcův uherských turecká porta tak, že ani koncesse od Leopolda Uhrům poskytnuté neměly smířlivých následků. R. 1683 vytáhl veliký vezír *Kara Mustafa* s vojskem 200.000 mužův do zemí Leopoldových a oblehl *Videň**). Naproti tomu vstoupil císař v přátelský spolek s králem polským *Janem Sobieským* (1674—1696) a dosáhl značných pomoci nejen z ostatních svých zemí, anobř i z říše německé, kdež před nedávnem (1681) obnovena jest matrikule říšská (srov. II. str. 221) a ustanovena válečná moc na 40.000 mužů. Čtyřicet dní svírali Turci k hrdinskému odboji odhodlanou *Videň*, kdež řídil statečně věci válečné udatný hrabě *Rüdiger ze Starhemberka*. Konečně když vojové polští s německými a domácími v dolině tulenské v jedno se spojili (85.000 m.), podstoupena dne 12. *září* bitva podlé návozu hrdiny polského a *Kara Mustafa* po krvavém odporu na hlavu poražen. Vítězství toto naplnilo válečníky křesťanské netušenou důvěrou v sílu jejich, i stíhali tudy Turky napořád, připravující jim porážku za porážkou téměř po celé rozloze mezi Dunajem a Dravou podél rozhraní zemí císařských a tureckých. Nejdůležitějším však skutkem bylo dobytí města *Ostřihomu*, kteréž bylo pode jhem osmanským plných 78 let (t. od míru žitvatorockého).

Po události této oddělil sice král polský vojska svá od císařských, avšak nikoli proto, aby přestal válčiti, anobř aby ze zákarpatského území domácího dobyl zemí prvé odtržených od říše litevskopolské. Již pak roku potomního (1684) přistoupila ke spolku císaře s *Janem Sobieským* také

*) Druhé obležení Vídně od Turků. Srovnej str. 26, 31 a 32.

republika benátská, tak že porta vojska svá na tři rozdílná bojiště rozvésti musila. Císařským vojevůdcem byl *Karel, vévoda lotrinský*, jenž posádky turecké z pohraničných pevností neustále vytlačoval, roku pak 1686 i Budína dobyl, kterýž tedy po 145 létech (str. 34) s panstvím habsburským nanovo spojen jest. Tököly i porta nabízeli císaři mír, avšak bez účinku. Povstalci přecházeli na stranu císařskou, a po nové rozhodné bitvě u *Harkáně* (1687) na jihozápadním cípu roviny muhačské opanoval Karel Lotrinský celou *Slavonii* s pevností *petrovaradínskou*, a přinutil i knížete sibiňského *Michala Apafa* ke smlouvě, kterouž kníže se zemí svou poddal se pod vrchní panství císařovo.

Tak mocně působily tyto porážky vojsk tureckých až i v Cařihradě, že Muhamed IV. následkem jich s trůnu svržen a na jeho místo *Soliman III.* (1687—1691), bratr jeho posazen jest. Mezitím zprznil generál *Karaffa* obecnou radost nad slavnými vítězstvími, zařídív v *Prešově* náhlý vojenský soud, který nekonečnými popravami na dlouho stal se hrozným v pamětech lidských. Naproti tomu obnovil císař na sněmě *prešpurském* (1688) přece staré zřízení zemské s dvěma toliko proměnami, t. tak, že výslovně povýšil za zákon právo nástupnictví na trůn dle řádu prvorozenství, a pak že zrušen jest v ústavě Ondřeje II. článek, který dával šlechtě uherské právo k odboji v případě porušení zákonů říšských se strany vládní (II. str. 160). Tato mírnost vítězného císaře zbavila stavy uherské odvěké k trůnu nedůvěry, a naproti tomu unesený jsou myslí válečníků křesťanských velikým cílem nejen v Uhrách dokonati osvobození ze jha tureckého, anobř i za Sávou a za Dunajem na polouostrově balkánském vyvrátiti panství moslemské*). Všickni národové polouostrovští obraceli toužebně zřetel svůj k císaři římskému.

V tom však prokázal Ludvík XIV. Solimanovi III. znamenitou službu, zdvihnuv tak řečenou *třetí válku loupežnou*

*) „Uhry a východní otázka“ od J. Perwolfa v Čas. mus. kr. č. na r. 1869 str. 5 atd. — Řečená mírnost císařova zaslужuje tím více povšimnutí, poněvadž nebyla nahodilá, anobř dobře uvážená. Leopold zajisté poznal, že se spokojenými národy vlada jeho stává se silnější, a v tomto smyslu byl i anglickému králi Jakubovi II. pozoruhodným rádcem. Viz Macaulayovy Dějiny angl. II. str. 26.

čili *orleánskou* (1688—1697). Nicméně zastaveny jsou vítězné pokroky spojencův proti Turkům jenom na kratinký čas. *Ludvík, markrabí badenský*, nástupce Karla Lotrinského v nejvyšším velitelství, porazil a zabil nového vůdce tureckého (Mustafu Kiuprila) u *Slaného Kamene* blíž stoku Tisy a Dunaje (1691), a teprv když i on opustil bojiště, aby válčil proti Ludvíkovi francouzskému, ochablo válčení proti Turkům opět na několik let.

Nového avšak i rozhodně příznivého vzletu dostalo se mu teprv, když bylo svěřeno rekoři *Eugenu Savojskému*. K tomu vystoupili naproti Turkům i *Rusové* výbojně. Porta brala totiž Malorusy s úředníky moskevskými nespokojené, a kozáckého hetmana *Dorošenko* pod svou ochranu, a byla tudy po delší čas Moskvě nepohodlnou. Nad to pak neoblomný mladý carevič ruský, *Petr Veliký**) (1689—1725) na Turky udeřil, aby zjednal Rusům pobřeží černomořského. Po dobytí *Asova* se strany Rusů (1696), a po porážce, kte- 1696 rou způsobil Turkům Eugen u *Senty* nad Tisou při deltě marušském (1697), žádal sultán (Mustafa II., 1694—1702) 1697 za mír, kterýž konečně se všemi spojenci zavřen jest v *Karlovcích* nad Dunajem roku 1699. Turecko postoupilo císaři 1699 vyjmouc temešvarský banát celých svých *Uher* a celého *Slavonska* a vzdalo se všech práv k *zemím sibiřským*, které již od r. 1697 pro věrolomnost knížete Michala Apafa II. přímo pod vládu Leopoldovu postaveny jsou; *Benátčané* zůstali v držení *Moree* a několika iónských ostrovů; *Polákům*, kteří po smrti Jana Sobieského (1696) za krále zvolili *Augusta II.* kurfirsta saského, zůstaveny *Kaměnc*, *Podoly* a *Ukrajina*; *Rusové* spokojili se *Asovem*. Avšak naděje slovanských národů polouostrovských nedošly ani částečného vyplnění; tudy převedl patriarcha *Arsenius Crnojevič* přes 40.000 srbských rodin na půdu císařskou do *Bačky* a do *Sřemu*, kdež jim zaručeny jsou jisté náboženské i národní svobody.

Revoluce anglická r. 1688. Již za války holanské (str. 114) znechtěla se Angličanům nevlastenecká vláda Karla II.; nechuti té přibylo, když vyšlo na jevo po míru nimvežském, kterak i dvůr i rádcové jeho brali z Francie rozdílné platy uvozující Anglicko v podruží politiky Ludvíka XIV. Když

*) Viz Slovník Naučný VI. str. 299 a 300.

pak Karel II. proti zákonu o přísaze udílel ve vojsku místa čestná zjevným katolíkům a uvalil na sebe takto podezření, že strojí úklady proti obecné církvi anglické, nastalo v říši takové kvašení, že *žádalo se* zjevně i na sněmě za to, *aby bratr králův*, který právě po druhé se zasnoubiv, za ženu si vzal katoličku Marii modenskou, *z řádu posloupnosti byl vyloučen* (str. 113 a 114). Král tedy aby žádosti překazil, sněm rozpustil. Aby však lid poněkud si naklonil a z voleb do příštího sněmu aby nevzešel proti snahám jeho ještě tužší odpor (srov. str. 97), potvrdil zákon o svobodě osobní, tak řečený „*habeas corpus act*“ (1679), kterým nezískali Angličané sice nových práv, ale dokonale pojistili si jistými předpisy šetření práva zděděného. Ale prostředek tento nevyplnil mezery mezi mocnářem a národem, neboť volby do obecného domu vykonaly se tak, že strana přející si vyloučení Jakubovo, čili tak zvaní *whigové*, nad stranou královskou, čili *toryskou*, *) dosáhla konečného vrchu (1680), ačkoli v domě lordů většina snesení domu obecného zamítla působením ministra Halifaxa. Avšak v mysli národa nezměnilo se proto ničeho; ano sám král francouzský podněcoval tyto spory anglické, aby v podnikáních svých nemohly se mu činiti z Anglie překážky (srovnej str. 113). Karel II. svolal nový sněm, a sice do *Oxfordu*, domýšleje se, že v městě tom nebude hlas sněmu tolik podléhati veřejnému mínění jako v Londýně; ale i v tom zklamala ho naděje. Rozpustil sněm opět, a vládl potom již beze sněmu napořád, pronásleduje všelijak nejčelnější whigy, kteří tudy opouštěli Anglicko, sbírajíce se v Nizozemí. Na smrtelném loži (1685) přiznal se k učení katolickému, k němuž se stále byl klonil; a poněvadž snažení whigův nedošla zákonité platnosti, následoval po něm podle zděděného řádu *Jakub II.*

Nový panovník pokračoval na neblahé dráze Karla II. i v příčině nešetření zákona o přísaze, i v příčině podružství francouzského, a domníval se v skutku, pomůže-li Ludvíkovi XIV. k přivtělení Brabantska a jiných částí španělských k říši jeho, že pomocí francouzskou pak zničí církev anglickou a zařídí doma panství absolutní i stálé vojsko k pod-

*) Vřklad názvů těch viz v Macaulayových Děj. angl. strana 176—177.

poře tohoto panství. Avšak pokusy v tomto směru činěnými vyvolával rozličné vzpoury, které čím dál, tím povážlivějšími se stávaly. Důmyslný státník Halifax ze služby propuštěn a nový dům obecných „sehnán nesvědomitým užíváním úskoků, podplácení a násilí.“ Ale cokoli podnikl král, vše obrátilo se proti němu; strach před obnovením vlády katolické, podobné k vládě Marii Tudorovny, opanoval dalekou většinu obyvatelstva, a tudy i většinu sněmu. A v strachu tom byli Angličané brzy po nastoupení Jakuba II. udržováni zvláště také řáděním *Ludvíka XIV.*, kterýž právě tehdá násilně hugenoty vyhuboval a *edikt nanteský zrušil**) (1685 str. 67). Jakub II., jenž na krátký čas hugenotů do říše své uprchlých se poněkud ujímal, chování své záhy změnil, a co zatím náboženské zákony přísně vykonával naproti podřízeným sektám, vytasil se (4. dubna l. 1687) o své moci s nařízením o *indulgenci* čili snášelivosti náboženské v příčině katolíků**). Na místě kněží episkopálních ustanovováni jsou katolíci, duchovenstvo pak, které odepřelo v kostelích prohlásiti indulgenci, stíháno až i žalářováním. Mezitím narodil se králi syn, následkem čehož Angličané zbaveni jsou naděje, dostati se kdy pod vládu protestantských dědiců Jakubových. Spojivše se tedy s Vilémem III. Oránžským, jenž dosáhl schválení činu svého i na obecných státech holandských, způsobili obecnou bouři a donutili Jakuba II. na útěk. Vilém zaručil říši náboženská práva i politické svobody, a povolán (dne 13. února) l. 1689 s chotí svou za krále a královou země anglické. Průběh *obranné****) této a téměř nekrvavé revoluce byl sice krátký, avšak následkové její trvají posud: řádný a volný rozvoj říše uvnitř, a obezřelá i samostatná politika na venek. Jakub II. a dědicové po meči činili sice pomocí francouzskou některé pokusy k opětnému dosažení ztraceného trůnu, avšak podnikání jejich zmařena jsou sjednocenými silami vlády a národa.

Reunie *Ludvíka XIV.* (1680—1684). Mírem nimvežským a st.-germainským způsobil Ludvík XIV. mezi předními dvory evropskými jistou rozhořčenost, které brzy potom za

*) Macaulay, Děj. angl. II., str. 173 atd.

**) Tamtéž III., str. 36 atd.

***) Tamtéž str. 363—369.

sporův anglických a nepokojův uherských zvláštním způsobem užil k rozšíření říše své i bez vypovězení války. Zařídil totiž v *Mettách* (1680) a brzy potom i v *Breisachu* zvláštní komory, kterým uložil, aby vyšetřily, co jmenem pertinencií a dependencií náleželo ke krajinám a městům prvé postoupeným Francii v míru vestfalském a nimežském. Co potom od komor těch za pertinencií či dependencií vyhlášeno, toho se ihned zmocnil, odnímaje takto Španělsko a říši německé kraje, města, vsi, hrady a mlýny, počtem až na 600 částic, mezi kterýmiž byla také důležitá města *Luxemburk* a *Štrassburk*. Toto slučování dependencií s hlavními částkami řádně postoupenými za řečených mírů nazýval „reuniemi“. Císař Leopold I. zapleten jsa té doby následkem bouří uherských do veliké války turecké (str. 119) spůsobil v *Řezně* (1684), aby dalším reuniím překazil, ve spojení se Španělskem a stavy říšskými s Ludvíkem „*příměří na dvacet let.*“ Král francouzský podržel, co si byl vzal, aniž by však byl přestal znepokojovali sousedů svých. Následkem toho vymohl císař přece aspoň tolik, že zařídilo s ním *Španělsko, Vilém III. Oránžský, Braniborsko*, několik jiných *světských knížat německých* a *Švédsko* ještě zvláštní *spolek augšpurský* (1686) proti přechvatům Francie. — S vylíčeným násilím provozovaným na venek reuniemi srovnávaly se docela také prostředky, kterých užíval Ludvík XIV. uvnitř říše k vyhubení hugenotů. Kolem 500.000 *vystěhovalců* usadilo se následkem tohoto násilného a pak i výslovného zrušení ediktu nanteského ve Švýcarech, Holandsku, Braniborech a jinde.

Válka falcká, orleánská čili třetí loupežná (1688—1697). Neobyčejně příznivé výsledky, kterých dosáhl Leopold I. v Uhrách i následkem slavných vítězství i za příčinou mírné své politiky (str. 120) zbudili v králi francouzském závist i obavu, aby se nestal mu císař se spolkem augšpurským nebezpečným; i začal tudy novou válku loupežnou. Získav na stranu svou církevní kurfirsty německé podplácením jich, vtrhl do *rýnské falce*, aby ji opanoval jmenem bratra svého, *Filipa vévody orleánského**). Vévoda tento byl (po smrti Henrietty anglické**) manželem Alžběty Karolíny, sestry

*) Křížkovy „Děj. všeob. a rak.“ str. 82 a 85.

***) Tamže str. 85.

Karla, kurfirsta falckého, kterýž, nezanechav žádných dítek, zemřel r. 1685. Po právu německém i obvyklém v rodě *Vittelsbachů* (str. 12) měla Falc rýnská po meči spadnouti tehdáž na nejbližše mladší falckou větev *neuburskojüličskou* (str. 12, 77, 116); avšak Ludvík XIV. předstíral, že jsou statky falcké i po přeslici dědičné a že tudy mají vydány býti vévodovi orleánskému. Vojska francouzská řádila v obsazených částech porýnských s neslýchaným barbarstvím, tak že podobalo se, jakoby ne Rýn, anobřž nějaká poušť měla býti rozhraním mezi Německem a Francií. Bojiště rozšířilo se následkem spolku augšpurského po všem sousedství francouzském, a když dosedl Vilém III. na trůn anglický, i přes moře atlantské. Avšak jakkoli bojováno proti Francouzům od nejvýtečnějších vojenských vůdcův i císařských i cizích, tak že tudy způsobena Turkům, spojeným s Francií, znamenitá úleva, vítězili vůdcové francouzští (Catinat, Luxemburg, Vendôme) na suchu přece téměř všude. Jenom na moři utrpěli l. 1692 Francouzové (admiral Tourville) naproti skalnatým břehům normanským blíž mysu *La Hogue* od loďstva angloholandského porážku a záhubu tak rozhodnou, že *od té doby námořská moc francouzská daleko zůstala za anglickou a holandskou*. Nicméně způsobil Ludvík mezi nepřátely svými podivení veliké, když nenadále objevil ochotu učiniti válce konec a spokojil se mírem rysvickým (blíž Haagu) l. 1697, kterým za nepatrná místa v Níozemí vrátil Španělům město *Luxemburk*, jinak téměř ničeho nezískav.

Druhá úmluva Leopolda I. s Ludvíkem XIV. v příčině rozdělení říše španělské r. 1698 (viz str. 112) schválena i od Anglie a Holandska.

Války o posloupnost španělskou (1701—1704). Říše španělská*) za netečných panovníků (Filipa III. i IV. a *Karla II.* 1665—1700) příčinou domácích bouří a stálého i míchání se i zapletení do obecných věcí evropských tak se vysílila, že poslední panovník její z rodu habsburského již mnohem menší váhy požíval než souvěký císař Leopold I. z mladší větve téhož rodu; ano na konci 17. století vážil hlas Viléma III. Oránžského patrně více než hlas španělský.

*) V příčině objemu jejího opakuj str. 4—7, 16, 26, 34—35, 37—38, 54, 59—60, 62, 73, 96, 109, 112, 115, 124.

Nicméně mohl v té věci objeviti se náhlý obrat, kdyby po Karlu II., který neměl žádných přímých dědicův, buď byla říše španělská v jednu splynula s některou jinou velmocí, aneb alespoň o ní se mohla bezpečně opíratí za mocnáře důmyslnějšího, než byli nástupcové Karla I. Případu prvního báli se téměř všichni státové, zvláště pak záleželo Vilémovi III. a tudy i říším od něho spravovaným na tom, aby nebezpečí takovému překazil. Také úmluvy, které v též věci předsevzaty jsou dvakrát (str. 112 a 125) mezi Leopoldem I. a Ludvíkem XIV. z dobré části spočívaly na podobných obavách. Karla II. však řečené úmluvy, když došel o nich zprávy, tak rozhořčily, že svým spůsobem mnil je přerušiti; avšak nástupce, kterého za tou příčinou sám jmenoval (příbuzný syn kurfiršta bavorského), smrtí ho předešel. Po právu dědičném ve Španělech obyčejným byla by tudy měla říše spadnouti na nejbližšího příbuzného po přeslici, t. Ludvíka, buď syna aneb vnuka Ludvíka XIV. *); ale právě následkem toho byla by se vlastně Francie, sama o sobě jsouc v očích mocností evropských již příliš mocnou, o Španělsko jenom rozšířila. Poněvadž tedy Karel II. znamenal, žeby takového obou sousedních říší sloučení mocnářové evropští nikdy nedopustili, ustanovil sám v závěti své, šetře co možná domácího práva dědičného, za příštího panovníka španělského druhorozeného vnuka Ludvíka XIV. t. *Filipa z Anjou*. Ustanovením tímto byla posloupnost španělská v skutku řádně upravena.**) Avšak zařízení tomu, když vyšlo na jevo po smrti Karla II., protivil se jednak císař, jednak i Vilém III. Císař nesl těžce, že rod jeho z dědictví, ku kterému choval stále naděje, prostě byl vyloučen; Vilém III. pak trval na tom, aby úmluvy, ve kterých se účastnil, byly náležitě uskutečněny, domnívaje se, že takto rovnováze evropské nejdříve se vyhoví. Naproti tomu však Ludvík XIV. úmluv jako ne-
1700 oprávněných nyní si již nevšímal; Filip ještě r. 1700 v Madridě za krále prohlášen a po vši říši i v částech zámoř-

*) Křížkovy Děj. všeob. a rak. str. 98 a 83.

**) Namítá se sice, že sestra Karla II. (Maria Theresia), když si vzala Ludvíka XIV. za muže, vzdala se svých práv dědičných; avšak to stalo se jenom pod jistými výminkami (výplaty věna o 500,000 korunách), kteréžto výminky se španělské strany nebyly vyplněny.

ských za pána uznán. Vznikla tedy válka, kterou o své ujmě začal zprvu císař, až se k němu brzy potom přidaly téměř všechny moci západno- a středoevropské. Kurfirst bavorský stál na straně francouzské.

Třináctiletá a krvavá tato válka v mnohé příčině byla nad jiné neblahou. Nehledí-li se k politice anglické, která důsledně hájila rovnováhy politické v Evropě, znamenala válka španělská v rozvoji člověčenstva krok zpátečnický, poněvadž sloužila hlavně jenom záměrům dynastickým (srov. II. str. 231 a III. str. 21). Vítězství vojsk císařských v jižních Uhrách, kteráž stála ve službě *velebné idee osvobození křesťanstva zdsavského* ode jha osmanského, spletky španělskými jsou zastavena, doba pak jim tehdaž tak příznivá nevrátila se potom již nikdy. A kdežto císařové Fridrich III., Maximilián I., Karel V. a Ferdinand I. *) *domácí země své z Němec vybavovali*, aby tím snáze vyhověli ideji, která jest životní úlohou říše naší, octl se nástupce Leopoldův Josef I. za války španělské v takovém postavení, že (l. 1708), aby si pojišťil pomoc z Němec, i země koruny české (ovšem bez svolení jejich) zapsati dal do říšské matriky německé. **) *Svazky kntžat německých k říši se uvolnily* jednak povýšením kurfirsta brandenburského na *krále v Prusích* (1701) ***), jednak pomocí od císaře kurfirstu saskému Augustovi II. poskytnutou, aby po Janu Sobieském zvolen byl za krále polského (1697). Poněvadž pak August II. následkem této volby přešel na víru katolickou, převzali odtud mocnářové prusští na sebe rollu hájiti interessů zemí protestantských v Němcích proti stavům katolickým a císaři †), a nabyli takto v říši velmi důležitého postavení.

Válečnictví spojencův císařových proslavili vojevůdcové *Eugen Savojský* a Angličan *Marlbrough*; Eugen bitvami u měst *Carpi* a *Chiari* ve středu severní Italie, *Marlbrough* bitvou blíž *Šellenberka* naproti výtoku řeky Lecha; oba pak u *Hochstädtu*, o něco západněji od místa předešlého. Vítězství tato zmařila jednak vtržení Francouzů přes Tyroly do Bavor, jednak zaměření vojska bavorskofrancouzského do Uher, kdež mezitím opět způsobeny plaché bouře. Také na

*) II. str. 226, 232; III. str. 10, 17, 41—42.

**) II. str. 221; III. str. 118.

***) II. str. 125.

†) III. str. 48.

moři dosáhlo loďstvo anglické vrchu nad francouzským, a dobylo důležitého klíče k moři středozemnímu, totiž *Gibraltaru*. Avšak rozhodných účinků věci tyto neměly. Pročez 1705 když potom (1705) zemřel císař Leopold I., pokračovalo se ve válce i za nástupce jeho Josefa I. (1705—1711). Eugen porazil Francouze před *Turinem* (1706) a vyhnal je z Itálie severní; následkem toho podmanil hrabě *Dawn* také *Neapolsko* (1707), kdež *Karel* pak, bratr císařův, vyhlášen za krále; *Sardinie* dobyli Angličané. Také na suchu zvítězil Marlborough opět nad vojskem Ludvíkovým u *Ramillies* (1706, zjz. od Luticha) a potom když se Eugen podruhé na jednom bojišti s ním octnul, připravili oba blíž *Oudenarde* nad střední Skaldou (1708) a nedaleko *Malplaquet* (1709, na flandersko-francouzském rozhraní) takové porážky Francouzům, že Ludvík XIV. začínaje zoufati nad šťastným koncem války, sám velmi příznivý mír nabízel. Ale hrdí vítězové Eugen a Marlborough a s nimi holandský radní pensionář *Heinsius*, horšice se na Ludvíka také z příčin osobních, kladli tak ponížující výminky míru, že nelze bylo jich přijati. Zatím však mnoho se sběhlo ve prospěch stísněného starce a jeho záměrů. V Hispanii dosáhli Francouzové opět vrchu nad Karlem, jenž pomocí anglickou až i Madrida se byl zmocnil; a mezi tím zemřel císař Josef I., za kterouž příčinou bratr a 1711 nástupce jeho Karel VI. (1711—1740) byl by měl vedlé císařství země habsburskorakouské sloučiti se zeměmi španělskými v jednu nebezpečnou universální monarchii. Toho však si v Evropě nikdo nepřál. Mimo to udály se i v *Angličanech* věci, které usnadnily smíření Anglie s Ludvíkem XIV. Bezdětný Vilém III. měl za nástupnici protestantskou kněžnu *Annu**), která zprvu kráčela sice ve věcech zahraničných politikou předchůdce svého, avšak brzy po bitvě malplaquetské nedohodnuvši se s chotí Marlboroughovou propustila ministerstvo whigův; strana *toryská* dosáhla následkem toho opět vrchu, a poněvadž také Anna neměla žádných dítek na živě, klonila se nyní strana vládní zase ke katolickým Stuartovcům, od Ludvíka XIV. podporovaným, ačkoli se záměry svými dobře se tajila. Proto zastaveny operace válečné a ještě l. 1711 přivedeno mezi Anglickem a Francií obapolné do-

*) Křřž. Děj. všeob. a r. str. 85.

rozumění o výmínkách příštího mfru. Brzy potom Marlborough úřadu svého skutečně zbaven a spojenci angličtí do Utrechtu, kamž Vilémem III. ohnisko válečné položeno bylo, 1712 k vyjednávání o mír pozváni. Jednání konala se s každým spojencem zvláště, a tak dosáhl Ludvík XIV. takových věcí, kterých by před krátkým časem nikterak nebyl se nadál (1712—1713). Trůn španělský zůstaven rodu *anjouškému*, avšak tak, aby nikdy s francouzským se nespojil, a pak aby *vedlejší země evropské* od něho se oddělily. Za to uznal Ludvík XIV. protestantské nástupnictví v Anglii za oprávněné a postoupil Angličanům v Americe *Akadii*, *Nový Foundland* a *země při zálivu hudsonském*. Španělsko pak nechalo jim pevnosti *gibraltarské* a ostrova *Menorky* a vyhradilo právo *převážení otroků* z Afriky do španělských zemí amerických. Republika holandská vymínila si právo, v španělském Nizozemí, které mělo dáno býti rodu rakouskému, chovati posádky v některých pevnostech proti Francii (*úmluva, barrierní*), a jisté obchodní svobody s Francouzi. Savojský *Viktor Amadeus II.* dostal ostrova *Sicilie* a titulu královského s právem rodu jeho přirčeným, aby po vymření španělských Anjouvců spadlo království španělské na něho neb jeho dědice*). Pruský král Fridrich I., jenž mezi válkou zdědil nad střední Emží dvě hrabství (Lingen a Teklenburk), získal v Nizozemích *horní Geldry* na jihu klevském (str. 117). Španělsko narovnáni tato přijalo, vedlo však válku proti císaři Karlovi VI., který k míru s Francií přistoupil teprv r. 1714 po několika 1714 marných pokusech válečných, anižby se byl s Filipem V. konečně dohodl. Tak zůstal v nejistém držení *Nizozemska*, *Neapole* a *Sardinie*, a *Milanska*, s kterým sloučeno jest i *Mantovsko*, jakožto léno říšské odumřelé r. 1708 (str. 89).

Nedlouho před tím zemřela anglická královna Anna, za níž parlament skotský s anglickým splynul v jeden jediný (1707); její nástupce pak z rodu hannoverského, *Jiří I.* (1714—1727, druhý kurfirst v Hannoversku) otočil se opět ministry whigskými, dřívější rádce toryské stíhav veřejně, pro náchylnost „Jakobitskou.“

*) I toto povýšení knížat savojských pokládati lze za zvetšení lenních svazků říše německé (srovnej str. 14 a 89). — Jako na bylo v Německu Prusko, tak v Itálii Savojsko důležitého postavení.

Rozbití velmocí švédské (1700—1721). Ve Švédsku do-
 sedl na trůn r. 1697 Karel XII., jinoch teprv 15letý, jenž
 však brzy potom vyhlášen jest za dospělého. Panovníci sou-
 sední, cár Petr Veliký, polský August II. a dánský Frídriř IV.,
 majíce mladíka za neschopného k vládě, spojili se mezi
 1699 sebou 1699, aby říše své na újmu Švédska rozšířili. Lou-
 pežné záměry a války Ludvíka francouzského objevily se
 takto v nových podobách. Petr Veliký sám přiučiv se v ci-
 zině (v zemích Viléma III.) námořnictví nesl to těžce, že
 Rusové odstrčení jsou mírem *stolbovským* (str. 80.) od moře
 baltického, a August II. mínil říši polské vrátiti Estonsko a
 Livonsko, kterýchžto zemí nabyli Švédové mírem *olivským*
 (str. 116). Král dánský pak měl za to, že zvýší moc svou
 na útraty knížat holštýnsko-gottorpských, mladší to větve rodu
 svého, která měla v držení část vévodství šlesvického a Hol-
 štýn, a ve snahách svých, aby dosáhla plné samostatnosti,
 podporována byla sešvakřenými Vásovcí švédskými*). Válku
 1700 začali všichni spojenci r. 1700. Avšak mladý Karel XII.
 hájil práva svého tak statečně a rozhodně, že se mu slušně
 obdivovali všichni vrstevníci jeho. Nad pomyslení rychle
 přeplaviv vojsko své na ostrov Seeland, oblehl Kodaň, a při-
 nutil krále dánského, který prvé vtrhl do zemí knížat got-
 torpských, k zavření míru v *Travendale* r. 1700. Knížata
 gottorpští zůstali v pokojném držení svého panství. Potom
 obrátil se vítěz proti Petru ruskému a porazil a rozehnal
 desetkrát větší vojsko jeho u *Narvy* (též ještě r. 1700). Když
 pak bez meškání mínil udeřiti v Livonech na saské voje
 Augusta II., dali se Sasfci na útěk. Poláci omlouvali se sice,
 že války králem svým počaté neschválili, avšak když po žá-
 dosti Karlově Augusta II. zřici se nechtěli, zaplavili Švédové
 1704 větší část jejich říše a způsobili to již r. 1704, že na místo
 Augustovo dosazen *Stanislav Lesczyński*. Polsko učinilo tedy
 mír, ale August II. zůstal spojencem ruským. Tedy nevšf-
 maje si Petra ruského vtrhl Karel XII. po nějakém čase bez
 svolení císaře Josefa I. zemí slezskou až do Sas, a donutil

*) Viz Křížkových Dějin vš. a r. str. 88 a 89. — Kristián III.,
 král dánský rozdělil Šlesvík a Holštýn r. 1544 proti základním
 zákonům z r. 1459 (II. str. 239), kterážto zařízení pozdější
 nástupcové jeho mínili napravití.

kurfirsta k míru ve *Starém Ranštadtě* (1706). Stanislav Lesczyński na trůně polském následkem toho potvrzen.)* 1706

Mezitím opanoval cár Petr opět krajiny při zálivu finském a položil tu nad Něvou základy k nynějšímu hlavnímu městu říše ruské (1703), počínaje si v tom vůbec násilně i proti vlastním svým poddaným. Bouře uvnitř říše, zvláště v zemích obydlených od Kozákův, šťastně překonal, a vojska nově a podlé způsobů západoevropských spořádaná tak vycvičil, že se již s Karlem XII. dobře měřiti mohl. K tomu přihodilo se, že král švédský, opustiv konečně Sasy, kozáckým hetmanem Janem *Mazepou* svéstí se dal ku vpádu do zemí maloruských, kdež záměry Mazepovy po obnovení spolku s Polskem nedošly pochvaly. Tak se stalo, že utrmácené vojsko švédské blíž *Pultávy* (r. 1709) poraženo jest. Karel, 1709 obklopen jsa všude nepřitelem, utekl na půdu tureckou.

Následek porážky pultavské byl veliký, a znamená počátek úpadku uměle zřízené velmoci švédské. August II. spojil se nanovo s Rusy, a příkladu jeho následoval ihned také král dánský. Stanislav Lesczyński z Polska vytlačen a trůnu zbaven; Dánové zmocnili se šlesvické části knížete gottorpského a opanovali i *vévodství bremské*, které náleželo Švédům po míru vestfálském; Petr pak podmanil si zatím také *Estony* a *Livony*, po kterých prvé zatoužil August II., kterýchž mu však nyní rád dopřál, aby zachoval se na trůně polském. Karlu XII. podařilo se konečně popuditi sultána (Achmeda III.) proti Rusům a vypověděti jim válku. A podobalo se, jakoby se mělo štěstí opět nakloniti králi švédskému, neboť cár, přichvátiv proti Turkům až do Multan, od vojska tureckého nad *Prutem* tak obklíčen jest, žeby byl zajisté padl do zajetí, kdyby nebyla choť cárova *Kateřina* doplatila velikého vezíra, kterýž tudy za vydání *Azova* r. 1711 1711 ihned zavřel s Rusy mír. Darma popuzoval Karel XII. porta

*) Prodlení Karla XII. v Sasích stalo se i pro Slezany důležitým. Až do té doby totiž nebyly jejich věci náboženské (str. 83, 87, 94) vyřízeny, teprv nyní když král švédský jakožto obhájce míru vestfálského protestantův slezských se ujal, svolil Josef I., aby ve válce o španělskou posloupnost nesetkal se s novými překážkami, k tak řečené *konvenci staroranštádtské* (1707), kterou Slezané konečně r. 1709 došli slušného vyplnění svých přání.

nanovo proti círovi; Turkům slušely jižní země benátské (Morea) lépe, i neměli tedy chuti k válce s Rusy; mocí přivedli konečně nepokojného krále k tomu, že *Bendery* nad Dněstrem opustil, a tajně odkvapil zeměmi císařskými a německými do *Stralsunda*, který tehdáž ještě sice byl osazen vojskem švédským (1714), avšak brzy po odchodě krále vzdal se spojeným nepřátelům švédským.

Pět let ztrávil Karel XII. na půdě turecké; zatím oloupili nepřátelé jeho Švédy téměř o všechny vedlejší země; roku 1715 pak 1715 přidali se k nim ještě i *Jiří III.*, král anglický a kurfirst hannoverský, jemuž Dánové prodali švédské *vévodství bremské a verdské*, a pruský *Frídrih Vilém I.* (1713—1740), kterému se dobře hodily švédské Pomořany. Proti tolika spojencům bylo vlastní Švédsko příliš slabé. Král podnikl sice ještě výpravu do Norvežska, zemřel však tam následkem utrmácení za doby zimní, obléhaje pevnost *Frídrihshall* r. 1718.

Po zákonu panujícím měla říše Karla XII. spadnouti nyní na mladší větev královskou, holštýnsko-gottorpskou, avšak Švédové toho nedopustili a vyhlásili *Ulriku Eleonóru*, choť *Frídriha Hessenského*, sestru zemřelého krále, za panovnici, kteráž za to proti proudu svého času zase moc královskou obmezila *státní radou*, a s nepřátely zahraničnými se ihned narovnala, ponechavši jim zemi dobytých za jisté náhrady peněžité. *Velmoc švédská vzala za své, na místě jejím však objevila se u věcech evropských na přirozenějších základech spočívající velmoc ruská.*

Stanislav Lesczyński spokojil se pouhým titulem královským, žil však napořád ve Francii.

B. Vzdělanost.

Život náboženský nejevil za této doby na sobě mnoho potěšitelného, poněvadž příliš často řízen a rušen byl mocí hmotnou. *Touha po obnově jednoty církevní* bavila myslí mnohých osob nejen zeměpanských a dvorských, anobř i učených (jako na příklad *Leibnitze*), avšak jenom ve *Francii* uskutečena krvavým způsobem; v *říši polské*, kde dissidenti po sneseních sněmů (z r. 1717 a 1736) z úřadů jsou vytlačeni a pak i na sněmích všelijak zkráceni, podkopávala řečená touha čím dál tím více život státní, poněvadž poskyto-

vala cizím mocnostem (Švédům a později Rusům) příležitost, míchat se do věcí říšských ve prospěch dissidentů. Stálé spory vzdělaných theologův na jedné a na druhé straně přílišné kladení váhy na pouhé šetření vnějších způsobů náboženských měly za následek *pietismus*, jehož původcem byl ve Frankfurtě kazatel *Spener* († 1705). Mezi *řeholníky* vynikl poněkud podobně souvěký *Rancé* († 1700) v cisterciáckém klášteře *La Trappe* (v jihov. Normandii) vyloučiv z řehole všeliké vědecké zaměstnání, ano i všeliký hovor až na známé „Memento mori.“ Pole křesťanství rozšířili zvláště *jesuitští missionáři*, portugalská a španělská, jmenovitě v jižní Americe, kdež s povolením koruny španělské zařizen samostatný stát *Paraguay* (1696). O něco dříve (1681) zakoupil Loudýňan V. *Penn* část území delavarského, jakožto útočiště pronásledovaných kvakerů; ale nový stát, *Pennsylvanie*, proslul brzy obecnou snášelivostí náboženskou. Ludvík XIV., do jehož absolutismu také tužení moci papežské se nehodilo, způsobil v hierarchii roztržení zařídív „*církev gallikánskou*,“ ale zařazení to v zásadě brzy zase odvoláno jest. Více podařilo se Petru Velikému učiniti církev východní závislou na vládě světské; neboť když zemřel r. 1700 patriarcha *Adrian*, zůstala stolice jeho prázdná, Petr pak řídil *církev ruskou* sám.

Vědy za doby této neučinily sice rozsáhlých postupův, avšak pěstovány jsou přece důkladnými mysliteli, ačkoli celkem zabíhaly na dráhy spíše svůdné než blahoplné. *Filozof Spinoza* († 1677) vyvinul z učení Deskartova moderní pantheismus; známý (str. 109) absolutista *Hobbes* († 1679) hrubým svým empirismem zabočil do materialismu; ale důležitějších výskumů došel jiný odpůrce Deskartův *Locke* († 1704), jenž vycházející od zásady „*nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu*“ položil hlavní základ k empirické psychologii; avšak všestranně vzdělaný *Leibnitz* († 1716), původce vědecké akademie berlínské, vykládal ve své monadologii výjevy světové přece zase množstvím samostatných podstatí bez hmoty vzatých z pouhého domyslu, i postavil se tudý nejen na odpor proti monismu Spinozovu, nýbrž i proti empirismu Lockovu. Německý *rationalismus* a anglický *deismus* mínily býti prostředníky mezi náboženstvím zjeveným a domysly filosofickými. Avšak kdežto pověry jenom znenáhla ubývalo, přibývalo nevěry dosti rychle. Nesmírně důležitějším

se stalo, co vyhloubáno na poli *mathematickém* a *přírodovědeckém*. Holanďan *Huygens* († 1695), zpytatel zákonů kyvadla, našel novou míru času, t. hodiny kyvadlové.*) Sotva pak že vypočítal Francouz *Picard* délku poloměru naší zeměkoule, vytasil se veliký *Newton* († 1727) s novým učením o *obecné tíži*, kterýmž teprv i pravdu skutečných výjevův astronomických nalezenou Koperníkem (str. 47) a Keplerem (str. 100) na jisté zákony vyměřenou, i Galileovu nauku o volném pádu (str. 100) náležitě odůvodnil a vysvětlil. „*Královská společnost v Londýně*“ vzala na sebe první péči o rozšíření díla *Newtonova* (*Philosophiae naturalis principia*, r. 1686—1687), *francouzský jazyk* pak, jenž za příčinou nadvlády *Ludvíka XIV.* ve světě diplomatickém a učeném stal se vyvolným, byl „*Aronem*“ výskumův anglických na kontinentě evropském. *Filologii* nad jiné zdárněji pěstovali oba *Cronoviové* (otec † 1671, syn † 1716) a *Bentley* († 1742). V *dějepisectví* poněkud vynikli pišící směrem náboženským němečtí protestanté *Seckendorf* († 1692) a *Arnold* († 1714), pak Francouz a katolík *Bossuet*; Vlach *Muratori* († 1750) nabyt jako dějezpytec již za této doby dobré pověsti, proslul však zvláště teprv později. Paměti své doby složil *de St. Simon*, vrstevník *Ludvíka XIV.* Také *novinářství* dosáhlo již za této doby pravidelnosti a důležitosti, jmenovitě v Anglii, pak i ve Francouzích a v Holandsku; první každodenní list *Daily Courant* založen je r. 1712. Pokus o zařízení jakéhos *Slovníka* naučného učinil v *Rotterdamě* Francouz *Bayle* († 1706).

Umění dařilo se dobře zvláště na poli novověkých jazyků. Španělům básnil nejvýtečnější domácí dramatik *Caldéron de la Barca* († 1681) způsobem ušlechtilým a vzorným. U Francouzů zvelebili básnictví dramatické jdouce za vzory antickými *Corneille* († 1684) a *Racine* († 1699), zvláště pak básník veseloher *Molière* († 1673). Vedlé těchto výtečnicků prosluli v básnictví epickém a satyrickém *Lafontaine* († 1695), *Boileau* († 1711), *Fénélon* († 1715) a *Lesage* († 1747).**) V Anglii byl předním lyríkem a dramatikem *Dryden* († 1711), v satyrách nad jiné byli oblíbenými *Pope*

*) Kronika práce, d. II. str. 44.

***) Román *Gil Blas de Santillane* vyšel již r. 1715.

(† 1744) a *Swift* († 1745)*) a ve spisovnictví politickém *Defoe* († 1731), jehož „Život a příhody Robinsona Crusoe“ z r. 1719 však nejrozšířenější známosti došel. V Němcích básnila *druhá slezská škola* (*Hoffmann von Hoffmannswaldau*, † 1699, *Lohenstein*, † 1683 a j.) směrem pitvorným a lichým básně epické, dramatické i lyrické. Mezi Slovany vynikali pořád ještě pěvci dubrovničtí. Ivan *Gundulić* (děd, † 1638) začal ve svém díle epickém *Osman* uhlazeností svých veršův a blahozvučností jazyka novou dobu básnictví jihoslovanského; vnuk jeho téhož jména († 1721) proslavil se satyrami a drámaty. Mimo ně proslul jakožto výtečný básník epický a dramatický zvláště *Julius Palmotić* († 1657) a konečně *Gjorgjić* († 1737) svými epei.

Stavitelství pěstovalo se obojím směrem doby předešlé; slohové renaissančný a baročný; mezi sebou závodili. Nejvzácnější památkou této doby jest *chrám sv. Pavla v Londýně*, jehož členitý zevnějšek**) však křiklavě odporuje jednotvárnému vnitřku. V Berlíně pěstoval renaissanci a vynikl i jako řezbář *Schlüter* († 1714). Nejlepším sochařem ve Vídni byl *Donner* († 1741) a v Praze oba *Prokovové* (otec Jan, † 1718 a syn Ferdinand, † 1731), jejichž díla zdobí zvláště kamenný most a Štěpánské náměstí malostranské. Ve Francii panovala *škola versailleská*, v níž ideální směr předešlé doby na újmu pravého uměleckého rozkvětu ustoupil bujně a divadelní manýře, stojící nejvíce ve službě panovníka a jeho rádcův.

Malířství kvetlo mnohonásobně (historické, stavitelské, genrové, krajin, zvířat, květin) a ve všech zemích středoevropských. Počet výtečných malířů jest znamenitý (*Rosa*, *Grimaldi*, *Lebrun*, *Colombel*, *Jouvenet*, *Poussin*, *Gaspard*, *Claude Lorrain*, *Swaeneveld*, *van de Velde*, *Neefs*, *van der Heyden*, *Strudel*, *Denner*, *Pražan Reiner*, *Kupecký****), *Brandl*, *Liška*, *Heintsch*, *Kalina* atd.).

Obchod světový nejen stále nabýval rozsáhlosti, anobrž

*) Jeho „*Gulliverovy cesty*“, na češtinu přeložené *K. Pichlerem*, náležejí však teprv příští době.

**) Příručný atlas názorný tab. 16. č. 1—3.

***) *Jan Kupecký* a jeho díla v *Čas. mus. kr. č. r. 1855* str. 216—340 od *J. B. Müllera*.

provozoval se čím dál tím živěji; osady americké poskytovaly již netoliko drahé kovy, anobř i bavlnu, cukr, kávu, rýži, kožešiny atd. Státové západoevrópští zápasili v zakládání osad zámořských mezi sebou s velikým i spěchem i namáháním, ano i malá říše dánská vmísila se mezi ně, opanovávši *ostrůvek sv. Tomáše* na východě Portorika a *Trankebar* ve východní Indii. Poněvadž však za příkladem Angličanů (str. 108 a 110) národ národu zapovídal navštěvovati své osady, zmáhalo se *podludnictví* znamenitou měrou, v čemž opět nad jiné vynikli sami Angličané. Jediní Francouzové projevovali v té věci svobodomyšlnost; proto také vzali do ochrany *Flibustýře*, kteří na západní polovici ostrova sv. Dominika až i zvláštní stát proti Španělům zařídili. Ku podpoře obchodu námořského zvelebil Ludvík XIV. přístavy *Toulon*, *Marseille* a *Brest*, jal se zakládati osady na chudém ostrovu *Madagaskaře* a na pobřeží koromandelském (*Pondichéry*) a opanoval maskarenský ostrůvek *Isle de France* (*Mauricius*), Kanadu, Akadii (str. 111) a nížiny nad ústím missisipským, nazvané po Ludvíku XIV. *Louisianou*. Osady anglické rozmnožily se o *Karolinu* a *Pennsylvanii*, *Nový Foundland* a *země kolem hudsonského zálivu*; ve východní Indii vznikly *Bombay* (1661) a pevnost *William* k ochraně osady *kalkutské*. Holanďané opanovali největší část *Guiany* a založili v Surinamu *Paramaribo*. Obchodní lodě soupeřův evrópských projížděly tedy světová moře rozmanitým všelijak se křížujícím směrem. A kterak i říše ruská břehů mořských se zmocnila, aby v obchodě světovém pokročila, to napověděno jest již v jejích dějinách politických. Její smlouva o hranice s říší čínskou (první téhož druhu, r. 1689), zařízena jsouc když Rusové severní Asii opanovali již až po *moře ochocké*, má vedlé politické i obchodní důležitost*).

Mravy a obyčeje za příkladem *dvoru versailleského* se patrně zjemnily, avšak nejvíce jenom ve smyslu starověkého hellénismu (I. str. 157 a 158); ano sám *Petr Veliký*, ačkoli v jisté míře podobá se býti u věci té výmínkou, jest naproti

*) Viz pěknou rozpravu „Něco o rozšíření a číselných poměrech tří hlavních čeledí evrópských, zvláště pak Slovanů“ od J. Erbeny v časopise „Škola a Život,“ r. XV. str. 255—261, 293—299, 328—331.

Ivanovi Hroznému přece jenom obrazem doby této. Spíše stojí na odpor surová a prostá povaha souseda cárova, pruského krále *Frédřicha Viléma* (1713—1740), jenž obyčejí dvorskými pohrdal a velmi rád trestával i krádež a p. zločiny věšením. Proti užívání skřípce před soudy brojil filosof *Thomásius*, avšak na ten čas ještě marně. Z hellénistické povahy dvorův lze tolikéž vysvětliti jejich hravou zálibu ve věcech věd a umění; jenom u cára ruského byla snaha učiniti z národa svého národ vzdělaný vskutku opravdovou,*) ač vedla nezdělaná k směšnostem pro přechvaty a převrácenosti, kterými mínil neukojitelný panovník dosíci cíle. V Branibořích přijímání jsou protestantští vystěhovalci z Francouz, z Falce atd. více z příčin státního hospodářství než z náboženských, neboť byli to lidé obyčejně zámožní a v průmyslu sběhlí. Následkem častých válek *přibývalo všude stálého vojska*; i tak malý stát, jako byl pruský, choval již přes 50.000 mužů. Verbování vojáků vykonávalo se tytéž násilně, ač ovšem způsob ten nebyl po zákonu. Obecné *sobody* občanské ubývalo zvláště ve střední Evropě více pro nestatečnost sněmů než následkem státnických útoků. Zeměpánové přestali osobně navštěvovati sněmy říšské a zemské, dávajíce se zastupovati na nich zvláštními kommissaři. V Němcích proměnil se sněm říšský ve stálý, na kterém však zasedali tolikéž již jenom poslové stavův jak nižších tak i vyšších. Následkem toho pozbýval sněm své váhy, a říše měla více historickou než praktickou důležitost. Pro neustálé války a dvorskou nádheru rostly téměř všude *státní dluhy* a množila se v *nižších vrstvách lidu bída a netečnost*. Zvláště v Němcích, kde *veliký počet světských i duchovních knížat a pánů* (ano i aristokratů městských) podlé dvoru francouzského ve všem se pitvořil, podobalo se, jakoby drobné státečky neměly jiné úlohy, než sloužiti ku pohodlí dvorského života. Nádhera v palácích, v oděvu, v jídle a v pití, v užívání zlata a stříbra na vozích, v množství lakajův a běhounů, ve hrách a rozmanitých domácích i lesních zábavách, neznala mezí, klestíc cestu onomu materialismu, kterému hned potom učili lehkomyšní spisovatelé francouzští.

*) Čas. mus. kr. č. r. 1853: *Učeni a učiliště v Rusích* od H. Jiřečka, str. 658.

Část III.

(1715 — 1789.)

Vrcholení absolutismu.

A. Dějiny politické.

Osudové země habsburských. a) *Za Karla VI.* (1711—1740). Již za doby válek o posloupnost španělskou, když se domníval Leopold I., že dobude Španěl pro mladšího syna svého, způsobena (r. 1703) v rodině rakouských Habsburkův (na základě závěti Ferdinanda II., aby říše jeho nikdy mezi potomky se nerozdělovala) smlouva o dědičnost v tom směru, že po vymření rodiny Josefa I. po meči i v zemích rakouských má právo k vládě Karel a jeho mužští potomci, a tak i též Josef I. se svými potomky v zemích španělských, vždy dle práva prvorozenstva; že však pro případ vymření obou linií po meči dcerám Josefovým před Karlovými přednost zachovati se má. Sotva tedy chýlily se řečené války ku konci vyjednáváním utrechtským, přemýšlel Karel VI. na to, kterakby rodinnou smlouvu ve smyslu nového věcí stavu změnil, a to ve prospěch svých dcer, poněvadž neměl tehdejších potomků mužských. Zařídil tedy *dne 19. dubna roku 1713* v tajné své radě tak zvanou pragmatickou sankci, kterouž se ustanovilo: 1. aby všechny jeho země na věčné časy pohromadě zůstaly, 2. aby pro případ potomků mužských tito po něm na trůně následovali, a 3. kdyžby těch nebylo, aby v témž pořádku jako mužští i ženské dcdily, tedy tak, aby dcery Karlovy nyní před Josefovými dosáhly přednosti. *Dcery Josefovy* (Maria Josefa a Maria Amálie) vdávající se (tato za bavorského Karla Alberta a ona za saského Augusta III.)

k sankcí přistoupily i s manželi svými. Avšak Karel VI. zjednal ustanovení svému legálním způsobem platnost nejen v rodě svém, anobrž i v zemích, kterým panoval, předloživ pragmatickou sankcí znenáhla všem *jednotlivým sněmům k náležitému schválení* *) (nejvíce v letech 1720—1723). Tak se stala pragmatická sankcí hlavním základem v budově naší říše, které však odlehlé země někdy španělské více škodily než sloužily, zaplétající ji do rozličných, nejvíce kabinetních válek, aneb i překážející jí v přirozeném jejím rozvoji.

Věc tato vyšla jasně na jevo hned r. 1717 za války ¹⁷¹⁷ turecké, kterou podnikl Karel VI. jakožto ochránce míru karloveckého. Benátčané vládli totiž v Morei tak despotickým způsobem, že Řekové raději opět panství turecké podstoupiti hodlali než aby snášeli poddanství benátské. Porta se Řekův ochotně ujala a dobyla tudy na Benátčanech vsí Moree. Říše polská a ruská, zapleteny jsouce do válek švédských, míru karloveckého hájiti nemohly. Ujal se Benátčanů tedy císař sám jediný. Avšak to dostačilo. Eugen Savojský odraziv blíž *Petrovaradína* útok turecký vzal *Temešvár* (1716), dobyl (r. 1717) *Bělehradu* a způsobil Turkům před městem tímto tak ohromnou porážku, že prosili za příměří. Mezitím však prokázal portě velikou službu španělský ministr *Alberóni*, jehož politika směřovala k tomu, aby císaři, s kterým Španělové posud ještě se nesmířili, odňal italské země, jichž nabyl on smlouvou utrechtskou, a které měly pak býti podílem synů druhé manželky Filipa V., Alžběty, druhdy kněžice parmské. Vojsko španělské zmocnilo se Sardinie (1717) a Sicílie (1718) a hotovilo se dobytí i Neapolska. Císař tedy zavřel s Turky mír v *Požároveci* r. 1718 (na východě od ¹⁷¹⁸ ústí srbské Moravy do Dunaje), kterýmžto mírem postoupila mu porta všech zemí, v jejichž držení právě byl, totiž *Banát*, *Srěm*, *Malou Valachii* (na západě od Olty), velkou část *Srbska* a *krajiny bosenské po pravém břehu savském*. Naproti tomu zůstalo Turecko pánem Moree. Mír požárovecký byl ovšem naší říši velmi příznivý, avšak mohl býti daleko příznivějším, kdyby se nebyly interessy jihoslovanské tehdež obětovaly za země, kterých se domáhali Španělové. Jiho-

*) Pokud se věc dotkla volebného práva v koruně české, srovnej knihy této str. 25.

1718 slované zajisté začali naděje své na osvobození od Turků zvláště od této doby více skládati na říši ruskou než habsburskou*).

Alberóni ovšem záměrů svých nedosáhl, a to částečně za příčinou jistého přechvatu. Ve Francouzích totiž vládí po smrti Ludvíka XIV. jmenem nedospělého *Ludvíka XV.* (1715—1774) *Filip II.*, vévoda orleanský, řečený regent; Alberóni však strojí pikle, aby regentství francouzské převedl na pána svého, španělského *Filipa V.*, jakožto nejbližšího příbuzného nedospělého krále**). A tudy popudil na sebe nejenom vládu francouzskou, anobř i anglickou a holandskou, které nemohly dopustiti, aby správa tak velikých říší spočívala v jedněch rukou. Všichni protivníci Alberónovi učinili tedy r. 1718 mezi sebou spolek, tak zvanou *quadrupelallianci*. Loďstvo španělské, které ze Sicílie plulo do Neapolska, od Angličanů jest zničeno a Francouzové vpadli do Španělska. Když pak ani to nepohnulo Španělů k míru, užili západní spojenci dvorských piklů k propuštění Alberóna z ministerstva (1719) a následkem toho vzala válka konec 1720 (1720). Poněvadž však savojský *Viktor Amadéus II.* do podnikání Alberónových byl zapleten, odňali mu nyní spojenci *Sicílii*, kteráž opět spojena s rakouským Neapolskem, a dali mu v náhradu *Sardinii*, tak že odtud on a potomci jeho nazývali se „*králi sardinskými*“, ačkoli sídlili i potom ještě stále v Piemontě.

Aby země jihoitalské a poněkud i nizozemské stále zachovány byly říši habsburské, to nezáleželo především na pouhém jich přistoupení k pragmatické sankci, nýbrž hlavně na tom, dovedou-li panovníci habsburští opatřiti se náležitou mocí námořskou, kteráby odlehlé ony země držela ve slušném spojení s jádrem říše. Ukázalo se již za poslední války patrně, že tomu náležitosti musí Sicílie neb Sardinie, komu jí dají cizí mocnosti námořské. Avšak na zřízení loďstva Karel VI. se nezmohl, a tudy obával-li se, aby *souvislé země* jeho nerozpadly se po jeho smrti, tím více obávaní se musil, aby neztratili dědicové jeho *země odlehlých*. Proto neměl na tom dosti, že došla *pragmatická sankce domácího schválení*,

*) Časopis mus. kr. č. r. 1869 str. 12. atd.

**) Viz Křížkových Děj. všeob. a rak. str. 82.

anobř domáhal se ouzkostranně uznání jejího i se strany ostatních států evropských. Král pruský (Frédřich Vilém I.) a císařovna ruská (choť Petra Vel. a jeho nástupnice Kateřina I., 1725—1727) nečinili v tom zvláštních překážek, avšak Anglie a Holandsko daly k žádostem císařovým své svolení teprv potom, když (1731) zrušil východo- a západoindickou společnost, která se ku podpoře domácího obchodu se zeměmi zámořskými zřídila v Ostende (r. 1722). Také v Němcích činil říšský sněm Karlovi VI. obtíže, a konečně (1732) přijal pragmatickou sankcí až na tři hlasy, t. saský, bavorský a falcký. Aby pak dílem na těchto místech a dílem i na ostatních říších dosáhl svého přání, zapletl se Karel VI. do nových válek, které vynutily na něm nové oběti.

L. 1733 zemřel polský král August II.; o jeho trůn 1733 ucházel se nyní opět Stanislav Lesczyński (str. 132) a pak August III., syn Augusta II. a kurfirst saský. Oba měli své strany v Polsku, avšak i cizí moci míchaly se do volby. Císař podporoval saského kurfirsta, aby ho naklonil k přijetí pragmatické sankcí. Rusové souhlasili s císařem nejenom jakožto stálí nepřátelé Lesczyňského anobř i proto, že mnili Kurony od Polska odtrhnouti a spojití s Ruskem. Byla totiž carovna Anna Ivanovna*) vdovou po posledním Kettlerovci (str. 71) a vojvodovi kuronském (Frédřichu Vilému), a domnívala se, že dosáhne pomocí Augusta III. žádaného cíle. Avšak Lesczyński došel podpory od Francouzů, poněvadž dcera jeho Maria byla choť Ludvíka XV. (od r. 1725); Francouzové pak spůsobili se Španěly a s králem sardinským spolek proti císaři, a odtud vznikla o poslušnost polskou válka téměř evropská. Španělové zmocnili se Neapolska, Francouzové Lotrinska a se Sardy téměř vši země milanské. Se-stárlý Eugen († 1736) bojoval na Rýně slabě, vojsko říšské nebylo náležitě zřízené a bylo tudy až i pomoci ruské proti Francouzům potřebí. Smírná vyjednávání začala sice již r. 1735, ale skutečného míru tak řeč. vídeňského dosaženo teprv 1738 po třech letech. August III. podržel korunu polskou (1733—1763), ale i Lesczyňskému zůstavena důstojnost královská. Kromě toho vydáno mu vévodství lotrinské, kteréž tudy přestalo býti lénem říše německé a po smrti Lesczyňského mělo

*) Viz Křížkových Děj. vš. a r. str. 92.

spadnutí na krále francouzského; což pak vskutku se stalo r. 1766. *František Lotrinský*, zasnoubenec Marie Theresie, dcery císařovy, dostal za postoupení své země náhrady v *Toskáně* a v *Parmě*, kdež vévodští rodové vymřeli (1737 a 1731). Syn Alžběty parmské a královny španělské *Karel* stal se králem v *Obou Siciliích*, toho jména III., kteráž země tedy od říše habsburské jsou odtrženy. A *král sardinský* odměněn za spolek svůj s Francouzi *jihozápadní částí Milánska* (Nováry a Tortony). *Kurony* dány zatím ještě jménem léna polského *Bironovi*, dvořeniinu a milenci císařovy ruské. Pragmatická sankcí konečně za právo uznána ode všech účastníků míru vídeňského.

Ale ještě před plným zavřením tohoto míru zapletla se 1737 říše naše do nové války turecké (1737—1739), kterou začali Rusové, spojenci císařovi, již r. 1736, aby prý potrestali portu za to, že dopouštěla tatarskému chánovi při moři Černém činiti vpády do pastvin jihoruských. Avšak kdežto vojska ruská vedena jsouc *Münnicchem* vítězně postupovala proti Tatarům a Turkům v Multanech, utrpěli nesvorní vůdcové císařovi porážku za porážkou a přední mezi nimi, hrabě *Neipperg*, spůsobil r. 1739 v *Bělehradě*, dostav prý jakýchsi tajných pokynutí z Vídně, s Turky zvláštní mír, následkem něhož císař *Malou Valachii, Srbsko s Bělehradem a pravé pobřeží savské* portě vrátil, tak že *Sáva* a *Dunaj* byly nyní již napořád jižním rozhraním naší říše. Mírem tímto nezdařeným odvrátila se Vídeň od přirozené politiky jihovýchodní a donutila i Rusy ke skončení války. Nicméně získala přece říše ruská zase *Asov*.

b) *Za Marie Theresie (1740—1780)*. Nikdy nevyšla ošemetnost kabinetní politiky evropské na jevo tak bez obalu, jako hned po smrti císaře Karla VI. 20. ř. 1740, když měla 1740 pragmatická sankcí, ode všech mocností jsouc přijata, uskutečniti se. Počínaliti si panovníci jakoby řečeného zákona o poslušnost v říši Habsburkův ani nebylo, a zastírajíce hanebné snahy své rozšířiti moci domů svých na újmu jedině oprávněné dědičky Karlovy uněle skrácenými ač lichými důvody historickými*), jali se ihned dělití se o říši naší.

*) Ve stručném tomto dějepise nelze vylíčiti vši této lichosti, ale na příklad stůj zde přece obrazec ošemetnosti pruské. Nový

Nejdůrazněji chopil se věci *Fridrich II.*, král pruský (1740—1786), jenž hned v říjnu r. 1740 část Slezska, války ani 1740 neopověděv, vojskem obsadil a pak Marii Theresii vedlé hlasu svého pro chotě jejího Františka při volbě na císaře 2,000.000 tol. nabídl, dokládaje se, že jí mívá hájiti proti všem nepřátelům jejím. Ale Maria Theresia počestným způsobem nabídnutí Fridrichova přijati nemohla, i začala tedy válku tak řečenou první slezskou (1740—1742). Hned při prvním setkání se obou nepřátelských vojsk na poli u *Molvice* blíž Břehu (1741) zvítězil Fridrich II. nad hrabětem *Neippergem* a přinutil ho k zpátečnému tažení. A mezitím co Prusové

král pruský, *Fridrich II.*, jenž krátce před Marií Theresií vládu nastoupil, dovolával se práva k některým částem *Slezska*, a to ke knížetství *krňovskému* (viz str. 11—12 a 84), pak k *lehnickému* a *břežskému*. V příčině Krňovska pravil, že bylo od *Ferdinanda II.* nesprávně odňato rodu braniborskému pro nevěrnost jediného knížete *Jiřího Fridricha*, a tudíž že má jemu býti vráceno. Avšak knížetství krňovské nebylo majetkem celého rodu braniborského, jakož se domnívali knížata braniborští na základě soukromých a rodinných svých úmluv, které nemohly rušiti státního práva českého beze svolení koruny české. Krňovsko náleželo jakožto léno české jenom linii braniborskoanapašské, a když ta r. 1603 vymřela, zmocnili se knížata braniborští osiřelého Krňovska beze všeho práva; *Ferdinand* je tedy neodňal *Jiřímu Fridrichovi* pro felonii, anobřž proto, že byl neprávem v jeho držení. — V příčině *Lehnice* a *Břehu* měla se věc takto. *Fridrich II.*, kníže *lehnický* a *břežský*, vešel r. 1537 bez svolení stavů českých a krále *Ferdinanda I.* s braniborským kurf. *Jachimem II.* v obaplnou smlouvu dědičnou, která však od koruny české výslovně za neplatnou vyhlášena jest ještě téhož roku. Synové *Fridricha II.*, *Fridrich III. lehnický* a *Jiřík břežský* v léna otcovská uvedeni jsou teprv tehdy, když závazkův i práv úmluvních se odřekli. Nicméně však když vymřel rod jejich *Jiříkem Vilémem* r. 1675, hlásil se o právo k poslušnosti braniborský kurf. veliký *Fridrich Vilém*, i dán mu za vzdání se domnělého práva v dolním Slezsku *kraj švíbuský* pod tou však se synem prvorozeným tajně snesenou úmlouvou, aby po smrti otcově za náhradu peněžitou a za nápadnictví k *východním Frisům* kraj *švíbuský*, od koruny české bez práva odcizený, vydal nazpět. Vskutku pak když se toto stalo za nástupce *Fridricha Viléma Fridricha III.* a jakožto krále *I.*, vyplacena mu náhrada 255.000 zl.; *východní Frisy* po vymření domácích hrabat vzal si též král pruský *Fridrich II.*, jenž nad to opět domáhal se *Lehnice* a *Břehu*! —

opanovali Slezsko, dohodli se *Francouzové* smluvivše se již také s králem pruským, v *Nymfenburce* blíž Mnichova (r. 1741) s *kurf. bavorským Karlem Albertem*, se *Španěly* a se *Saskem* o rozdělení kořisti*). Proti tolika nepřátelům byla M. Theresia slabá, neboť všechno její vojsko počítalo jenom na 150.000 mužů, kdežto jediný Frídriich II. velel víc než polovici toho počtu a nemusil vojů svých rozestavovati. Spojenci opanovali tedy Horní Rakousy, Čechy a část Moravy; Karel Albert dal se v Praze korunovati a vyhlášen brzy potom ve Frankfurtě za císaře pode jménem *Karla VII.* (1742—1745). Mezitím však dala se M. Theresia v Uhrách korunovati, přijala chotě svého za spoluvladaře a dosáhla na zemích uher-
 1742 ských tak znamenité podpory válečné (asi 100.000 m.), že nejenom vytlačila nepřátelské vojsko z Horních Rakous, anobř i Bavorsy opanovala, tak že nový císař právě té doby zbaven byl své země, kdy vsadil si na hlavu korunu císařskou (v únoru 1742). Do Čech vyslán *Karel Lotrinský*, bratr Františka, chotě Marie Theresie, avšak u *Chotusic* blíž Čáslavi zvítězil král pruský po druhé nad vojskem rakouskouherským (dne 27. května l. 1742) a tudy svolila M. Theresia k míru s Frídriichem, kterýž mír zavřen ve Vratislavi (dne 11. čna l. 1742). Prusové odřekli se spojencův a zato vzdala se M. Theresia *Kladska a největší části Slezska*, tak že jí zůstalo jenom *knížetství těšínské, z knížetství opavského a krňovského toliko ty kraje, které leží na jihu řeky Opavice*, pak k Moravě slušící *obvod osoblažský (Hotzenplotz) a z knížetství níského, které drživali biskupové v Bratislavě, jižní hornatá část*. Říše Frídriicha II. zmohla se takto téměř o třetinu svého obyvatelstva.

Poněvadž Španělové ve Vlaších vítězili, propustil král anglický *Jiří II.* (1727—1760), donucen jsa k tomu parlamentem, ministra svého *Walpolea*, který hájil neutrality a tudy přepravení loďstva španělského do Itálie nezamezil, ujal se M. Theresie a války se účastnil. Zařizena k tomu

*) Tyroly se zeměmi švábskými, Horní Rakousy a Čechy měly býti podlé Karla Alberta; horní Slezsko a Morava měly se dostatí Sasům, jako Dolní Slezsko Prusům; Milánsko a Parma ustanoveny byly pro druhorozeného syna Alžběty parmské, aby prý „se mu také kousek chleba dostalo“; Nizozemsko hodilo se Francouzům. Ostatek byl by zůstal Marii Theresii.

cíli v Hannoveru tak řečená pragmatická armáda, která Francouze, z Čech vytlacené a s tíží uprchlé, nad Mohanem u *Detting* porazila a konečně ve spojení s vojskem Theresiínským až za Rýn zahrnala. Maria Theresia přijevši do Čech dala se slavně korunovati, odvezla však korunu českou při odjezdu svém do Vídně. Kurfirst saský mezitím přešel na stranu habsburskou a císař tudy tak byl opuštěn, že i do hmotné bída upadl. To přimělo Frídriha II. k obnovení války, tak řečené druhé slezské (1744—1745), které opět ani neopověděl. Bál se, zvítězí-li Maria Theresia, že Slezsko mu zase odejme, dále pak měl naději, pomůže-li Karlovi VII., že dosáhne císařského potvrzení panství svého nad východními Frísy. Vpadl tedy do Čech (1744), ale za nedlouho generálem *Traunem* bez bitvy ze země vytlacen. Císař zatím vrátil se do své země, zemřel však zde v Mnichově začátkem r. 1745. Syn jeho *Maximilián Josef* vzdal se všech domnělých práv otcových a zavřel s Marií Theresií *mír füssenský* (nad Lechem blíž hranic tyrolských); následkem čehož zůstaveny jsou mu Bavorsy, on pak při volbě nového císaře dal hlas svůj Františkovi Lotrinskému. Traun se Sasy obrátil se potom do Slezska, ale zde zvítězil Frídrih II. opět u *Hohenfriedberka* na severovýchodě průsmyku trutnovského.

Nicméně vyvolen v Němcích přece *František I. Lotrinský* za císaře (1745—1765) i přes protest pruský. Frídrih II. vtrhl potom opět do Čech a zvítězil na novo u *Zárova* na jihozápadě od trutnovského průsmyku; ale ponevadž znamenal, že největší pikle strojí proti němu saský ministr *Brühl*, obrátil se do Sas a porazil vojsko saské u *Kesselsdorfa* na západě od Drážďan. To pohnulo Brühla hledati prostřednictví anglického, kterému pak se podařilo způsobiti mír drážďanský koncem r. 1745. Sasové zaplatili velikou summu peněz náhradou válečnou, Maria Theresia obnovila úmluvy vratislavské, a Frídrih II. uznal Františka I. za císaře.

S ostatními mocnostmi trvala válka pořád ještě, ano přenešena i do *Veliké Británie*, kdež *Stuartovci* (Karel Edward, jmenem otce svého Jakuba III.) pomocí francouzskou nižší vrstvy obyvatelstva *škotského* pobouřili. Ale povstalci u *Cullodena* blíž města Invernessa byli potřeni (1746), a od té doby nečinil v říši velkobrittanské již nikdo více odporu

1748 proti rodu hannoverskému. Poněvadž však Francouzové zatím všech Nizozemí dobyli, ale zase v Itálii nešťastně válčili, rozhodla válku konečně diplomatie mírem cášským r. 1748 tak, že Francouzové, pro špatné finance jsouce neschopni k dalšímu podnikání válečnému, Nizozemsko Marii Theresii vrátili a že František I. *Parmu* (s *Piacenzou* a *Quastallou*) *Filipovi*, druhému synu Alžběty parmské, jakožto zvláštní vojvodství vydal. Také *Sardínsko* na straně milánské nepatrně se rozšířilo. Ze všech těchto válek získalo Prusko nejvíce, a poněvadž mělo krále důmyslného a odvážného, nabylo vážnosti velmoci.

Ale za málo let bylo Marii Theresii opět válčiti o Slezsko, a byla do války nové zase více zapletena, než aby ji sama byla začala. Stalo se to takto.

Francouzové a Angličané vrazili na sebe nepřátelsky v osadách obou Indií, západní i východní. Ve východní Indii svedli je proti sobě nabobové (knížata domácí), kteří tehdejší nástupců Tamerlanových (II. str. 230.) čili tak řečených velikých mogulů, sídlících v městě Delhi, sotva dle jména za vrchní pány uznávali, a tudy spory své raději pomocí Angličanův a Francouzů vyřizovali, tak že žehravost obchodní panující mezi oběma mocnostmi evropskými rychle na sebe vzala také ráz politický. A k tomu nedohodli se oba národové o meze svých zemí v severní Americe. Francouzové mínili zmocniti se podél břehů missisipských všech zemí na západě od osad anglických, tak aby jejich osady při zálihu mechtickém ve spojení stály s krajinami kanadskými a tedy šíření se Angličanů v severní Americe se zastavilo. Když pak kupci londýnští v úvodí řeky Ohia začali provozovati obchod, byli od Francouzů mocí zahráni (1754). Za to mstili se Angličané na lodích francouzských, všude na mořích je jímající. Poblali jich přes 300, ačkoli válka ještě nebyla opovězena, a mezi Angličany a Francouzi v Americe již i některé násilné srážky se přihodily. Král anglický Jiří II. předvídáje, že válka jednou počatá zachvátí na pevnině i hannoverské jeho kurfirstství, vešel s Frídrichem II., králem pruským, ve spolek, a následkem toho spolčil se zase dvůr francouzský, kde tehdejší vládla pověstná markýska Pompadour, s Marií Theresií a rádcem jejím Kounicem. Jedním rokem (1756) mělo dosavadní spojení

mocí evropských novou tvářnost. Odvěký nepřítel Habsburkův stál nyní na straně rakouské, a přátelství mezi Anglií a zeměmi naší říše se roztrhlo. Francouzové přepadli anglický ostrov Minorku a chystali se vtrhnouti do Němec. Zatím vrazil Frídrieh II. boje se o Slezsko do Sas, spojených s Marií Theresií, zmocnil se Drážďan, porazil u *Lozovic* (1. ř. 1756) vojsko rakouské spěchající Sasům na pomoc, a zajal v *Perně* válečníky saské, jež přes dosavadní obyčej mezinárodní vřadil ve své voje. Tak začala tak řečená třetí válka slezská čili sedmiletá (1756—1763), jejíž bojiště rozplítalo se znenáhla téměř po vsí zeměkouli. Rusové, Švédí, část říše německé a Španělové přistoupili ke spolku mocí jižních, kdežto severní knížata němečtí za peníze propůjčovali vojsk svých Angličanům, a po Polsku i proti vůli jeho projížděly válečné posily ruské. Ve východní Indii zmocnil se anglické Kalkutty nabob bengalský a umožil přes sto Angličanů v Černé Jámě; za čež jej potrestal *Clive*, jenž potom tam položil hlavní základy k nynějšímu panství velko-britskému, Bengalsko si podrobiv a od velikého mogula zakoupiv (r. 1765). Avšak také v Americe a v Africe vítězili celkem Angličané. V Evrópě zápasilo se, ačkoli mnohem krvavěji, při nesvornosti spojenců francouzských, nerozhodně. Nejvíce sužovány jsou země saské a pruské, ačkoli také Čechy a Morava mnohou bídu musely snášeti.*) Ale i země, které nebyly bojištěm, unavily se pro přílišný náklad válečný; Angličany stála ta válka 80 miliónů liber. Zavřen tedy mír, a to dvojí v Paříži (dne 10. února) a hned potom v *Hubertsburce* (blíž Lipska, dne 15. února) r. 1763. *Anglie* získala nejvíce: předně již tím, že téměř zničila *námořnictví francouzské a španělské* během války, a pak obdržela od Francouzů *Kanadu, Nové Skotsko a několik ostrovů západoo-indických* v Americe, potom v Africe *země senegalské* a *všechno ve východní Indii*, čeho se tam *Francie zmocnila za poslední doby* (po r. 1749); kromě toho postoupili jí Španělové *Floridy*, za níž dostaly od Francouzů *Louisiany* a ostrova *Mi-*

*) R. 1757 porazil Frídrieh II. vojsko císařovny na návrších za Žižkovem, obléhal Prahu, byl však *Daunem* donucen k bitvě u *Chocemě* blíž Kolína, a poražen jsa opustil Čechy. Na Moravu vpadl r. 1758, obléhl *Olomouc* (pevnost od r. 1755), ale *Lou-donem* zase do Slezska vytlačen.

norcky. Fridrich II. podržel Slezsko, slíbil však dáti u příští volby císaře římského hlas svůj *Josefovi (II.)*, synu Marie Theresie; což pak vskutku se stalo brzy potom r. 1765. O něco později dostalo se i Francii jakési náhrady za veliké ztráty krajín zámořských dílem v *Lotrinsku*, které jí připadlo po smrti *St. Lesczyńského* (1766), dílem v *Korsice*, která vzbouřivši se proti *Janovu* (již r. 1726) po mnohých namáháních a osudech zůstavena jest od Anglie bez pomoci a prodána *Ludvíkovi XV.* r. 1768.

Reformy státní ve prospěch absolutismu. Obecné netečnosti užili koncem první a začátkem druhé polovice 18. století mocnářové evrópští na pevnině aneb jejich ministři k utužení moci zeměpanské. K tomu cíli všelijak *obmezovali aneb rušili dosavadní práva stavovská a jmenovitě práva kněžstva vůbec*, i zařizovali pak úřednictvo jenom na vůli své závislé (*bureaukratii*), kteréž pokládali státníci toho věku za najprospěšnější „nástroj v mechanice státní.“ K provedení svých záměrů chápali pak se příležitostí, kdekoli a jakékoli se jim hodily, nevšímajíce si v tom prostředků zákonitých.

První nastoupil na dráhu tohoto směru, podlé něhož se celá doba jmenuje, *Tanucci*, učený právník a ministr neapolský. Znamenaje, kterak počet kněží v říši jeho jest příliš veliký (1 kněz na 150 duší) a kterak hojnými statky vládnou, zneusnadňoval vstoupení do stavu kněžského (aby mělo 2000 obyv. 1 kněze), zrušil několik klášterů, ztenčil vybírání desátků, zapovídal kostelům a klášterům přijímati pozemky, zkracoval soudy kněžské, nedovolil vyhlašovati bully papežské beze schválení vládního atd. Zprvu mnil užiti k záměrům svým konkordátu jakožto prostředku zákonitého, brzy však byla mu cesta tato zdlouhavou a on vydával tudy libovolné královské zákony. Podobně zkracoval také privileje stavů zemských. V jisté míře pečoval i o školstvo, pokud totiž působilé bylo připravovati aneb podporovati směr jeho snažení. Příkladu *Tanucciova*, na němž v přemnohých kusích patrné bylo působení *učencův a vzdělaných keruhů* (*bureaux d'ésprit francouzských*), následovalo se hojně i v jiných státech.*) Pověstným stal se v Dánsku

*) Ve stručném dějepisu všeobecném dostačí naznačení směru; podrobné jeho vyličení jest předmětem dějin speciálních.

nešťastný *Struensee* († 1772). Některé vlády, jako jmenovitě dánská přičiněním hraběte *Bernstorfa Staršího* ulevovaly lidu na poddanství a jeho břemenech.

Reformy těchto druhů ujímaly se za Marie Theresie i v zemích našich.*) Při tom však jevílo se také snažení po sestředění vlády a správy. Proto zařízena „*státní rada*,“ jejíž úlohou bylo zásady státního řízení zjednodušiti; sloučena *česká a rakouská kancelář* v jedinou *českorakouskou* (1762) a ustanoveny *nejvyšší soud*, *nejvyšší komora dvorská* a *nejvyšší dvorská kommissí školní* ve Vídni, kteréžto úřady k týmž zemím hleděly jako řečená spojená kancelář. Místodržitelstva rozdělena ve více úřadů, v *gubernium* k řízení věcí politických a duchovních, v *zemský soud*, jakožto stavovský zbytek z místodržitelstva, v *komorní úřad* pro správu důchodní, a v *zemskou kommissí školní*, které přidělila se i censúra kněh, konaná do té doby od úřadů církevních. Některým zemím dáno nové *rozdělení na kraje*, a to za tím účelem, aby poddaný lid jaksi z moci stavovské převeden byl pod moc vlády samé. Tudy zřízení po krajích *zeměpanské úřadové krajští* a osoby při nich ustanovovány jakékoli a odkudkoli. *Robotní patent* (z r. 1775) slevil robotu ruční asi o polovici času. Zvláštní *kommissí ve Vídni* měla úkol, *srovnati zákony zemí* podřízených pod nejvyšší soud, a složiti nový psaný zákon společný pro všechny tyto země. Na ten způsob obmezována moc sněmů zemských, že sklesly toliko na *sněmy postulární*. Podobně zmahalo se absolutní působení zeměpanské i ve věcech církevních, katolických i protestantských. Návštěvy apoštolských nuntii jsou zastaveny a dopisy papežské poukázány do *státní kanceláře* čili ministeria řízení vnějšího (*placetum regium*). Některá ze zařízení nových směřovala také zjevně ke sloučení národů v jeden národ a to německý.**) Opravy a proměny předsevzaté ve školství jsou nejvíce následkem zrušení řádu jesuitského.

Zrušení řádu jesuitského. Čím více zjednávala si průchod zásada náboženské snášelivosti či tolerancí, tím více odcizování jsou jesuité svému původnímu povolání (str. 39—40).

*) V. V. Tomka Děje král. č., 3. vyd. str. 422—429.

***) Viz V. A. Šemberových Dějin řeči a liter. č. str. 222.

Následkem toho ochabovala hlavní jejich činnost aneb zabíhala na dráhy, které řeholi neslušely. Tím spíše naskytla se tudy osobám, nadšeným osvětou francouzskou, hodná příležitost zkaziti nenáviděný ale přece mocný onen řád. Přední útok v tomto směru učinil v Portugáliích ministr *Pombal*, a první příčinu našel v odporu, kterým jesuité hájili svých zařízení paraguajských v Americe (str. 133). Mezi Španěly a Portugaly vznikl totiž spor o země při ústí řeky La Plata (San Sacramento), kterýž narovnáán r. 1750 tím, že Portugalové ústí laplatského nechali Španělům, avšak za to dostati měli části španělského Paraguajska. Ale indiánští obyvatelé těchto krajin proti smlouvě se zbouřili; poněvadž však ve všem řízení byli od jesuitů, tedy pokládáni jsou jesuité za původce zpourey a války odtud vzniklé. Indiáni poraženi jsou sice (r. 1755), ale *Pombal* nepřestal jesuitů stíhati, kteří tudy neostýchali se, strašné zemětřesení v Lissaboně (z téhož roku) vyhlásovati za trest Boží pro schvalování činů *Pombalových*. Avšak teprv útok na život krále portugalského (*Josefa I. Emmanuela*) způsobil jejich vyhnanství z Portugalska (r. 1759), neboť namluvilo se králi, že řečený útok jesuité zavinili. — Druhou ránu zasadila jesuitům Francie. Obecný superior jejich řádu na ostrově *Martinice* v západní Indii, jmenem *Lavalette*, vedl rozsáhlý obchod s kupci francouzskými; když však za tehdejších válek jeho lodi od nepřátel jsou pobrány a *Lavalette* nebyl s to, aby kupcům ztráty nahradil, žádalo se náhrady na řádu (2,400.000 livr.). Řád (generál *Ricci*) náhrady odepřel a proto prohlásil parlament pařížský jesuity za záhubné církvi i státu (1762). Statky jejich (60,000.000 l.) se pobraly, jednotlivým však členům, když se řehole zřekli, poskytl se výživa; ostatní jsou ze země vypovězeni. Příkladů těchto následovali zeměpánové bourbonští ve Španělich, v Neapolsku a na Parmě, ano i velmistr maltežský (1767—1768). Konečně vydal papež *Kliment XIV.* (*Ganganelli*) k doléhání vyslanců rozdílných států dne 19. srpna l. 1773 breve *Dominus ac redemptor noster*, kterým řád jesuitský ve všech zemích zrušil. Nicméně trvalo tovaryšstvo přece ve *Slezsku*, kdež ho potřeboval na školách katolických *Frídrieh*, nemoha ústavů těchto opatřovati ze státní pokladnice, a pak v katolické *Litvě*, kdež za podobnými příčinami hájila jich ruská *Kateřina II.*

První rozdělení Polska r. 1773. Polsko, v němž anarchie šlechtické a úřednické oligarchie stále přibývalo, nepoživalo zvláště za Augusta III. (str. 141) mezi mocnostmi evropskými žádné váhy; ukázalo se to nejpatrněji během války sedmileté tím, že vojska cizí k podnikáním svým užívala území polského, anižby si byla zjednala k tomu slušného práva. Zatím však dostala se říše ruská opatřena jsouc vycvičeným vojskem a rozšířena r. 1743 naproti Švédům přes jihovýchodní krajiny finské, po několikaletém provádění nebezpečných plétich dvorských do rukou rázné a schytralé Kateřiny II., choti Petra III., prvního císaře z rodu holštýnsgottorpského* (od r. 1762). Petr III. byl uškrcen, sotva že dosedl na trůn; za jeho syna Pavla vládla pak Kateřina II. (1762—1796) samostatně až do své smrti. S Frídrichem II. vešla v tajnou smlouvu, kterou se oba zavázali překážeti opravám státním v Polsku, aby tím snáze kořistiti mohli ze zmatků mezi stranami polskými se zmahajících. O řečených opravách pracovali mnozí vlastenečtí mužové (Konarski, Czartoryští), toužíce především sesliti moc královskou; avšak obyčejů dosavadních hájila strana doma mnohem silnější (v jejíž čele byli Radziwillové a Potočtí). Kateřina a Frídriich šálili obě strany, a když odpůrcové hmotnou mocí jedni druhých chtěli zničiti, vyslala císařovna vojsko své do Polska (1763). V tom však zemřel král August III. Působením ruským zvolen nyní za krále někdejší milec Kateřiny II., slabý Stanislav Poniatowski (1764—1795), za něhož opravy před volbou způsobené brzy po přání ruském se zrušily. Hned potom ujala se Kateřina dissidentů polských, žádajíc na sněmě varšavském jejich jménem za náboženskou rovnoprávnost. Když pak sněm žádosti odepřel, sestoupila strana ruská ve velikou *konfederaci radomskou* (1767), ke které přidal se i král. Nejhlavnější odpůrcové sněmovní (biskupové Sołtyk a Załuski, a krakovský vojvoda Rzewuski), mocí vyslance ruského (Repnina) jati a do Sibíře odvedeni. Násilné toto počínání pizinců svedlo odpůrce v *konfederaci barskou* (1768) a tudy vznikla mezi oběma konfederacímá krvavá válka. Francie nemohouc sama do věcí polských se míchat, poštvála proti Rusům Turky, kteříž opověděli tedy

1763

1767

1768

* Viz V. Křížkových Dějin všeob. a r. str. 92.

válku (1769) předstírajíce, že část Rusů, stíhajíce přívržence konfederací barské až na tureckou půdu, pohraničné jedno městečko (Baltu) zapálila. Ale Turci s opověděním války se přenáhli, poněvadž nebyli k ní připraveni; také zastaralé válečné jejich zařízení nevyrovnalo se pokročilejšímu rádu ruskému. Tak opanovala vojska ruská všechny země na severu dunajském kolem černého moře a loďstvo císařské obepluvši Evrópu z baltického do řeckého moře zničilo námořskou moc tureckou nedaleko ostrova Chiu v *přístavě česmsenském* (1770). Bájeno již o plném osvobození křesťanův ze jha osmanského a jmenovitě o vykoupení Řekův. Ale naděje tak dalekosáhlé neuskutečnily se, ačkoli *Rumjancov* přes Dunaj přešel (Zadunajský), vítěze i v těchto krajinách. Vojska ruská musila se té doby příliš rozdrobiti, poněvadž jich byla nejen proti Turkům anobrž i v Polsku a pak i doma pilná potřeba. V Rusích samých totiž způsobil velikou bouři kozák *Pugačev*, vydávaje se za Petra III., a opanoval jižní krajiny urálské (1773—1774); pokoření jeho stálo nevšední namáhání a podařilo se teprv, když *Pugačev* surovostí svou více odvracel od sebe než aby starorusy ke vzpouře náchylné byl k sobě přilákal. Zavřen tedy s portou mír v *Kučuk-Kajnardži* (blíž Silistrie) r. 1774, v kterém Rusové Bessarabii, Multany a Valašsko portě sice vrátili, avšak i sobě jistou ochranu nad zeměmi těmito vyhradili. Za to však vyhlášení jsou *krymští a kubanští Tataři*, aby snáze mohli v říši ruskou býti vtěleni, za *svobodné*; pevnost *Kerč-Jenikale* zůstala Rusům, a *korábům ruským pojištěn volný obchod na mořích tureckých*. Mezitím vynasnažili se poslové ruští všemožně, aby v konfederacích polských způsobili strany, z nichž jedna k druhé neměly důvěry; pročež panovala v zemi ochablost taková, že se neužilo tísní ruské způsobené *Pugačevem* a válkou tureckou. Té doby sprátelili se mezi sebou císař *Josef II.* (1765—1790), od matky Marie Theresie za spoluvladaře přijatý, a *Fřídřich II.*, navštívivše jeden druhého (napřed ve slezské Nise a pak v moravském Unčově), a dozrála mezi Pruskem, Rakouskem a Ruskem myšlénka odníti Polsku pod záminkou jakýchž takýchž historických práv a úpomínek jisté části a rozdělití je mezi řečené sousedy.

Cit Marie Theresie bouřil se proti bezpráví tak kři-

klavému, avšak i ona svolila k podílu jí vyměřenému, aby nemusila pro celistvost Polska odhodlati se k nové válce aneb obávati se jednostranného rozšíření říší sousedních. Tak došlo k prvnímu rozdělení Polska. *Rusové vzali si část Bílé Rusi nad západní Dvinou a nad horním Dněprem, Prusové krajiny mezi Pomořskem a královstvím pruským a Maria Theresia kromě Špiše někdy uherské (II. str. 224.) a slezských knížetství Zátorska i Osvětimska (II. str. 230.) tak zvané království haličské a vladiměřské. Kusý sněm polský, stíněn jsa vojsky kořisticích mocností, rozdělení toto, ač ne bez odporu, schválil r. 1773. Ostatní Evropa ke skutku tomu mlčela, zaručujíc celistvost zbytků polských pro příští věky. Ano i to ustanovení ještě vnuceno jest Polákům, aby říše jejich zůstala volebnou s vyloučením cizozemce z volby, a pak aby správu její republikánským způsobem řídil sbor 36 osob sněmem k tomu zřízených.*

Od té doby, co přiděleny byly země haličské k říši naší, činily Multany mezi Haličí a Sibiňskem velký klín; tudy vyhověla porta žádosti na ni vznesené a postoupila Marii Theresii smlouvou z r. 1775 tak řečenou Bukovinu za pomoc při námluvách míru kučukajnardžského; kteráž země potom byla zvláštním krajem království haličského (až do roku 1849.*)

Válka a spory o poslušnost bavorskou. Také na západní straně zabíhal klín do říše naší, t. Bavorsko. Císař Josef II. mýnil tedy užiti příležitosti, když vymřela po meči bavorská větev rodu vittelsbašského (str. 12.) kurfirstem Maximiliánem Josefem (r. 1777), a domluvil se s nástupcem jeho *Karlem Theodorem*, nejstarším členem Vittelsbachovců falckých, na základě domnělých práv historických k některým částem Bavorska tak, že mu Karel Theodor hotov byl postoupiti Dolních Bavor a krajiny hornofalcké. Avšak Frídrich II. nechtěl dopustiti, aby se Rakousko v Němcích rozšířilo, i navedl tudy *Karla*, vévodu zweibrückenského a pří-

*) Třetí syn Marie Theresie *Ferdinand* zasnoubiv se s *Beatrikou d'Este*, dědičkou modenskou, dosáhl zeměpanství v državě své ehoti. Modena odtud pokládána za *tertiogenituru* rodu habsbursko-lotrinského jako *Toskána*, která přešla po Františku I. na druhého syna *Leopolda*, sekundogeniturou slula.

štího nástupce bezdětného Karla Theodora, že proti úmluvě císařské podal odpor. Došlo opět k válce (1778—1779), jejíž bojištěm zase byly Čechy; ale po nepatrných šarvátkách 1779 působila Maria Theresia těšinský mír r. 1779, spokojivši se tím, že jí od Bavor postoupena byla *čtvrť nad Innem*.*) Bylo patrné, že Prusové rodu habsburskolotrinskému v Němcích půdy nepřejí a že králové jejich k tomu pracují státi se v říši německé hlavou. Císař Josef zakusil ovoce tohoto 1785 snažení ještě jednou r. 1785, když se odhodlal odlehlou Belgií vyměnití za Bavorsy jemu příznivě položené. Opět odporoval záměrům císařovým Karel Zveibrückenský podporován jsa Frídrichem II., kterýž kromě toho zřídil *spolek knížat německých* proti těm a podobným podnikáním Josefovým v Němcích. Brzy potom zemřel Frídrih II. zůstaviv bratrovci svému, Frídrihu Vilémovi II.***) (1786—1797) Prusy nejenom jako první moc v Němcích, anobrž již i jako velmoc evrópskou. Trvání říše německé v té podobě, jakou dosud měla, bylo na delší čas nemožné. Tím spíše pak dá se vysvětliti lopotnost císaře Josefa II., která panovníka tohoto, jinak jednoho z nejdůmyslnějších vladařů svého věku, svedla na neplodnou snahu učiniti z národů své říše jeden jediný, německý, aby pak v Němcích on aneb potomkové jeho postavení svého mohli uhájiti.

Vznik samostatnosti spojených obcí severoamerických ***) (1773—1789). Anglické osady v severní Americe vyvínovaly se posud dosti svobodně, požívající dobré samosprávy, kterou záhy zvykly pokládati za mocnou záštitu svého zdaru. Avšak země mateřská činila zhusta pokusy svobody osad ztenčiti jednak ustanovujíc jim vladaře, kteří více poslouchali vůle anglických ministrů než aby si byli hleděli dobra osadníků, jednak přísně šetříc navigačních akt, které obchod vůbec položily v ruce Angličanův. Ale největší pohoršení mezi osadníky působila po válce sedmileté snaha krále, ministerstva

*) Časté války s Pruskem zjevily potřebu pevností v severních stranách říše. Tedy přidružily se nyní k Olomouci a Hradci Králové ještě Terezín a Josefov (1780).

**) V. Křížkových Děj. vš. a r. str. 90.

***) Opakuj str. 9., 62., 73., 105., 110., 129., 133., 136. a 147.

— Velmi dobře vyličený jsou děje Spojených obcí severoamerických ve Slovníku naučném, VIII. str. 879—893.

a domu lordův anglických, ukládati osadám daně, z kterých měl se kryti dluh způsobený za řečené války ovšem nejvíce ve prospěch osadníků samých. Plných deset let vyjednávalo v té věci na obou stranách atlantského oceánu. Američané nebyli proti tomu, aby válečný onen náklad z jejich peněz se nahradil, avšak hájili zásady, že nesluší parlamentu daní, ani přímých ani nepřímých, jim vyměřovati, dokud oni v něm nemají účastenství. Když tedy (r. 1765) přijala sněmovna anglická zákon kolkovní, dle něhož neměla míti v Americe žádná listina právní platnosti, která nebyla psaná na papíře kolkovaném, konány v osadách tak obecné demonstrace, že musilo ministerstvo, které řečený zákon navrhlo, vládu složiti. Ale noví ministři způsobili nový spor, zařídívše v osadách clo (1766) na dovoz čaje, skla, papíru a jiného zboží. Proti tomu vznikl opět odpor, tužší prvého, v jehož čele byl stát *Massachuset* s hlavním městem *Bostonem*; a když mezi lidem bostonským a vojskem do osady vloženým pro vespolnou nenávisť došlo krvavé srážky, sevrěno jest vojsko v tvrzi městské tak, že parlament za návrhem opět nového ministerstva (1771) cla z obchodního zboží vyjma toliko čaj zrušil. Ale právě tato povolnost Anglie objevila její slabost a dodala Američanům srdce k obecnějšímu odporu; zboží clem postíženého se nekupovalo, ano překázelo se lodím, které čaj dovážely, vplouti do přístavu; v Bostoně pak za jedné noci zlezl zástup lidí za Indiány přestrojený jistou loď, a vházel 342 bedny čaje do moře. Tu kázal parlament anglický zavřítí přístav bostonský, dokud by škoda se nenahradila. Ale sněm messachusetský svolal posly všech osad k obecné schůzi, kteráž, jsouc první toho druhu, sešla se r. 1774 ve *Filadelphii*, a odpor posud jako na slepo 1774 vedený náležitě zorganizovala. Ano činily se na mnohých místech přípravy k brannému odporu. Když však vojsko anglické sklady zbraní pobíratí se jalo, udála se první značnější šarvátka mezi ním a hotovostí massachusetskou u *Lexingtona* (dne 19. dubna) r. 1775; kterážto srážka pokládá 1775 se za počátek boje za samostatnost *Spojených obcí severoamerických*.

Jestliž pak boj tento veledůležitý „pro podivuhodnou vytrvalost, kterou v nerovném zápasu osvědčili Američané pro právo a svobodu. Nalézaloť se tehdáž Anglicko na vrcholu

své moci; vojska jeho byla utužená a boji přivyklá, a koráby jeho panovaly nad veškerým oceánem. Výnosný obchod, který vedlo s celým světem, byl mu nevyvažitelným pramenem bohatství, i nebylo říše, která by se mu byla vyrovnati mohla. Na druhé straně byli Američané národ v slabém počtu tří miliónů přes ohromnou prostoru rozšířený, tak že svazek spojující jednotlivé osady při veliké rozličnosti zaměstnání a mravů byl toliko slabý. Řádného vojska neměli, než toliko zemskou hotovost, která nebyla zvyklá na žádnou kázeň, aniž mohla dlouho vytrvati v poli u vzdálenosti od svých živností. Také nebylo státního pokladu, z něhož by mohly zapravovány býti útraty válečné, vedlé čehož ostatně myšlénka odtrhnouti se od mateřské země ještě se neujala v lidu, jenž celý ten spor měl za pomíjející rozepři, která jakousi povolností s obou stran přece zase dá se vyrovnati. Dosažení samostatnosti byl tajný záměr jen několika odhodlaných mužů,“ jako na př. *Franklina*, vynalezce hromosvodu a agenta amerického na pevnině, pak *Washingtona*, hrdinského vojevůdce hotovostí americké. Během války ozbrojovány také lodi a položeni tudy základové k zvláštnímu *námořnictví*. A štěstí přálo Američanům; „ulapiliť na moři mnohou kořist s bohatým nákladem, jmenovitě pak zamezovali dovoz potravních potřeb anglickému vojsku. Mimo to snažili se osadníci pobouřiti také Kanadu a Irsko a přilákati na stranu svou některou velmoc evropskou, aby Angličané donuceni byli válečnou moc svou rozdrobiti. I to Američanům dobře posloužilo, že dolní komora sněmu londýnského velikého stálého vojska se bála, aby se ho později neužilo proti právům národa. Byly jí dějiny pevniny evropské v tom patrnou výstrahou. Za takového věcí stavu *vyhlásil* kongress *filadelfský* (dne 4. července) r. 1776 *sjednocené osady za samostatné*. Když pak po mnohých trpkých nehodách, jež důmyslný Washington statečně přemohl, znamenitá část 7000 mužů vojska anglického u *Saratogy* (v horním ouvodí connecticutském) r. 1777 ke kapitulaci donucena jest, způsobil *Franklín* při dvoře *versailleském*, že *Francie* (r. 1778) vstoupila se Spojenými obcemi ve zjevný spolek, ke kterému se přidali brzy potom také *Španělové* a *Holanďané* z řevnivosti proti Angličanům. Tak se bojiště rozšířilo přes atlantský oceán až na břehy evropské. Ale na moři zůstávali Angli-

čané vítězi, a porazili zvláště španělské loďstvo před *mysem sv. Vincenta* a francouzské u maloantilského ostrova *Quadeloupe*; hrdinský pak *Elliot*, oblehán jsa od Francouzův a Španělů v *pevnosti gibraltarské* (1778—1782) dovedl i nádherné „plovoucí baterie“ rozpálenými koulemi zapáliti a zničiti. Jenom v Americe na souši nedařilo se vojsku anglickému, a když spojenci jeho vůdce *Cornwallise* v *Yorktownu* nad chobotem chesapeackským obklíčivše (se 7000 m.) zajali, naklonili se Angličané k míru, kterýž brzy potom r. 1783 zavřen jest ve *Versaillich*. Spojené Obce (13) uznány jsou za samostatné zvláštní soustátí. Domácí spory o ústavu obecnou vyřízeny jsou po několika letech (r. 1789) na obecném kongressu proti *straně „demokratické,“* bažící po nezávislosti jednotlivých obcí, ve smyslu *foederalistickém*. Obce zůstaly státy republikánskými; spolek jejich řídil praesident volený na čtyři léta od kongressu; kongress, opatřený mocí zákonodárnou, dělil se na senát a sněmovnu poslanců. Senátory volili na 6 let zákonodánní sborové jednotlivých obcí (každá 2), poslance pak na 2 léta samo obyvatelstvo obcí podlé jistého počtu. Soudnictví, pokud nezůstaveno jednotlivým obcím, svěřeno zvláštnímu sboru osob jmenovaných do života od praesidenta ve srozumění se senátem. Za prvního praesidenta obcí volen (1787—1797) výtečný Washington.

1783

V držení ostatních zámořských osad státův evropských nezměnil mír versailleský téměř ničeho; jenom *Holandané* ve východoindickém dosavadním obchodě znamenitě jsou obmezeni. Důležitým však úkazem během války byla zásada *branné neutrality* vyslovena r. 1780 Ruskem a uznána hned potom napřed od států severoevropských a konečně i od jižních.

Panství anglické ve východní Indii. Země *Clivem* podrobená společnosti východoindické nenesla pánům svým tolik užitku, jakož se při bohatosti její byli nadáli. Společnost nespravovala panství své sama, nýbrž prostředkem direktorů, sídlících v Londýně, a velikého počtu úředníků v Indii ustanovovaných. Direktori a úředníci těžili ze svého postavení co nejvíce, aby se obohatili, společnost sama pak někdy ani s to nebyla, by mohla náležitě zapraviti náklad obchodní. Za tou příčinou viděl se parlament anglický již několikrát nucena povoliti společnosti podpory z pokladnice

státní, aby úpadkem úvěru obchodu východoindického nezakusili Angličané peněžitých ztrát. A při všem tom byla správa zemí indických (bengálských) tak chatrná, že se domácí obyvatelé proti nátiskům a vyděračství často bouřili, podporováni jsouce od knížat indických, zvláště pak od sultana *mysorského Hyder-Alia*, jehož říše rozkládala se v horním úvodí kaverském až k prameništi řeky Kistny. Hyder-Aliovi pomáhal však tytýž i spojenec jeho *nizam dekanský* (= kníže hyderabadský uprostřed planiny dekanské), a v čas války francouzsko-severoamerické (1779) přidali se ke spolku jejich i *knížata maharatská* (severozápadní cíp dekanský). Celá téměř Indie stála tedy ve zbrani proti lakotným Britům, jejichž panství mělo býti úplně zničeno. Avšak *Warren Hastings*, generální guvernér anglický v Indii (1771—1785), muž neohrožený a všelikého násilí schopen, bránil se proti spojencům dosti šťastně a dovedl je konečně od sebe rozvesti. S Maharaty se narovnal (1782), a když Hyder-Ali zemřel (1782), a *Tippu Saib*, bojovný syn a nástupce jeho, v politice otcem počaté vytrval, zavrhl Warren Hastings i s ním *mír v Mangalorě* (na pobřeží malabarském), kterým sice snaha Angličanů po nadvládě v Indii zastavena, avšak i panství jejich v zemích dolno- a středoganžských pojištěno jest (1784). Společnost východoindická potřebovala však průběhem války opět peněžité podpory říšské a toho užil *Pitt* (Mladší) k obmezení její moci, předloživ „*indický bill*“ (1784), kterým společnost ve věcech politických, vojenských a finančních vládě se podřídila. Jediný obchod, jenž nyní, částečně na ujmu Holanďanův až do Číny (v příčině čaje) zasahoval, zůstal v neobmezeném držení společnosti.

Jako však znamená konec války severoamerické obrát věcí ve směru nejnovější doby, doby to znárodnění forem vládních, tak zase naopak značí panství anglické ve východní Indii spůsob a povahu onoho zámořského absolutismu, který vzal na rozhraní středověkém počátek svůj ve Španělsku. Tak byl národ anglický takřka jedním okamžením střediskem ideí sobě odporých, vlády absolutní (v Indii) a národní samosprávy (v podobě republiky za mořem a v podobě konstituční monarchie na domácím ostrově).

Reformy císaře Josefa II. (1780—1790). Vláda císaře Josefa II. v zemích jeho byla ve všech věcech státních

doplňkem vládního směru Marie Theresie; ale reformy Josefovy byly více na kvap a násilněji uvozovány v život než za vlády předešlé. Postavení lidu *poddaného* zlepšeno zvláštními zákony, při kterých však stavové byli ještě slušně tázáni. Jinak počínal si císař jako panovník neobmezený. *Patentem o toleranci* (1781) povolil konfessí augsburské a helvetské pod jistými podmínkami veřejně konati služby Boží, nedopustil však volného vyznání jakéhokoli náboženství; naopak v Čechách *sektu*, které se po vyhlášení patentu objevily, přísně jsou stíhány. *Židům* mnohonásobně se ulevilo v jejich občanském postavení. Kolem 700 *klášterův* a bratrstev se zrušilo (1782—1788) a z většiny jejich jmění zřídily se *náboženské fondy* pode správou úředníků císařských; fondů těch užilo se k rozmnožení far a k upravení škol ve smyslu záměrů císařových. Papež *Pius VI.* mínil reformační horlivost Josefovu zmírniti, navštívil Vídeň, nepořídil však ničeho (1783). S bibliothékami a uměleckými památkami klášterskými a chrámovými nakládali úředníci císařští mnohdy *barbarsky* a mnoho dobrého zkaženo. R. 1781 a 1782 vydán *nový řád soudní* ve věcech civilních a hrdelných a o pět let později *zákon občanský* (o právu osobním) a *zákon o zločinech*. Dosavadní práva i soud měst i zemí následkem toho větším dílem se změnily aneb zrušily. Proto také přibývalo úředníků zeměpanských, o kterých podávaly pak se konduitu zprávy na vyšší místa, obor pak úřadů již dříve zřízených na újmu stavů zemských a měst se rozšiřoval. *Nové vyměření daně z půdy a domů* zasáhlo až na jediný zbytek práv sněmovních, na právo povolování berně, působilo však mnohé protesty, jmenovitě pak tehdejší kancléř českorakouský, *hrabě Chotek* raději volil propuštění z úřadu, než aby byl k patentu o daních (1789) propůjčil svého podpisu. „Na nejvyšší byly však novotami Josefovými popuzeny země, které nebyly tou měrou a tak dávno jako země české a rakouské zvykly libovolnému potlačování svých svobod starodávných, jakož *království uherské* a *Nizozemsko*. Když císař konečně chtěje proslynouti také skutky vojenskými a mocnárství své rozmnožití výboji, r. 1787 začal *válku s Turky* ve spolku s Ruskem, ve které však potkal se s nezdarem; počala se hýbati *šlechta uherská*, brojiti proti nezákonným novotám císařovým a žádati svolání sněmu k slyšení stížností

země. V *Nizozemsku* pak dokonce vypuklo branné povstání. Císař Josef, který byl sám vedl vojsko své proti Turkům, 1788 vrátil se koncem r. 1738 do Vídně, sklíčen jsa starostmi a nemocí pochycenou v trampotách vojenských a nezvyklém podnebí. Druhého roku odevzdal velitelství slavnému Laudonovi, který hned obrátil štěstí válečné, jmenovitě dobytím Bělehradu na Turcích. Ale tu počalo již také *Prusko* ve srozumění s Anglickem podporovati Nizozemce, tak že se docela odtrhli od panství rakouského; též strojilo spolky proti Rakousku s portou tureckou i také s Polskem. Tu spatřil císař Josef potřebu, aby upustil předně od novot svých 1789 ve království uherském. V prosinci r. 1789 oznámil svolání sněmu uherského, na kterém mnil se dáti korunovati. V tom stavu věci sešli se také *stavové čeští* o své ujmě a složili spis k císaři, obsahující stížnosti jejich a žádost, aby obnovil 1790 zřízení zemské (dne 11. února 1790). Šedesát přednějších ze stavů podepsalo toto zadání. Císař Josef II. však zemřel devátý den po složení spisu tohoto.*

Válka turecká (1787—1792). V čas války severoamerické podmanil *Potemkin*, všemocný rádce a milec Kateřiny II., násilně a bez všelikého práva tatarské země na severu Černého moře, chána ošemetně do Rusi přilákav a ošidiv i o záplatu, za kterou chanátu svého císařově postoupil. Porta ode vší Evropy jsouc nechána bez podpory toto překročení kučukkajnardžského mřou výslovně schválila. Ale povolnost tato portě málo prospěla. Kateřina II. zanášela se již myšlénkou učiniti moci turecké v Evropě konec a zříditi nové řecké císařství, které mnila zůstaviti druhorozenému vnuku svému (tudy řečenému Konstantínovi). V tom úmyslu vešla s císařem Josefem II. ve spolek a dráždila Turky všelijakým způsobem, až jí porta opověděla válku (1787), kterou tedy podnikla ve spojení s císařem Josefem II. Poněvadž však Rusové vedeni jsouce *Suvarovem* nad vojsky tureckými vítězili, a když Laudon převzal velení vojska rakouského, porta i s této strany byla stísněna, obávaly se mocnosti západoevrópské, že by Rusko a Rakousko nebezpečně vzrostly a tedy podporovala Anglie s Pruskem jednak vzpouru belgickou, jednak poštvala krále švédského, *Gustava III.* (1771—1792)

*) V. V. Tomka Děje kr. č. 3. vyd. str. 437.

proti říši ruské. Gustav III. horšil se totiž na círovnou, že bouřila proti němu šlechtu švédskou, které on jednaje ve smyslu svého věku politické její výsady byl odňal. Začal tedy válku vpádem do ruského Finska a strožil se udeřiti až i na Petrohrad; avšak opatření jeho byla buď nevhodná a on tudy donucen namoři i na suchu k tažení zpátečnému. Mezitím dal na zemi jeho udeřiti král dánský, *Kristian VII.* (1766—1808), a tak nemela válka pro Švédy žádného prospěchu, ačkoli jim také na objemu říšském ničeho neodňala. Kateřina II. zajisté smřivši se s Gustavem III. jakož i s Pruskem, aby mohla na novo kořistiti v Polsku, podněcovala dobrodružné záměry krále švédského proti revoluci francouzské, která právě tehda vypukla a sprostředkovala mřir i s Dány. A poněvadž Rakousko po smřrti císaře Josefa II. za krátkého panování jeho bratra Leopolda II. (1790—1792) v Šistově (na Dunaji pod 43° v. d.) za ponechání *Staré Řšavy a části Charvatska při Uně* 1791 s portou se narovňalo, skončila i círovnou válku tureckou mírem v Jasích, který říši její rozšířil o *krajiny turecké mezi Buhem a Dněstrem* (1792). Důležitou však jest tato druhá 1792 Kateřinina válka proti Turkům zvláště proto, že objevila se v ní zásada velmocí evrópských po celou přišť dobu hájená, nedopustiti, aby padla říše osmanská za kořist carství ruskému. Snaze po osvobození křestanských národů ze jha tureckého položeny překážky, kterých doby předešlé neznaly. Rakousko dšlo to vykonati zanedbalo, Rusko pak odvážilo se ho již pozdě.

Spory holandské (1786—1788). Oč se pokoušel nadarmo Josef II. ve svém Nízozemí, to cizím přičiněním přivedeno k místu v republice holandské, avšak jí samé ku zkáze. Již po delší čas měli v Holandech dědiční místodržitelové znamenitou stranu v jednotlivých státech, která s nimi toužila po sestředění moci vládní nad jednotlivými zeměmi v rukou místodržitelských. Ale strana anticentralisační, vlastně města obchodem zbohatlá, jejichž poslové na zemských i na obecných sněmch rozhodovali, byla mocnější a místodržitelé cíle svého tedy nedosáhli. Teprv po válce angloamerické když strana oránská za *Viléma V.*, jehož matka byla dcera anglického krále Jiřiho II. a jenž za choť měl sestru krále pruského Frídřicha Viléma II., spoléhala

na pomoc velkobritanskou a pruskou, pokořena jest strana anticentralisační zakročením vojska pruského (r. 1788), kteréž však odtud náramně shrdlo. Anglie, Prusy a dědičný vladař holandský zaručili ústavu, která doma neměla náležitě půdy a dala se při nejbližší příležitosti pomocí nepřítelů anglopruského, t. Francouzů, snadno vyvrátiti.

Počátek veliké revolucí francouzské — dne 27. června l. 1789.*) Odboj obcí severoamerických, bouře a nepokoje v zemích Josefa II. a vzpoura holandská vznikly následkem novot více méně násilně a urputně uváděných v život, daly se však narovnatí dosti snadno, buď moudrým povolením se strany vlády, buď konečným zvítězením strany kterékoli. Jinak bylo však tomu ve Francii. Zde nenahromadilo se toliko veliké množství příčin k nespokojenosti se stavem politickým, anobrž zde až do kořene podryli se zvláště během posledního století rozdílným způsobem téměř všichni základové společenského života. Nikde nebyly finance státní v tak bídném stavu, jako ve Francii, a to nejenom za příčinou všech těch válek, které se vedly od posledních dob Ludvíka XIV. až do války pro svobodu severoamerickou,**) anobrž i následkem neslýchaného hýření při dvoře královském, které sice po Ludvíku XIV. za vladaře čili regenta *Filipa II.*, vévody orleanského a pak za *Ludvíka XV.* (1715—1774) nejvyššího vrcholu dosáhlo, avšak ani za *Ludvíka XVI.* odstraněno nebylo. Řečené hýření však provázáno bývalo s takovou bezuzdností a prostopášností mravů, že zvláště osobnost krále Ludvíka XV. v celém národě opovržení vzbuzovala a tudý vůbec nebylo slušné vážnosti k rodině královské. Libovolné zatýkání (lettres de cachet) pro urážení dvořanů a jiných vysoce postavených osob vážnosti té neobhájilo, ovšem však myslí stále rozhořčovalo. K tomu navykli lehkomyslní Francouzové za příkladem domácích vzdělaných kruhů, tak řečených bureaux d'esprit, a jdouce za vzory nejnovějších svých učenců stíhali pohrdavým vtípem a posměchem přemnohé stránky veřejného života, které se zásadami víry a práva úzce byly sloučeny; skrze čež i tito

*) „Historie revoluce francouzské od roku 1789—1814.“ Z frančiny F. A. *Migneta* přeložil J. B. *Malý*.

**) Srovnej str. 112., 113., 120., 124., 125., 140., 141., 144., 147., 156.

nejdůležitější základové, na nichž řád a blaho společenské spočívají, pozbyvali moci a ceny.

Nejpřednější osoby, jejichž písemnická činnost spadá do tohoto druhu světoborného, byly tyto. 1. *Diderot* (†1784), původce pověstné „encyklopédie,“ v níž materialisté tehdejší doby vykládali domněnky své s mnohým, často až drzým vtipem, avšak bez vědecké opravdovosti, 2. Baron *Holbach* (†1789), jehož „systeme de la nature“ z r. 1770 všeliké proměny světové a duševní zakládal na pouhých zákonech nutnosti a mechaniky, 3. *La Mettrie*, (v Berlíně †1751) jehož spis „l'homme machine“ (z r. 1746) mravouku ponížil na pouhé umění užívati života (art de jouir), 4. *Helvetius* (†1771), v jehož díle „sur l'esprit“ (z r. 1758) marnivá sofistika postavila sobství za hlavní zásadu materialistické mravouky, 5. *Aronet Voltaire* (†1778), „patriarcha“ těchto a podobných učenců francouzských svého věku, jenž, nadán jsa duchem geniálním avšak pln nadutosti a prázden všeliké ušlechtilosti mysli, ostrovtipně a vábívě odkrýval v přemnohých spisech filozofických, historických, básnických atd. slabé stránky myšlení a tužeb lidských na půdě věd i veřejného života, avšak způsobem tím více bořil než stavěl, ovšem nepíše nikdy pro nižší vrstvy společenské, kterými aristokraticky pohrdal. O dalekosáhlosti jeho působení svědčila nejlépe nadobyčejná sláva, kterou Paříž Voltairovi na divadle připravila, když město to krátce před smrtí svou navštívil. 6. *Rousseau* (†1778), spisovatel mnohoplošný a zvláště pro bujnost své obrazotvornosti velice oblíbený, jinak rozhodný protivník pouhých deistův a materialistův, z jehož spisů nejvyšší důležitosti nabyla rozprava „du contrat social“ z roku 1762, která vedlé svrchovanosti národní vůle ve státě učila obecné svobodě (liberté) a rovnosti (egalité), 7. *Montesquieu* (†1755), jehož díla spočívají na opravdových studiích a na jeho dávají upřímné nadšení státníka, dožil se neobyčejného úkazu, že spis jeho „esprit des lois,“ ve kterém velebila se konstituční monarchie v podobě anglické, během 1 $\frac{1}{2}$ roku (1749—1750) 22 vydání potřeboval. 8. *Quesnay* (†1774), velebitel státního hospodářství, kterého po jeho domnění nesluší hledati v množství zlata a stříbra a v čilosti zámořského obchodu (čili v systému merkantilismu), anobrž ve vzdělávání orné půdy a tudy ve zrušení jarma, které tí-

žilo lid poddaný (pauvres paysans, pauvre royaume; pauvre royaume, pauvre roi — výrok z r. 1758). Reformy v tomto smyslu („systém fysiokratický“) předsevzaté v Evropě přičiněním samých zeměpánů měly hlavní původ svůj ve spisech Quesnayových; ano i nejdůmyslnější učitel národního hospodářství téhož věku, skotský Adam Smith (†1790), jenž za hlavní zřídko národního blahobytu hmotného vůbec *práci*, (industrialismus) vyhlásil (1776), Quesnaya měl za svého mistra. Učení však těchto mužů, kteří vážili názory své ve vysoké míře ze starších spisův anglických a jmenovitě Lockeových, se ujímala v národě rychle, veřejné mínění pak stalo se za dobrého ale slabého krále Ludvíka XVI. zvláště mocným, když zmohlo se přesvědčení, že král řízen jsa dvorem více svévolným než skutečné moci požívajícím snadno se dá zastrašiti a ke změnám státním donutiti, že však bez takového donucení oprav žádných nelze dosíci.

1787 Takový byl stav věcí ve Francii, když po několika zmařených operacích finančních učinil králi ministr *Calonne* návrh, aby svolal *výbor stavů zemských* (notables), kterýby povolil nové daně. Shromážděn tedy tento výbor r. 1787, složený z knížat kněžských i světských a několika zástupců z provincií a měst, kteří však nemajíce řádných plnomocenství od ostatních stavovských osob a korporací, a privilegií svých nehodlajíce v ničem se vzdáti, k ustanovení nových daní hlasů svých odepřeli. *Calonne* mínil tedy zpupným notablům zasaditi ránu uveřejniv návrhy své a odporná snesení výboru, ačkoli byly porady tajné. Ale tím popudil notáblý tak, že i oni rokování svá v plnějším znění tiskem rozšířili. Na ten způsob předložil se spor před *veřejné mínění*, kteréž od té doby chápalo se věcí státních s nadšením posud neviděným. *Calonne* sám neměl se ve Francouzích dosti bezpečným a utekl do Anglie. Jeho nástupce *Brienne*, arcibisup toulouský, notáblý rozpustil, promluviv k nim řečí plnou svobodomyšlných frasí a slibů, neznal však zase jiných prostředků k napravení financí než daní kolkových a gruntovních, kterým měla se nejvíce podrobiti šlechta. Ale parlament čili nejvyšší soud pařížský zpěchoval se nařízení ministerská v této věci vregistrovati, bez vregistrování však neměla nařízení veřejné platnosti; při tom doložil parlament, že povolovati daň sluší jediným *stavům říšským* (états généraux).

raux). Výpověď tato došla ihned v celém národě netušeného ohlasu. Od té doby opakovalo se volání po obecném sněm říšském, kdykoli se ozvala touha po napravení financí. Tresty, kterými vláda trestala členy parlamentní v Paříži, ano i parlamenty venkovské, pobuřovaly lid a musely býti konečně odvolány. Brienne z ministerstva propuštěn, a na jeho místo postaven *Necker*, bohatý penězoměnc parížský, jenž již před několika léty správu finanční řídil, avšak v nemilost u dvora upadl dle pro svou zásadu spořivosti, dle také proto, že hájil téhož spravedlivého rozvržení daní, kterému se měla také šlechta podrobiti a které teprv nyní zase uznalo se za nejpřednější prostředek zastaviti bídu státní. Také k tomu se konečně (1788) král odhodlal, aby svolání byli říšští stavové na měsíc květen r. 1789. Avšak běželo o to, v jaké způsobě by stavové se sejtí a v jaké by rokovati měli, po komorách-li, jako ještě rokoval sněm poslední z r. 1614, aneb-li společně po hlavách, jak by toho žádala ta potřeba, aby většinou hlasů šlechta donucena byla účastniti se spravedlivého placení daní. *Necker* klonil se ke způsobě rokování po hlavách a proto zařídil věc tak, že stav třetí svolán byl počtem poslů dvojnásobným, rovným počtu osob stavův ostatních.

V skutku sešli se stavové říšští ve Versaillesch ke dni 5. května r. 1789; ale vláda sama nevěděla, jakým způsobem by sněmování měla řídit. Nebyla naproti hlasování podlé hlav o věcech peněžních, poněvadž vedlo rychleji k cíli; avšak hlídíc na předměty politické prohlašovala se pro hlasování podlé stavů, poněvadž to byla jistá hráz proti opravám. Záleželo tedy na tom, na čem se stavové mezi sebou dohodnou. Ale právě stavové rozcházel se u věci té nepřátelsky. Bylo to patrné již při zkouškách plnomocenství osob, které se na sněm sešly. Kdežto stav městský či třetí žádal, aby řečené zkoušky se konaly mezi všemi stavy společně, odporovali mu v tom vyšší dva stavové, zkoušejíce plnomocenství svá tajně po komorách. Tak se věc protáhla přes měsíc. Tu navrhl abbé *Sièyes*,*) muž plaché povahy ale ducha podnikavého, proslulý populárním spisem svým o třetím stavu, aby šlechta a duchovenstvo byli pozváni do obecné

*) Povahu muže toho viz vylíčenou v *Mignetově Hist. r. franc. str. 53.*

1789 sně, by tam přítomni byli zkoušce plnomocenství poslů, kteří rážto zkouška pak vykonati se měla v jejich přítomnosti i bez ní. Potom hned po skončení této zkoušky *vyhlásil se stav třetí dne 17. června (1789) opět po návrhu Sièyesově za shromáždění národní*, jakoby druhých stavů nebylo. Ale tu strana dvorská navedla krále, aby se slavně odebral do shromáždění, ustanovení jeho zrušil, oddělení stavů za zásadu monarchie prohlásil a sám jmenoval opravy, jakými se stavové obíratí mají. Byla strana ta toho mínění, že přísný rozkaz královský shromáždění zastráší a že Francouzsko spokojí se poradami o několika opravách. Zatím z obávání, aby většina duchovních neuznala shromáždění a s ním se nespojila, přistoupeno k zamčení sněmovny, aby se odročilo shromáždění až ke dni královského sezení. Zámínkou skutku toho byly přípravy k slavnému vystoupení krále. Ale poslové městští spatřivše sněmovnu zamčenou sešli se, provázeni jsouce zástupy lidu, do *mičovny*, tu pak zavázali se *přísahou, že nerozejdou se dříve, pokud nedají Francouzsku konstituci* (dne 20. června). Avšak ani mičovny nemohlo shromáždění užiti. Princové najali ji pro sebe, aby tam nebyli poslanci puštěni; šli tedy zástupcové lidu (dne 22. června) do chrámu sv. Ludvíka. Mezi sezením spojila se s nima při obecném jáсотu většina duchovenstva. Tak prostředky, které měly sloužiti k zastrášení shromáždění, jenom zmužiloš jeho zdvihly, a uspíšily spojení, kterému měly překaziti. Dne 23. června bylo sezení královské. Král měl řeč příkrou, která s jeho city se nesrovnávala, a když skončiv ji nařídil, aby se rozešli stavové, zůstali poslové městští na sedadlech svých, k napomenutí pak královského obřadníka, aby byli nařízení toho poslušni, zahřměl *Mirabeau* *): „My jsme zde na rozkaz národa a dáme se rozehnati jenom bodáky.“ Mirabeauovi sněm přisvědčil. Dráha revoluční byla rozhodně nastoupena. „*Část duchovenstva k stavu třetímu opět se vrátila. Již dne 27. června stalo se rokování všeobecné, stavové přestali v právním smyslu existovati a brzo skutečně zmizeli.*“ Autorita královská pozbyla své moci.

*) Povahu jeho kreslí Mignet, str. 53 a 54.

B. Vzdělanost.

Náboženství. V šíření učení křesťanského jevila se obecná mdloba. Zvláštního povšimnutí zasluhuje oživení *českých (moravských) bratří v Ochránově* či Herrenhutě na pahorkatině žitavské v Horní Lužici. Hrabě *Zinzendorf* dal společnosti r. 1722 nové zřízení nejvíce podlé „řádu církve jednoty bratrské“ od Komenského, a spůsobil její rozšíření do Anglie, do Ameriky, do Laponska a jiných zemí, kdež také pohany na svou víru obraceli, slynouce nejenom zvláštní mravopoctností, anobř i pilností a dobrotou zboží obchodních. Novou sektu *methodistů* založil (1729) Angličan *John Wesley*, která jsouc odrůdou církve episkopální se směrem pietistickým v Anglii a pak brzy i v severní Americe se ujala. *Hierarchie* téměř všech významní politickým absolutismem této doby všelijak jsou obmezovány; *placetum regium* konalo v zemích katolických v jisté míře touž úlohu jako nově zřízené *vrchní konsistoře* v zemích protestantských. V Rusích složil si Petr Veliký „*svatou řídící synodu*“ r. 1721, kterou odstraněn patriarchát a na hlavu církve ruské povýšení círové sami. Znakem snah této doby čelících po znárodnění církvi jest také spis *Hontheima*, světícího biskupa trevírského, vydaný pod jmenem *Justína Febrónia*, počátek to k tak řeč. febronianismu. Ná-zory fysiokratův o důležitosti vzdělávání půdy jevily na poli náboženském ten následek, že se stencoval počet zasvěcených svátkův a že se půda odnímalá klášterům, k jichž zrušení ihned přikročováno. Naproti tomu zakládalo se obmezování náboženských ceremonií na theorii, které přímo proti náboženství pozitivnímu čelily. Zrušení řádu jezuitského s povahou věku toho sice také se shodovalo, avšak založeno bylo hlavně na jiných příčinách, nejvíce totiž politických (str. 149).

Ve vědách (srovnej str. 163) pokročili nejdále *Angličané, Francouzové a Vlaši*; avšak i v *Němcích* začal čilý život, zvláště v druhé polovici 18. století, když se zmocnila němčina také pole vědeckého. Vědy přírodní, jmenovitě pak *mathematické* měly nejvíce pěstitelů; nad jiné vynikli *Halley, Bradley, James Watt* *); *Lagrange, Lalande, Lavoisier*, **)

*) Kronika práce II. str. 351—355.

***) Tamže IV. str. 28—30.

Franklín *) *Réaumur* **); *Galvan*, *Volta*, ***) *Herschel* †). Ale v řadě těchto přírodopytců skví se také jméno slovanského Dubrovničana jesuity *Boškoviče* († 1787), který geniálním duchem vnikl do všech oborů přírodnictví, a pak švedského učence *Linnéa* († 1778), jenž nejen dal počátek k uvozování říší přírodních v jisté řády, anobř i sám přes 7000 rostlin uměle sestavil a vylíčil. Znamý fysiokrat *Quesnay* a vrstevník jeho *Dessault* zvelebili vědecké základy chirurgie. *Zeměpis* velice obohatil *James Cook*. ††) V *dějepisectví* slavného jmena si dobyli vedlé *Muratora* (str. 134), *Voltaire* i *Montesquieua*

*) Kronika pr. II. str. 205—212.

**) Tamže II. 334.

***) Tamže II. str. 213—217.

†) Tamže str. 172—173.

††) Od té doby, co Španěly skrze sloučení říše portugalské se svou vlastní (str. 60) dosáhly panství nad oceany, projižděli plavci jejich bedlivě veliký ocean, dílem aby zachovali spojení ostrovů Filipových se západním pobřežím americkým, dílem aby objevili domnělou zemi jižní (*terra australis*), která prý kolem jižní točny tak se rozkládala jako severní končiny starého světa kolem severní točny. Avšak jako kdysi Foiničané, tak tajili nyní i Španělové výsledky námořských svých cest. Později když obchod světový dostal se do moci Holanďanů (str. 105) odkryty jsou *Abelem Tasmanem* († 1644) části nejnovějšího „dlu světa,“ který tudy od Holanďanů pojmenován *Novým Holanďem*, za jehož nejjižnější výběžek poluostrovní pokládána jest země *Van-Diemenova* (Tasmania). Téhož času objevil *Tasman* i *Nový Seeland*. Ale po něm utichly námořské výpravy podnikané za účelem vědeckým, až je obnovili Angličané v druhé polovici 18. století. Roku 1768 vypraven *Cook* s jinými přírodopytci do velikého oceanu i mínil také objeviti řečenou jihotočnovou čili austrálskou zemi. Doplul *Nového Seelandu*, který objevil se býti dvouostrovím, a ohledal část pobřeží *Nového Holanďu*, jehož nespojitost s *Novou Gvineí* znal sice již *Torres*, plavec španělský, avšak teprv nyní v obecnou známošť uvedl *Cook*. Objevené země prohlášeny za země krále velkobritanského. Ve čtvrtém roce výpravy své vrátil se *Cook* z *Batavie* kolem *Afriky* domů. Kromě této plavby „kolem světa“ (1768—1771) vykonal však ještě jiné dvě (t. r. 1772—1775 a 1776—1780). Na druhé výpravě nabyl přesvědčení, že jihotočnové souše není, a tudy přenesen potom název země austrálské na *Nový Holanď*. Na třetí výpravě objevil *Cook* *ostrov Sandwichské*, důležitou to stanicí mezi *Amerikou* a *Čínou* (celkem 340 □ m.), avšak ve sporu s obyvateli ostrova *Havaji* (největšího ze všech) zabit jest dne 14. února 1779.

Skot *Robertson* spisy svými o Skotsku za Marie Stuartovny, o císaři Karlu V. a objevení Ameriky, *Hume* vylíčením dějin anglických, a *Gibbon* dějepisem klesání a pádu říše římské. Také pruský král Fridrich II. složil paměti své jazykem a duchem francouzským. V Němcích učinili šťastné pokusy ve vědeckém dějepisectví *Schlötzer* (†1809), hojnými spisy o dějinách obecných i speciálních, a podobným způsobem i *Spittler* (†1810). Oba byli professory na *universitě v Göttingkách*, která založena jsouc angl. králem a kurfirstem hanov. Jiřím II. v druhé polovici 18. století nade všechny vysoké školy německé zvláštním ruchem vynikla. V Čechách a Uhrách začal se duch národní buditi; dějepiscové *Pelel* (†1801), *Pray* (†1801) a *Katona* (†1811) jsou dílem znamením tohoto obratu věcí, dílem sami si o něj získali dobré zásluby. Také na poli vychovatelství objevil se čilý ruch (srovn. str. 101), ač nebyl prázdnen okázalého blouznění; hlavními původci zjevu toho byli *Rousseau* a podlé něho *Basedov* (†1790) a pak *Pestalozzi* (†1827*); v Polsku vynikl více praxí než teorií učený odpůrce „liberum-veta,“ piarista *Konarski* (†1773). Ve filosofii novou epochu působil královský profesor Imanuel *Kant* (†1804) spisy svými „*Kritik der reinen Vernunft*“ (1781), „*Kritik der praktischen Vernunft*“ (1788) a „*Kritik der Urtheilskraft* (1790).“

V umění básnickém po vši Evropě oblíbenými se stali angličtí skladatelé románů, humorista *Sterne* (†1768) a pak *Goldsmith* (†1774), jehož „*Kazatel Wakefeldský*“ i na češtinu přeložen jest (r. 1842) V. Filípkem. Podobně proslul *Thomson* (†1748) svými *Počasy*, přeloženými u nás od Fr. Douchy (též r. 1842). Skotům pěl duchem a nářečím národním ohnivý *Burns* (†1796). Ve Vlaších drámata oblíbená skládali *Goldoni* (veselohry, †1793), *Alfieri* (truchlohry, †1803) a *Metastasio* (texty k zpěvohrám, †1782). V Dánsku razili nové dráhy tolikéž na poli dramatiky *Holberg* (†1754) a *Ewald* (†1781), oba však činni jsouce i v jiných oborech písemnictví; zvláště *Holberg* také v dějepise domácím pracoval. Druhým *Holbergem* byl Rusům mnohonásobně příčinnivý

*) *Pestalozzi* v důležitý spis „*Lienhard und Gertrud*“ náleži této době, avšak hlavní paedagogickou činnost rozvíjel P. teprv za doby příští.

a všeobecně vzdělaný lyrický básník *Lomónosov* († 1765). Jako v Dánsku a v Rusích tak běželo za této doby zprvu i v Němcích předně o probuzení ducha národního a zdokonalení spisovného jazyka a pak i o skutečný pokrok u věci samé. Ale kdežto v Dánsku a na Rusi vysoké školy v rozvoji národním měly chvalné účastenství, odvracely university německé od sebe i snažlivé části národa skrze svou suchopárnost a pedantiku. Výmínek bylo málo. Ostatně v novém ruchu theorie i praxis následovaly na začátku příkladů sousedních národů západ- a jihoevropských, teprv později chopily se vzorů staroklassických a získaly konečně půdu samostatnou. Počet mužů v té příčině zasloužilých jest neobyčejně veliký; nejznamenitější z nich byli: 1. *Haller* a *Hagedorn*, oba protivníci mladší školy slezské, Haller nápodobuje popisné a poučné básnění vážných Angličanů, Hagedorn však libuje si v lehkých zpěvích, bajkách a líčeních Francouzů; 2. *Bodmer* a *Breitinger*, kteří Hallerův způsob básnění kriticky odůvodňovali, a *Gottsched*, jenž na vzorech francouzských stavěl pravidla suchopárného básnění, které pokládal za věc mechanickému umění podobnou; 3. členové básnického spolku *saského*, jehož střediskem byly listy řečené *Bremer Beiträge*, t. oba *Schlegelové*, *Rabener*, *Zachariae*, *Cramer*, *Gellert* a j.; 4. kruh básníků *pruských*, do kterého počítají se *Gleim*, *Uz*, *Kleist* a *Ramler*; 5. *Klopstock* († 1803), *Wieland* († 1813), *Lessing* († 1781) a *Herder* († 1803), kterými německé umění básnické v rozdílných vrstvách národa teprv náležitě zdomácnělo, vůbec pak k vyššímu vzletu dospělo; *Lessing* a *Herder* pak mimo to, každý svým způsobem, velice přispěli k vytržení pojmův aesthetických; 6. *spolek göttingký* (*Göttinger Hainbund*): *Voss*, *Hölty*, bratři *Christian* a *Fridrich Stolberg*, *Miller* a příbuzní jim co do směru básnictví *Claudius*, *Schubart*, *Hebel*; 7. *Bürger* († 1794), jehož balády a písně obecného zalíbení došly; 8. *Göthe* a *Schiller*, jejichž první básnické plody do této doby padají, jako *Götz von Berlichingen*, *Leiden des jungen Werther*, *Egmont*, *Ifigenie a Tasso*, pak *Rüuber*, *Fiesko* a *Kabale und Liebe*.

V oborech *výtvarného* umění počítalo se sice také hojně znamenitých mužův, avšak málo z nich vyniklo nad prostřednost. Zvláště prosluli malíři *Jos. Vernet* Francouz (v příčině lých bouří mořských), Angličan *Gainsborough* (pro

krásné malby (domácích krajin) a krajan jeho *Hogarth*, satyrický a komický kárce vad a nedostatků společenského života anglického. Z českých řezbářů třeba připomenouti jmena *obou Platzerův, Prachnerův a Jäckla.**)

Z nového rozkvětu těšila se hudba; nejslavnější díla hudebnická skládali mistři na slovo vzatí, t. *Gluck* (†1787), skladatel hudby k zpěvohrám *Metastasio*ým, avšak i k jiným (*Ifigenie v Aulidě, Orfeus a Euridike*), *Mozart* (*Don Juan v Praze, †1791*) a *Haydn* (†1809, symfonie, *Stvoření světa, Počasy, rak. národní hymna*).

Mravy a obyčeje v nejvyšších vrstvách společenských překonaly dobu předešlou co do nevázanosti a marnivosti. Dvorové *versailleský* (za *Ludvíka XV.*), *anglický* (za *Jiřího I.*), *badenský* v *Karlsruhe* (za *Karla Viléma*), *drážďanský* (za *Augusta II. i III. a ministra Brühla*), *bavorský* (za *Maximiliana II., Karla Albrechta a Karla Theodora*), *pruský* (za *Frédřicha Viléma II.*) a j. stali se v té věci *nejpověstnějšími*. Zde vrcholil *materialismus*, který se odrážel ve spisech učenců *francouzských*, ačkoli zase naopak někteří z mužů těchto (na př. *Diderot a Holbach*) ve skutečném životě svém daleci byli onoho *materialismu dvorského*. *Hnusný absolutismus* některých *německých zeměpánů* způsobil nejenom *prodajnost míst úřednických*, anobř *zapomněl se tak dalece*, že ve válkách, které vedly mezi sebou tehdejší *velmoci*, *poddané své*, jež násilně sbírali, za *vojáky jim prodávali*, jako na př. *saský vévoda Frédřich v Gotě, lantkrabí kasselský Frédřich, brunšvický vévoda Ferdinand a j. Divadel, obrazůren a p. ústavů přibývalo*, ale *rozkoš a nádhera byly kolébkami jejich*. *Šlechetnějšího původu byly akademie a školy vojenské i civilní, pak ústavy pro sirotky a nalezence a jiná dobročinná opatření, která se zakládala buď na potřebách času, buď na čistě lidském pojmání rozvoje společenského*. Tudy jevil se i před soudy *obrat k lepšímu*; užívání *skřipce přestalo*, ano i *tresty stávaly se mírnějšími*. *Divoká povaha solnohradského arcibiskupa Firmiána, který mučidly stíhal akatholické sedláky své země a konečně je i k vystěhování do Braniborska přinutil, byla svého druhu jediná, a náleží na začátek této doby.*

*) Text Náz. Atl. k Slov. nauč. str. 95.

Část IV.

(1789 — [1870].)

Snahy po znárodnění forem vládních.

A. Dějiny politické.

I. Království francouzské (od 27. června 1789 do 20. září 1792).

Sněm ústavní (ode dne 27. června r. 1789 do dne 20. září 1791): a) *ve Versailles* (— 6. října l. 1789). Dvůr versailleský a nejdůvěrnější rádcové jeho měli za to, že nelze ztracené autority královské (str. 166) nabytí jiným způsobem, než násilně, pomocí vojska. Sněm, pak Versailles a Paříž, kterážto města sněmovnskům před jinými dodávala odvahy a podpory, měly zastrašením přivedeny býti k poslušnosti krále. Tedy sbíralo se vojsko u velikém počtu kolem řečených měst; Versailles podobaly se táboru, sněmovna byla obklopena strážemi, vstup do ní obecnstvu zamezen a Paříž byla celá obklíčena vojskem. Řady těžké střelby přicházející od hranic, přítomnost cizích pluků, jejichž poslušnost neznala žádných mezí, vše to zvěstovalo nešťastné zámysly dvorské. Sněm interpelloval krále v této novotě, ale dostal hrdé odpovědi. Ministerstvo v zpátečnickém směru obnoveno a Neckerovi dán rozkaz, aby v tu chvíli království opustil (11. července). Věci tyto způsobily v Paříži (již dne 12. července) náramné rozjitření. Lid se nepokojně srocoval a mezi tím

rozněcovali řečníci poplašené mysli. Nejhluchnější místností nespokojenců byl *Palais royal*, kdež bydlil *Ludvík Filip Josef, Orleanský* *), jenž bažil po oblíbenosti obecné a působil zmatky, maje v úmyslu zmocniti se vlády. Zde v zahradě pobouřil *Camille Desmoulins*, mladík nad jiné smělý, shromážděné zástupy výrokem, že propuštění Neckerovo je znamením k Bartolomějské noci pro všechny vlastence, i hlásal tudy, aby se lid uchopil zbraně. Tedy nařídila vláda některým částem vojska, aby lid rozháněly. Došlo k opravdivým srážkám mezi stranami; avšak mezitím naklonili se někteří vojenští plukové ke straně lidu. Kdekoli jaká zbraň byla uložena, musela býti zástupům vydána; v jediné invalidovně nalezeno 30.000 pušek a několik děl. Zatím roznesla se zpráva, že nové vojsko na Paříž táhne, a že děla v *Bastille*, opevněném to hradu v městě, kdež z dob Ludvíka XIV. uvěznováni jsou političtí zločinci, zamřína jsou proti městu. Tedy ihned žádáno, aby tvrz se vzdala, a když velitel tvrze (Delaunay) v tom nepovolil, hnal se na ni rozvzteklý lid útokem, velitele a několik (7) jiných vojínův povraždil a Bastilly se zmocnil (dne 14. července). Celá Paříž proměnila se v tábor a dílnu odboje. Ve Versaillesch prohlásil se sněm za stálý tak, že částka poslanců v noci sezení měla a ráno od druhé části vystřídána byla, a to vše jenom proto, aby zamezilo se rozeznání sněmu, ke kterému radilo nové ministerstvo, mající za to, že bouře pařížská vojskem po venku sebraným se dá skrotiti. Dvůr zatajoval králi nebezpečný průběh věci; když však velmistr garderoby tajemství to přerušil, odebral se Ludvík XVI. z rána dne 15. července do shromáždění národního beze stráže i beze vsí jiné družiny, kromě svých bratrů, a sám upokojil sněm ujištěním, že dal vojsku rozkaz, aby se vzdálilo od Paříže a od Versailles. Nadšení, které krok tento způsobil ve sněmě, pohnulo krále k osobní návštěvě Paříže. Zde mezitím ustrojila se tak řečená *národní obrana* (48.000), která si nyní zvolila za nejvyššího velitele *Lafayetta*, jenž krále při návštěvě pařížské provázet **), *Bailly*, předseda národního shromáždění, zvolen

dne 14.
července

*) Viz Křížkových Děj. všeob. a r. str. 82.

***) Z doby této pochází francouzská trojbarevná kokarda či trikolóra (barvy města Paříže, t. modrá a červená, s barvou rodu královského t. bílou).

u té příležitosti za maira čili starostu Paříže, kteráž zároveň s národní obranou dala si samostatné municipální zřízení. Král potvrdil novoty tyto, navrátil městu mír a odebral se zase nazpět do Versailles ve slavném průvodu. Odporné ministerstvo potom hned propustil a Neckera opět k vládě povolal.

Ale bouře pařížské měly nicméně dalekosáhlé a neblahé následky. Jako v Paříži tak i v provinciích ztratili dosavadní úředníci, řádové a zákonové svou vážnost; všude zřizoval lid dle příkladu hlavního města municipální úřady k své správě a národní gardy k své obraně. Proti přívržencům starého zřízení zuřilo se jako proti nepřítelům národa, ano na venkově zapaloval lid vrchnostenské zámky a ničil listiny svědčící na úvazky poddanství. Proto vydal sněm svolání na národ, kterými snažil se mysli jeho upokojiti; zřídil soudní tribunál pro spiklé ode dne 14. července a přispěl takto poněkud k opětnému uvedení pořádku. Nejdůležitějším však skutkem v té příčině bylo, že zrušil jedním rázem rozmanité výsady středověké. Večer dne 4. srpna dal k tomu vikomt *de Noailles* znamení, navrhnuv zrušení feudálních práv a osobní služebnosti. Následovala řada podobných návrhů (na vykoupení z desátku, na zničení výhradního práva lovcůho, na zrušení zákupnosti úředních míst, nestejnosti v rozdělení daní, štoly u duchovních, odvodu k papežskému dvoru, největší části duchovních prebend, nezasloužených pensí atd.). Sotva byl který návrh učiněn, byl také přijat. S obětmi jednotlivců závodily oběti korporací, měst a provincií. Čechy a privilegia měst i krajín jsou zrušeny. Pro věčnou památku toho dne ražena jest medalie a sněm udělil Ludvíkovi XVI. titul „obnovitele francouzské svobody.“ Ale k svobodě této byli posud položeni základové negativní; posud na staré budově státní na polou s rázem středověkým a na polou s leskem novověkého absolutismu se toliko bouralo; nastala potřeba, aby od bourání přešlo se k stavění.

Mezitím opouštěli nejúhlavnější odpárcové nového ruchu zemi francouzskou, a poněvadž doma již zoufali, hledali za hranicemi pomoci k obnovení starých řádů. V čele těchto emigrantů byl hrabě *Artois* (Karel Filip), bratr králův, a princ *Condé* (Ludvík Josef), z vedlejší větve bourbonské. Příčiněním emigrace zaplýtaly se potom dějiny revoluce fran-

couzské do dějin ostatní Evropy a nabývala revolucí sama rázu krvavějšího. 1789

Výtržnosti pařížské a venkovské přerušily hlavní činnost národního shromáždění toliko na kratinký čas. Po utišení bouře pokračoval tedy sněm opět o pravé své úloze, t. o *vyměření ústavy*. Poněvadž pak vláda od prvopočátku to- muto směru nepřejíc opomenula učiniti slušných návrhův a poněvadž jinde příkladu nebylo, následoval sněm v té věci působením Lafayettovým severních obcí amerických i učinil počátek *theoretickým sestavováním práv člověka a občana vůbec*, čili všeobecnými zásadami, které měla ústava teprv do formy zákonů vpraviti. Nerozhodovala v tom tedy tak skutečná potřeba, jako spíše učené názory osob ve shromáždění přítomných, ač jinak ovšem celkem patrně vzdělaných. A když se docílilo v této příčině konečného srozumění, nastala porada o *spůsobu, kterak by bylo ustrojiti moc zákonodární*. „Tento předmět byl jeden z nejdůležitějších, on musel ustanoviti spůsob jejího účinkování a poměr její ku králi. Při této poradě však ustanovoval sněm samojediný nad budoucím stavem zákonodární mocí; žádná prostřední moc nemohla odložití nebo zrušiti jeho snesení. Ale jakou podobu měl přijati na sebe zákonodární sbor pro budoucí svá sezení? Měl zůstatí nerozděleným, čili skládati se ze dvou komor? Jakého druhu měla býti druhá komora v tomto posledním případě? Mělo se zaříditi shromáždění aristokratické čili senát, kterýby vášně hnutí obecného mírnil? Měl konečně zákonodární sbor, nechť již byl jakkoli sestaven, býti trvalým či periodickým, a měl král s ním dělití zákonodární moc? To byly ony těžké otázky, které zánimaly tehdejší mysli i sněmovníkův i Pařížanů. Po tuhých o tom řečích rozhodl se sněm jednak z vlastní nedůvěry k vládě a ku králi, jednak unesen jsa hlukem nedůvěřivých Pařížanů pro *zákonodárstvo trvalé, dvouleté, o jedné komoře, a s vetem královským toliko odročujícím přes dvojí zákonodárstva*. Nové ústavě nebylo potřebí zvláštního schválení se strany koruny. A poněvadž sněm pokládal krále jenom za dědičného úředníka národu, odepřel mu i právo iniciativy při zákonech i právo rozpustiti sněm.

Tato obmezení své moci nesl král velmi těžce, necht jeho pak dvořeninstvo horlivě podpalovalo. Strojily se na

1789 novo pikle buď k rozehnutí sněmu buď k útěku krále. Obnovené sbírání vojska kolem Paříže potvrzovalo pověsti o zamýšleném státním kousku. Když pak začátkem měsíce října (dne 1. a 3.) královská stráž rozličným druhům důstojníků vojenských ustrojila ve Versailles nadobyčejné hostiny, kterých nejen dvořané anobř i královna a král osobně se účastnili, při čemž od nakvašených vojínů po trojbarevné kokardě nohami šlapáno bylo: vypuklo v Paříži dne 5. října zase *zbouření*, a to s mocí prudkou a neodolatelnou. Znamení k němu dal všeobecný nedostatek mouky. Nepřehledné zástupy rozvzteklých žen hrnuly se na Versailles žádat na králi zásobení chlebem. K nim se přidávaly davy jiného lidu, tak že měl i Lafayette za dobré přidružení se k nim s částí národní obrany, aby bouři jaksi držel na uzdě. Ale za doby noční strhla se ve Versailles mezi tělesnou stráží královskou a nevázanými houfy lidu rvačka, národní obrana vzala stranu proti strážci, až konečně za zvláštním rozkazem královským střelba strážníků jest zastavena. Národní obrana obsadila zámek královský a pokoj na chvíli způsoben, na tak dlouho totiž, pokud unavené houfy samy potřebovaly odpočinku. Časně z rána hádky mezi strážnicí a lidem se obnovily a sotva se podařilo Lafayettevi zameziti ztečení zámku. Nicméně nedůstojným způsobem donucen král přesídliti ihned do Paříže, kamž ho pak následovalo i národní shromáždění. Výsledek této události byl převrat starého zřízení dvorského; ona dvůr zbavila jeho životní stráže a přesadila z královské residence versailleské do hlavního města revolucí, postavíc jej pod dohledku národa. Krok za krokem vedly nejapné pikle dvorské ke zničení již nejen mocí anobř i svobody osoby královské. Počet emigrantů rostl, a postavení Francie k cizím mocnářům stávalo se čím dál tím více povážlivým.

b) *Sněm v Paříži* (ode dne 6. října 1789 do dne 30. září 1791). Čím více překážek strojilo se poradám a snesením sněmovním, tím rychleji sněm o své úloze pracoval. V Paříži počal tím, že *rozdělil říši jednotejněji a pravidelněji*, t. na 83 *departementy*, dle objemu i lidnatosti skoro sobě rovné, departementy na *okresy*, okresy na *kantony*. „Správa říše zařízena jest jednotejně a hierarchicky. Každý departement měl *správní radu* (36 členů) a *vykonávací direktorium* (z 5

osob). Tímž způsobem zorganizován byl okres, ačkoli dle menší míry; měl též svou radu a své direktorstvo, ale slabší v počtu úřadů a závislé na departementních. *Kanton*, složený z 5 i 6 osad nebyl žádným oddělením správním, nýbrž toliko *volebním*; aktivní občané (kterými byli jenom ti, jenž platili daň obnášející summu tří denního výdělků) shromažďovali se v místě kantonském k volení svých *zástupců* a *vrchností*. Vše bylo dle nového plánu podrobeno volbě, avšak *volbě nepřímé*. Aktivní občané ustanovovali volence, kteří jmenovali údy národního shromáždění, správních úřadů departementních a okresních soudních tribunálů. Pro jeden departement ustanoven jest vždy *hrdelní soud porotní*, pro okres *civilní soud* a pro kanton soud *smírný*. V *obcích* svěřena jest správa všeobecné radě a municipalitě. Municipální úředníci ustanovováni byli přímo od lidu a jen oni mohli vybičnouti ozbrojenou moc ke vkročení. Obec činila první stupeň společenské jednoty, jejíž posledním stupněm byla říše; departement byl prostředníkem mezi obcí a státem, mezi interesy místními a všeobecnými.“ Jako všeliké novoty, měly i tyto své odpůrce, zvláště po krajinách; nejvíce však brojily proti novému ústrojí soudnímu parlamenty v provinciích, poněvadž na ten způsob staly se zbytečnými. Také *zrušení titulův, erbů, livrů a rytířských řádů*, kteréž zrušení sněm vyslovil k *oslavě 14. července* jakožto výročního dne památky na dobytí Bastilly, počet konstitučních nepřátel znamenitě rozšířil a emigraci rozmnožil.

Ale s nejdůležitějším odporem shledal se sněm brzy v *duchovenstvu*, když (dne 2. pr. 1789), aby stálým nesnázem finančním konečně pomohl, prohlásil *statky církevní* za jmění národu (v ceně 400 mil.), a když pohrdnův nabídnutím duchovenstva poskytnouti státu půjčky (v též výšce), ustanovil, aby řečené statky pomocí *assignátů* prodány byly. Rozhořčenost duchovenstva pak zmohla se příštího roku ještě více, když sáhl sněm o své ujmě i na ústrojí církevní, jednak *zrušiv sliby klášterní* (13. února 1790), jednak odstraniv hierarchické zřízení, které přes protest biskupů, že by bylo proti církevní kázní, aby biskupové ustanovováni a svrhováni byli od světských úřadů, nahradil *občanským zřízením duchovenstva* (shodujícím se s rozdělením říšským o 83 biskupích atd.). Král novotu tuto (dne 26. prosince) potvrdil, ale papež

odepřel svého svolení; a když se sněm na tom snesl, aby knězi přísáhali, že chtějí věrni býti národu, zákonu a králi a zachovávatí občanské zřízení duchovenstva, rozštěpilo se kněžstvo na konstituční a vzdorující čili na „přísežné a nepřisežné.“ Nepřísežní svrženi jsouce s úřadů, zpouzeli se opustiti jich, prohlásili nástupce své za vetřelé, svátosti od nich udělované za neplatné, a křesťany, kteří by se opovážili je uznati, do klatby dali. Obojí kněžstvo mělo své přívržence a pokládalo druhou stranu za buřiče a kacíře.“ Z toho vznikl jednak *hierarchický fanatismus*, jednak šířilo se *revolucionářské neznabožství*; mírnému věcí rozvoji položeny jsou takto v cestu překážky, které lze bylo odstraniti jedině prodleným časem.

Jiný živel, který smýšlením obecným mocně hýbal a přirozený vývoj věcí uměle zaplítal, byli rozdílní *klubové*, soukromé to spolky, ve kterých se rozmlouvalo o krocích vlády, věcech státních vůbec a zvláště o sneseních sněmovních; hovory v klubech ještě nepředstíhaly působením svým hlasování ve shromáždění národním, ale byly patrně již tehdáž na dráze k tomuto konci. Největší váhy nabyl klub v jednom starém *klášteře jakobinském*, od kteréhož místa i jméno obdržel. Vedlé klubů stávali se i *časopisové* znamenitou mocí, smýšlení veřejné všelijak řídíce.

Zatím však poháněla emigrace francouzská cizí mocnosti k násilnému zakročení proti novotám francouzským a ve prospěch moci královské. Vyjednávalo se pilně v té příčině v Turíně, v Koblenci, ve Vurmsu a v Mantově; a již dne 20. května r. 1791 měla koalici vší západní Evropy hotový plán, kterým mělo proti Francii se postupovati. Králi Ludvíkovi XVI. dávaly se o věcech těch tajné zprávy. Ale král zosnoval zatím s Bouillém, velitelem vojska v Lothrinsku, podtají *útělc z Paříže*, mině vymknouti se jednak z moci národního shromáždění, ale nevzdati se při tom tak na milost cizích států, jak by se bylo skutkem stalo, kdyby bez výminky schválil jejich vtržení do Francouz. V noci dne 20. června opustili členové rodiny královské po jednom a v převlečení zámek a ušedše pozorností stráží zasedli na vůz, který na ně čekal v boulevardu. Avšak král čím dále na útěku od Paříže se nalezal, tím méně byl ostýchavým a prozřetelným a konečně když se ukázal při poště v St. Mene-

houldě, byl od poštovního (Droueta) poznán a pak (dne 21. června) v městě Varennes od národní obrany zatčen přese všecken odpor slabého vojska a ještě než Bouillé s dostatečnou posilou přikvapil. Národní shromáždění prohlásilo po nezdařeném útěku krále za sesazena a ustanovilo kommissi, která ho vzala do vyšetřování. Nicméně dovedl *Barnave* v rozhodné době nadchnouti sněm zásadou smířlivosti, a tudy Ludvíkovi XVI. zase trůn jeho vrácen. Stranu republikánskou pokořil Lafayette v krvavé šarvátce na Martově poli. Bylo patrné, že sněm varoval se dáti mocnářům cizím příležitost k ospravedlnění zamýšleného vpádu do Francie. Ano když král přijav ústavu úplně dokončenou a přísahou ji potvrdiv, v závěrečném sezení (dne 20. září 1791) nadšenou řečí s poslanci se rozloučil, podobalo se, jakoby všeliká jeho nedorozumění s národem navždy upadla v zapomenutí.

Sněm zákonodárný (ode dne 1. října r. 1791 do 21. září r. 1792). a) *Překážky v jeho úloze.* Úlohou nového sněmu bylo opatřiti Francouzsko zákony, kteréby se shodovaly s dokonanou ústavou a duchem času. Avšak nebylo sněmu dopřáno úlohou touto náležitě se zanáseti. Překázelo mu v tom několikero věcí. *Složení sboru* bylo nepřiměřené. Poněvadž členové sněmu konstitučního na tom se snesli, že do příštího shromáždění nikdo z nich volen býti nemá, aby se nepodobalo, jakoby dali se ve sneseních svých řídití nějakou ješitností, dostaly se do zákonodárstva z velmi veliké části osoby, kterým hotová ústava nebyla po chuti, a které tudy spíše po změně v ní toužily než ochotné byly pracovati dále na jejím základě. Byla to „*levice*“ čili strana republikánská, která se skládala jednak z mírných Girondistů a jednak z republikánů přemrštěných, odhodlaných i k nejkrajnějším prostředkům (ze strany z Martova pole). *Pravice* zahrnovala v sobě opravdové konstitutionalisty a požívala přízně středních vrstev obyvatelstva francouzského; poněvadž však nedocházela při králi, u vlády a dvora upřímné podpory, octla se brzy v menšině. *Centrum* klonilo se brzy sem brzy tam, nechávalo však se obyčejně opanovati od toho, kdo požíval největší skutečné moci. *Vláda a dvořeninstvo* podněcovaly stranu proti straně, zamýšlejíce z jich zmatků kořistiti ve směru zpátečnickém. Křiklavým způsobem vyšla věc tato na jevo, když při volbě nového maira v Paříži pod-

1792 poroval dvůr volbu republikánského Pétiona místo konstitucionalisty Lafayetta.

Nejzávažnějšími překážkami zákonodárstva však byla podnikání *emigrace a nepřisežného duchovenstva*. Obě tyto strany živily, každá svým způsobem, vzpoury domácí a podněcovaly mocnosti cizí proti Francii, doufajíce tudy v obnovení starých řádů společenských.

Na ten způsob donucováno jest zákonodárstvo téměř den po dni raditi se o prostředcích, kterými se měl nový řád zachovati a proti jeho škůdcům brániti. Král k některým snesením sněmovním povolil, jiných potvrditi odepřel. Bratru svému Ludvíkovi oznámil, že zbaven bude práva svého k regentství, nevrátí-li se do Francouz ve dvou měsících. Avšak emigrantů v táborech nepřátelských za zrádce vlasti neprohlásil, aniž dopustil, aby kněží nepřisežní vzati byli do vězení. Naproti tomu pohrozil kurfirstovi trevirskému, v jehož území emigranti nejvíce válečných příprav proti své vlasti strojili, a hotovil se pro případ potřeby i ke skutečné válce, když ho docházely z říše odpovědi buď vyhýbavé aneb takové, kterým Francie vyhověti nemohla, poněvadž rušily její ústavu. Do tohoto druhu náležela žádost knížat německých, kteří v Elzasích měli statky a středověká práva, aby k nim nevztahovalo se zrušení privilegií a svazku poddanství. Nabízenou náhradou knížata, poněvadž jim neběželo o věc, nýbrž o reakci, pohrdli. A když císař Leopold mezitím zemřel, činil i *František II.* či vlastně ministr jeho kníže *Kounic* podobné výmínky. Nezbyvalo tedy Ludvíku XVI. nic, než navrhnouti sněmu, aby byla proti koalici mocností cizích opovězena válka. Opovězení to sněmem dne 20. dubna l. 1792 schváleno a vyřízeno k Františkovi II., jenž tehdy ještě na císaře volen nebyl, jakožto ku králi uher-skému a českému. Celá Francie přijala skutek ten s radostí; neopovídalať války libovolně aneb z výbojnosti, anobrž jsouc k tomu donucena a na obranu své ústavy.

b) *Neštěstí válečné a bouře pařížské*. Podlé mínění *Dumourieza*, tehdejšího ministra věcí zahraničných, že výhoda bývá na straně toho, kdo válku začne, vtrhlo vojsko francouzské do rakouského Nizozemska, v němž zbouření teprv nedávno bylo potlačeno (str. 161). Ale vojáci, buď že po delší dobu byli bez kázně, aneb že opravdu neměli

srdatosti, dali se na zpáteční útek, sotva že francouzské hranice překročili. Upuštěno tedy od útoku, a zůstaveny věci při pouhé obraně. *Laffayette* a *Luckner* povýšeni na nejvyšší velitele. Mezitím co tito vůdcové vojska rozdílnými šarvátkami pohraničnými válčiti přivykali a co hlavní armáda spojenců trojím proudem k Francii se blížila, zmáhala se v Paříži lidu nedůvěra v královu upřímnost a vznikal strach před spojenci. Tedy vznesl sněm na krále žádost, aby blíž hlavního města sebral záložní vojsko (20.000 m.), kteréby mělo býti staženo z departementů. Ale král žádost tuto oslyšel, a naopak spoléhaje již sám na pomoc Evropy se spojenci tajně vyjednával. Také k ministrům byl najednou patrně chladným; nejvíce však podezření budilo to, že rozmlouvám o doléhavých žádostech sněmů se vyhýbal. Tedy levice znamenajíc, že obyčejnými prostředky před králem ničeho nepořídí, zavedla způsob *ozbrojených petic*. Nejpestnější petici toho druhu byla ona, která u příležitosti památky na přísahu v míčovně (dne 20. června) v hromadě 8000 ozbrojencův a u velikém počtu žen a dětí a odrancův předměstských (celkem 30.000 osob = *sansculottes* t. j. bezkalhotníků) sněmovnou táhla, zuřivě za to žádajíc, aby nečinnost vojska na hranicích se vypátrala, a je-li na výkonné moci (na králi) vina, aby ona zničena byla. Ze sněmovny valily se houfy do zámku královského, kdež král, jakkoli důstojně si počínal, donucen jest posaditi si na hlavu červenou čepici (znamení svobodomyslnosti), podanou mu na píce, a píti ze sklenice napilého dělníka. Konstitutionalisté nesli sice toto pohanění krále těžce, sám pak Lafayette opustil na čas armádu, aby před sněmem promluvil pro potrestání buřičův; ale připravil se skutkem tím toliko o dosavadní svou v lidu oblíbenost. Již pak dne 11. července působením levice slavně sněmem vysloveno, že vlast skrze pokroky emigrantův a spojenců je v nebezpečení a zřizována tudy zemská hotovost. A když dne 25. července nejvyšší velitel armády nepřátelské,*) Ferdinand, vévoda brunšvický, uveřejnil jménem císaře a krále pruského manifest,

*) Král švédský, Gustav III., který podlé původního plánu měl býti předním vůdcem vojska spojenců, zemřel doma již koncem března (1792) následkem mstaého poranění při maškarním plesu.

1792

kterým hrozil, kdožby se bránili, že budou podlé práva vojenského potrestáni a domy jejich zbourány a spáleny, že obyvatelé pod ztrátou hlavy jsou odpovědní, nepropustí-li krále na úplnou svobodu; vzrostlo obecné nakvašení tak velice, že již veřejně navrhováno a naleháno na svržení krále. Rokování na sněmě již nebylo bezpečné, moc luzy pařížské, popuzované *Dantonem*,*) *Robespierrem*, *Camillem*, *Desmoulinsem*, *Maratem* a j. stala se nepřemožitelnou. Dne 10. srpna o půl noci dáno znamení na poplach, vzpoura rozšířila se po celé Paříži a donutila obec svěřiti velitelství nad národní obranou divokému *Santerrovi*. Svržení královo bylo heslem zuřivého hluku. Ludvík XVI. vida, že v Tuileriích bezpečným není, utekl se do sboru zákonodárního, honem shromážděného, kdež osobou svou v skutku byl zachráněn. Po opanování zámku královského obnovila luza představenstvo městské, toto pak provázeno jsouc nespořádanými rotami opakovalo před sněmem žádost za svržení krále. Tedy učinil *Vergniaud* návrh, aby svoláno bylo nové národní shromáždění, kteréby věc Ludvíka XVI. náležitě vyšetřilo, aby ministři ihned byli svrženi a král prozatímně odstraněn. Sněm návrh ten jednodlasně přijal. Ministerstvo potom hned obnoveno, přes 4000 nepřisežných kněží přes moře odvezeno a k vojskům kommissari vypraveni, aby se jich ubezpečili. *Ludvík XVI. byl od obecní rady co vězeň odveden do Templu* (t. j. do věže někdejšího chrámu templářského). *Departementy* schválily potom v krátkém čase události 10. srpna. Pokusil se sice *Lafayette* proti tomuto odboji luzy způsobiti na severu v armádě odboj vojska, ale pokus jeho, kterýby byl vedl k válce občanské před obličejem spojenců, nezdařil se; původce jeho tedy opustil armádu, odebral se do ciziny, kdež však od spojenců zajat a po několik let žalařován jest v *Magdeburce* a v *Olomouci*.

Hned po odchodu *Lafayettově* překročili *Frušané* střed severních hranic francouzských, vzali město *Longvy* a zmocnili se *Verdunu*. Následkem těchto věcí nastal v Paříži veliký strach, městská rada přisvojila si téměř všechnu výkonnou moc, uvěznňovány jsou šmahem osoby podezřelé (nejvíce kněží a šlechta) a páchány vraždy na věznicích mezi

*) Jeho povahu viz v *Mignetově Hist. rev. franc. str. 143—144.*

dnem 2. a 7. září od rot asi 300 vrahů počítajících, navá-
dřených a placených od městské rady. Asi 3000 osob stalo
se obětí těchto nelidských dní. Na štěstí obrátila se válka
ve prospěch Francouzův, a ochladila se tudy krvežíznivost
luzy pařížské. *Dumouriez*, jsa vůdcem vojska po ztrátě mi-
nisterského křesla, již dne 4. září pochod Prušanů v „*Ther-
mopylách Argonského lesa*“ zastavil, postupující počasi bylo
pořád špatnější, a konečně dobyl *Kellermann* u *Valmy* (dne
20. září) na vojsku pruském dosti patrného vítězství. Pru-
šané trpíce počasím deštovým i nedostatkem zásob, počali
couvati a brzy nebylo žádných vojsk nepřátelských na půdě
francouzské. Nyní teprv na novo chopili se vůdcové fran-
couzští ofensivy. Mezitím rozešlo se zákonodárstvo a zasedl
dne 20. září národní konvent.

II. Republika francouzská (1792—1804).

Národní konvent (ode dne 21. září 1792 do dne 26.
října 1795) již v prvním svém sezení odstranil královskou
moc a prolilásl *republiku*. Avšak hned potom vystoupily
v něm příkré dvě strany proti sobě; *Girondisté*, kteří mínili
dátí republice *ústavu foederativní* a *Hora* či *Montagnardové*,
kteří směřovali k obecné *centralisaci*, která městu Paříži a
jim nejlépe se hodila. Spor mezi stranami jevil však se
zprvu jenom ve výborech (6), které konvent za příčinou roz-
dílných úkolů ze sebe volil na sněmě samém; ponejprv mě-
řily strany síly své při obžalobě, kterou učinili Girondisté
proti nejfanatičtějším Montagnardům, Robespierrovi a *Ma-
ratovi*,*) jimž připisovali vraždy 21. týdne měs. září. Útok
Girondistů se nezdařil a brzy museli se Girondisté brániti
proti Hoře, odhodlané na vše.

Nejbližší k tomu příčiny poskytl soud (13. listopadu
1792 — 17. ledna 1793) nad *Ludvíkem Kapetem*, t. nad krá-
lem, kterého klubové i lid tak po praotci nazývali po sesa-
zení jeho. Z počátku porad zvítězili sice přece ještě Giron-
disté, neboť sněm nepřijal návrhu Robespierrova aby král
bez zvláštního soudu „mocí insurrekce bez odkladu k smrti
byl odsouzen, jakožto zrádce Francouzův a provinilec proti
člověčenstvu: avšak již při soudě samém podlehl Girondisté

*) Viz povahy jejich v Miguetově hist. r. fr. str. 154—161.

1793 následkem obavy, aby jich neprohlásila Hora za royalisty, kdyby se Ludvíka ujímali. Byl tedy Ludvík Kapet *jednohlasně* nalezen *vinným*; jenom v příčině trestu rozhodla *většina* *toliko 26 hlasů pro smrt* (ze 721 hlasů). Pokusili se sice Girondisté ještě jednou o to, aby vykonání nálezu se odložilo, ale pokus jejich byl marný. Již po několika dnech (dne 21. ledna 1793) nešťastný Ludvík veřejně *popraven guillotinou*. Řevnění mezi Girondisty a Montagnardy od té doby nabývalo při každé příležitosti prudšho rázu, až došlo zkázy strany mírnější (21. ledna — 31. května 1793 *). Girondisté pokládali se šťastnými, že návrh Hory na zřízení *mimořádního tribunálu* proti škůdcům republiky, kterýby soudil bez poroty a bez odvolání, přijal se ve sněmě s výmínkou poroty, podlé jejich opravy, a to v okamžení, když nebezpečenství vnější ohromné rozsáhlosti nabývalo.

Anglicko v čele koalici proti Francii. Dumouriez ujav se offensivy (dne 28. října 1792) dobyl během jediného měsíce všeho Níozemí rakouského i Lutticha, přijat jsa všude od strany nedávno potlačené (str. 162) s jásotem. Také *Mohuč*, pak *Savojsko* a *Nizza* od Francouzů jsou vzaty a obsazeny. Ale Dumouriez když znamenal, jaký osud králi hrozí, zastavil pochod válečný, zanášeje se plánem postavití revoluci jisté meze. Zatím však hned po popravě Ludvíka XVI. vystoupila i Anglie působením mladšho *Pitta* přímo proti Francii, a spůsobila koalici, která kromě Benátek, Švýcar, Dánska, Švédska, Rusí a Turecka, zahrnovala v sobě všechny země evrópské. Účastenství Angličanů v koalici záleželo však nejvíce v poskytování „subsidií.“ Vojsko císařské porazilo Francouze hned potom u *Lutticha* a část jich rozehnalo. Když pak proto nařídil konvent valné sbírání vojska v zemi, vzbouřila se *Vendée*, a byla tolikéž podporována od Angličanů. Mezitím prohrál Dimouriez bitvu u *Neerwind* (sz. od Lutticha) a vydal koalici celé Níozemí. Kommissary konventní, kteří příčiny jeho porážky měli vyšetřiti, dal zatknouti a rozpadl tudy s konventem docela. Brzy potom však nemaje ve vojsku s dostatek přívrženců, spasil sám sebe útekem do ciziny. Tehdáž ustanovil konvent pověstný *výbor pro obecné blaho*, jenž brzy zmocnil se vši vlády, a vypověděl

*) Mignet str. 174 atd.

všechny rody kapetovské, ani orleánského nevyjímaje, vše to, aby záměry Dumouriezovy přerušil. Montagnardové pak učinili na Girondisty konečný útok, viníce jich z dorozumění nejen s nepřátely cizími a s Dumouriezem, anobř i s povstalci vendéjskými. Aby pak ospravedlnování jejich v konventě přehlučili, užívali galerií sněmovních a nejrozmanitějšího násilí bezkalhotákův a jiné luzy. Na ten způsob vynuceno na konventě *zatčení nejčelnějších Girondistů* (2. června). Mnozí z nich však přece uprchli do krajín, kteréž pobouřili proti konventu; ostatní později (31. října) popraveni jsou. Střediskem uprchlých bylo město *Caën* na nížině v Normandii. Z měšťanek tamních proslula zvláště *Karolína Cordayová*, kteráž učinila pokus zavraždit ohavného Marata, avšak nešťastný pokus zaplatila svým životem. Zatím vzbouřila se mnohá jiná města na jihu a na západě Francie, jako *Lyon*, *Nîmes*, *Marseille*, *Toulon*, *Burdovaly* (Bordeaux), *Nantes* a *Brest*. Royalisté a Girondisté pomáhali tudy, částečně i mimo vůli, podnikům koalici, která zvláště na severu vítězíc některé pohraničné departementy opanovala, *Mohuče* opět dobyla a pak i Savojska a Nizy zase se zmocnila. V této domácí i zevnější tísní zalichotil konvent Francii *novou ústavou* (ze dne 13. srpna r. 1793), která všechnu moc výkonnou svěřovala nejnižším vrstvám národa, ale zatím nevěšla v praxi, poněvadž konvent toho času moci své zbaviti se nesměl, neměl-li v obecné anarchii sám zahynouti. Nově zřízená revoluční vláda byla mu v tom toliko nástrojem. Nesmírně důležitější prostředek obrany našel konvent, uloživ podlé osnovy *Carnota*, člena výboru pro obecné blaho, za povinnost všem mužům mezi 18. a 25. rokem stáří, aby se chopili zbraně; na ten způsob měla republika za nedlouho 14 vojsk, o 1,200.000 vojáků. Následkem tohoto opatření potlačeny jsou rychle, avšak nejvíce nelidským způsobem,*) bouře domácí, a vzaly na sebe zase nový obrat i věci proti nepřátelům zahraničným. Generálové *Jourdan*, *Hoche*, *Pichegru*, *Kellermann*, *Moreau*, *Westermann*, *Joubert*, *Kleber* a j. dobyli nanovo *Nizozemí rakouského* a téměř celého levého *Porýní* a vyhnali z Francouz také Španěly, kteří byli Pyreneje překročili. Holandský náměstník (Vilém V.) vyhnán

*) Mignet str. 207—208, 223 atd.

do Anglie a země jeho proměněna v republiku batavskou, která s Francií (dne 16. května) 1795 v Paříži zavřela mír v příčině svých hranic a konání plavby na Rýně, Móse a Skaldě. To přimělo i Prusy, že vystoupili z koalice a spůsobili mír basilejský, ke kterému se přidaly vedle některých knížat severoněmeckých hned potom také Španěly a Portugaly, jako nedávno před tím Toskána. Na Španělech dosáhla vítězná republika panství nad ostrovem Haiti, pokud jí ještě nenáleželo z doby Flibustýrů (str. 136). Koalici následkem těchto věcí znamenitě zeslábila, spočívajíc dále jenom na Angličanech, na císaři, knížatech italských a jižních Němcích.

Hrůzovládu luzy. Po vytačení Girondistů z konventu vládl výbor pro obecné blaho*) vším; konvent sloužil mu toliko za nástroj. „On jmenoval i svrhoval generály, ministry, kommissaře, soudce i porotníky; on udušoval strany; od něho vycházel popud ke všemu.“ Nejvíce samostatnosti požívala ještě městská rada pařížská, stavíc moc svou rovněž tak na násilí luzy, jako výbor pro obecné blaho. Ale i mezi oběma těmato živloma vznikla brzy neshoda. Sotva, že zaveden byl v život nový letopočet**) a nový republikánský kalendář, vrazily na sebe strany v příčině odstranění křesťanské bohoslužby. Městská rada holdovala účtě rozumu, výbor pro obecné blaho účtě nejvyšší bytosti. Hlavou první zásady býval někdy Marat; v čele druhé strany stál Robespierre. Městská rada chopila se však věci dříve a rázněji. „Ona přinutila biskupa pařížského (Gobeta) i jeho vikáře zapřítí před konventem křesťanské náboženství, a konvent sám musil ustanoviti, že katolická bohoslužba nahrazena má býti účtou rozumu. Tedy zařízeny rozličné slavnosti, které nebyly ničím jiným než pohoršlivými výjevvy atheismu.“ Výbor však tomu se opřel a surových i pošetilých podnikání atheistické bohoslužby užil k žalobě a zničení nejčelnějších členů městské rady. Mezitím naplňovaly se žaláře následkem zákona proti podezřelým (ode dne 17. září 1793) v celé říši, a guillotina se všedněla. Mimo Girondisty výš řečené a veliký počet jiných osob skonali tak tehdáž Bailly, králova Marie Antoinette,

*) Robespierre, Couthou, St. Just, Barère, Varennes, Collot d'Herbois, Prieur, Lindet, St. André.

**) Viz této knihy I. vyd. 2. str. 6.

sestra králova *Eliška*, ano i revolucionáři jako *vévoda Orleanský*, *Danton* a mnozí přívrženci jeho, kteří mínili luzovládě postaviti konečnou hráz (*Camille Desmoulin*s v časopisu *Vieux Cordelier*). Od té doby byl Robespierre pánem situace. On dal dne 7. května 1794 konventem prohlásiti, že *jsoucnost nejvyšší bytosti* jest pravdivá, a jmenován jsa předsedou konventu, zvláštní slavností zasvětil (dne 8. června) bohoslužbu nového způsobu, při kteréž příležitosti vykonával úřad nejvyššího kněze. Hned potom (dne 10. června) dána rozšířenému tribunálu plná moc nepřátely obecného řádu odsuzovati toliko podlé svědomí porotníků bez výslechu. „Nastaly tak nazvané odvody (*fournées*) a denně posíláno na smrt třeba k 50 odsouzců (jenom v Paříži). Tato hrůza v hrůze trvala ke dvěma měsícům.“ Robespierre zatím vzdaloval se veřejnosti, osazoval pomocí Jakobínů a nejvěrnějších přívrženců svých výbory nováčky, dáváje takto dosti na jevo, že věc svou odděluje od dosavadních revolucionářů. Když pak znamenal, že chování jeho stává se podezřelým, odvážil se v konventě (dne 26. července) učiniti na protivníky své útok; ale druhého dne (27. července) obrátily se věci. Robespierre obviňován z hrůzovlády ode všech stran, když pak se chtěl brániti, nepřipustila ho obecná bouře k slovu. Tím byla věc jeho ztracena. Konvent vyslovil jeho zatčení, luza městská a obrana vojenská byla zprvu nerozhodná a přestoupila pak na stranu útoku. Den na to Robespierre, *St. Just*, *Couthon* a j. přívrženci krvavého tohoto triumvirátu popraveni jsou guillotinou (1794).*

Počátek reakce proti revoluci. Poprava Robespierrova byla prvním znamením reakce. Na to následovalo obmezení právomocnosti výborů, nové rozdělení obce pařížské, rozdělení mocí městské rady (na 12 okresů) a zničení rozsáhlého ústrojí klubů jakobinských. Chátra pařížská, již dosud od obce vyplácen byl denní žold, aby vždy pohotově byla ku povstání, po nezdaření se některých jejích buřičských pokusův odzbrojena a následkem zadržení žoldu z obecných hromad vyloučena jest. Do konventu nazpět povolání čle-

*) *Mignet* str. 230—246. — Srovnej rozpravu *L. Gablera* o Robespierrovi v *Čas. mus.* na rok 1867 str. 288—306 a na rok 1868 str. 51—76.

1795

nové prvé z něho vyloučení, tedy i Girondisté uprchlí. Dekrét vyhostující kněze a šlechtu byl odvolán, vrácena časopisectvu nezávislost a obnovena svoboda bohoslužby. Dne 22. srpna 1795 pak přijal konvent (třetí) *ústavu*, kteráž, ačkoli byla ovšem také republikánská jako ona ze dne 10. srpna 1793, udělila ve všem převahu prostřední třídě národa. *Moc zákonodární* svěřila dvěma sborům: *sboru pěti set* a pak *sboru (250) kmetů*; *moc výkonná* přikázána jest *pěti direktorům* bez zvláštního předsedy. Ona opět (str. 177) zavedla dvojí stupeň volby a přihlížela v tom k jistým výmínkám jmění. Všelická ustanovení její čelila k tomu, aby mysl lidu u vykonávání mocí politických co možná se mírnila.*) Poněvadž však brzy se znamenalo, kterak při zabezpečené svobodě stran strana royalistů nejvíce v prostřední třídě národa spočívající o to pracovala, aby republiku podkopala, spojil konvent s novou ústavou *dođavek*, aby dvě třetiny údů jeho musely býti znova voleny; ústavu i *dođavek* dal schváliti od prvotních shromáždění. Ale *royalisté* v naději své jsouce zklamáni spojili se s odstraněnou luzou pařížskou a spůsobili proti konventu *bouři* (2—5. října). Tu užil konvent k potlačení bouře 26letého generála *Napoleóna Bonaparta*, který pokusy Angličanův o dobytí Toulóna ondy skvěle byl překazil a právě tehdaž beze služby, v Paříži meškal. Bonaparte úlohu naň vznesenou rozšafným *opatřením* rázně a rychle vykonal, ústava pak po vykonaných k věci přípravách ve skutek uvedena prohlášením, že konvent sezení svá skončil (27. října 1795).

Výkonné direktorstvo (ode dne 27. října 1795 do dne 15. prosince 1799). „Direktorstvem přijala na sebe revoluci francouzská druhou svou povahu, *ráz pořádku, zakládání a pokoje*, po prudkém pohnutí, nesmírné práci v úplném bouření prvních svých let.“ Na začátku nejevila se sice *zvláštní důvěra* k vládě, neboť obyvatelstvo francouzské naučilo se již nedůvěřovati ve stálost věcí, v počestnost snažení a v pořádek. Ale když direktori v kratinkém čase *ústavě všude po krajínách zjednali platnost* a netušený řád a pokoj vskutku se po Francii rozložil, „nesmírná skrze revoluci provolaná činnost jala se obracet na *průmysl* a *orbu*. Obyvatelstvo

*) Mignet str. 271—273.

opustilo kluby a veřejná náměstí, odeberou se do dílen a na pole, a nyní bylo patrné dobrodiní revoluce, která zrušila okorporace, rozdrobila majetnost, zničila privilegia, zětver násobila prostředky k vzdělání a tím vším způsobiti musela rychlý zkvět obecného blaha.“ Také *soukromý život* nabyl opět své důležitosti; ano zprvopočátku „po přestálých hrázích bezuzdně vrhali se lidé v nárně rozkoši. Plesy, slavnosti, kvasy, nákladné vozy přicházely více než kdy jindy v obyčej.“ Ale obecné blaho nedalo se způsobiti jedním rázem. *Finance státní* byly v bídějším stavu než kdykoli prvé. Assignátů byly takové symmy vydány, že papíry byly téměř bez ceny; tudy vázl zvláště obchod. Mimo to byla vojska jmenovitě za hranicemi bez vozů, bez koní, bez zásob, vojáci bez oděvu, a často i generálům scházel náležitý jim měsíční plat 8 franků, který měl jim býti poskytován za přídavek k assignátům. Následkem toho zahřzdila se v *táborech vojenských nespokojenost a nekázeň*. Sami generálové, jakmile vyznačili se nějakým vítězstvím, nakloněni bývali k neposlušnosti, nebyli-li pobádáni energickou vládou. A k tomu ke všemu přistoupilo, že vedle přepjatých republikánů *royalisté* stále cíhali na příležitost ústavu překotiti, spoléhajíce při tom ovšem na důležitou tu skutečnost, že největší část obyvatelstva francouzského klonila se k monarchii. Svoboda voleb royalistické snahy podporovala. I bylo patrné, že se republika ústavním způsobem nezachová a že chráněna může býti jenom hmotnou mocí vojenskou proti revolučním pokusům oživlé reakce. Bídu finanční sice zmírnilo direktorstvo *zemskými mandáty*, úpisy to na národní statky, za které assignáty mohly býti vyměneny v jistém počtu, avšak pomoc ta stačila jenom na krátký čas. Hůře bylo zápasiti s royalisty, kteří kromě výhod domácích opět mňili kořistiti z postavení svého k cizině. V čele této strany stál při závěrku konventu *Pichegru*, jenž po míru basilejském šťastně bojuje proti císaři při armádě rýnské, jal se zrádně vyjednávatí s princem Condé (str. 174), dal pak se poraziti od rakouského generála *Clairfajta* u *Heidelberka* a uvedl v nebezpečenství i *Jourdana*, který se zvláštní armádou válčil po levém boku *Pichegru*ovému. Když direktoři nastoupili vládu, vyslali tušíce zrádu na místo *Pichegru*ovo *Moreau* a postavili v čelo armády vlášské *Bonaparta* proti

1796 králi sardinskému a vojsku císařskému. Po uplynutí času zimního otevřeli všichni tři francouzští vojevůdcové tažení své vítězoslavně. Moreau a Jourdan překročili opět Rýn a přinutili 25letého arciknížete Karla k ustoupení do Bavor. Bonaparte zatím s nadšeným vojskem porazil střed císařské armády vlašské u *Montenottu* a vtrhl do Piemonta; u *Millesima* oddělil sardinské voje od císařských a vítězstvím u *Mondovi* přinutil dvůr turínský zavřít v *Paříži* mír (dne 15. května) r. 1796, ve kterém rozšířena Francie o *Savojsko* a *Nizzu*. Potom obrátil se vítěz zase proti vojům císařským a zatlačil vůdce jejich (Beaulieu) do Tyrol, obklíčil *Mantovu*, potřel *Wurmsera*, který mínil Mantovanům přispěti na pomoc a porazil i *Alvinza*, který se pokusil o napravení nehody Wurmserovy. Arcikníže Karel připravil sice mezitím Jourdanovi několikero porážek (zvláště u *Amberka* a *Würzburka*) a donutil tudy i *Moreaua* couvnouti za Rýn; ale hned potom vzdala se Francouzům pevnost mantovská (1797) a poněvadž i na Rýně *Moreau* a *Hoche* opět s dobrým prospěchem proti císařským postupovali a Bonaparte skrzé Korutany až před štýrský Judenburk pronikl, arciknížete Karla proti němu konečně vyslaného nazpět tiskna; zavřel kabinet vídeňský *příměří v Lubně* (dne 18. dubna) a za několik měsíců potom *mír v Campo Formio* (dne 17. října) r. 1797. Milánsko s Mantovou, Modena a pak země odňaté papeži (Piu VI.) na pravém ústí padském proměněny jsou dle vzoru francouzského v *republiku cisalpskou*; *Benátský s pobřežím istrickým a dalmatským*, poněvadž v posledním okamžení nepřátelství projevil proti Bonapartovi, od vítěze osazeny a oloupeny byvše, dány jsou císaři náhradou za země belgické; vojska rakouská z pevností německých povolána domů; a konečně umluveno, aby s knížaty německými učinilo se narovnání v *Raštadtě*. V *republice janovské* čili Ligurii proměnila se ústava aristokratická v demokracickou. *Ionské ostrovy*, prvé náležející k Benátkám, podržela si Francie.

Takž odrazila Francie útok od západní Evropy na ni učiněný vítězně, a zápasila potom již jenom na moři s Anglií. Tehdáž „jsouc uvnitř pokojná a svobodná, dosáhla z venčí přirozených svých hranic a obklopena byla republikami, jenz jako batavská, cisalpská a ligurská boků jejich střežly a soustavu její v Evropě rozšiřovaly. — Avšak postavení direk-

torstva právě tehdy velice se změnilo volbami říšskými. 1797 Tyto volby, které zákonným způsobem uvedly *royalistickou* stranu do prostřed zákonodárstva a i vlády, znovu republiku uváděly v nejistotu.“ Pichegru zvolen za předsedu pěti set a podobně učinil i sbor kmetů royalistu za předsedu. V obou sborech dorážela opposice mocně na nepořádky direktorů ve financích, a na odzbrojení republiky. Svobada tisku pak zpátečnictví toto podporovala. Direktori zachránili se na-proti tomu *spůsobem revolucionářským pomocí* (ne lidu, ale) *vojska*. Pichegru a mnozí jiní členové říšských sborů jsou zatčeni a po novém způsobu ostracismu se schválením sborových zbytků odsouzeni k zavezení (do Cayennu). Ostracismus ten zasáhl brzy také novináře a osoby soukromé. Následkem toho přibývalo v zemi nespokojenosti; direktori museli sílu svou stavěti na vojsku, vojsko pak zaměstnávatí válkami.

Proto také když i *Angličané* (Pitt) jali se o mír vyjednávat, připravující však v Petrohradě potají novou koalici, nejevilo ani direktorstvo opravdové vůle ke všeobecnému smíření a válka trvala napořád. Mezitím však strojili direktori loďstvo proti Anglii; ale kdežto obecně za to se mělo, že podnikne se něco přímo na březích nepřátelského ostrova, vyslán *Bonaparte*, jehož přítomnost v Paříži direktorům stala se nepohodlnou, *do Aegypta*, aby podvrátil odtud panství anglické v Indii (str. 158), rozšířené zatím o největší část osad a ostrovů republiky batavské. *Obranné války francouzské proměnily se na ten způsob v útočné*. Z jara r. 1798 1798 vyplulo z Toulónu 400 plachet s 40.000 m. armády vlašské, zmocnilo se *Malty* a přistálo nepřátelsky u Alexandrie, aniž by byla portě opověděla se válka. Bonaparte porazil překvapené Mameluky dvakrát po sobě, byl však mezi tím porážkou loďstvu francouzskému způsobenou od *Nelsona* blíž *Abukíru* od vlasti své odloučen. Tedy znamená, že prodlení jeho zde delší bude než tušil, dal podmaněnému Aegyptu zvláštní správu, a vytáhl potom r. 1799 dále do *Syrie*, dobyl 1799 *Joppa* a jal se obléhati *Akkon*. Ale poněvadž Turci zatím učinili náležitá opatření válečná, jsouce od Anglicka hodně podporováni, nedošel Bonaparte svého cíle. Když pak ve vojště jeho vznikl mor, vrátil se do Aegypta, kdež u *Abukíra* porazil Turky třikrát tak silné jako byl sám. Hned

1799 potom však zvěděl dílem z novin, jež mu Angličané zaslali ze škodulibosti, dílem od bratra svého Luciana, tehdaž předsedy ve sboru pěti set, kterak Francie přechvaty direktorskými do nových nebezpečství se uvrhla. Opustil tedy na několika malých lodích Egypt, a přistál na půdě francouzské (dne 9. října), anižby ho byli Angličané na moři zpozorovali.

1798 Nebezpečství, o kterém Bonaparte v Egyptě dostal zprávy, uvalili direktori na Francii tímto způsobem. Předně zrušili doma třikrát po sobě roční volby do sborů říšských, a to cestou nezákonnou, sváříce pak stále mezi sebou, sami půdu ústavy tak podryli, že jeden z nich, totiž *Siéyes*, již ohlížel se po generálu, kterýby mu poskytl pomoci k upravení republiky na nových základech. Za druhé překračovali práva a obyčeje mezinárodní způsobem vyzývavým. Zakusila toho nejenom porta, anobrž i *Švýcarsy* a *Řím*. Ve *Švýcarech* podporovali proti zřízení aristokratickým ústavu demokratickou a centralistickou. Když pak pouhé v té věci vyjednávání zůstalo bez účinku, vznikla válka, ve které Švýcarsko podleгло, a tudy svoliti musilo nejenom ke změně v ústavě podlé vzoru francouzského, anobrž i ke spojení *Ženevy* s Francií (únor — březen 1798). Podobně bouřili Francouzové i v *Římě* lid proti vládě papežské. Když pak při jednom zbouření zabít jest francouzský generál Duphot, vtrhlo vojsko francouzské (Berthier) do země papežské, přinutilo *Pia VI.* (v únoru 1798) vzdáti se vlády světské, poplenilo chrámy a paláce světového města, potlačilo nové vzpoury a odvezlo staříčkého papeže do Francie (kdež příštího roku zemřel, 29. srpna 1799). Počet republik rozmnožil se takto o *republiku helvetskou* a *římskou*. Následkem toho hrozilo monarchiím sousedním a zvláště menším nebezpečství. Proto když porazil a zajal Nelson u Abukíru loďstvo francouzské a Angličané připravili tajně zase novou koalici proti Francii, udeřil nedočkavý *král neapolský* (Ferdinand IV.) na republiku římskou a obsadil Řím. Avšak již po několika dnech byli Neapolitané zase vyhnáni, ve vlastním domově sevření a poraženi. Dvůr utekl na Sicilii, a ostatek Neapolska proměněn v *republiku parthenopskou* (v lednu r. 1799). Koalicí se odhalila. Mimo *Prusy* (Frédřicha Viléma III.) a *Španěly*, účastnily se jí téměř všechny mocnosti evropské, jmenovitě i porta a Rusko. Cár

ruský *Pavel I.* dav se voliti od řádu maltežského za velmistra, měl za to, že ho nutí k válce vzetí Malty skrze Bonaparta. V *Nizozemí*, v *zemích švábských*, ve *Švýcarech* a v *Itálii* svedena jest dlouhá řada bitev, a téměř všude vítězili spojenci. *Vévoda z Yorku* v čele armády anglorakouské opanoval země batavské a zmocnil se jejich loďstva; *Holandsko* hrdé někdy pro velikou svou moc námořskou a koloniální, *skleslo následkem spojení svého s Francií na mocnost druhé třídy*. Ve *Švábsích* zvítězil *arcikníže Karel* opět nad *Jourdanem* (u *Ostracha* a *Stockacha*) a donutil ho couvnouti za *Rýn*. Nejskvěleji však válčili spojenci v *Itálii*, kdež *Suvarov* (str. 160) v čele jejich vojsk *Moreaua* porazil u *Kassána* (v *dubnu*), *Macdonalda*, jenž z *Neapole* vytáhl *Moreauovi* na pomoc, nad *Trebbií* (17. června) a konečně *Jouberta* u *Novi* (15. srpna). Téměř celá *Itálie* byla v moci spojenců; v *Neapolsku* pak na republikánech konala se pomsta, hodna pověstí *Robespierrovců*. Jediné ve *Švýcařích* bojovali *Francouzové (Massena)* proti nesvorné diplomacie spojenců s úspěchem; za kterouž příčinou nepořídil na tomto bojišti ničeho ani *Suvarov*, když opustiv *Itálii* s nesmírným namáháním překročil *Alpy* (v *září*). Zatím obrátilo se sice štěstí válečné i v *Holandsku*, když generál *Brune* útok vévody *Yorkského* na moře odrazil; avšak teprv návrat *Bonapartův* z *Aegypta* naplnil *Francouze* nadějí, že i porážky italské napraveny budou.

Tehdáž umínil si *Sièyes* zaříditi uvnitř i svornější i ráznější vládu a učiniti také v ústavě některá opatření k zachování republiky. Dorozuměl se s *Bonapartem*, zastrašil sbor kmetů hrozícím nebezpečenstvím jakobinismu, způsobil přeložení sboru pěti set do *St. Cloudu*, tam pak odpornou stranu *Bonaparte* bodáky ze sněmovny vyhnal. Nejzuřivější republikáni buď vypovězeni jsou, buď jenom do západních krajín internováni. Zřízena *prozatímní vláda tří konsulů, Bonaparta, Sièyesa a Rogera Ducosa*, pak *dvě kommissí konstituující* (9. a 10. listopadu 1799). Obecenstvo celou událost schválilo. „Nešetření zákonův a násilnictví proti sněmům byla v běhu revolucí tak častá, že obecenstvo zvyklo posuzovati je ne více podlé jejich zákonitosti, anobrž podlé následků jejich.“ *Netušiliť* tehdáž ještě nikdo, že nová změna ústavy bude míti za následek prospěch jediného člověka.

Konsulát (1799—1804). Sièyes předložil *kommissím konstituujícím* návrh k nové ústavě, ale působením Bonaparta, jenž poradám býval přítomen, zavrženo v předložené osnově vše, co se přičilo záměrům odhodlaného tohoto muže; *ústava dne 24. prosince 1799* prohlášená, podlé vývoje svého vlastně *oktrojovaná*, nikoli pak jako dřívější tři mezi stranami umluvená, převedla život politický s národa na vládu. Vláda skládala se z 3 *konsulů*, z kterých *první*, t. Bonaparte, měl úřadovati 10 let, druzí *dva* příbrání byli toliko na 5 let, užívali však po boku prvního kollégy svého *hlasu jenom poradného*. *Návrhy zákonů* činiti zústaveno konsulátu. O zákonech navržených *raditi se* vyměřeno 100 *tribúnám*, o nich pak potom prostě zavírali náleželo *zákonodárnímu sboru tří set*. *Senát* (80 m.), volený pro prvníkrát od konsulů, vybíral sám ze seznamů, poskytovaných mu od každého departementu, členy tribunátu a zákonodárního sboru. „Na místě oprávněného národa byl všemohoucí konsul, jenž vládl vojskem i státní mocí, generál a diktátor; kollégové prvního konsula a ministři ustanovení, aby se stali předvojem usurpací; a konečně senát osmdesáti údů, jichž jedinou práci bylo činiti národ ničím a voliti tribúny bez moci a němé zákonodárce.“ „Původcové této ústavy rozdělili se konečně o státní úřady jako o kořist vítězství.“*)

Bonaparte v nových válečných provoláních proti cizincům nekladl již tak váhu na obranu svobody zemské jako na *čest Francouzská*. Sotva pak podlé nové ústavy spořádal říši a vykonal potřebné válečné přípravy, nastoupil slavné své tažení r. 1800 (v květnu) do Itálie. Právě strožil se císařský polní maršál *Melas* přes Nizzu vtrhnouti do Provincie, když Bonaparte z věrně oddaných Švýcar (přes sedla sv. Gottharda, Simplonu a j.) rozdílné voje převedl do nížiny padské, sám přestoupiv s hlavním jádrem armády své *Vysoký Bernhard*. Milán padl hned v moc smělého vůdce, Melas přinucen obrátiti se a poražen pak u *Marenga* nad dolním Tanárem (dne 14. června) rozhodně: Během 40 dní stála Itálie opět v moci Francouzů. Vítězoslavně vrátil se Bonaparte do Paříže, kdež shromažďoval kolem sebe všeliké strany, ano i řady občanů někdy vyobcovaných. Všude dá-

*) Mignet str. 325—330.

val na jevo mírnost. Jediný pokus „pekelným strojem“ o jeho bezživotí (3. prosince) spáchaný potrestal krvavě a pomocí kromobyčejných vojenských soudů; avšak nespokojenost s tímto přechvatem utlumena jest mírem lunevillským (z dne 19. února) r. 1801, ke kterému se dvůr vídeňský odhodlal po opětých porážkách v Němcích, způsobených *Moreauem* (zvláště u Hohenlind sv. od Mnichova, dne 3. prosince 1800). Následkem řečeného míru potvrdil císař všecky podmínky smlouvy kampoformioské. Toskana dostala se bourbonskému vévodovi z *Parmy* jmenem *království etruského*, kterýž vévoda za to zemi svou odstoupil republice cisalpské rovněž tak jako vévoda *modenský*. Rozšířená tato republika pak nazvána *italskou* a zvolila si *Bonaparta* za svého *prezidenta*. Vévoda modenský a velkovévoda toskánský, jakož i všichni stavové říše německé, kteří měli na levém Porýní některé země v držení, dostali náhradou držav církevních (biskupství, opatství, klášterů), „*saekularisovaných*“ a pak největší části někdejších měst říšských. Tím způsobem vtčleno biskupství *brüwenské* a *tridentské* v zemi tyrolskou. *Solnohrad* dán jmenem kurfirstství bývalému velkovévodovi toskánskému. Nejvíce však v Němcích získali *král pruský* (Münster, Hildesheim, Paderborn, Erfurt atd.), *kurfirst bavorský* (Pasov, Frísinky, Augšpurk, Bamberk, Würzburk atd.), *markrabí badenský* (Kostnice a po pravém Porýní ležící části biskupství basilejského, štrasburského, špýrského atd.). *Kurfirstství kolínské* a *trevírské* a mnoho biskupství a samostatných měst říšských tudy zaniklo. Počet stavů říšských následkem všeho toho se znamenitě ztenčil. Také jiní spojenci císařovi se po míru lunevillském s Francií vyrovnali: *Neapole* ve Florencii (18. února) postoupivši Francii ostrov Elbu a některé jiné přístavy své, *Portugaly* v Madridě (20. října), *cár ruský* v Paříži (8. října), ano i vysoká porta (9. října). *Papež* (Pius VII.) obnovil *stát církevní*, pokud nenáležely země jeho k republice italské, a podepsal *konkordát*, kterým církev katolická nabyla ve Francii řádné půdy. *Anglie* jsouc takto osamotnělá, vzdala se dalšího odporu teprv po vystoupení Pitta z ministerstva, a svolila k míru amionskému (ze dne 25. března) r. 1802, kterým největší část zámořských osad francouzských republice vrátila. Ostrov *Haiti* však obhájil samostatnosti své proti Francii i

1801

1802

když náčelník jeho černocho *Toussaint Louverture* přelstěn a do zajetí odveden jsa zemřel. Zbytek vojska francouzského v *Aegyptě* převezli Angličané sami do Evropy; *Malty* však, které mezitím dobyli, řádu Johannitů nevydali, ačkoli slíbili to učiniti.

Slavné přijetí konkordátu (dne 6. dubna) r. 1802, následkem toho *upuštění od republikánského kalendáře i dekadní soustavy časové míry*, a pak *zařízení čestné legie* byla nejokázalejšími znameními, že spůsobové republikánští začali se vyměňovati za obyčeje z doby monarchické.*) *Obecná amnestie* měla návrat těchto obyčejův usnadniti. Za nedlouho (dne 2. srpna 1802) vydal úslužný senát s přivolením národu, tázaného veřejnými protokoly, dekrét, kterým prohlášen jest *Napoleón Bonaparte doživotním konsulem* a den potom oktrojována tolikéž prostředkem senátu zase nová *ústava* s monarchickým ústrojím. Jenom v *občanském, trestním a obchodním zákoníku Napoleónově* zračila se ještě volnost ducha republikánského. Mezitím však popudil mladý mocnář Angličany smělým svým nakládáním s republikami sousedními, zvláště s republikou *helvetskou*, kdež po chuti své ústavu změnil. Nemíníce takových přechmatů trpěti, spůsobily časopisy anglické, že Pitt opět do ministerstva vstoupil a pak ihned přípravy činil k obnovení války. Za to však Francouzové dále nečekajíce vtrhli do Hannoverska (str. 129), anižby kde byli našli odporu. Té příležitosti užili nejkrajnější *royalisté* francouzští ke spiknutí. *Pichegru, Cadoudal a Moreau* byli v čele spiklých. Ale úklady strojené před časem se vyradily (1804); Cadoudal trestán jest smrtí, Pichegru nalezen v žaláři uškrcen, a Moreau z Francie vypovězen. Vévodu *Enghienského*, mladého vnuka prince z Condé, dal Napoleón, jakožto domnělého účastníka spiknutí, v jednom badenském městečku proti právu mezinárodnímu zatknouti a pak ve Francouzích zastřeliti. A kdežto celá Evropa nad takovýmto ukrutným skutkem ustrnula, chopil se podlízavý senát přehnaného nebezpečství republiky a života konsula k tomu, aby navrhl povýšení Napoleóna na císaře. Jediný *Carnot* měl mezi tribúny tolik zmužilosti, že mluvil proti návrhu. Prohlášeno tedy císařství dne 18. května r. 1804

*) Mignet str. 384--338.

a s ním zase nová ústava. Papež Pius VII. přijel do Paříže 1804 a korunoval Napoleóna I. dne 2. prosince téhož roku v chrámě Notredamském.

III. Druhé a třetí rozdělení Polska (1793 a 1795).

Za války, kterou Kateřina II. a císař Josef II. vedli s portou (str. 160), mínili Poláci užiti volné chvíle ke zotavení svému a k odstranění neblahého působení ruského. Snahy jejich podporoval král pruský ze žárlivosti k císaři, a Anglie z obavy před vzrůstem moci ruské. Sešel se sněm koncem r. 1788, kterýž po bouřlivých poradách ustanovil 1788 počet domácího vojska na 60.000, důchody státní zvýšením daní rozmnožil a k napravení ústavy se odhodlal. Za tímto účelem spůsoben s králem pruským spolek (v březnu 1789) a vypsán jest nový sněm, kterýž však, když sestoupil, s předešlým se spojil v tak řečený *veliký či dvojnásobný sněm* 1790 (v prosinci 1790). Na sněmě tom zastoupen byl také *stav městský*, avšak toliko 24 posly. Nová *ústava*, o niž získali si nejvíce zásluh Hugo *Kollataj*, korunní podkanceléř, a Ignác *Potocki*, nádvorní maršálek, odstranila pověstné liberum veto, zapověděla obvyklé konfederace, prohlásila při panující víře katolické svobodu ostatních náboženství a korunu za dědičnou, a vyměřila meze výkonné moci krále a „strážce“ jeho či rady šesti ministrů, kteří skutky své pouze před sněmem měli zamlouvati a kterých král úřadu zbaviti nemohl. Stav selský vzat jest do ochrany zákonův, avšak zůstaven v obyčejném člověčenství. Příští sněmové o dvou komorách, komoře poslův a komoře senátorské, měli za příčinou zákonodárství scházeti se na dvě léta a rozhodovati většinou hlasů. Také soudnictví se opravilo. Změna v ústavě dovolovala se toliko po uplynutí 25 let. Tato *ústava rządzowa* z r. 1791 1791 potvrzena jest přísahou krále a přijata následujícího roku také od sněmů krajských. Ale novoty nelíbily se mnohým přívržencům Ruska, kteříž jako Felix *Potocki* a Fr. *Branicki* spatřovali v nich hrob svobody šlechtické a naproti nim zařídili tedy *konfederaci targovickou* (nad horním Buhem 1792 v květnu 1792). *Kateřina II.* poslala nespokojeným na pomoc 100.000 m. vojska a válka začala. Král pruský spolku nešetřil, pomoci odepřel. Převaze Rusů nedovedli Poláci odolati, král pak za krátký čas i s vojskem svým přestoupil

- 1792 na stranu targovickou. Nicméně zůstali vojové ruští v Polsku pod *záminkou nebezpečného prý šíření se jakobinismu*; ano i *král pruský* za touž příčinou vtrhl do Velkopolska a zmocnil se mimo to ještě také Gdaňska a Toruně. Za takového věci stavu svolán do *Grodna* kusý sněm k opravě ústavy. Ale než dostál úloze své, donucen jest svoliti k druhému
- 1793 *rozdělení Polska* (dne 23. července a 25. září) r. 1793, při čemž však pouhé mlčení vyloženo jest za slušné svolení. Rusové nabyli tímto způsobem zemí litevských na východě 44° v. d., a Prusové největší části Velkopolska s Gdaňskem a Toruní.*) Ale násilí toto nesl oklamáný národ těžce; tajné spolky připravovaly odboj; a když naleháno se strany ruské na to, aby vojsko polské se rozpustilo, kdežto armáda ruská v zemi zůstávala, vypuklo povstání zároveň v několika krajích a rozšířilo se i do odtržených zemí. Národ sebral všechny své síly a bránil se proti spojené moci ruské a pruské zoufale, řízen jsa *Košeiuszkem*, zvoleným za diktátora; spojenci museli na nějaký čas upustiti od obléhání Varšavy. Ale když brzy potom i Rakousko k spojencům se přidalo a Poláky se své strany sevřelo, přemohl *Suvarov*
- 1794 *Košeiuszka* u *Maciejowic* (dne 10. října) r. 1794 a odvedl do zajetí. Brzy potom vzdala se i Varšava (dne 8. listop.), *Stanisław Poniatowski* odřekl se trůnu a říši polské učiněn
- 1795 konec třetím rozdělením z r. 1795. Rakousko vzalo si *Krakov* a všechny krajiny po obou stranách *Visly* mezi *Pilici* a *Buhem*, Prusové *Varšavu* a vše, co leželo odtud na sever až po řeku *Něman*, *ostatek* (za 42° v. d.) za *Němanem* a *Buhem* vtělen do říše ruské i s vévodstvím *kurvonským*. Mocnářové východoevrópsí dali politickým tímto násilím příklad, kterého brzy potom malou měrou následoval *Bonaparte* v *Itálii* a velkou měrou zvláště ve střední *Evrópe*. Kromě toho byl skutek ten vykonán proti směru své doby, t. j. proti proudu národní politiky, i poskytoval tudy mnohé a časté příležitosti chopiti se násilí proti násilí. Jako ve *Francii* tak i zde nabyla revolucí stálé povahy.

IV. Císařství francouzské (1804—1815).

Napoleónova vláda císařská objevovala se s celým strojstvem správním, s komorníky, šlechtici, se svou stráží

*) Viz „Politického Atlantu“ č. IX.

praetoriánskou, svou dědičností, svým nesmírným příjmem a s hlučnou svou okázalostí. Činnost národní výhradně obracela se na válku a práci.“ A jako kdysi katolíci v sousedních zemích protestanty a protestanté zase katolíky pomáhali potlačovati bojíce se o svůj byt domácí, tak i nyní vyhlazoval Napoleón sousední republiky, aby i tímto způsobem pojistil novou monarchii. V podstatě nebyla ovšem tato jeho politika novou. Již první koalici proti Francii dala jí na jevo; při druhém a třetím rozdělení Polska řídili se jí polští sousedé; a direktorstvo francouzské zakládalo sousední republiky následkem též zásady. Tedy již na jaře r. 1805 (v květnu) proměnil Napoleón *republiku italskou v dědičné království* a dal se v Miláně korunovati železnou korunou Lombardů. *Eugen Beauharnais*, pastorek Napoleónův, jmenován italským místokrálem. *Republika ligurská* za té příležitosti vtělena přímo do Francie. *Sestry* nového císaře a krále poděleny pak v ostatní Itálii dědičnými državami (na př. Lukkou). Jinak mezitím co Hannoversko úpělo pod vojenskými posádkami Francouzů, strojila se opravdová *výprava do Angličan*. Ale vládě anglické záleželo na tom, aby hrozící záhubu od sebe odvrátila; způsobila tedy *třetí koalici s Rakouskem a Ruskem*, které pak se brzy účastnili i *Švédové*. Z Horních Rakous, z Tyrol a z Benátska hrnuly se voje rakouské, ke kterým pak měli přiřaziti také Rusové, do zemí závislých na Francii aneb s ní spojených. Tu upustil Napoleón od výpravy anglické, překročil Rýn, vtrhl do jižních Němec, přinutil vojska rakouská dílem ke zpátečnému tažení, dílem ke složení zbraně (v Ulmě *Macka* s 33.000 m.), obsadil Vídeň (dne 13. listopadu) a táhl pak až na Moravu, kdež Rakušany s Rusy již spojené rozhodně porazil u Slavkova dne 2. prosince. Zvítězili sice zatím také Angličané neméně slavně nad loďstvem francouzským blíž *Trafalgaru* před bránou gibraltarskou (21. října), kdež výprava, strojená proti nim s nesmírným nákladem, vzala za své; avšak právě při též příležitosti padl největší jejich hrdina *Nelson*, vítězství na moři pak neprospělo stísněným spojencům na souši. Tedy zavřel císař *František II.* s vítězem mír *prešpurský* dne 26. prosince, císař *ruský Alexandr I.* (1801—1825) vrátil se pak do své říše. Rakousko mimo náhradu válečnou vydalo *Benátky s Dalmacií a Istrií*, kteréž

1806 země vtěleny jsou do království italského, zřeklo se *Tyrol* a dosavadních svých *částic ve Švábích* ve prospěch jiho-německých spojenců Napoleónových, z nichž *kurfirst bavorský* a *vévoda württemberský* povýšeni jsou na *krále*, a obdrželo náhradou *Solnohrad*, z něhož kurfirst tehdejší přeložen do *Würzburga*. Čtrnáct jiho- a západoněmeckých knížat všedše v tak řečený *rýnský spolek* postavili se pod *ochranu Napoleónovu*: říše německá na ten způsob z řady států zmizela.*) Proto vzdal se i císař František II. názvu císaře římského, zůstáváje potom jenom při názvu *císaře rakouského*, kterýž přijal (dne 17. srpna 1804, t. j. brzy) po prohlášení Napoleóna za císaře francouzského. V Paříži jmenovali vítěze po navrácení jeho *velikým*, senát pak zvláštním dekretem postavil mu vítězný pomník. On sám dával však zase na tom si záležeti, aby rozšířil a utužil panství své. Polouostrovské země krále *neapolského*, který za poslední války byl zrušil pokoj s Francouzskem a ke koalici přistoupil, jsou obsazeny a *Josef Bonaparte*, bratr Napoleónův, jmenován jejich králem. Brzy potom proměněna také republika batavská v *království holandské* a dána *Ludvíkovi Bonapartovi*, opět bratru císaře francouzského. *Vojevůdcové* a *státníci francouzští*, kteří Napoleónovi sloužili, poděleni jsou zvláště v Itálii rozsáhlými statky pode jmény *vojvodství* a *knížetství*. Celá západní pevnina evrópská řídila se Napoleónem.

Plných deset let (str. 186) chovali se *Prusové* naproti Francii tiše. Porážky, které mezitím utrpělo Rakousko, nebyly jim proti mysli; ponížení vlády rakouské, a zlomení moci její v Němcích, byly dávno již jedním z nejpřednějších přání zeměpánů pruských.***) Ale že nyní největší část Německa padla v závislost ještě mocnějšího soupeře než bývali císařové z rodu habsburského, to přičilo se rozhodně záměrem pruským. Král *Fridrich Vilém III.* (1797—1840) hotožil se tudy ostatek Němců spojití ve *spolek severní pod nímčelnictvím pruským*, zařizuje rozdílné smlouvy v téměř sméru; Napoleón Prusům také dosti lichotil, dokud průběh poslední

* Zároveň s touto zvěnou zrušeny jsou v Němcích i zbytky stavovských ústav, kdeoli se potud zachovaly.

**) Opakuj str. 115., 127., 144., 158—161.

války nebyl ještě jistým. Avšak když se věc před Slav- 1806
kovem rozhodla, dal Napoleon ihned najevo, že i Prusko
toliko jemu sloužití má. Vtěliv totiž krajiny *anšbašské a*
bairentské (str. 11.) v království bavorské, dal Prusům ná-
hradou *země hannoverské*, pro které však oni Prusové svrženi
by byli ve zjevné nepřátelství s králem anglickým jakožto
honnoverským kurfirstem, a tudy pomorské země své na
všech stranách loďstvu anglickému by v šanc byli dali. Opo-
vědělí tedy Francii válku, doufajíce v pomoc ruskou. Ale
než ještě Rusové s Prušany se spojili, zničil a rozehnal Na-
poleón největší část vojska pruského a německých spojenců
jeho u Jeny (dne 14. října 1806). Následkem toho vzdávaly
se posádky v západních pevnostech pruských chvatem pře-
kotným a Francouzové opanovali *Berlín* již za 10 dní potom.
Nešťastný *vévoda brunšvícký*, jehož manifest z r. 1792 Fran-
couzové do té doby nezapomněli, a jemuž v bitvě oči pro-
střeleny byly, zemřel, oloupen jsa o své země, na útěku.
Kurfirstství saské, které si Napoleon vyhlídl za hodný pro-
středek proti Prusům, povýšeno na království a zapleteno
tudy do interessů francouzských napařád. Aby však vítěz
nejen Prusko, anobř i Rusy pokořil, zavolal **Poláky** k obecné
zpouře, lichotě jim jich osvobozením. Ve *Varšavě* přijat jest
s jásosem. Prušané a Rusové vytlačováni neustále na severo-
východ. U *Jilavy* nedalako Královce došlo boje začátkem
r. 1807 (dne 6. a 7. února); bitva byla krvavá; ale za ví- 1107
těze pokládaly se obě strany. Hlavní boj na nějaký čas
(byloť to v zimě) zastaven pro lepší přípravu k dalším pod-
nikům. Mezitím donutil Napoleon a jihoněmečtí spojenci
jeho pevnosti i východních zemí pruských, že se konečně
vzdaly. Teprv po uplynutí tří měsíců po bitvě jilavské
vrazily strany na sebe opět ve východních Prusích blíž
Fridlandu, (14. června, v den bitvy marenžské); Rusové jsou
poraženi a zahrnání až za řeku *Něman*. Tedy svolil cár
Alexandr I. k míru v *Tylži* (blíž ústí této řeky, dne 9. čer-
vence). Král pruský ztratil polovici svých zemí, a mimo
saské království zřízeno proti němu v *Němcích* (a to z obvodů
pruských, hannoverských, brunšvíckých a hessokasselských)
ještě *království vestfalské*, jehož správa svěřena *Jeronymovi*,
nejmladšímu bratrovi Napoleonovu. *Krajiny polské*, které
měli Prusové v držení po 2. a 3. rozdělení Polska, z nej-

větší části proměněny ve *vévodství varšavské* pod vládou krále saského, odděleného od této země pruským Slezskem; *Gdánsko* vyhlášeno jest za zvláštní republiku; a *kraj bialostocký* (pramenisko narevské a poříčí středního Buhu) vydán Rusům.*) Naděje polské v obnovení dávné říše nejen sklamány, anobrž i potupeny novým tímto rozdělením. Měla tedy také tato válka pruskoruská za následek rozšíření panství francouzského císaře, a to nejen v krajinách severoněmeckých, anobrž i v zemích slovanských prostředkem krále saského, jehož postavení však bylo takové, že samostatné politiky nikdy se odvážiti nemohl.

Kontinentální systém; vzetí států románských (1806—1809). Napoleón nemoha proti námořskému Anglicku, hlavněmu to ohnisku nepřátel francouzských, ničeho poříditi zbraní, umnil si zničiti jejich obchod s Evrópou, i zapověděl tudy již na vítězném svém tažení pruském (v Berlíně dne 21. listopadu 1806) všecken obchod státův evropských s Anglickem. Tomuto „kontinentálnímu systému“ čili této „prohlášené blokadě“ odporovaly však některé říše, a proto sveden jest Napoleón k novým násilím, zvláště však k násilí proti *Portugalům* a proti *Římu*. Učiniv smlouvu ve *Fontainebleau* (jv. od Paříže) s *Godoyem*, španělským ministrem, řečeným „knížetem míru“ (dne 27. října 1807), prohlásil rod braganzský za zbavena trůnu, a poslal do Portugal vojsko (z velké části Němce), aby zemi opanovali. Španělé mu v tom pomáhali. Dvůr portugalský utekl do Brasilie a Francouzové zmocnili se Lissabona (30. listop. 1807). Ale zatím zatoužil Napoleón také po *Španělech*, k čemuž ho zvláště nesvornost v panujícím rodě ponukla. Zaplavil severní a západní krajiny španělské svým vojskem, záměry své dáváje takto dosti zřejmě na jevo, a očekáváje, že i dvůr madridský podlé příkladu Braganzův vzdálí se do Ameriky (t. do Mexika). Ale národ španělský se proti tomu zpouzel a donutil krále *Karla IV.* vzdáti se koruny ve prospěch oblíbenějšího syna svého *Ferdinanda VII.* Mezitím obsadili Francouzové *Madrid*, obě dvorské strany pak obrátily se k Napoleónovi s prosbou za ochranu. Napoleón povolal je k sobě do *Bayonna* (nad ústím adourským) a ošemetnou lstí dosáhl

*) Politický atlas č. X.

na nich zřeknutí se koruny ve svůj prospěch. Potom prohlásil (dne 5. května 1808) bratra *Josefa*, krále neapolského, za krále ve Španělech, na místo jeho v Neapolích pak posadil svata svého *Murata*. Nechť Španělů k netušené změně mnil přemoci svobodomyšlnými novotami v ústavě a ve společenském životě; avšak národ takovými milostnými prostředky vetřelce pohrdl a bránil se zoufale a na velké části i šťastně ozbrojenými spolky venkovskými v tak řečených *guerrillách*. Také Portugalové se zbouřili, Angličané pak tu i tam pravidelným vojskem pomáhali, při kterýchž příležitostech získal zvláštní jméno *Wellington*. Josef z Madridu vyhnán opět a opět, a Napoleón nedosáhl ve Španělech toho prostředku proti Anglii, ve který doufal. Hlavním střediskem národního odporu stalo se námořské město *Cádiz*. Poněvadž však bouře španělské nejvíce od *kněží* podněcovány jsou a kromě toho papež *Pius VII.* ani Josefa za krále španělského uznati ani k prohlášené blokáde přistoupeni nechtěl, dal Napoleón *severní země papežské* vojskem svým obsaditi a vřaditi v království italské. Tak přidány jsou k válkám na polouostrově pyrenejském nové boje v Itálii.

Povážlivého tohoto postavení ostatní Evropa kontinentální však nepoužila. Jediný švédský král *Gustav IV.* vytrval v nepřátelství svém proti Francii a zůstal věrně na straně anglické. Proto vzali mu nyní Francouzové *Stralsund* a *Rujanu*; a poněvadž fantastický Gustav i císaře Alexandra po míru v Tylži osobně urazil zaslav mu zpět čestné řady ruské, vtrhli také *Rusové* po *úmluvě erfurtské* mezi Napoleónem a Alexandrem I. (dne 27. září 1808) do zemí švédských. Rychlá vítězství jejich způsobila ve Štokholmě bouři: Gustav IV. zbaven trůnu, a na jeho místo dosazen *Karel XIII.* (1809—1818), kterýž nemaje potomků přijal za syna a nástupce svého francouzského maršála Jana *Bernadotta*, zakladatele dnešní dynastie švédské. Říše ruská však mezitím dobyla *Fínska* a *ostrovů alandských* (1809—1812), kterýchžto zemí více nevydala. Jenom Francouzové vrátili Švédům později opanované krajiny jejich v Pomořanech. *Království dánské*, které se strojilo vstoupiti do spolku francouzsko-ruského, potrestáno jest od Anglie bombardováním *Koduně* a ztrátou svého loďstva. Té doby obsadili Angličané také ostrov *Helgoland*.

1809

Válka rakouská (1809). Napoleón napínal všechny síly své, aby si utvořil moc námořskou; dal vykopávat přístavy, opevňovat břehy, stavět koráby, a všechno k tomu připravoval, aby mohl váhu udržeti naproti námořnictvu anglickému, zvláště pak aby odrazil Angličany od pobouřeného polouostrova španělského, kamž se Napoleón osobně odebral koncem r. 1808, aby přítomností svou věcem dal příznivý obrat. Ale té doby vzchopil se císař *František I.* k novým přípravám válečným, jmenovitě také k zařizení obran zemských; i začal pak sám hned na jaře r. 1809 válku, doufaje, že se k němu přidají Němci, které v nadšených svoláních vyzýval k osvobození zemí německých a k obnovení dávných rádu. Avšak jenom *Tyrolsko* (*Ondřej Hofer* a *Spekbacher*) a *Westfalsko* povstalo; Prusko číhalo teprv na nějakou nehodu Napoleónovu, a ostatní země německé vyslaly posily své do tábora francouzského proti Rakousku. Napoleón opustiv Madrid, vrátil se do Paříže a spěchal odtud zase sám přes Rýn do jižních Němec. Rakousko mezitím síly své rozdělilo, jednou armádou vtrhši do Němec, jinou do Italie a třetí do vévodství varšavského. Ale právě následkem této poslední výpravy chopili se také Poláci zbraně proti Rakousům, doufajíce opět v obnovení své říše někdejší, a utužil i císař Alexandr svůj spolek s Napoleónem. Tak vojska rakouská nedostačila nikde, a donucena jsou všude couvat do středu říše. Napoleón vrazil podruhé přes Inn do Rakous Horních a Dolních, vzal *Videň* opět, a pokusil se pobouřit proti *Františku I.* i národy říšské. Ale pokus jeho se nezdařil. Ano v bitvě u *Ošper* (dne 21. a 22. kv.) tak hrdinsky se hájil arcikníže *Karel*, že musil Napoleón ustoupiti z bojiště na dunajský ostrov *Lobau*. Teprv když místokrál italský *Eugen Beauharnais* přes západní Uhry k Napoleónovi dorazil, donucen arcikníže po krvavé bitvě u *Ogrně* (*Wagrama*, dne 5. a 6. července) couvnouti do Moravy. A poněvadž mezitím nezdařil se ani útok Angličanů předsevzatý proti pevnině při ústí řeky *Skaldy*, zavřeno příměří ve *Znojmě* (12. července) a pak následoval mír *videňský* čili *schönbrunský* ze dne 14. října. Rakousko zaplatilo netečnost německou postoupením 2000 □ m. svých zemí. Z *Krajiny* a *polovice Korutan*, pak z *Přimoří* a *Charvát jižních až po Sávu* učinil Napoleón *království illyrské*, ke

kterémuž přidal také Dalmacii; *Solnohrady* a západní část 1809 *Horních Rakous* rozšířily území krále bavorského; *polské země mezi Pilicí a Vislou* vtěleny ve *velkovévodství varšavské* a *kraj tarnopolský* přidělen Rusům; *Tyroly* potrestány *roztržením*, část jich zůstala Bavorům, část spojena s královstvím italským, a ostatek byl učiněn územím illyrským. Té doby zrušena také *světská moc stolice papežské*; *Pius VII.* odveden do francouzského zajetí, kdež však statečně vzdoroval velikým násilím a žádostem Napoleónovým. Ze zemí jeho učiněny 2 departementy francouzské. Brzy potom pozbylo i *Holandsko* své samostatnosti a podřízeno přímo vládě francouzské, aby se v něm kontinentální systém přísněji než posud provedl. Podobně naloženo za nedlouho se severní částí království westfalského a s dosavadními městy hanseatskými, Bremami, Hamburkem a Lubekem.

Napoleón stál tehdáž na vrcholu své vnitř i vně despotické moci*); brzy dostoupil také vrcholu svého štěstí. Dav se rozvesti s první chotí svou Josefínou, aby zjednal říši dědice, zasnoubil se dne 1. dubna 1810 s *Marií Ludovikou*, arcikněžnou rakouskou. Roku 1811 narodil pak se mu *syn* Napoleón, kterému již v kolébce dal název *krále římského*.

Rakousko následkem války své z r. 1809, kterou pro Němce podniklo bez jejich podpory, obětovalo nejen velikou část svých zemí, ale zanedbalo zároveň užití poslední příležitosti, která se jí tehdáž naskytlá *povstáním**)* *srbským* (1806—1815), aby zjednalo si slušné moci na polouostrově balkánském. Naproti tomu válčila proti portě za podporou Srbův odhodlaná *Rus* (1806—1812) a dobyla *Bessarabie a části Multan a Valašska*, kterýchžto krajin porta mírem bu- 1812 kureštským (28. května 1812) sprostředkovaným od Anglie Rusům nechati musila, pojistivši také Srbům alespoň *samosprávu*. Řeka *Prut* byla potom hranicí mezi Ruskem a zeměmi tureckými. Že nedocílili Rusové věci znamenitějších, v tom nejvíce vadila jim válka s Napoleónem, z které ne sice Srbům, ale západní Evropě vzešla chvíle obecného vysvobození ze jha velikého despoty francouzského.

*) Viz č. X. Polit. atlantu.

***) Viz Čas. mus. král. č. na r. 1869 str. 24—30.

Válka ruská (r. 1812). Napoleón připojiv země *severo-západu německého* přímo ke své říši, stal se Rusům nepohodlným a urazil zvláště císaře tím, že příbuzného s ním *vévodu oldenburského* o zemi jeho oloupil. Také rozšíření *velkovévodství varšavského*, kteréž bral Napoleón do své ochrany, jakoby náleželo do spolku rýnského,* v Rusích nemile působilo. Avšak nejvíce rozhořčilo císaře, že Napoleón na něm žádal, aby přísně šetřil *kontinentálního systému* (zvláště aby cukru a kávy Angličanům neodkupoval), kdežto on (Napoleón) sám, kdekoli se mu to podobalo, zavření pevniny udílením licencí rušil. Neshody tyto působily mezi kabinety obou císařů spory a konečně válku, ve které pomáhali Napoleónovi všichni knížata němečtí, ano i král pruský a císař rakouský. Naproti tomu dobře posloužilo Rusům, že Švédové tehdež pro nedorozumění panující mezi Napoleónem a Bernadottem k Francii se nepřidali. Vojsko 500.000 mužů valilo se na Rus. Napoleón odešel z Paříže k ohromné této výpravě dne 9. března, shromáždil kolem sebe všechny spojence v Drážďanech a překročil Něman již dne 23. června. Zatím zavřeli Rusové s portou řečený mír bukurešťský a sestředili se k odporu nad horním Dněprem. Ale Napoleón dobyl krvavých vítězství při několika setkáních obou vojsk, jako u *Smolenska* a *Borodina* (nad Moskvou), a donutil Rusy opustiti i **Moskvu**, kterou však *Roztopšín*, velitel ruský dal zapáliti, aby Napoleónovi uškodil. Francouzové usadili se v polovici září na rumech moskevských. Zde pobyl i sám Napoleón téměř šest neděl vyjednávaje s Alexandrem, kterýž však vyjednávání schvalně protahoval, znamená nouzi vojska francouzského a doufaje ve změnu počasí, kterému nebyli navyklí vojínové západoevropští. Přiblížila se zima, ve vojsku Napoleónově nastal hlad, vítěz pak donucen (19. října) ke zpátečnému tažení. Ústup dál se ještě s jakýmsi pořádkem až k *Berezíně*; ale zde proměnil se v nepořádný útěk. Přejít přes řeku vykonán s velikánskými obětmi (26. a 29. listopadu). Co z vojska zbylo, buď se rozutíkalo, buď vítalo zajetí ruské jako vysvobození z nebezpečnosti života. Jenom 500 m. staré gardy

* Viz *Bogdanovičovych Dějin vlastenecké války r. 1812*, přeložených od St. Volného, str. 66.

francouzské vrátilo se do Královce; 243.600 mrtvol cizích pohřbili Rusové ve svou půdu. Napoleón sám ujížděl na saních do Paříže, aby mezitím vzniklou bouři potlačil, a novým vojskem se opatřil, nežby odpadli od něho spojenci, částečně již dosti vrtkaví. Sněhy a ledy ruské byly počátkem konce despotického císařství.

Pokoření Napoleóna (1813 a 1814). Rusové po útěku 1813 Napoleónově vtrhli ihned do velkovévodství varšavského, již pak po dvou měsících (3. února 1813) povolal král pruský národ svůj k dobrovolnému opásaní se zbraní pro osvobození vlasti a vešel hned potom (27. února) s Alexandrem I., a tudy i s Angličany a se Švédskem v poslední koalici proti Napoleónovi. Ale Napoleón sebral zatím zase nové vojsko a začal se spojenci rýnskými válku novými vítězstvími. Vyhrál bitvu u *Lützenu* (dne 2. května), obsadil Drážďany, a opanoval bojiště blíž *Budišina* (20. května). Ale již začalo zbrojiti i Rakousko a projevovalo chuť přistoupiti ke koalici. Jenom z dynastických příčin učinilo mezitím návrh k vyjednávání pokoje na *kongressu pražském* (12. července). Ale pokus ten nevedl k cíli: „Napoleón nechtěl sestoupiti se své výše, a Evropa nemínila mu zůstatí podrobenou. Spojenci žádali, aby říše francouzská obmezena byla Alpami, Rýnem a Mosou; avšak jednatele rozešli se ničeho nezavřevše. Rakousko přistoupilo ke spojencům a počala znova válka. Napoleón měl jenom 280.000 mužů proti 520.000; on chtěl zahrnati nepřítel za Labe a novou tuto koalici podlé obyčeje svého roztrhnouti rychlostí a pádností svých ran. Z počátku zdálo se mu vítězství (u Drážďan) býti příznivo, ale porážky jeho komandujících generálů zmařily jeho záměry. *Makdonald* byl od *Blüchera* přemožen ve Slezsku, *Ney* u Berlína od *Bernadotta*, a *Vandamme* u Chlumce v Čechách od *Ostermanna* a *Kollareda*. Vida Napoleón že nemůže odolati nepříteli obklíčujícím jej ze všech stran, pomyslnil na ústup. Toto okamžení zvolili *knížata spolku rýnského* k odpadnutí. Při veliké bitvě mezi oběma armádama (16.—18. října) u Lipska přešli Sasové a Würtemberáci na samém bojišti k spojencům. Přes 100.000 mužů pokrylo bojiště; Napoleón přinucen couvnouti, a mezitím co stenčená jeho armáda vracela se přes Rýn, odtrhli se od něho i Bavoři. Konec tohoto polního tažení byl tak nešťastný,

4 jako konec předešlého. Francouzsku hrozil útok na vlastní jeho hranice jako r. 1799; ale ono nemělo již oné zaficnosti pro nezávislost, a ten muž, který je byl zbavil jeho práv, nalezl je v této veliké krizi nes:hopné ku podporování jeho a k vlastnímu se uhájení.“ Spojenci vtrhli na území francouzské. Napoleón sehnal opět velikánský počet rekrutův. „Avšak byl-li on všude vítězem, kamkoli se obrátil, za to všude, kde nebyl, postupovali nepřátelé jeho. Angličané opanovali celý polouostrov pyrenejský, Rakušané zmocnili se Italie a obsadili ve Francii Lyon, Bernadotte zaplavil vojsky spojencův Holand a Belgii a spojil se konečně s Blücherem. Murat v Neapolsku od Napoleóna se odtrhl. Vysocí generálové říšští sloužili mu sice ještě, ale nedbale, a jenom při nižších generálích a neunavených svých vojácích nacházel ještě starou horlivost a bezpečitelnou věrnost.“*) Konečně nepomohla Napoleónovi ani lešť jeho, aby na *Paříž* tahnoucím spojencům zastoupil cestu z Francouz. Již dne 31. března 1814 vzdalo se toto jediné hlavní město na pevnině evropské, které dosud nepřítel uvnitř hradeb svých nevidělo. *Senat* veden jsa „knížetem“ *Talleyrandem*, prohlásil Napoleóna za zbavena trůna, dědičné právo rodiny jeho za zrušené a národ francouzský i vojsko za sprostěné závazku věrnosti k němu. Brzy potom pak (20. dubna) poslali vítězové panovníka, jehož před nedávnem poslouchaly všechny země od úžiny kadizské až k baltickému moři, na ostrov *Elbu*, která mu vykázána jest (již 7. dubna) za zvláštní knížetství. Francie prohlášena opět za království a vrácena rodu před republikou panujícím. Poněvadž však syna Ludvíka XVI., téhož jména, t. Ludvíka XVII., na živě nebylo, přirčen stolec královský hraběti proveneskému, bratru popraveného krále, jenž pak pode jménem *Ludvíka XVIII.* skutečně vládl (— 1824). S novým panovníkem zařízen první pařížský mír (20. května), podlé něhož Francouzsko zavřeno *hranicemi z r. 1792*. Sporádání ostatních věcí evropských odloženo na kongress vídeňský.

Kongress vídeňský (1814 — 1815), jehož se účastnili téměř všichni mocnářové a nejvýtečnější státníci evropští, řídil se zásadou *zrušiti zřízení republiácká a obnoviti*

*) Viz Mignetovy Hist. rev. fr. str. 361—364.

pořádek dědičných monarchií legitimných rodů. Avšak v příčině rozdělení zemí, ke kterým pořádek tento přímo nehleděl, nastaly mezi mocnostmi trpké třenice, tak že podobalo se již, jakoby porady kongressovské vedly k válce.

Té doby užil Napoleón k návratu do Francie (dne 1. března 1815), kdež národ projevoval mnohonásobnou nespokojenost se zpátečnickou vládou Ludvíka XVIII. Sotva přistál svržený velikán na březích francouzských, přecházelo k němu vojsko vyslané proti němu, Ludvík XVIII. z Paříže uprchl a Napoleón již po 20 dnech v ní opět slavně uvítán. Avšak jenom 100 dní trvalo toto nové panství Napoleónovo. Jeho *ústavním dodatkům* (ze dne 22. dubna) a jeho obnoveným řádům dvorským díval se národ chladně, neboť jako nebyla restaurací Bourbonovců restaurací práv národních, tak nebyla jí ani restaurací Bonapartovců, kterou Napoleón vlastně měl na zřeteli. Nová vláda spočívala tudy jenom na oddanosti a síle vojska, a trvala proto jenom potud, pokud obě tyto věci dostačily. Když však spojenci, upustivše ode sporů, v nebezpečenství opět síly své v jeden proud proti Napoleónovi postavili, poznal on, ač pozdě, že obě ony věci byly slabými pilíři jeho obnoveného císařství. V krvavé bitvě u Belle Alliance a Waterloo na pahrbině blíž Brussel dne 18. června přešla část vojska francouzského (*Bourmont* a *Grouchy*) zrádně na stranu spojencův a ostatek rozhodně jest poražen. Bitva skončila útekem císaře. Opět zmohla se v komorách pařížského sněmu opposicí; Napoleón vzdal se podruhé trůnu ve prospěch syna svého *Napoleóna II.* (dne 22. června); avšak hned potom přitahli spojenci po druhé před Paříž, a on na útěku od Angličanů zajat v *Rochefortě*. Podlé snesení obecného zavezen pak na ostrov sv. Heleny, kdež zemřel v šestém roce svého vězení (dne 5. května 1821). Francouzové museli podporu Napoleónovi poskytnutou v druhém míru pařížském (15. listopadu) zaplatiti novým zúžením hranic, náhradou válečnou a pětiletým vydržováním „okupačního vojska.“

Kongress mezitím a pak brzy potom dokončil svou práci; následkem jejím byl tento stav politický v Evropě.

Anglie podržela *Helgoland* a *Maltu*; *iónské ostrovy*, kterýchžto částí někdejší republiky benátské r. 1811 se zmocnila, zůstaly jako zvláštní republika pod ochranou její. Po-

dobně také nevydali Angličané zámořských *osad afrických, západo- a východoindických*, které jmenovitě Holanďanům byli odňali. Mimo to vráceno anglické dynastii Hannovera jakožto *království* po meči dědičné, ke kterému však dány zároveň *východní Frísoy*, své pruské (viz str. 143).

Portugaly a Španěly vrátily se zase pod panství rodův Braganza a Bourbon, avšak portugalský král Jan VI. pobyl ještě 6 let v *Brasilii*, kteráž pak po jeho odchodu od Portugal se odtrhla (1822) a učinila zvláštním císařstvím, avšak s panovníky téhož rodu.

Francie zůstala v mezích vytčených druhým mírem pařížským. *Nizozemí* kdysi habsburské a pak *Holandsko* sloučeny v jediné království nizozemské, aby byly záštitou proti výbojnosti Francie; vláda dána rodu oranžskému, jenž míval dříve místopředsedství v republice holandské.

Švýcarům vráceny kantony *ženevska, wallisský a neuemburský*, které jim od Francouzů byly odňaty, a stvrzena *stálá neutralita*. Ústava foederativní (22 kantonů) obnovena.

V Itálii nabyt bourbonský rod sicilský opět *Neapole*, kterou musel vydati *Murat* pro obojetnost své politiky v posledním roce; *papež* vrátil se do *církevního území*; rodové *toskánský a modenský* opanovali opět staré své državy; *Lukka* přirčena bourbonskému rodu někdy parmskému; *Parma* (s *Piačenzou* a *Quastallou*) dána v životní držení choti *Napoleóna I.* císařovně *Marii Ludvíce* s dodavkem, aby po její smrti země její vráceny byly vévodovi v *Lukce*, *Lukka* pak aby se spojila potom s *Toskánskem*. Což vskutku stalo se r. 1847. *Král sardinský* k někdejšími svými zemím nabyt ještě *území janovského*.

Císařství rakouské podrželo náhradou dílem za *Belgii*, dílem za náklad válečný *Benátsko* s *Dalmacií* rozšířenou v posledním okamžení o *Dubrovník* a *Kotor*; vzalo si nazpět země ke *království illyrskému* postoupené a pak *Milánsko* a *Tyroly*; k tomu dostalo *Solnohradsko* a *krajů východohaličských*, nedávno postoupených Rusům.

Král pruský opanoval zase země odňaté jemu mírem v *Tylži*, pak *Pozňany* a *Gdánsko* a dostal za vydání východních *Frísů švédských* *Pomořan*, velké části zemí *saských* a *porýnských* (někdy *duchovních*).

Saský král za svou vytrvalost při Napoleónovi potře-
 odnětím nejen velké části dávných svých zemí, daných
 Prusům, anobř i odtržením velkovévodství varšavského,
 které pode jménem *království polského* přiděleno jest *cáru*
ruskému.

Krakov s okolím prohlášen za republiku pod ochranou
 sousedních mocnářů.

Švédsko nabylo *Norvežska* na místě ztracených zemí
 v Němcích, a Dánům za Norvégy dáno *vévodství lauenburské*.

V Němcích císařství se neobnovilo, ale zařídil se spo-
 lek 34 samostatných knížat a 4 svobodných měst (t. Frank-
 furta nad Mohanem, Lubeka, Hamburka a Brém) pode jme-
 nem *německého spolku*, o jehož společných věcech mělo se
 rokovati v sezeních spolkových vyslanců ve *Frankfurtě* pod
předsednictvím Rakouska. V radě knížat byli: *císař rakouský*
jakožto panovník v koruně české a v zemích alpských, *král*
pruský v příčině všech zemí svých mimo vlastní Prusy a
Pozňany, *král nizozemský* jménem Lucemburka a *král dán-*
ský jakožto vévoda holštýnský a lauenburský. Ostatní ně-
 mečtí knížata byli: *králové bavorský, saský, hannoverský a*
württemberský; kurfirst hesský; velkovévodové badenský, darm-
štačtský, výmarský, oldenburský a oba *meklenburští* (střelický
 a zvěřinský); tři *vévodové* v Sasích: *meininzský, gotha-ko-*
burský, altenburský, tři *anhaltští: dessavský, köthský, bern-*
burský, pak *nassavský* a *brunšvický*; 10 „*knížat*“ (2 švarc-
 burští, 2 hohenzollerští, 2 reusští, 2 lippští, pak valdecký a
 lichtenšteinský) a konečně *lantkrabí hamburský* v Hessích.
 Spolkovými *pevnostmi* staly se *Mohuč, Lucemburk, Landava*
 (a později Rastatt a Ulm).

Spolková listina (Bundesakte ode dne 8. června 1815)
 slíbila sice *článkem 13.* zařízení stavovských ústav v jedno-
 tlivých zemích německých, avšak stalo se tak jenom v Ba-
 vorskú, Württembersku, Badensku a některých malých státech.
 V ostatních zemích obnoven absolutismus a jeho záštitou
 proti nespokojeným a nepokojným národům stala se brzy
 potom tak řečená *svatá aliancí* (dne 26. září 1815 v Paříži)
 zřízená mezi *cárem Alexandrem I., králem pruským Frídri-*
chem II. a císařem Františkem I., ke kteréž *aliancí* však
 brzy potom přistoupily všechny mocnosti evropské mimo
Anglii, Řím a *portu*. Duší této *aliancí* byl rakouský ministr

kníže *Metternich*. *Schůze knížat* (v Cáchách r. 1818, v Karlových Varech a v Opavě 1819, v Lublani r. 1821 a ve Veróně r. 1822) sloužily za prostředek, kterým se aliancí tužila a vzpoury r. 1820 ve Španělských, Portugalcích, v Itálii a Němcích potlačovala. Byli to pokusové proti proudu všeobecných dějin, kteří touž měrou se potom mařili, kterou docházeli národové uvědomení svých sil.

V. Nejnovější změny politické.

V Evropě.

Turecká porta za válek Napoleónových se Srby se nedohodla o výklad slibů bukureštských, kterých ovšem nemínila šetřiti; tu nastala nová vzpoura Srbů, která zvláště od r. 1815 znamenité svěžesti nabyta vedením *Miloše Obrenoviče*. Miloš docházel podpory ruské a uznán jest doma již r. 1817 za „vrchního kněze.“ Porta po dlouhém zdráhání schválila samosprávu Srbska i dědičné knížetství v rodě Milošově (r. 1827). Mnoho přispělo k tomu také povstání řecké, již r. 1821 vypuklé, ještě více však rázné zakročení mladého císaře Mikuláše I. (1825—1855), kterýž *mírem akjermanským* i pro sebe získal svobodnou plavbu na černém moři. Hrdinská obrana Řeků vzbuzovala opravdové obdivování téměř po vší vzdělané Evropě; ale mocnářové zatracující vešelikou vzpouru proti vrchnostem, ze zásady Řeků se neujali. Teprv když *Angličané* zpozorovali, že obyvatelé polouostrova příliš mnoho k Rusům lnou a žeby z nezakročení ostatních mocí Rusové měli užitek, Anglie pak škodu zvláště v příčině obchodní, rozhodl se ministr *Canning* tolikéž ujati se Řeků. Také *Francouzové* k zakročení přistoupili. Loďstvo turecké u Navarína r. 1827 od spojených mocností ztroskotáno, a ruský generál *Děbič* přešel přes Balkán pronikl až k Adrianopoli (1829), kdežto *Paskěvič*, vítěz nad výbojnými Peršany z nově dobytého *Erivanu* v Malé Asii zmocnil se hlavního tureckého města *Erzera*. Tu sprostředkovala diplomacie evropská poslouchajíc po smrti Canningové rady *Wellingtonovy* pro zachování porty mír adrianopolský (1829). Rusové dobyté země Turkům vrátili, obdrželi však svobodnou plavbu po Dunaji a skrze Bosphorus a Dardanely; *Multany* a *Valachie* dosáhly domácích vlád pod svrchovaností tureckou, avšak i pod ochranou ruskou. Řecku udělena brzy potom plná samo-

statnost (1830). Za krále dán jim bavorský princ *Otto I.*, 1830
kterýž však r. 1862 vyhnán jsa, r. 1863 za nástupce měl
dánského prince *Jirího I.* Téhož roku postoupili Angličané
k rukoum Řeků také *ostrovy íónské.* Multany a Valachie
sloučily se r. 1856 v jeden celek Rumunie a přijali nedávno 1856
Karla I. z rodu Hohenzollerův za svého knížete.

Francouzský národ v ústavních právech svých zkracován
všelijak nejen Ludvíkem XVIII., ale ještě více bratrem a ná-
stupcem jeho *Karlem X.* (1824—1830). *Válka alžírská,* před-
sevzatá (r. 1830) vejvíce za tím účelem, aby mysl národa od 1830
vnitřních věcí k zahraničným se obrátila, měla sice za následek
podmanění této africké země na jihu francouzském, avšak
s vlastním cílem se minula. Karel *revolucí červenou* při-
nucen s rodem svým utéci z Francie, přičiněním *Lafajettovým*
pak prohlášen *Ludvík Filip* z rodu orleánského za „krále
Francouzů.“ Za něho Alžírsko docela k Francouzsku připou-
táno zajetím Abd-el Kadera, avšak v příčině ústavního řízení
státu podstrkována národu na místě věci pouhá forma, až 1848
učinila konec klamům těmto *revolucí únorová* r. 1848. Za-
řízená potom *republika* lstí a násilím zrušena předsedou
Ludvíkem Napoleónem, synem někdejšího krále holandského
Ludvíka. Obecným hlasováním uměle řízeným vyhlášen před-
seda republiky za *císaře Francouzův* pode jménem *Napole-
óna III.* (dne 2. prosince) 1852. Za něho klamný systém 1852
konstituční dosáhl vrcholu. Aby pak neskončil podobně jako
za Ludvíka Filipa, vyhledával Napoleón III. stálých sporů
zahraničných, chtěje zevnější slávou národ k sobě nakloniti.
Tak vznikla ve prospěch Turecka *válka krímská* (1854—1856), 1856
do které dali se zavestí i Angličané a kteráž skončivši do-
bytím *Sebastopole* měla za následek odstrčení Rusův od ústí
dunajského. Zahraniční svou politikou zahaloval tytéž i
pláštěm *idee národnosti,* avšak zůstal jí ovšem jenom potud
věrným, pokud mu nějak sloužila. Tak spůsobil *válku proti*
Rakousku pro sjednocení Italie r. 1859, která po vítězství 1859
u *Solferína* rozšířila Sardinsko o *Lombardii* a brzy potom
pomohla králi sardinskému *Viktorovi Emmanueli* opanovati
všechny země italské až na okolí římské, kterého hájili sami
Francouzové. Za pomoc svou dostal Napoleón III. *Nizzy* a
Savojska, které vtělil ve Francii. Snaha jeho za příkladem
Mezika (1864) získati v Americe půdu systému monarchi-

1866 ckému vzala bídný konec smrtí císaře Maximiliána, arciknížete rakouského. Do války *prusko-rakouské* z r. 1866 vmísil se jako polovičatý prostředník, zjednav králi italskému *Benátsko* a zabrániv králi pruskému soustřediti pod jeho náčelnictvím celé Německo. Když však přes to přese všechno znamenal, že záměry pruské blížily se k svému cíli, opovvěděl *Prusům válku*, která ho však po uplynutí jednoho měsíce u Sedanu zavedla do zajetí a připravila o trůn (dne 4. září 1870). Národu francouzskému dala se příležitost po třetí prohlásiti *republiku*, Vlachům pak zmocniti se Říma.

1870
1831 Revolucí červencovou dán podnět sousedům belgickým svrhnouti panství holandské (1830). Velmoci s během věci se spokojivše uznaly samostatnost Belgie a zvoleného *Leopolda*, knížete z rodu koburského, za krále belgického (1831). V rodě jeho je nyní trůn belgický.

1846 Také Poláci dali se unesti revolucí červencovou a vzbouřili se proti Rusům. Děbič a po něm Paskěvič však je r. 1831 pokořili. Následkem toho připraveno Polsko o samostatnou ústavu, které dosud požívalo. A když r. 1846 způsobili Poláci nové povstání, donuceno jest svobodné město *Krakov* s okolím vzdáti se svého zvláštního postavení a vstoupiti pod panství císaře rakouského.

1833 V Němcích stávalo se postavení Rakouska za příčinou povahy proudu dějin novověkých čím dále tím méně příznivé. Složeno jsouc z více národností, mezi kterými Němci neměli přirozené většiny, snažilo se doma umělými prostředky živlu německému nadržovati a odvracelo tudy od sebe neněmecké národy, zvláště Vlchy a Uhry. V Němcích samých drželo hnutí národní na uzdě, aby jeho sesílením neprobudil se duch domácích národů rakouských. Proto odporovalo také zařízením ústavním, za což však samým Němcům činilo se nepohodlným. Naproti tomu snažilo se Prusko, které v podobných rozpacích nebylo, získati si lásku národa podporováním učencův a umělcův, a zvláště hájením obecného blahobytu hmotného. Za touž příčinou zařídilo již r. 1833 *celní a obchodní spolek*, který zavíral v sobě nejenom největší část států severních, anobř až do jihozápadního Německa zasáhl. V něm navykal se národ náčelnictví pruskému.

1845 *Revolucí únorová* r. 1848 způsobila v Němcích veliké hnutí, které však nemělo trvalých následkův, ale přece národní

vědomí tak mocně probudilo, že i vlády činily návrhy k nápravě politické jednoty národa, kterému spolková ústava nevyhověla. Návrh pruský, od *maloněmecké* čili gothaické strany schválený v Erfurtě r. 1850 zavržen Rakouskem. Ale za to zamítnut zase od krále pruského návrh rakouský z r. 1863, kterým řevnivost mezi Rakouskem a Pruskem do-
stoupila svého vrchu. Té doby přijal říšský sněm dánský ústavu, kterou *Šlesvík* k Dánsku úplně byl přivtělen proti úmluvě velmocí vykonané v Londýně r. 1852. Mimo to zemřel právě tehdež *král dánský Frédřich VII.*, poslední člen rodu oldenburského po meči, a po něm nastoupil na trůn *Kristián IX.*, vévoda glücksburský,*) proti kterému však domáhal se dědictví vévoda holštýnskoaugustenburgský. V zmatcích těch opovědělo Rakousko a Prusko *Dánům válku*, jejíž hlavním účelem bylo zachování úmluvy londýnské. Spojené vojsko opanovalo Lauenburk, Holštýn a Šlesvík, kterých Dánsko musilo se zřici. Ale obě vítězíci moci nedohodly se o správu kořisti a správce rakouský ve vévodství holštýnském (Gablenz) následkem toho od Prusů ze země vytlačen. Rakousko učinilo při spolku (dne 11. června 1866) návrh na mobilisování spolkového vojska proti Prusům; návrh (dne 14. června) většinou přijat, a tak vznikla *válka německá* čili vlastně prusko-rakouská, kteráž po vítězném tažení Prusů do zemí koruny české (zvláště po bitvě u Hradce Králové dne 3. července) rychle skončila *mírem pražským* z dne 23. srpna 1866. Dosavadní spolek německý se zrušil; Rakousko z Němec vystoupilo; zařízen spolek severoněmecký pod náčelnictvím pruským a jižním státům německým zůstaveno právo zavřítí zvláštní spolek, kterému však mezitím soukromými úmluvami překazil pruský ministr *Bismark*. Prusko rozšířeno nejenom o *Lauenburk, Holštýn a Šlesvík*, anobř i o země některých přívrženců rakouských, t. o *království hannoverské, kurfirství hesské, vévodství nasavské a svobodné město Frankfurt*. O způsobení plné jednoty německé svedena v měsících srpnu a září r. 1870 válka s Napoleonem III. Tužby pruských knížat z rodu Hohenzollerů po dvě stě let připravované a shodující se nyní s tužbou národa po politické jednotě jsou u cíle svého vyplnění.

*) Viz Křížkových Dějin vš. a r. str. 89. a 88.

Mimo říší ruskou a tureckou způsobil obecný ruch politický, že ve všech státech *přirčeno národům více méně opravdové účastenství v zákonodárství*, v dozorství nad financemi státními a některých jiných věcech občanského života. Rozhodovala v rozvoji tomto nejvíce buď nouze finanční, buď tíseň zahraničná. Ve Španělech měly nekonečné třenice stran politických za následek útěk královny Isabelly (1868) a zařízení zatímní vlády. Vůbec jevílo celé poslední desetiletí na sobě *ráz zařízení státních toliko přechodních*.

B. V Americe.

Jako národ španělský tak neuznávaly ani americké osady jeho Napoleónova bratra Josefa za svého zeměpána a odrazily vojska proti nim vyslaná. Avšak kdežto země mateřská po pádu Napoleónově starému rodu panujícimu se podrobila, hájily země americké i potom své samostatnosti mezitím nabyté. Nejráznějším bojovníkem pro jejich svobodu byl *Bolívar*, podle něhož podnes jedna část španělské ameriky *Bolívií* se nazývá. Zprvu bojovaly osady nejvíce společně, ale později nesvářily mezi sebou a tak vznikl dnešní počet samostatných republik (Chili, Bolívia, Perú, Ecuador, N. Granada, Venezuela, Guatemala, Honduras, San Salvador, Nicaragua, Costa Rica a Mexiko, pak La Plata, Paraguay a Uruguay). Jenom ostrovy *Kuba* a *Portoriko* zůstaly pod panstvím španělským. R. 1861 odtrhla se *východní část ostrova Haiti* od ostatní republiky a podrobila se dobrovolně Španělům. O pokusu Napoleóna III. učiniti z Mexika císařství (1864—1867) učiněna zmínka již výše. Tolikéž i o Brasílii.

Spojené obce rozšířily území své po několika válkách s Angličany (1812—1814), Indiány a s Mexikem (1846—1848) až po Tichý oceán, vzrostly z 13 na 37, 1 distrikt a 10 teritorií. Nemajíce pak žádného mocného souseda, nepotřebovaly znamenitého stálého vojska, a již za touto příčinou usnadněno zde zvláštním způsobem zmáhání se blahobytu. Rozdíl, který mezi nimi byl v příčině chování otroků, zrušen domácí válkou (1861—1865). Rusové postoupili své části spojeným obcím prodejem r. 1867.

Angličané zvláště po r. 1858 zmohli se po celé severní Americe od ústí řeky sv. Vavřince až na ostrov Vancouverův.

C. V Asii.

Angličané výpravou Napoleónovou do Aegypta donuceni jsou po r. 1798 téměř co rok válčiti s pobouřenými Indy; každá vzpoura však rozšířila a utužila panství anglické. Z příčin náboženských vznikla r. 1857 „veliká vzpoura,“ která teprv po dvou létech potlačena jest. Indická společnost vlády se docela vzdala ve prospěch anglické koruny, kteráž pak řízení Indie svěřila zvláštní stálé radě. S Čínou zapletla se Anglie do dlouhých sporů skrze náramné dovážení opia (již r. 1808), kteréž spory r. 1840 měly za následek opovězení války se strany Anglicka. Děla evrópská spůsobovala Angličanům vítězství a r. 1842 musilo se vzdáti město *Kanton*; za nedlouho pohroženo i *Nankingu* a to pohnulo císaře *Taokuanga* (1821—1850) zavřítí mír. Angličanům povolen svobodný obchod s Čínou, některé přístavy, jako zvláště kantonský (a později také *Makao*), otevřeny Evrópanům vůbec a ostrov *Hongkong* ponechán Anglii. I se Spojenými obcemi severoamerickými učiněny smlouvy obchodní (1844) a znenáhla stala se Čína vzdělanému světu vůbec přístupnou. Ale tato povolnost Taokuangova měla za následek povstání v jižní Číně a tudy rozštěpení říše, poněvadž vojska císařská vzpoury potlačití nedovedla. Té doby (1850—1860) užili Rusové k opanování řeky Amúru, která Sibiř s Tichým oceánem spojuje. Hranice mezi Rusí a Čínou narovnány jsou konečně smlouvou r. 1858. Válkou hned potom vzniklou (—1860) s Angličany a Francouzy rozmnoženy jsou obchodní svobodné přístavy a *Peking* otevřen *vyslancům* mocí evrópských. Zatím dalo se Rusko do posledního zápasu s *Kavkazany* (1859—1864) a dosáhlo plného panství nejen zde, anobrž v příčině obchodní také ve velké části zemí turánských s hlavním městem *Hazretem*. *Taškend* podrobil se ochraně ruské (1864).

D. V Australii.

Anglické osady na Novém Holandě netušenou měrou se rozšířily, rozmnožily a zvelebily (*Bathurst*, *Melbourne*, *Adelaida*, *Viktorie*, *Queensland*, *Tasmania*). Něco podobného připravilo se po r. 1840 také na *Novém Seelandě* (*Auckland*, *Wellington*). *Sandwichské ostrovy*, stojící jindy na nejnižším stupni vzdělanosti, jest nyní pokřesťaněné (evan-

gelické), má svého konstitučního krále *Kamehamehu V.*, jest vůbec evropsky zřízeno a činí jedno z nejdůležitějších stanišť světového obchodu.

VI. Vzdělanost.

Náboženství *křesťanské* skrze missionáře vniklo do Číny a na mnohé ostrovy austrálské. I v Africe konaly se o rozšíření jeho některé pokusy. Řád *jesuitův* obnoven od papeže Pia VII. r. 1814, avšak úlohou jeho nebyl již boj proti protestantství, anebřž proti náboženskému indiferentismu a pak pro neobmezenost autority církevní. V tomto směru zašel řád tak dalece, že opanovav mysl nynějšího papeže Pia IX. spůsobil na koncívii r. 1870 prohlášení až i neomylnosti papežů. Zvláštní křesťanskou sektu *německých katolíků* zařídil r. 1845 Slezan *Ronge*, která však v proudu tohoto století nedošla mnohého povšimnutí. O několik let dříve (1839) zrušil vilenský metropolita *Siemaszko* († 1868) litevskou únií s Římem a roztrhl takto náboženskou hráz mezi Litvou a Rusí. Ostatně jevila politická reakcí i na poli správy náboženské (zvláště ve světě katolickém tak řečnými *konkordáty*) směrem občanskou svobodu obmezujícím.

Rozvoj nejenom věd a umění, anebřž i průmyslu a obchodu v plné jejich rozmanitosti učinil velikánské pokroky. Ano i orba důmyslně se zvelebila. Počet dosavadních *vědeckých a vzdělávacích ústavů a prostředků* (universit, akademií, bibliothék, hvězdáren, obrazáren, gymnasií, škol obecných) se rozmnožil; *nových* (museí, technik, škol reálných, učitelských, hornických, hospodářských, průmyslových, hedvábnických, matic, stálých divadel, časopisů atd.) množství přibýlo. Vzdělanost stala se obecnější netoliko tím, že zasáhla z Evrópy, tohoto skutečného centra uprostřed souší zemských, až do nejvzdálenějších končin obydlí lidských, anebřž i proto, že pronikla hluboko do vrstev evropských národů. S národním probuzením tudy připraveným a spůsobeným povznesla se alespoň v Evrópě téměř všude také písemnictví národní.*) Sítě *průplavů, železnic a telegrafů*

*) Velkou část jmen těch osob, které o nejnovější pokroky ve vzdělanosti dobyly si zvláštních zásluh, viz v Křížkových Dějinách všeob. a r. str. 43. a 45.

sblížily pomocí parostrojů a elektrických drátů nejdlehlejší členy člověčenstva.*) Také mravy a obyčeje vzaly na sebe tvářnost důstojnější a nabyly povahy volnější. Jadrným znamením pokroku na poli *obecné svobody* jest v Evropě zrušení středověkého stavovství, zvláště pak člověčenské poddanosti, zařizování států konstitučních, nejrozmanitějších spolků politických, socialních a humanitních, a konečně i úmluva způsobená l. 1822 mezi Angličany a Spojenými obcemi severoamerickými, kterouž světovému obchodu s otroky se překazilo. Pokrok k lepšímu nikdy nejevil se tak všestranně a při tom tak rázně jako za této doby snah po znárodnění forem vládních.

*) Cesta kolem země potřebovala dříve kolem tří let, nyní vykoná se během 3½ měsíce. Z Londýna dá se po telegrafu správa do města Sv. Františka na západním břehu severní Ameriky a odtud nazpět do Londýna odpověď během jediného dne.

Politický atlas

k všeobecným dějinám starého věku.

Společal ku prospěchu středních škol československých

prof. Jan Lepař.

Seznam mappek.

I. oddělení. (Starý věk.)

10 bohatě malovaných listů. Cena 1 zl. 50 kr., váz. v kůži 2 zl.

Schválen pro české střední školy rozhodnutím ministerstva vyučování ze dne 22. ledna 1870, č. 12.205.

- I. Národopisná mappa starého věku.
- II. Čína a Indie, říše partská a bakterská v druhé polovici 3. století před Kr.
- III. Jihozápadní Asie s Egyptem v 2. stol. př. Kr.
- IV. Jihozápadní Asie uprostřed 6. století před Kr.
- V. Polouostrov italský i řecký v příčině rozdílu národních, pak vodo- a horopisu.
- VI. Polouostrov italský a řecký v druhé polovici 4. století před Kr.
- VII. Středomořské země začátkem druhé války punské.
- VIII. Středomořské země při smrti Caesarově r. 44. před Kr.
- IX. Říše římská koncem 3. století po Kr. (4 prefektury, 13 diécesí).
- X. 1. Řím za republiky, 2. Okolí římské, 3. Východní část středního Řecka, 4. Athény, 5. Okolí athénské, 6. Vyšehrad athénský.

NÁRODNÍ BIBLIOTÉKA.

Výbor prací čelnějších spisovatelův československých.

Pro redakci „Národní bibliotéky“ získány jsou síly v literatuře české známé a oceněné, jako pp. Václav Nebeský (hlavní redaktor), Jiří Vratisl. Jahn, Václav Štulec, Fr. V. Jerábek, Mat. Procházka a mn. j.

Vychází „Národní bibliotéka“ ve lhůtách 14denních po sešitech čtyř- až šestiarchoových formátu klasikův, z nichž každý prodává se za cenu

30 kr. r. m.

Od sešitu 51., kde počaly vydávati se spisy slovního prstonárodního našeho *Františka Pravdy*, jest sešit čtyřarchový za jen 20 kr.

Při 80. sešitu celého díla obdrží jen odběratelé celé „Národní bibliotéky“ za nepatrnou náhradu 80 kr. překrásný velký obraz *Dvořáčkův*

„Kde domov můj?“

sově litograficky provedený v ceně 2 zl. co prémii.

Dastich, Dr. J. a Janděčka Václav, **Logika** pro vyšší gymnasia. 8. str. 100. Cena 70 kr.

Smolík Jos., profesor matematiky na vyšší reálce v Pardubicích, **Algebra** pro střední školy. 8. 288 str. Cena 1 zl. 50 kr. Schválena pro střední školy státním minist. ze dne 22. srpna 1869 č. 6106.

Pisko Frant. Jos. prof. Dr., **Fysika** pro gymnasia a reálné školy. Dle druhého valně rozmnoženého vydání volně vzdělal Josef Klika, profesor přírodních věd na vyšší reálné škole v Pardubicích. S 636 vyobrazeními a s přílohou v barvotisku. Cena 3 zl. Schválena pro vyšší střední školy minist. výnosem ze dne 20. února 1870 č. 1331.